

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100159 2216

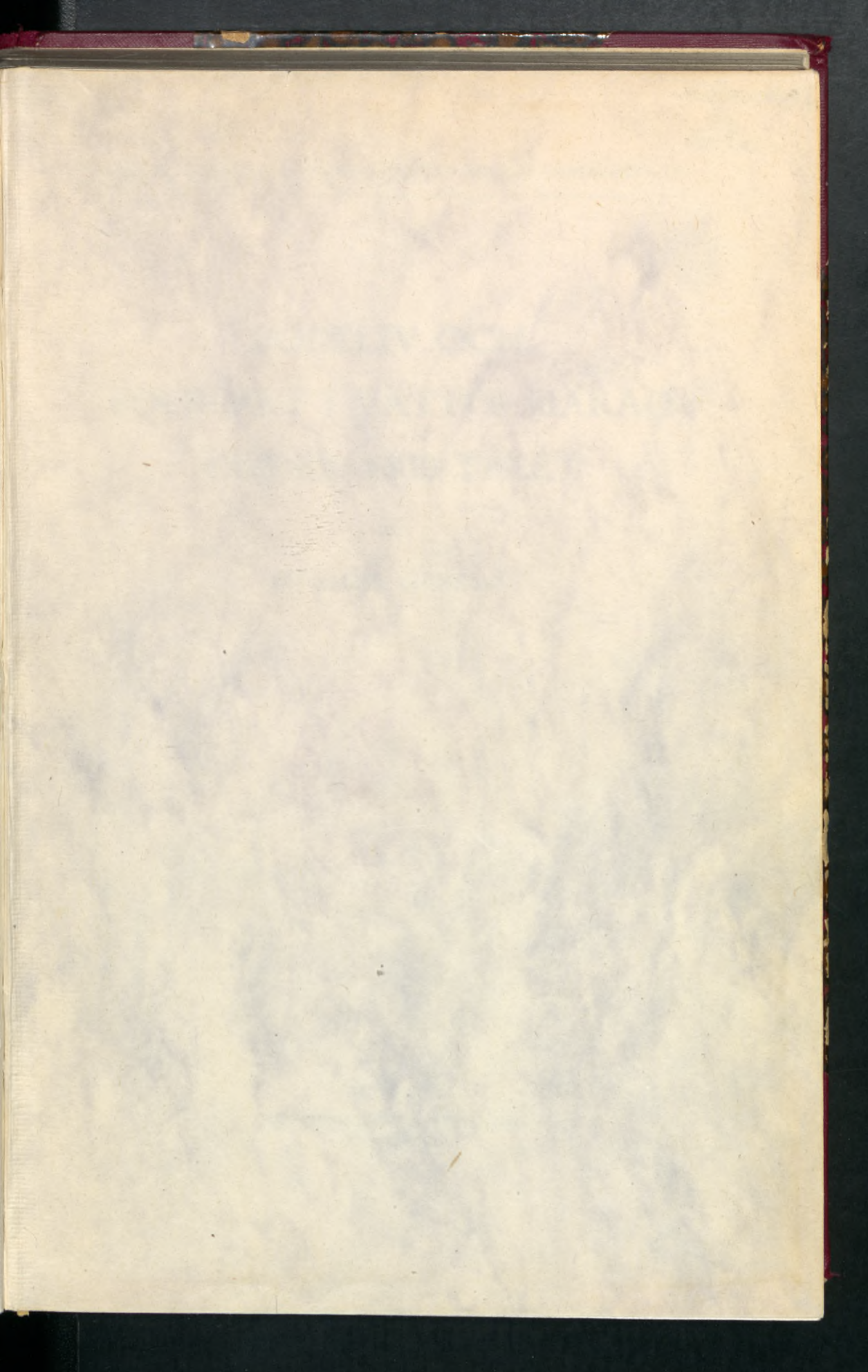

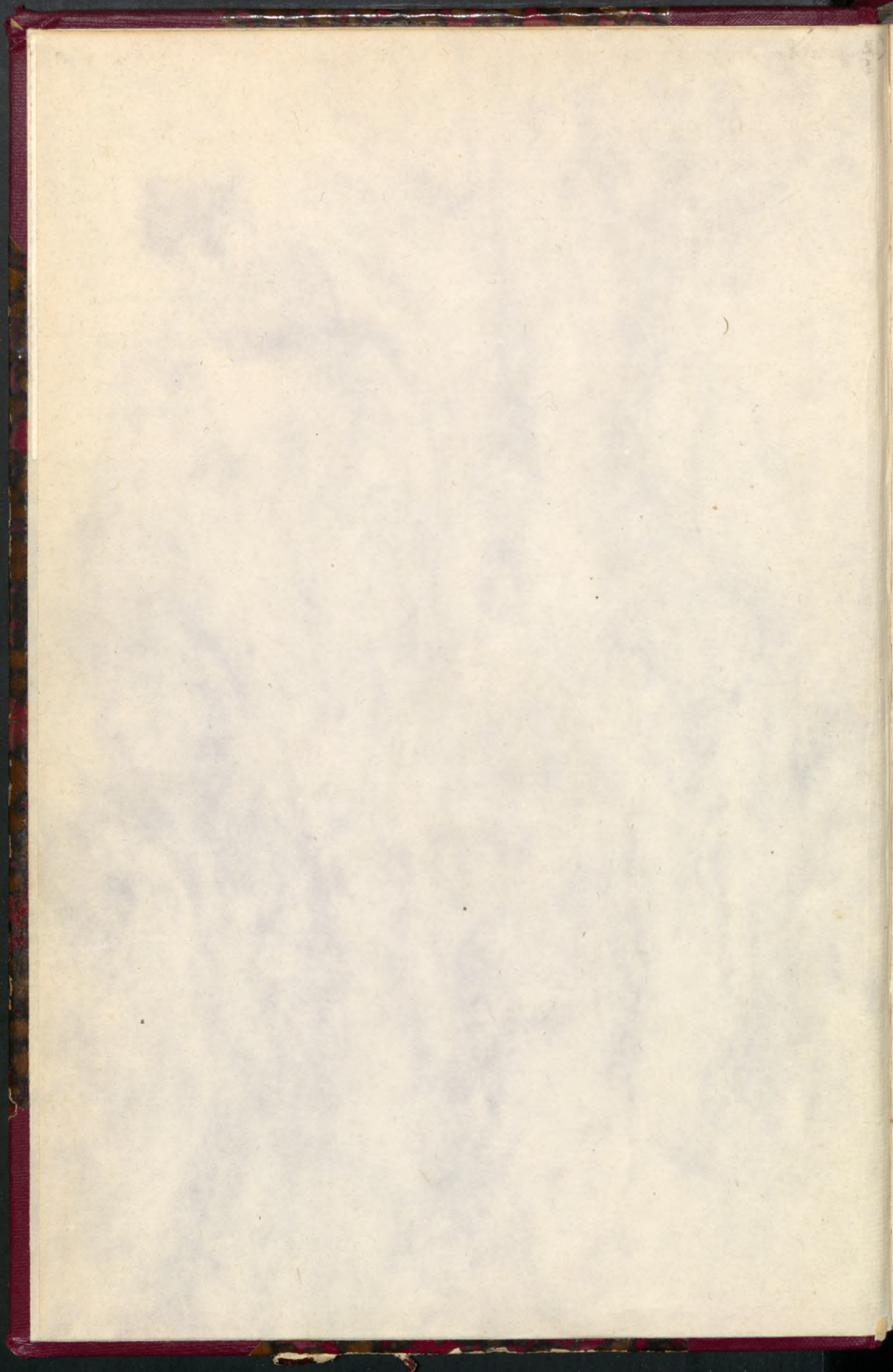
Allmänna Sektionen

Kulturhist.
Sv.
Acta
[Uppsala]

Uppsala

Kulturhist
Sv.
Acta

SKRIFTER UTGIVNA AV KUNGL. GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN. 12

FOLKLIV OCH
FOLKDIKT I VÄTTLE HÄRAD
UNDER 1800-TALET

AV

HELMER OLSSON

UPPSALA

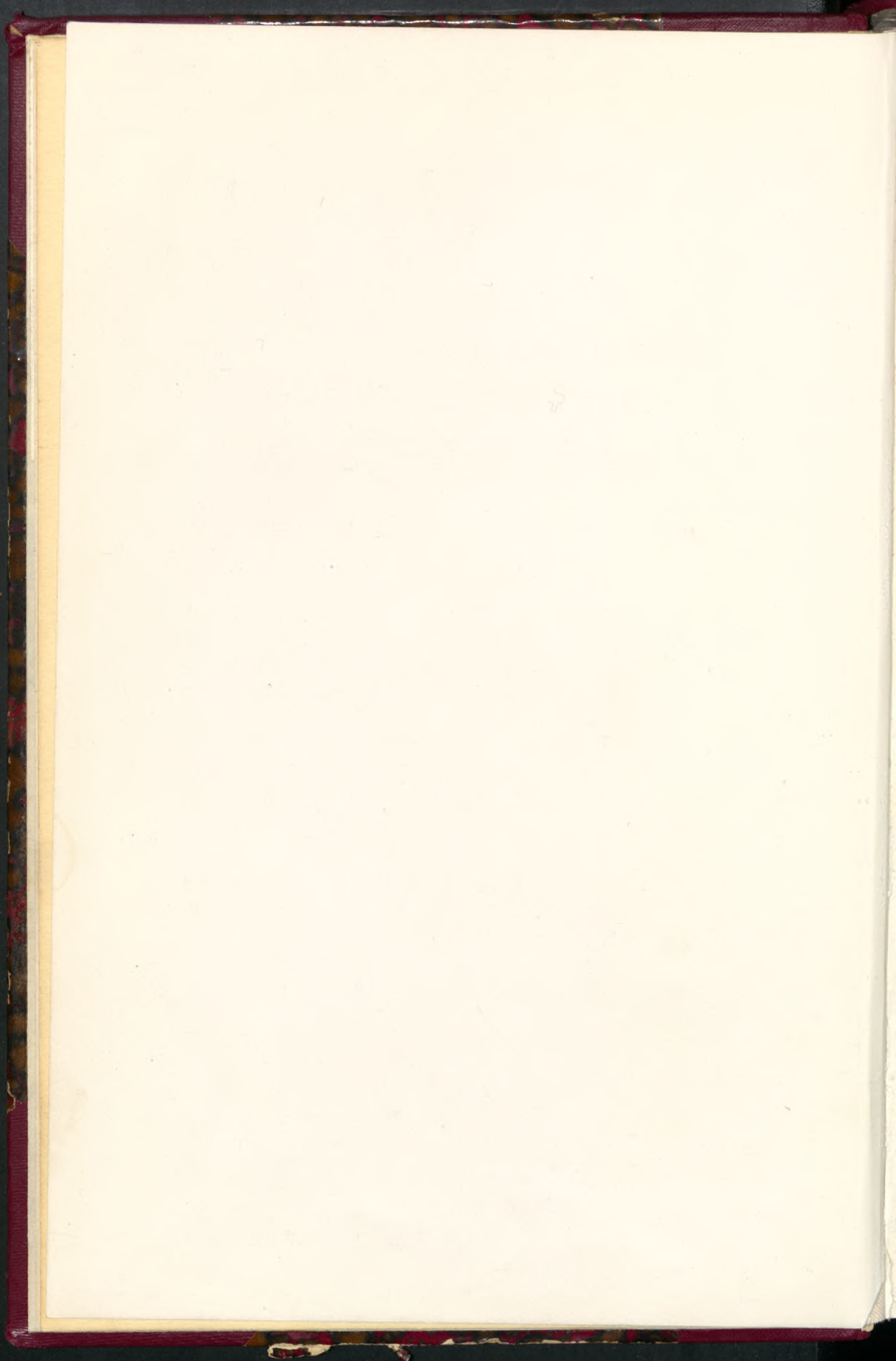
A.-B. LUNDEQUISTSKA BOKHANDELN
I DISTRIBUTION

FOLKLIV OCH
FOLKDIKT I VÄTTLE HÄRAD
UNDER 1800-TALET

SKRIFTER UTGIVNA AV
KUNGL. GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN

12

FOLKLIV OCH
FOLKDIKT I VÄTTLE HÄRAD
UNDER 1800-TALET

AV

HELMER OLSSON

UPPSALA OCH STOCKHOLM · ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
LÄNGMANSKA FONDEN

UPPSALA 1945

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

FÖRORD

År 1927 kom jag av en ren tillfällighet att syssla med folkminnesforskning. Då gjorde jag också som Västsvenska folkminnesföreningens stipendiat mina första uppteckningar i Bohuslän. Följande år gjorde jag de första uppteckningarna i Stora Lundby, min hemsocken i Vättle härad. Resultatet var rätt obetydligt. Det var först 1930, som jag på allvar började arbeta i häradet, främst i Stora Lundby, Skallsjö och Lerum. I Angered hade jag ingen framgång i mina försök, men så mycket bättre gick det i Bergum, sedan jag 1931 i Matilda Börjesson träffat en meddelarinna av alldeles särskild halt. Mitt arbete i häradet fortgick sedan under flera år. De sista uppteckningarna gjordes 1936. Under de år, jag sysslade med mina uppteckningar, hade jag tillfälle att sammanträffa med de flesta gamlingar i häradet. Det var ytterst få, som jag av olika anledningar kom att gå förbi. I regel möttes jag med den allra största välvilja av dessa gamla, av vilka de flesta nu äro döda. Många av dem voro födda redan omkring 1840. Ytterst få av mina meddelare voro unga män, födda så sent som på 1890-talet. Det var i så fall minnesgoda personer, som väl kommo ihåg, vad deras föräldrar berättat.

Då jag nu i bokform framlägger, vad som meddelats mig av dessa mina sagesmän, vill jag först redogöra för materialets omfattning. Detta kom att under årens lopp uppgå till inte mindre än omkring 1,500 kvartsblad, fördelade på femtio accessionsnummer i Institutets för folkminnesforskning vid Göteborgs Högskola samlingar. Den socken, som bidragit med det mesta materialet, är Stora Lundby, och därefter komma i tur och ordning Skallsjö, Lerum och Bergum. Som redan ovan framhållits kunde ingen enda god meddelare uppletas i Angered.

Mina främsta meddelare i de olika socknarna ha varit:

I Stora Lundby:

Johan Petter Hansson, Sundet, Skallsjö, f. 1840, † 1934.
 August Isaksson, Aggetorp, f. 1861, † 1940.
 Emma Larsson, Hönemossen, f. 1847, † 1938.
 Emma Larsson, Tröningen, f. 1849, † 1937.
 Karl Larsson, Lekstorp, f. 1850, † 1936.
 Charlotta Lundkvist, Ålderdomshemmet, f. 1852, † 1932.
 Alfred Olsson, Aggetorp, f. 1863, † 1934.
 Johanna Ringgren, Stannum, f. 1855, † 1940.
 August Svensson, Stannum, f. 1848, †

I Skallsjö:

Edvard Andersson, Skogslund, Lerum, f. 1849, † 1936.
 Emma Andersson, Skallsjö Stom, f. 1870.
 Janne Andersson, Högsboholm, f. 1844, †
 Teodor Andersson, Mellanberg, f. 1857.
 Emma Börjesson, Kolabotten, f. 1853, †
 Edvard Hansson, Stams hed, f. 1845, † 1941.
 Albin Johansson, Hedefors, f. 1863, † 1940.
 Edvard Johansson, Floda såg, f. 1846, † 1932.
 Frans Johansson, Östra Vibo, f. 1864.
 Karl Johansson, Staffanstorp, f. 1859.
 Patrik Johansson, Stensjöhall, f. 1857, † 1932.
 August Larsson, Kärrsåsen, f. 1847, † 1934.
 Edvard Olsson, Västergården, f. 1850, † 1931.
 Sofia Pettersson, Tvärsjödalen, f. 1849, † 1935.

I Lerum:

Axel Andersson, Granbacken, f. 1878, † 1942.
 Olaus Börjesson, Ålderdomshemmet, f. 1843, † 1939.
 Karl Cervin, Vilhelmsberg, f. 1871.
 Alfred Johansson, Brunnstorp, f. 1849, † 1936.
 Fredrik Olsson, Slätthult, f. 1861.
 Matilda Olsson, Stamsjötorp, f. 1859.

I Bergum:

Augusta Augustsson, Krokeryd, f. 1863, † 1938.
 Matilda Börjesson, Kvarnhagen, f. 1864, † 1934.

I de fall, då dödsår ej utsatts, innebär det, att vederbörande varit i livet ännu i november 1943, då detta förord skrives. I ett flertal fall ha förtjänta meddelare på grund av ofullständiga uppgifter måst förbigås. Jag bevarar dem alla i tacksamt minne. Före alla andra ställer jag emellertid Matilda Börjesson i Bergum. Denna varmt religiösa kvinna ägde en intelligens av stora mått, hon hade ett levande intresse för folklig tradition och därtill ett sprudlande temperament. Den som lyssnade noga på vad denna kvinna hade att säga, fick med sig en rik fond av levnadsvisdom på sin väg genom livet. Detsamma gällde den gamle, sedan flera år sängliggande Olaus Börjesson, som fick leva, tills han blev 96 år gammal. Han hade många värdefulla ting att tala om under pauserna i uppteckningsarbetet. Strävsamma dagar och ärligt, plikttroget arbete hade de flesta av mina sagesmän bakom sig.

Av yngre meddelare vill jag rikta ett särskilt tack till lantbrukarna Valdue Hansson, Heden, Gråbo, Karl Andreasson, Vibo, Floda, och Anders Larsson, Västergården, Olofstorp, för de goda upplysningar och den hjälp de givit mig.

Helmer Olsson hade ännu icke satt sitt namn under ovanstående förord, då han avled i december 1943. Hade han velat tillägga något, innan arbetet lämnades till tryckning, gavs honom icke tillfälle härtill.

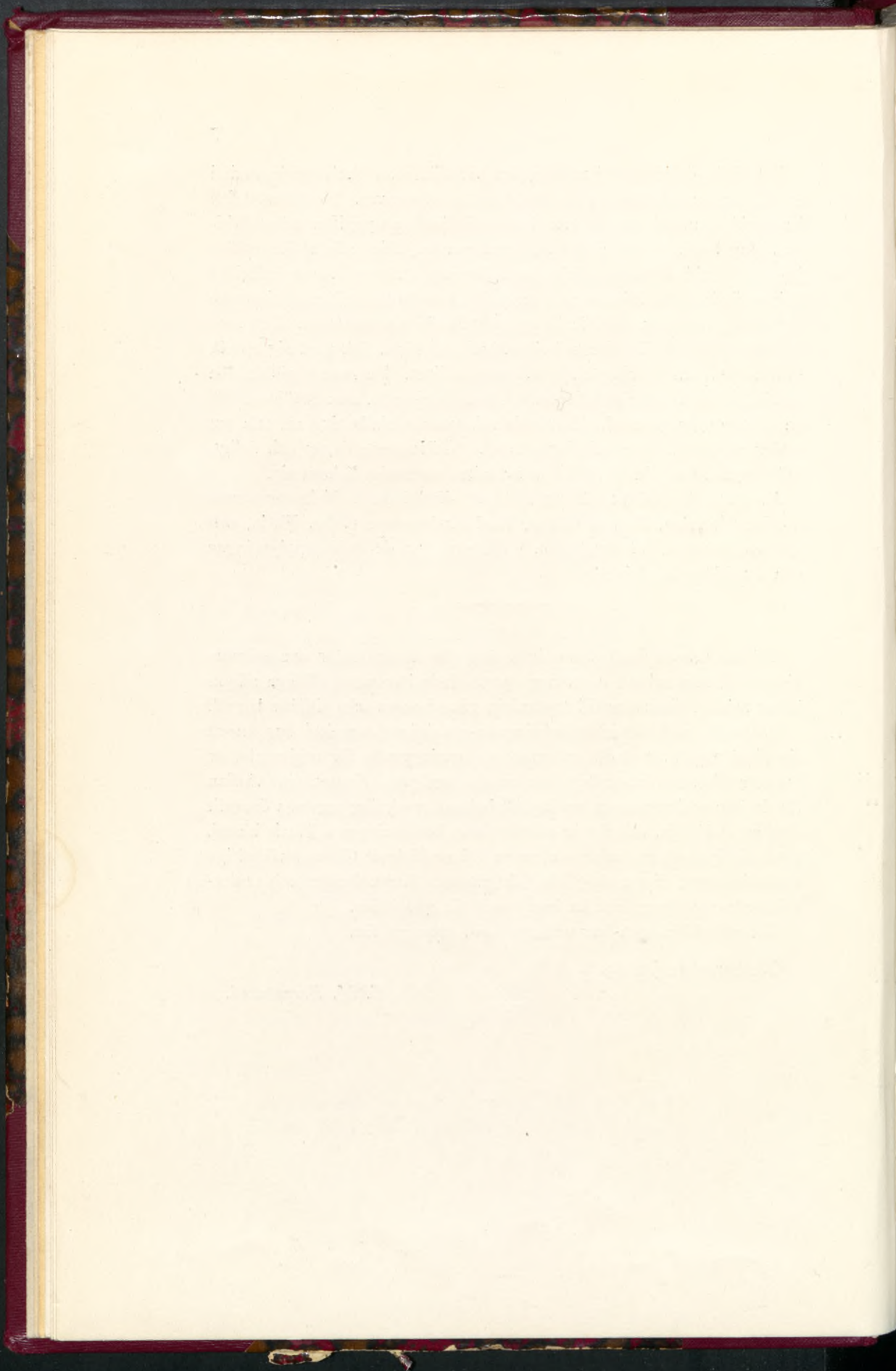
Västsvenska Folkminnesföreningens redaktionskommitté har ansett sig förpliktigad att skaffa erforderliga penningmedel för utgivandet av Helmer Olssons värdefulla arbete om sin hembygd. Kommitténs vädjan till de fem socknarna om anslag till bokens tryckning upptogs överallt med stor välvilja, och det är alltså främst befolkningen i Vättele härad, som möjliggjort, att envar nu kan ta del av Helmer Olssons rikhaltiga uppteckningar. Ett anslag från Längmanska Kulturfonden och understöd från privatpersoner ha även varit till god hjälp.

Korrekturläsningen har undertecknad ansvaret för.

Göteborg i maj 1944.

C. M. Bergstrand.

LIVETS HÖGTIDER

Födelse och barndop samt föreställningar om det späda barnet.

Vad hustrun och hennes omgivning hade att iaktta under tiden
före barnets födelse.

Då en blivande moder väntade sitt barn, så hade hon själv inte alltid förstånd på vad hon hade att iaktta, men i de gammaldags hemmen gick hustrun sällan ensam, utan hon hade ofta sin svärmor i hemmet, och denna och andra erfarna kvinnor lärde henne, vad hon skulle göra och än mer vad hon inte fick göra. Det fanns så mycket, som hon måste akta sig för, om hon ville bli mor åt ett friskt och sunt barn, men det var inte bara hon själv, som av oaktsamhet kunde åsamka barnet ont, utan var och en i hennes omgivning måste noga vaka över sina handlingar, så att inte de blev orsak till något lyte eller någon sjukdom hos barnet. Sådan var allmogens tro, och därefter rättade den sitt handlande. — Jag har aldrig fått så mycket förtret, som när jag och Johan var ute och gick med ett par tomma säckar, som vi skulle ta rens i, berättar Matilda Börjesson. Det var te Jäes i Stannum, och vi hade inte knutit för säckarna, men rätt vad det var mötte vi August, och han kom och ruskade mig och frågade, om jag var alldeles stöelter. Och när vi sen kom in, så blev det inte bättre, för då tog Krestina och Andrias i håll med oss också. För det var så, att om en mötte ett fruntimmer, som skulle ha barn, och en bar på en säck, som en inte hade knutit för, så skulle det barnet aldrig kunna bli mätt. Jag sa till Krestina, att det springer lå inte sådana fruntimmer i deras gården, men hon sa bara, att jag kunde tänka efter, hur jag ville ha't själv.

Om en havande kvinna möter någon, som bär en säck, som inte är förknuten, så blir barnet »åpet» (SL).¹ Hon får inte titta ner i en öppen grav, barnet blir »öpet», d. v. s. svårt att mäta. Det blir ingen

¹ An = Angered, Be = Bergum, Le = Lerum, Sk = Skallsjö, SL = Stora Lundby.

botten i't (SL, Le).¹ Hon får inte se en hare, barnet blir harmunt (allmänt). Inte titta i butelj, barnet blir vindögt (SL, Le) eller »trångstrupat» (Le). Inte titta i »e dörrspräck» (Le) eller ett nyckelhål (SL, Sk, Le), barnet blir skelögt. Inte se orm, barnet blir ormögt (SL, Sk). Och det kan allt hända, att det får ont av »sterren» på ormen med (SL). Inte titta på vådeld och ta sig över ansiktet på samma gång, barnet fick vådeldsmärken i ansiktet (allmänt). Inte se slakt, barnet kunde få »kreatursslaget» (SL). Hon skulle inte vara med vid slakt eller ta upp blod efter djur. Barnet fick ett sådant läte, som djuret hade, då det dödades. Men om hon slickade på ett par droppar blod efter djuret, var det inte fullt så farligt (Le). Inte åse betäckning av djur, barnet blev sedeslöst (SL, Sk). Hon fick inte se lik, barnet fick »likhy» och höll sig alltid blekt. Hade hon sett ett lik, skulle hon torka sig i ansiktet med en röd duk (SL, Sk, Le). Om hon såg dagern mellan kistan och båren vid begravning, så blev barnet i syne (SL, Le).

Modern kunde också på annat sätt bli orsak till att barnet blev »i syne»: Om en havande kvinna torkar sig i ansiktet med en duk, som hon använt vid svepning, så blir barnet i syne (SL). Om en havande kvinna gick under ett visst slags skinn, det skulle bestämt vara vargskinn, så fick hon lätt barnsäng, men barnet blev i syne (Le). Om hon gick till kyrkan, medan hon var med barn, och så råkade titta över kyrkdörren, så blev barnet i syne (Le).

Det var mycket den blivande modern inte fick se. Med mat och dryck måste hon också vara försiktig. Först och främst fick hon inte äta med stor sked, barnet blev vidmunt (allmänt). Hon fick inte dricka ur butelj, barnet satte i halsen förjämt (Sk). Inte äta för mycket surt, sura äpplen o. d., barnet kunde få »tröschén». Det miste det yttersta skinnet på tungan eller i svalget (SL). Om hon sög på ett fiskhuvud, så fick barnet ont i mandlarna (Sk). Om hon åt på ett revbensspjäll, så fick barnet »rev», piningar i magen. Då skulle de koka ett revben efter en gris och låta barnet dricka spadet (Sk). Det finns något på hjärtat på djur, som liknar ett öra. Äter en havande kvinna av det, så får barnet stora öron (SL). Kvinna, som var med barn, fick aldrig äta en tvillingekrösa, då fick hon tvillingar (SL). — Samma rädsla för tvillingar torde dölja sig under en uppgift från Skallsjö, att hon inte borde möta ett fruntimmer, som hade råkat ta på sig två förkläden.

Om en kista »stod på lås» och en havande kvinna satte sig på den,

¹ Ordet åpen med biformerna öpen (d. v. s. öppen) och öpen betyder i Stora Lundby glupsk, svår att mäta.

så att låsen smällde igen, så fick barnet »kistenaglar» (allmänt). Då skulle barnet läggas i den kistan, och då det hade somnat, skulle låsen smällas igen (Sk, Le). Satt havande kvinna på kista, som smällde igen, så fick barnet »kistenaglar». Då skulle modern skrapa lite rost på den kistan och ge barnet i lite mjölk. En kvinna i Bergum gick en gång till Vråtsered och skrapade på en kista, som hon hade suttit på. Om modern hade gått emot kyrkdörren, så fick barnet »kyrkenaglar» (SL, Sk, Le). Då skulle man ta ett plagg, som tillhörde barnet, och skrapa mot kyrkdörren. Sen fick barnet sova i det plagget, och sen blev det bra (SL, Le). Eller gno på dörren med barnets linne, så det kom lite rost och färg från naglarna på det. Det fick barnet sedan ta in i lite vatten (Sk).

Om modern under havandeskapet hade suttit på en stol eller soffa, där en varm kaka hade legat, så fick barnet utslag i ändan (allmänt). Kallades »kakemassel» (SL) eller »kakeklåe» (Le). Bot: Lägga en varm kaka på en stol, så att den blev uppvärmd, och sedan sätta barnet på stolen (Sk) eller blöta upp en färsk kaka i vatten och tvätta barnet med det vattnet (SL, Le). Gick modern under råa skinn, fick barnet utslag i huvudet (Sk, Le). Kallades »skinnmassel» eller »skinnklåe» (Le). Bot: Vira skinnen om barnet och låta det sova i det (Sk, Le). Hon fick inte sitta på stubbåker, barnet fick utslag i ändan (Sk). Hon fick inte gå under en vindfälla, barnet fick fallandesjukan (Sk, Be). Gick hon under klädstretch, så fick barnet strängen om halsen vid födseln (SL, Sk). Gick hon över ett tjuder, så fick barnet »tjuresträngen» om halsen (Be).

Det fanns också andra farligheter än de senast nämnda, som kunde medverka till en olycklig utgång av förlossningen: Man skulle aldrig bära en säck med botten framåt, för mötte man en havande kvinna, så föddes hennes barn baklänges (SL). Då man kör ett kvarnalass, ska munnen på säckarna ligga vid närmsidan. Läger man säckarna längs efter, så ska munnen ligga framåt. Det skulle allt se barnsligt ut, om munnen låg bakåt. Mötte man då en kvinna, som var med barn, så fick hon barnet baklänges (Sk). Knuten på säcken i ett kvarnalass ska ligga framåt. Helst bör en allt bre över ett kvarnalass (Le).

Havande kvinna får inte gå över ett ställe, där katter slagits, då får barnet »magrev». Bot: Katten ska skäras i örat, blodet får barnet ta in i mjölk (Le). Om en havande kvinna vred tvätt och tog munnen till hjälp, d. v. s. stack något av tvätten i mun, så kom barnet att seckla.¹

¹ Seckla = drägla.

Ett botemedel var att slå barnet för munnen med en urvriden disktrase (SL). En kvinna var med barn. Hennes far kastade till henne en jordgubbe, som träffade henne i pannan. Barnet fick ett märke i pannan, som såg ut som en jordgubbe (Le). Sparkade hon slutligen till en gris, så fick barnet »svinesnufta», det kom att flåsa som en gris (Le).

Nu fanns det emellertid tillfällen, då ett barn inte var så välkommet. Om en kvinna var med barn, som hon inte ville ha, så hände det ofta, att hon försökte med åderlätning för att bli av med det (SL). Hon kunde också låta ympa in kvicksilver (SL, Le). Det var en flicka, som förde ett liderligt leverne men inte ville ha några barn. Hennes mor hjälpte henne och ympade in kvicksilver i kroppen på henne, för att hon skulle kunna leva syndigt utan att behöva vara rädd för att det skulle bli något efter (SL). Det finns också berättelser om kvinnor, som inte ville gifta sig, förrän de var »ur barnaåra», men de undgick inte sitt öde: Det var en kvinna, som inte ville gifta sig förr, än hon var säker på att hon inte fick några barn längre. Men då hon kom i den åldern, att hon inte kunde få några, så gifte hon sig, och då fick hon barn ändå, alla på en gång, sju stycken små, små ungar och döda allihop. Man ska aldrig gäckas med den Högste (SL). Och en gift kvinna, som vägrade sin man äktenskapligt umgänge, fick ett ännu kusligare straff. När hon var död, låg det tre ormar hos henne i kistan. Hon skulle haft tre barn (SL).

Barnets födelse.

Så kom tiden, då barnet skulle födas. Den stora frågan var, om allt skulle gå väl. Det fanns möjligheter att redan i förväg utröna detta. Hade mannen breda axlar, så fick hustrun lätt barnsäng (Sk). Det fanns också vissa personer, som genom sin blotta närvaro kunde göra förlossningen lättare: Den, som har skilt orm och tåssa åt, ska vara behjälplig, då en kvinna ska få barn. Det var ett fruntimmer här nånstans, som hade skilt orm och tåssa, och henne skickade de alltid efter (allmänt). Och somliga gummor var så svåra, så de kunde gå ut och knyta halsduken om vedkubben, så fick han plågorna och arbetade i stället för henne (Le). Eller de satte plågorna på en annan person: Det var en piga i Ölslanda, som hade blivit med barn, och en gammal torpare, som hette Redig, drev gäck med henne för det. Men hon sa,

att det skulle han få veta av, och en dag han var ute och arbetade, så fick han plågorna, och han blev så sjuk, så de måtte bära hem honom, men han sparkade och skrek, för det kändes nog att vara barnsjuk. Men det är hundra år sen (Le).

Då en kvinna hade fått barn, sa folk, att hon hade »varit i Tyskland» (SL) eller »revet ner ommen» (SL, Le). Sen var hon »rå», tills hon hade gått i kyrke (Sk, Le).

Det späda barnet.

Då barnet hade fötts, gällde det att på olika sätt sörja för dess välfärd. Man skulle inte bara se till stunden utan också tänka på framtiden. Varje liten obetänksamhet kunde vara till skada för barnet. Det gällde att först och främst sörja för att det inte genast drabbades av olycka genom trollen, som alltid lurade på det odöpta barnet och inte ens drog sig för att byta till sig den nyfödde och lägga en trollunge i vaggan i stället. Från solens nedgång och till dess uppgång måste man vara dubbelt vaksam.

Barnets första badvatten fick inte slås ut var som helst (Le). De fick aldrig hänga ut odöpta barns kläder under bar himmel efter solens nedgång (SL, Sk, An). Och om ett plagg hade hängt ute ändå, så skulle det hållas över elden, innan barnet fick ta det på sig (Sk). Ljuset skulle aldrig släckas, så länge barnet var odöpt, för då kunde det bli bortbytt (Sk). På ett ställe försökte trollen släcka ljuset en natt. De kastade ett lästeknippe mot ljuset tre gånger (An). Innan barnet var kristnat, skulle det ha stål på sig, en synål eller stoppnål, ett silverspänne e. d. (allmänt).

Det fanns så mycket annat att tänka på också. Kunde man göra något, som vore till gagn för barnet i dess framtida kamp för tillvaron, så fick man inte underlåta att göra det. Å andra sidan måste man akta sig för att göra sådant, som kunde försvåra dess möjligheter i livet. Därför blev det så mycket att hålla i minnet.

Man skulle lägga en silverpeng i handen på det nyfödda barnet, så blev det rikt (SL). Då barnmorskan klädde barnet första gången, fick hon inte trä något plagg över barnets vänstra arm först, för då kunde det bli kävhänt¹ (SL, Sk, Be). Och barnets ben skulle rätas ut väldigt

¹ Vänsterhänt.

väl, så det inte blev hjulbent (Sk). Förste gången ett barn tantes, skulle det tanas i något, som var gammalt och sämrigt, så att det kunde eldas upp efteråt (SL).² Första året skulle barnets naglar inte klippas, modern bet av dem (SL, Sk, Be). Då barnet klipptes förste gången, skulle en lock bevaras och läggas i en påse, som barnet fick ha på bröstet. Den skyddade mot engelska sjukan (Sk). Det var inte bra att »vagga tomme», d. v. s. då barnet inte låg i vaggan (SL, Sk, Le). Då blev barnungen »förarglig» (Le) eller det blev snart en till (SL). Om någon steg över ett barn, som låg på golvet, så växte det inte (SL, Sk). Barnet fick inte krypa genom en stol, då växte det inte heller (SL). Om en barnunge först klappade en katt, så fick han dåligt läkkött. Men klappade han en hund, så fick han bra läkkött (SL, Sk, Le). Det var inte bra att spegla små barn (SL).

Man fick inte låta vem som helst ta vård om barnet. Det var farligt att låta en lösaktig kvinna pyssla om barnet: Om någon lättsinnig person hade barnet, så kunde det få engelska sjukan (Sk). Det var framför allt inte värt, att en sådan såg det naket: Barn kunde få »horskäfen», om någon lösaktig såg'et naket (SL). Det var också farligt, om någon med »ond tunga» berömde barnet: Det kunde komma »ol» på barn. Någon skräppte av barnet, och så fick det engelska sjukan (Sk).

Modern kunde själv bli orsak till att barnet fick sådan »ond tunga»: Om barnen diade för länge, fick de ond tunga (SL, Sk, Le). Barnen skulle aldrig dia över tredje fastan (Le, Be). Men det hände, att modern för att skydda sig själv lät dem fortsätta: De trodde, att så länge ett barn diade, blev modern inte med något nytt (Sk).

Fick ett barn tänder tidigt, så blev det snart ett till (SL, Sk, Le).

När den förste får tänder,
så får den andre händer (Sk, Le).

Blev det tänder nere i mun, så trodde de, att det skulle bli en flicka. Blev det tänder uppe i mun, skulle det bli en pojk (Sk). Då barn fick tänder överst i mun först, blev de pågålia (Sk).

Ibland kan det hända, att barnet redan vid födelsen har en tand. Sådana barn ansågs ha särskild makt. De kunde »blåsa bort» tandvärk (SL, Be).

Söndagsbarn hade också sin särskilda makt med sig: Söndagsbarn

¹ Tana = linda (verb och substantiv).

kunde blåsa bort öronsting. De blåste genom en nässlepipa (Sk). Det var tur att vara född på söndag (SL). Det var turigt med söndagsbarn, för det som ett söndagsbarn drömde, det slog in (Le). Men det var inte alltid så turigt heller: Söndagsbarn, helst om de var födda mellan tolv och ett på dagen, fick »lej tonga», så om de talade på ett djur, så blev det sjukt. Då man hade haft besök av en, som hade lej tonga, så skulle man kasta eldbränder efter honom eller åtminstone spotta (SL).

Det yngsta barnet i en kull kallades för »askefisen» (SL) eller »kåringedinken» (SL, Le).

Kom det främmande till ett ställe, där hustrun hade fått barn, så hade de vissa saker att tänka på. De kunde eljest skada både barnet och modern. Främmande, som hade lite vett, gick alltid och tog i spisen, då de kom in på ett ställe, där en kvinna hade fått barn (SL). Ingen främmande fick ta barnsängskvinnan i hand, förrän hon hade gått fram och tagit i spisen (Le). Och manliga besökare eller småpojkar måste ge den nyfödde en peng, annars blev de av med hatten eller mössan (SL, Le). Av särskilt slag var grannkvinnornas besök. De kom med »sängamat», det var pannkaka, risgrynsgröt, sa'gryns-soppa och annat gott, som barnsängskvinnan behövde stärka sig med. Och den maten åt den nyföddes äldre småsyskon med glupsk aptit.

Dop och kyrktagning.

Förr följdes barnet till dopet av åtta man, bärekvinna och hennes gubbe och så sex faddrar (Sk). Hon som bar barnet till dopet fick inte vara med barn, för så många veckor som hon hade varit med barn, så många veckor blev det, som hon bar till dopet, skrikigt och oroligt (SL).

Då barnet skulle bäras till dopet, lämnade fadern det till gudmodern och sa: »Här ska du få en hedning av mig, nu ska du laga, så jag får en kristen av dig.» Sedan lästes Fader vår. Vid återkomsten från kyrkan lämnade gudmodern barnet tillbaka till fadern och sa: »Jag fick en hedning av dig, här ska du få en kristen av mig.» Sen skulle barnet sova i dopklänningen, så det blev snällt (Sk, Le).

Gudmodern fick inte bära barnet över en nerfallen gärdesgård, för då fick barnet fallandesjuka (Sk). Hon fick inte tappa något på vägen, för då släppte barnet allt, vad det hade för händer (Sk). Då barnet bars till dopet skulle det ha en nål på sig, för att inte trollen skulle

ta't (SL). Moderns ringar skulle läggas i barnets kläder, då det bars till dopet (Le). Då de skulle till kyrkan och döpa ett barn, så skulle de köra i fläng, så blev det raska barn. Då fick hästarna allt lea på sjäkera, ska jag säga (Sk, Be).¹ Den som höll barnet skulle läsa efter, då prästen läste, så fick barnet gott minne och lätt för att läsa (Sk). Om en pojk och en tös döptes i samma vatten, så skulle han döpas först, annars fick hon skägg (SL). Om barnet skrek bra vid dopet, så fick det god sångröst (SL, Sk, Le).

Nere i Sandbäck fanns det tre Idor på ett ställe. Modern hette Ida och likaså två av döttrarna, men de hette ju inte Ida ensamt, så de kunde allt reda sig med de andra namnen, de hade (Le).

Liksom barnet löpte stora faror under tiden före dopet, så gjorde hustrun det under tiden före kyrktagningen. Och den tiden var inte så kort: En hustru fick inte gå i kyrke förrän fem veckor efter en flickas födelse och sex veckor efter en pojkes (Le). Hon måste ha stål på sig, tills hon hade gått i kyrke. Och före kyrktagningen fick hon inte beträda andras ägor (Sk). Modern var »rå», tills hon hade gått i kyrke. Dessförinnan fick hon inte gå någonstans (Le). Hon fick inte ens gå ut under bar himmel, innan barnet hade blivit döpt (SL). Men det var inte alltid möjligt för henne att stanna inomhus, och då måste hon tillgripa särskilda skyddsåtgärder: Det var en hustru i Tvärsjödäl, som hade fått barn. Första gången hon gick ut under bar himmel sedan, så hängde hon ett par karlbyxor över axlarna med benen fram på bröstet. Och så hade hon en kniv i handen (Sk). Mamma tog så ofta på sig pappas rock efter det hon hade fått barn, och så stoppade hon en sax i fickan, för stål är bra mot både folk och fä (Sk. Meddelat av kvinna, f. 1856.)

Den som hade burit barnet till dopet skulle gå med modern, då hon skulle kyrktas. Innan hon hade gått i kyrke, fick hon inte ta någon i hand. Hon var »rå» (Sk). Mannen fick inte vara med hustrun igen, förrän hon hade gått i kyrke. Om det hände sig, att hon fick barn för kort tid efter det hon hade gått i kyrke, så måste hon skriftas för prästen (Sk). Då en kvinna hade gått i kyrke, skulle hon vid hemkomsten lägga ytterkläderna på vaggan, så blev barnet snällt och sov gott (SL).

Så var en svår tid i hustruns liv till ända. Men det dröjde ofta inte länge, förrän en ny tid av vaksamhet begynte. Ty barnen kom tätt i den gamla tiden.

¹ Sjäkera = benen.

Frieri och bröllop.

Ungdomen går i giftastankar.

När ungdomarna hade sluppit fram för prästen, så hade de lämnat barndomsåren bakom sig, och en och annan började ganska snart se sig om efter passande »sällskap». Det dröjde visserligen ännu några år, innan det på allvar kunde bli tal om giftermål, men de ungas tankar kretsade omkring det, och pojken eller flickan började så smått söka utforska, vad framtiden kunde bära i sitt sköte. Och liksom det fanns noggranna regler för vad den havande kvinnan hade att iaktta, så fanns det många ting den unga flickan måste lägga på minnet, om hon ville bli lycklig i sitt äktenskap. Mycket var nog inte så allvarligt menat, men det citerades gärna, och det, som av den ene uppfattades som ett blott och bart lustigt skämt, blev för den andre till en levnadsregel, som togs på fullaste allvar. Somligt var bara lek, annat grov vidskepelse. Det är inte alltid så lätt att säga, var gränsen gick.

Om tre fruntimmer sitter i en soffa, så blir den inte gift, som sitter i mitten. Den som sitter vid bordshörnet, blir inte gift. Om man sopar emot någon, så blir han inte gift det året. Om man möter någon med soporna, så blir han inte gift. Sopar man under fötterna på någon, så blir han inte gift. Den, som dödar spindlar, kör bort sina friare. En flicka ska aldrig klä sig till brud på skämt, för då får hon aldrig stå brud (Sk). Hon ska inte heller prova andras ringar. Om en flicka har svårt att få eld i spisen, har hon ingen tur i kärlek. Men om byxorna eller strumpebanden vill ramla av henne eller om skosnörena går upp så tänker karlarna på henne. Om en flicka gick med »llesneppen» ut, då hon var klädd i huvudduk, så var hon ute och friade (Sk). Om fyra personer hälsar i kors, då de tar varandra i hand, så blir det förlovning. Om en flicka bullrar mycket, så vill hon gifta sig: »Hade du brakat så i fjol, så hade du vart gift i år» (SL, Sk). Då maten bränner vid, är kokerskan kär. Vidbränd välling kallas »fästemävälling» (SL). Om man står, när man äter eller dricker, blir man svartsjuk. Om hårnålarna vill ramla ur, är fästmannen otrogen. Den, som är stygg mot katten, blir stygg mot sin käring. Om en flicka väter ner sig, då hon tvättar eller skurar, så blir hon gift med en supegubbe.

Om stortån på flickans fot är kortare än tån bredvid, så blir hon husbonde, men är den längre, så blir det han, som bestämmer (SL). Är de lika långa, så kommer de att dra jämnt (Sk).

Då en flicka plockade av de vita bladen på prästkragen för att få reda på fästmannens yrke och stånd, sa hon: »Herrepojck, bonnepojk, sjöman och knekt» eller »schäs, kalesch, sprötkärria, dyngekärria, vang». Sen lade hon de gula blommorna i prästkragen på handens översida och blåste på dem, och så många, som då blev kvar, så många barn blev det (SL). Ramsorna, som lästes, kunde också formuleras annorlunda: Rackare, stackare, kejsare, kung. Eller: Skjuvekärria, dyngekärria, trelia, vagn. De kunde också ge svar på frågan, vad den unga flickan skulle bli: Änka, fränka, fröken, fru. Eller vad hon skulle gå klädd i: Siden, sammet, trase, lump (SL).

Om en flicka ville se sin tillkommande, så skulle hon äta upp en salt sill på kvällen och därefter inte säga ett enda ord. På natten skulle hon då drömma om den blivande fästmannen. Han skulle komma och ge henne vatten att dricka (SL). Men det fanns många sätt att skåda in i framtiden: Ett sätt att få reda på med vem man skulle bli gift var att gå ut och räkna sju stjärnor sju torsdagskvällar å rad, och den, som man sedan tog först i hand, skulle man bli gift med (Sk). Om en flicka ville veta, hur den tillkommande såg ut, så skulle hon slå vatten i en spann, och den skulle stå ute tre torsdagsnätter, och på söndagsmorgonen efter den siste torsdagen, då det ringde i kyrkklockorna, skulle hon ta in spannen och titta i vattnet. Då sågs hans bild i det. Så gjorde en flicka härifrån Bergum i Vråtsered, och den hon blev gift med var ifrån Hea. De är döda bägge nu, och det var 1882 som de hade sitt bröllop (Be). Om de gick ut julnatten klockan tolv och tittade i gödselbrunnen, så skulle de få se sin tillkommande i den (Le). Om en flicka vänder på kudden klockan tolv på nyårsnatten, så blir hon gift med den, hon sedan drömmer om (Sk). Nyårsnatten klockan tolv skall en flicka, som vill se sin tillkommande, gå baklänges fram till en spegel, och sedan vända sig om, och då får hon se den i spegeln, som hon skall ha. Men en flicka, som gjorde så, fick se sin fästman i en likkista, och han dog under året (Sk). Om en flicka går ut och ställer sig vid en korsväg klockan tolv på midsommarnatten, så får hon se den, hon skall ha (Sk). Då en flicka ville veta, vem hon skulle bli gift med, så skulle hon på midsommarafton på kvällen sopa från alla fyra hörnen och så lägga sopkvasten mitt på golvet. Den, som då kom och satte sig på kvasten klockan tolv på natten, honom blev hon

gift med. Det var en flicka, som gjorde så, och han, som satte sig på kvasten, råkade glömma en fällkniv, och den visade hon för honom en gång efter det de hade gift sig, och då blev han ännu besynnerlig (Le).

Ungdomens nattspel.

I min barndom låg pojarna i lador och på höränne till långt fram på hösten, ibland ända till fram i november, berättar en äldre man i Stora Lundby. Det hände, att vi låg så, tills snön kom. Det var väldigt makligt, inte behövde en kläda varken av eller på sig, och inte behövde de ha besvär med att bädda heller. I min tid hände det inte ofta, att flickorna låg ute, kanske någon enda gång. De brukade säga, att »laemurten lekte», då folk låg i höet. Så på lördags- och söndagskvällar blev det »nattspel».¹ Då gick pojarna till främmande ställen och till andra byar. Men »nattspelarna» gjorde mycket ont, när de var ute på sina turer (SL. Sagesmannen född 1863.)

Dessa »nattspel» var mycket vanliga i häradet. De utgjorde ett medel för ungdomen att komma samman under friare former än under vinterns danstillställningar, de s. k. »hopalekarna» eller »hopaläggebalerne». Bärgseln av höet började senare i gamla tider, det var varmt om nätterna och lagom mörkt. Det passade bra att gå ut och titta efter flickor vid den tiden. Då tändes »augusti friareny», och när sedan hösten kom, var tiden inne för ett mera ordnat frieri. Men under nattspelet gick det inte alltid så oskyldigt till. Det finns många berättelser om nattspelarnas framfart. Det räcker här med att ytterligare återge följande:

Då höet var inbärgat, gick ungdomen ut och låg i ladorna. Det hette, att »laemurten lekte» (Sk, Le, Be). »Nattspel» det var när pojkar och flickor låg i ladorna efter det höet kommit in. Pojkarna hade en massa äxter för sig, gick ut och stal äpplen och sådant. En gubbe i Björboholm, som ville freda sina äpplen, lade sig med bössan i trädgården och hade bäddat åt sig i ett baktråg. Men så somnade han, och då han vaknade, så hade folk varit där och burit bort både bakträget och honom själv och ställt i en bäck (SL).

Även då flickorna lakade, hade ungdomarna ett kärkommet tillfälle att komma samman. Det var »lakesjä» (SL, Sk, Be). Då kom pojarna till flickorna och stannade och hjälpte till hela natten.²

¹ Även nattskoj (SL).

² Jfr Matilda Börjessons skildring av julförberedelserna i Bergum.

Frieri och lysning.

Förr i tiden gick det ofta att bli gift rätt fort. Det var inte så många om och men. Då en pojke hade kommit till giftasvuxen ålder, hände det, att han helt enkelt gav sig ut och gick från ställe till ställe och tittade på flickor. En från Lundby, som var ute, kom ända till Skepplanda på sin vandring, och där träffade han på en sömmerska, som genast var med på saken. Hon höll på och varpade, men hon lät var-porna stå och gick med för att se, hur hans ställe såg ut. Och sen blev det gifte snart nog (SL).

En i Ale härad kom till ett ställe och skulle fria till en tös. Det frieriet lät så här: »Det var granna höns I har på detta stäelt. Ja skulle fråga däk, om du velle binna däk ve mäk. Inte för att ja e så noga mä't, men våra hemma e så envetna» (SL). — Om det var friarens avsikt att lägga krokben för föräldrarnas planer, hade han säkert vissa möjligheter att lyckas.

Föräldrarnas planer ja! Det var nog ofta så, att de unga själva inte hade så mycket att säga till om, då giftermålsfrågan skulle ordnas: Det var en pojke, som hade friat hos fadern till en mycket rik flicka. Och fadern lovade honom flickan, men själv blev hon inte tillfrågad. Så blev det bröllop, och vigseln skulle äga rum. Då man hade hunnit till den punkt i vigselakten, då bruden skulle säga sitt ja, så ställde hon sig till och skramlade med pengar, som hon hade i en ficka. Och när de frågade henne, varför hon bar sig åt på det sättet, så sa hon: »Pengarna svarar» (SL).

Ibland fick en helt utomstående sköta om frieriet. Han kallades »förtalsman» (SL, Sk, Be) och lade ut pojkarnas förtjänster så gott han kunde. Om det gick bra, skulle han ha en lärtsskjorta (Be). Det kunde till och med bli två skjortor, om fruntimret var belåtet med sitt nya hem.

Om en gubbe hade en dotter, som han ville gifta bort, så klädde han henne fin och tog henne med sig till kyrkan på söndagen. Där ledde han henne på gången och sa: »Mi doter hu vell manna.» — »Ja, fars ol däj e sanna», sa flickan. Den, som då kunde komma fort ur bänken, han fick henne (Le. Berättat av Olaus Börjesson.)

Flickorna skulle aldrig som första gåva ta emot ett par skor, för då »trampade de ut kärleken» (Sk). Fästmän skulle ha psalmbok av fästmannen, och han skulle ha »bruareskjorta» av henne (SL).

Då flickan var fästmö, så gick hon omkring på ställena och fick lin och ull och annat, som var behövt för bosättningen (SL).

Lysning skulle ske i ny (allmänt). Man skulle aldrig lysa i nä, för då gick hustrun över sin tid, då hon skulle få barnen (Sk). Man skulle aldrig lysa i fastan, för då blev det fattigt (SL, Sk). Då det lyste för någon, hade han »ramlat ner från predikstolen och brutit benen (ell. låret) av sig» (allmänt). Man skulle aldrig höra på egen lysning (Be). Klockarn skulle alltid ha lite pengar, för att han bar upp »lyse-sätel» (Be).

Det gammaldags bröllopet.

Ett bröllop i den gamla tiden var en verklig fest. Det började gärna på fredag eller lördag och stod i en tre fyra dar (Sk). Eller ännu längre: Bröllop varade i en åtta dar. Det var två, som red omkring och bjöd till bröllop, och de sa alltid till, att det fanns en tunna drick och en tunna brännvin (Le).

Innan jag går att anföra de skildringar av gamla bröllop, som jag erhållit av mina gamla, minnesgoda meddelare, vill jag ett ögonblick dröja vid de olika funktionärer, som hade att sörja för brudparets och gästernas välfärd. Våra dagars värd motsvarades på ett 1800-tals-bröllop av förstyret (allmänt).¹ Den, som klädde bruden, kallades då som nu för brudkvinna. En viktig post innehade källaresvennen (allmänt) eller traktörn (SL, Sk). Han hade hand om drickan, som var av så stor betydelse för gästernas välfärd. »Mor på vinn» (SL, Sk) tog emot fonerna, som varje gäst var skyldig att ha med sig, och hade hand om brödförrådet. Och utan ett par spelemän var ett bröllop otänkbart. Det var vanligen två stycken, en fiol och en klarinett.

Bröllopet ägde nog i regel rum i brudens hem. Men dit begav sig först bara de kvinnliga gästerna. De manliga hade en annan uppgift att fylla, de skulle hämta brudgummen.

De red alltid spöröl² förr, berättar Matilda Börjesson. Det var så, att alla karlarna samlades i brudgummens hem på bröllopsdagen, och där undfägnades de med brännvin och kaffe. Sedan red de till brudens hem, och överallt efter vägen höll annat folk till, som sköt, och så skulle de trakteras också. När nu följet hade kommit bra nära brudens hem, så kom källaresven och en till och mötte dem och frågade, vart

¹ I Stora Lundby även maskulinum: 'förstyrn'.

² Spöröl. Ordet påträffat endast i Bergum.

de skulle ta vägen. Då svarade brudgummen och förstyret, att de skulle ut och söka sig en brud, och undrade, om inte de visste något ställe, där det var bröllop. Jo, det visste de, och de hade sett en väldigt fin och smyckad brud också, men hon hade inget på fötterna mer än ett par vita strumpor, och då sa brudgummen, att det ska han allt ordna, om han får följa med. Men innan bröllopsföljet fick löfte att följa med till bröllopsstället, så måste de som var med lova, att de skulle vara snälla, annars skulle de få plocka upp alla söpaller på Vättle fjäll eller slå sönder hela Galgaberget till makadam eller något sådant. Då följet hade kommit till bröllopsstället och brudparet hade råkats, så sa förstyret till brudgummen, att bruden sitter ju utan skor, och då fick brudgummen brått att ta fram ett par skor, och så tog förstyret och lade en peng i var sko. Och den, som på kvällen tog av bruden skorna, fick behålla pengarna (Be).

Bröllopet ägde rum i brudens hem. Dit gick kvinnorna, men männen gick till ett annat ställe, där brudgummen »togs ut», och där fick de sig en sup eller någon annan fägnad. Sedan begav de sig tillsammans med brudgummen till bröllopsstället. Vid deras ankomst dit satt bruden färdigklädd och väntade med skorna i knät. Förstyrn lade en styver i ene skon, och sedan tog han på henne den. Och efter detta kom traktörn med en sup till gästerna, och sen blev det vigsel och sen en skål för brudparet. Därpå äts middag, och efter middagen började dansen (SL).

Seden att »ta ut» brudgummen på ett grannställe tycks ha dött ut omkring 1870, och det var inte många, som kände till den. Men min far visste berätta, att det hade hänt två gånger, att brudgummen tagits ut i vårt hem i Aggetorp, som stod färdigbyggt 1862. Den ena gången var 1868, då gamle Skoog togs ut där. Bröllopet stod i ett grannställe. På vägen dit gick spelmännen före och spelade. På ungefär samma sätt gick det till, då en flicka från Skallsjö gifte sig 1855. Hon kläddes i Ölslanda inte långt från sitt eget hem. Där samlades också alla gästerna, och sedan steg bruden upp i en droska och åkte till brudgummens hem i Oryd, där bröllopet ägde rum. Före droskan red två spelemän, som spelade brudmarscher, och före dem två förridare. Efter droskan med bruden kom flera lass med gäster. Då brudföljet hade anlänt till bröllopsstället, så ledde förstyret fram bruden till trappan, där brudgummen tog emot henne. Sen blev det vigsel och efter vigseln skål för brudparet. Först skålade prästen, sen förstyret och brudens far och så de andra släktingarna. — Att bruden kläddes på ett

grannställe omtalas också från Stora Lundby: Gästerna på bröllopet samlades på ett grannställe, där bruden kläddes och fadern hämtade henne. Det övriga bröllopsfolket red, brudgummen mötte vid trappan och tog emot bruden där.

Gästerna hade alltid »foner» med sig. Det var risgrynspannekakor, kransekakor o. d. Andre dan kom de med stora ostar, fåralår och fläskskinkor att »lägga i kistan». Det skulle brudparet ha att börja det nya hemmet med. Fonerna hade gästerna med sig förste dan, bars i en rund »fonekorg» och togs emot av »mor på vinn». Och sen skulle de ha »bakfon» med sig hem i stället (Sk). »Mor på vinn» tog emot fonera. Alla gäster skulle ha bakfon med sig hem, en bit av en fonekaka, några skorpor, en bit pannkaka e. d. Hur mycket foner de än fick in, så förslog det inte, det fanns ställen, där de kunde få ställa till med bak både en och två gånger, innan bröllopet tog slut. Det kunde vara åtta dar ibland (SL).

Till gästernas skyldigheter hörde också att på lämpligt sätt sörja för sina hästar. Det var en viktig detalj: Alla karlarna red ju till bröllopet, och då fick de se till, att de hade skaffat sig en hästepojk, då de kom till bröllopsstället. Hästepojken tog hand om hästen och inkvarterade den på något ställe i närvana.¹ Han undfägnades precis som andra gäster, då han kom, och efter det middagen hade ätits och det blev dans, så fick han också komma och dansa med bruden, och betalade han då bra dansepengar, så var det ingen fara med honom. På mammas bröllop 1857 var det dansepenger (Be. Medd. av Matilda Börjesson.)

Det kan vara tid att se, hur bruden var klädd och vad hon hade att iakttaga: Bruden var klädd i svart i den gamla tiden. Hon hade en grann blomsterkrans om kjolen. Strumporna var vita och skorna svarta. Hon skulle ha peng i skon (Le). Det var någon tur med att bruden fick »dansa på pengar» (Sk). Brudens klänning var av svart tyg med mycket utstyrningar, röda och gröna silkeband o. d. Skorna var svarta, strumpor och handskar var vita (SL). Och så hade hon kyrkkrona, slöja och myrtenkrans. Om det emellertid sedan visade sig, att hon hade varit med barn, då hon bar kronan, så fick mannen betala »rumpeskatt» (SL, Sk, Le). Han måste betala böter till kyrkan. Man sa också, att han skulle »limma kyrkan» (Sk). Det brukade kosta två kronor att få låna kyrkkronan (SL). Om det lossnade något i brudens

¹ Närvana = närheten.

klädsel, så blev hon inte gammal. Det gjorde det 1894, då Karls Emma i Stannum gifte sig, och 1896 den nittonde oktober så dog hon (Be).

Bruden skulle försöka se brudgummen först. Hon fick inte ligga hos honom natten före bröllopet (Sk). Om brud och brudgum sov under samma tak natten före bröllopet, så blev äktenskapet olyckligt (Be). Om brud eller brudgum hade lus på sig under vigseln, så blev de vigda vid dem. De blev aldrig av med dem sedan (SL, Be). Den som vid vigseln lutade sig åt sidan dog först (SL).

Under vigseln hölls päll över brudparet av fyra bröder till dem. Fanns det inga bröder, så gick det bra med kusiner. Pällen var en fin, blommig schal med en »duff» (tofs) i vart hörn (Be). — Det fanns bara fyra gamlingar i häradet, som hade hört talas om päll. En av dessa var från Lerum och två från Skallsjö. Ingen tycks ha sett päll användas, varför seden att hålla päll över brudparet måste ha upphört före 1850.

Då bruden och brudgummen var vigda, sa folk, att nu är den knuten slagen så hårt, att inte två par starka oxar kan få isär'n (Be).

Efter vigseln och lyckönskningarna för brudparet hade gästerna en liten stund ledig och kunde se sig omkring en smula. Det fanns mycket att se på, för bröllopsstället var alltid rikt pyntat. Man hade brudgranar vid bröllopsstället. En föreställde brud och en brudgum. Den, som först vissnade, skulle först dö. Hos Sneiderns i Tollered vissnade brudens gran först, och det blev hon, som dog först (Sk). Väggarna på bröllopsstället var klädda med bonader. I taket hade man blommiga silkeschalar, spirekransar av kulört papper, pappersblommor, pärlband o. d. (SL). Mamma var bonesa på trettio två bröllop, säger Matilda Börjesson. Hon var med och styrde och ställde med utklädseln i rummen. Det skulle alltid vara lakan på tak och väggar, och så var det pärlband på lakanen i taket, och i taklisten runt om var det kröselöv. Pärlband fick de låna, det satt i en rundel i taket, ibland mer än ett pärlband och så en blomma i mitten. Väggen bakom brudparets plats var prydd med kröselöv och mjölbärsris, pärlband och granna tavlor (Be). — Det är detta, som har gett upphov till uttrycket »bonngrant». Denna sorts grannlåt finns numera till påseende blott i städernas nöjeslokaler.

Mat och dryck utgjorde ett viktigt kapitel. Man måste sörja för att gästerna inte gick hungriga från bordet. Så snart de hade kommit till bröllopsgården, bjöds det på kaffe. Men för riktigt länge sedan fanns det ju inte kaffe, och då tog man till starkare saker. Om detta

och mycket annat kunde Matilda Börjesson berätta: Innan det fanns kaffe, så fick gästerna, både karlar och fruntimmer, flepp, då de kom. Flepp gjordes av brännvin och hembryggad dricka, men det är så pass länge sen, att min far inte kunde brygga flepp. Han var ändå född 1816 och kunde brygga brännvin, då han var tio år. Den förste kaffekitteln, som de hade i Bergum, den fick min mors mormor, då hon gifte sig, och då låg det kaffe och brunt socker i kitteln, och så fick hon fyra par kaffekoppar på samma gång. De kopparna var av någon sorts lera, och mamma brukade tala om att hon hade sett en av dem. Kaffet gjordes i ordning i köket, det slogs i koppar där, och så lade de två skorpor, en ring och en pepparkaka på fatet. Alla skulle ha kaffe, då de kom, men före kaffet skulle de naturligtvis ha en sup, och det var likadant för både karlar och fruntimmer. Efter kaffet var det vigsel, och sen blev det middag. Den bestod av ost och smör och kött och fläsk och korv, och prästen fick skära till. Rhedin frågade, hur de tyckte, att han skar, och folket svarade, att han skar bra.¹ »Det går la an å skära brea remmer i andras lår», sa Rhedin. Matilda Börjesson berättar vidare, att maten i gamla tider åts i stora fat. Sex man fick äta i vart fat, soppa och klimpavälling åts alltid så. Kött och fläsk åts på träallrikar. Drickan bars in av källaresven, tennstop och träkannor ställdes på bordet, och så fick alla dricka ur samma stop eller kannan. Senare blev det muggar att dricka ur också. De drack mycket drick på de gamla bröllopen. Matildas far bryggde mycket till bröllop, och den dricken var så stark, att det kunde tatt eld i halsen. Vid middagsbordet satt brudkvinnan närmast bruden och därintill brudens och brudgummens mor. Bredvid brudgummen satt förstyret, så prästen och så brudens och brudgummens far.

Så gick det alltså till i Bergum. Men häradet är så pass stort, att det finns växlande uppgifter om både matordning och annat, som rör bröllopsmiddagen. I Lerum fick brudkvinnan hjälpa till med serveringen, ösa upp soppa, skära till bröd o. s. v. Där placerades förden-skull prästen vid brudens sida. I Stora Lundby och Lerum »spelades» maten in: När bröllopsmiddagen åts, skulle maten spelas in. För varje rätt, som bars in, spelades en strof (SL). Middagsmaten på ett bröllop spelades in. Och de som bar maten gick i takt med musiken. Det var precis, som om de hade spelat: »Och nu kommer fisken, och nu kommer fisken» (SL).

¹ Rhedin var kyrkoherde i det förenade Stora Lundby och Bergums pastorat under åren 1837—47.

Att vara gäst på bröllop var förr som nu förbundet med utgifter. I Skallsjö fick gästerna genast vid ankomsten betala för sig: Så fort gästerna hade stigit in, togs de emot av traktörn eller »far i gårn», som han också kallades, och fick en sup. Den fick de betala tjugofem öre för. — Den viktigaste utgiften var naturligtvis skänken till brudparet, »bruareskänken», som den kallas i Stora Lundby. Den togs upp efter middagen. Man brukade säga, att man »lade på kaka» (allmänt). Hur det tillgick därvid, visste Matilda Börjesson bra besked om: Då middagen hade ätits, så bar de fram den största och grannaste fonekakan och lade på bordet framför brudparet, och bredvid den lade de en mindre kaka. På den stora kakan lade de skänken till brudparet, och på den lilla lade de till »det småa», d. v. s. skänk till spelemän, kokerska, tvätterska och källaresven. Först lade förstyret. Han kanske lade åtta kronor till brudparet och en och femti till »det småa». »Det bör tackas för», sa brudgummen då. Sedan lade brudens och brudgummens föräldrar och sedan i tur och ordning efter släktskap och rang. Då var det förstyret, som tackade och inte brudgummen längre. Förstyret stod bredvid och talade om, vad var och en hade gett.

Längre fram i tiden lades pengarna på en tallrik, men uttrycket »lägga på kaka» höll i sig fram emot slutet av 1800-talet. Jag tror inte, att någon av mina gamla meddelare varit med på ett bröllop, där pengarna verkligen lagts på en kaka. Förutom »kakepengar» (Sk) talar man också om »kokepengar», d. v. s. pengar till kokerskan, och spelmanspengar. Dansepengarna har redan tidigare i förbigående omtalats.

Efter middagen tog dansen vid. Edvard Jonsson i Ryggebo, som hade varit spelman på många bröllop, har berättat för mig om den gamla tidens bröllopsdanser. Först dansades brudpolske, sedan menuett, så kadrill och därefter vals och annan dans. I Hemsjö dansade de gärna »engelska». Förstyret dansade första dansen med bruden, därefter nära släktingar och goda vänner. De brukade vänta med dansen, tills prästen hade gett sig av, men ibland stannade han och tittade på. »Se mä rätten var det allt prästen, som skulle dansa förste dansen.» Var och en, som hade dansat med bruden, fick lämna danspengar, som brudkvinnan tog emot. Bruket att dansa kronan av bruden hade inte förekommit i Jonssons tid, men det omtalas av en och annan av mina berättare.

På kvällen förste dan kom »mjölkeser» med mjölk. Då skulle de ha smörgås, potatis och långefisk till kvällsmat och så risgrynsgröt. Och

de som kom med mjölken skulle ha lite fägning för sitt besvär (Sk). De skulle ha lite bröd i sina flaskor, då de gick hem, säger en gammal kvinna i Stora Lundby.

Seden att gå och »apa» har hållit i sig i Vättle, men det går nu lite annorlunda till än förr. Emma i Hönemossen berättar härom: Då »aparna» kom till bröllopsstället, så bars det alltid ut en kittel med gröt till dem. Var och en av dem fick ta en sked gröt, men han skulle i stället kasta ett mynt i kitteln. De pengar, som på det sättet kom in, skulle »schludda», d. v. s. diskerskan, ha. Och från Bergum berättar Matilda Börjesson: Det kom alltid »apare» till bröllop, och de skulle också ha sin fägning, så de räknade alltid ut, hur många liter brännvin de skulle ha åt aparna. De fick smörgås också ibland. Då bruden hade varit ute och visat sig för tredje gången, så fick de komma in och dansa med henne. De betalade en krona i dansepengar, och så fick de stanna, tills det blev slut för den dagen.

För dem, som stannade på natten, bäddades syskonsäng på golvet. Då de hade lagt sig, fick de en »loppesup» liksom på morgonen, då de vaknade. Det var för resten inte många, som var så nyktra, så de visste, var de låg. Omkring 1870 blev det ett väldigt slagsmål på ett bröllop i Tollered. Brudgummen själv hoppade över bordet, så faten rök åt (Sk). Andre dagens morgon gick brud och brudgum upp tidigt och väckte alla ställena i byalaget, och då hade de kaffekittel och fonekorg med sig och bjöd på kaffe. På den tiden gjorde de aldrig någon åtskillnad på ställena i byalaget, utan alla blev bjudna till både bröllop och begravning. Det finns sex ställen i Vrätsered, men det har aldrig förrän i fjol (1931) hänt, att de har gått förbi några (Be).

De andra dagarna var det mest stöllafora, säger Edvard Jonsson. Då hände det, att de klädde ut oxar och körde omkring till de närmaste ställena. — Och min far mindes »som i en dröm», att gästerna på ett bröllop i hans barndom hade varit ute och huggit ned en björk, som de sedan drog omkring ute på gårderna. Och spelemännen satt i björken och spelade, och det var väldigt med folk med. Det var antingen vid Skoogs bröllop eller också då Benjamin, en farbror till min far, gifte sig. För det var hemma i Aggetorp.

Färden till det nya hemmet.

Då bruden skulle flytta, hade man mycket skoj för sig. Man lade en del saker i hennes kista, blöja och mantel o. s. v. (SL). Var det ett

förnämt ställe, så hade bruden med sig ko och säng och kopparkittel till sitt nya hem. Lasset med den nya husmoderns husgeråd skulle alltid vara framme före henne, men då det hade kommit, så kom husbondefolket efter, och det gick i galopp (Be).

Då bruden kom till sitt nya hem, skulle hon visst titta i skorsten, för att hon skulle trivas bättre (Sk).

Död och begravning.

Tydor och varsel.

Om kattugglan skriker, så blir det dödsfall. Ännu i dag rycker mången till, då han hör kattugglans skrik, som har en alldeles särskild förmåga att verka skrämmande. Det finns emellertid många företeelser i livet, som inte på något sätt är skrämmande i och för sig, men som ändå har tolkats som ödesdigra och ansetts »ty lik», d. v. s. båda dödsfall. Naturligtvis inte vilket dödsfall som helst utan ett, som angick en personligen, ett dödsfall i familjen eller släkten, den nära vänkretsen eller åtminstone bekantskapskretsen. I min hembygd lade man med ängslan märke till alla dessa tecken på snart inträffande dödsfall, och jag är övertygad om att en och annan alltjämt tror på dem.

Kattugglan hade två läten. När hon säger »klä vitt», blir det dödsfall (SL, Sk). Om de hörde stenuven, så blev det lik. Stenuven tror jag på men inte kattugglan (Be). Då fåglar »pickar» på fönstret, så dör någon i huset (SL). Då korpen skriker, blir det lik (SL). Om en hund börjar tjuta, när han står i band, så betyder det lik. Han vänder nosen åt det håll, som liket kommer ifrån (Le). Om den förste torrbaggen, man såg på våren, kom emot en, så fick man sorg (Sk).¹ Fick man se den första ärlan på våren i bringan med den svarte fläcken, så fick man sorg (Sk). Är den förste fjärilen, som man ser på våren, svart eller svartkantad, så betyder det sorg (SL, Sk). Om lopporna kommer fram på händerna på någon, så får han spörja lik (Sk). Om det händer sig på ett ställe, att vita sör får svarta lamm, så blir det snart sorg i släkten (SL).² Om det blev ett mist i åkern, då de sådde eller lade potatis, så dog någon (allmänt). Om det lägger sig kors för

¹ Torrbaggen = tordyveln.

² En sö = ett får.

händerna för en titt och träget, så bårdar det dödsfall (SL, Sk). Om barnen leker i sanden och klappar ihop en grav, så dör någon i huset (Le). Om prästen stammade eller kom av sig, då han bad för en sjuk i kyrkan, så dog den sjuke (SL).

Den som ligger och sover med öppna ögon blir inte gammal (SL). Om någon kommer till ett ställe och folket inte känner igen honom, så dör han snart (SL). Då allting man har för händer faller i golvet, är det ett tecken på att man skall dö snart (Sk). Kliar det på hakan, får man höra om en mans död (Sk). Om folk »skådadar händer» (d. v. s. jämför händernas utseende), får de spörja lik (SL, Sk, Le). Om två ta i ett dörrhandtag på en gång (från var sin sida om dörren), så blir det dödsfall (SL). Då någon har mycket bråttom med ett arbete, så är det för att han ska få gjort ifrån sig, innan han dör. »Det står ett bñane för'n» (SL, Sk). Om någon äter mycket, så dör han snart (SL). Om den yngste nös vid julbordet, så nös han ut den äldste, och då dog den före nästa jul. Nös den äldste, så dog den yngste (SL, Le). Om folket råkade bilda en klunga, då de var på väg till kyrkan, så blev det snart begravning (SL, Sk). Om de glömde bort en kaka vid baket, så blev det dödsfall (SL, Sk). Om katten låg längs efter tiljan, så blev det snart dödsfall i huset (SL). Om råttorna äter på någons kläder, så dör han snart (SL, Sk). De äter ut honom (Le).

Om man kom in till en sjuk, så skulle man se efter, om han rörde på fötterna. Det var visst ett gott tecken. Då skulle han bli bra (SL, Sk). Mot denna uppgift står en annan från Stora Lundby, som säger, att den sjuke inte kom upp igen, om han rörde på fötterna. Om en sjuk ligger och nappar på täcket, så dör han snart (SL, Sk, Le). Om den sjuke vill byta sängplats, så har han inte långt igen (SL, Sk, Le). Om det inte går att sluta den dödes ögon, så ligger han och tittar efter någon i släkten (SL, Sk). Är den döde mjuk i lederna, blir det dödsfall i släkten (SL, Sk). Om det står två lik över söndan, så blir det ett till den veckan (SL, Sk, Be). Om någon vänder sig i ett begravningsfölje, så tittar han efter en till (SL, Sk, Le). Om en karl i liktåget tittade sig tillbaka, så dog ett fruntimmer och tvärtom (Be). Om en häst krånglar i ett liktåg, så blir det snart ny begravning (SL). Om en gravkulle sjunker ihop, så dör någon i den dödes släkt (SL).

Det var en i Hjällsnäs, som gjorde likkistor, och han talade om, att det alltid bösta och slog, innan det kom någon och beställde en kista (SL).¹

¹ Bösta = banka.

En fredagsnatt, när Stacke-Britta körde till stan, fick hon se Blomsken stå tvärs över vägen vid gjuteriet med ena benet på stänget och det andra på berget. Och det var lögn, att hon kom fram med sin häst, så hon måtte ta en lång omväg. Natten efter drunknade Blomsken precis på det stället (Le).¹ Det fanns folk, som tog undan bräder till kistan långt i förväg. Innan en sådan, som hade bräderna i ordning, dog, lät det, som om det hamrade och slog på dem (Le). Den som var i syne slutligen, kunde i förväg se likfärder och räkna ut, vem som skulle dö: Det var en dräng på Kronogårn, som var i syne och ofta såg likfärder. En gång såg han ett liktåg, som gick ut från Kronogårn, men han kunde inte se sig själv. Han låg i kistan den gången (SL).

När döden gästade.

Det kunde ibland vara förutbestämt, vilken död en människa skulle gå till mötes eller om döden skulle bli lätt eller svår. Om ett barn låg och sov med öppna ögon, så troddes det komma att dö genom drunkning (SL). Om någon har sammanväxta ögonbryn eller två »virvlar» i håret, så omkommer han genom drunkning (SL). Det var folk, som en gång lyckades få tag i en, som skulle springa till en sjö och dränka sig. Men då bad han, att han skulle få en tår vatten att dricka, och så dog han med detsamma. Vatten skulle de te i alle fall (SL). »Den som ligger och äter får sitta och dö» (allmänt). »Det, som en syr på, får en sprätta å» (SL). Om de syr på en kvinna, som är med barn, så får detta svårt för att dö en gång (SL). Man skulle inte sy på någon, för då fick han svårt för att dö (allmänt). Om någon låg och hade svårt för att dö, skulle man sy några styng på honom (allmänt) eller gå upp på taket och vända en tegelpanna (SL, Be) eller stanna klockan (Be). Emma i Tröningen fick en gång i sin ungdom sy på en gumma i Vråtsered och slå till henne med ett halmstrå dessutom, men gumman levde ändå fjorton dar till.²

En som höll på att drunkna kunde få »blåsa för mun». En i Hemsjö halkade i vattnet i en å och låg där en halv dag, innan han hittades, men då hade han flutit ett långt stycke med strömmen. De, som fann honom, band en duk om munnen på honom, innan de tog upp honom, för att inte anden skulle gå ifrån honom. Men han levde bara ett halvt

¹ Ett stänge = ett stängsel. Stacke-Britta bodde på ett ställe, som hette Stacket.

² Jfr spådomskonst.

år sedan (SL). — Denne mans räddning från döden kan synas oss sena tiders barn underbar nog, men det finns berättelser, som äro ännu märkligare: Det var en, som hade kommit i vid en bro uppe vid Nääs, och det var ingen, som hade sett, när det skedde, så de visste inte, var han fanns. Men så när det hade gått en fjorton dar, så hände det sig, att det var någon, som fick se, att det stod något svart vid en stolpe under bron. Då tog de upp honom och rullade liv i honom, och han talade om, att han hade sett, när de körde sina kreatur över bron men han hade inte kunnat ropa utan bara fått stå där. Han hade fått en »fröhatt» för mun, och det var det, som gjorde, att han inte drunknade (SL).¹

En döende vill gärna ha lite mat, innan han dör. Han vill liksom ha lite resekost (SL).

Lus från en död var nästan omöjliga att bli av med. De kallades »döarelus» (SL). Handduk och lakan, som en död haft, koktes och tvättades väl. Var det någon, som torkade sig på det innan, så blev han i syne (SL, Sk, Be). Men det fanns också folk, som ville bli i syne. Då skulle de ta på sig en skjorta, som någon hade legat och dött i (SL).

Då kyrkklockorna vid själaringningen »sjänger grant», så har den döde gått lyckligt bort. »Sullrar» klockorna, är det inte bra (SL, Sk, Le).

Kista och svepning var av enklaste slag. Ända till omkring 1910 fanns det snickare i häradet, som gjorde svarta furukistor åt folk. Svepningen bestod i Stora Lundby av en s. k. »döaresärk» för kvinnorna och »döareskjorta» för männen. Döaresärken utgjordes ofta av samma linne, som kvinnan hade haft som brud. Strumpor hade de döda inte på sig, men det förekom, att man drog på dem de handskar, som de hade haft på bröllopet. Och så bäddade man i kistans botten med de »kaser» (hyvelspån), som blivit till, då kistan hyvlades.

Den sista färden.

Det förekom aldrig förr, att de körde ett lik till kyrkogården. Kistan bars på en bår, som var stor och svartmålad och hade fyra ben. Fyra man bar i sänder, men det fick ofta skiftas om (SL). Det var precis,

¹ En »fröhatt» = en hatt av fradga, som samlat sig framför munnen på den drunknande.

som om den döde hade varit ett djur, om han blev körd till kyrkogården och inte buren. I Burhult använde de bår till omkring år 1900.¹ Det fanns en särskild likbår i Kilanda kyrka. Bärarna turade om och bar i en tre fyra skift. Byn hade sitt särskilda bärarelag, som alltid var självskrivna gäster på begravingarna (SL). — Att man ansåg det alldeles särskilt vanhedrande att köras till graven, framgår kanske tydligast av vad Emma i Tröningen berättar mig om hennes äldste brors begraving 1868. Då var det så mycket snö, att han måste köras till kyrkogården. Men då grät hennes mor och sa: »Varför skulle di köra min Johannes?»

Kom en korp och satte sig på kistan, då den döde bars till graven, så var det ett tecken på att den döde hade gått till helvete. Korpen var Skams fågel, duvan var Guds fågel (SL).

De sådde hörfrö för att hindra den döde att komma tillbaka. Han måste räkna alla fröna, och det hinner han inte före dager (Le, An).² Samma bruk förekom i Stora Lundby. Då Emma i Hönemossen var en tretton fjorton år, så dog en gammal gubbe te Karl Andeses i Grönebacke, och då de skulle bära honom till graven, så fick hon en lapp med linfrö i, och så blev hon tillsagd att följa efter liktåget och strö ut fröet. Men hon blev så rädd, att hon slängde bort lappen.

För att den döde inte skulle gå igen, så ställdes kistan ned på marken, då den bars till kyrkogården. Då gick den döde inte längre än till det stället, där de hade ställt ned kistan (allmänt). — En enda av mina gamla meddelare hade sett denna sed praktiseras. Det var en gammal gumma på ålderdomshemmet i Angered, och hon var född år 1840.

Om någon torkade sig på begravningsduken, som de hade, då de bar kistan, så blev han i syne (Le). Passe-Lars var med och bar ett lik en gång, och då han kom fram till kyrkan, var han svettig och torkade sig i ansiktet med bårklä't, och så blev han i syne (Le).

Självmördare fick inte klockor (allmänt). En gång ringde de i Lundby för en självspilling, och då ramlade kyrkklockan ner (SL). Den, som hade drunknat med skridskor på sig, fick inte heller klockor (Sk). En, som tagit livet av sig, fick inte heller ligga bredvid de andra på kyrkogården och inte begravas före solens nedgång (allmänt). Han fick inte bäras den vanliga vägen in på kyrkogården utan togs över muren på norra sidan av kyrkogården (SL, Sk). Edvard Hansson i

¹ Ett ställe i Burhult hör till Stora Lundby, de övriga till Kilanda i Ale härad.

² Hörfrö = linfrö. Lin heter »hör».

Skallsjö (f. 1845) mindes en, som tagits över muren. Han hade skurit halsen av sig. August Svensson i Stannum, som kände de kyrkliga förhållandena i äldre tid bättre än mången annan, berättade, att en död togs över muren i Stora Lundby en gång i hans barndom. Men det var ingen självmördare utan en torpare i Sleva (inmot Baskanäs vid gränsen till Kilanda), som hade blivit ihjälslagen. Den, som hade gjutit en våldsamt död, rönt nämligen samma öde som självspillingen.

Efter jordfästningen skottade gästerna själva igen graven, ett bruk, som i Stora Lundby höll sig fram till 1915. Då de hade grävt på, så lades spadarna i kors på graven (SL, Sk), och så var det en, som läste Fader vår.

Ännu i början av 1900-talet använde alla gamla ordet liköl i stället för begravning, men nu förekommer denna benämning inte längre.

ÅRETS HÖGTIDER

Julen i gamla tider.

Matilda Börjesson berättar om hur julfirandet förbereddes i Bergum.

Slakt skulle alltid ske på fullmåne förr, och så var det med julslakten också. De skulle ha mycket korv och sådant till julen. Det stod ett svarvat träfat på julbordet, och på det skulle det ligga ett svinhuvud, som inte fick ta alldeles slut under julen. Och på det fatet fanns det ju också grisfötter och korv och kött.

Då nu julslaktet var gjort, så kokte de palt och korv. Och då hade de ett poem, som de läste eller sjöng:

Hå hå hå du Lapplands Kajsa,
korvarna spela, och paltarna valsa,
redliga, redliga lampans sken,
lever du illa, så mår du la väl.

Vad slakt beträffade, så gällde det förstås, att det skulle göras undan i tid. Tre veckor före jul var nog det vanliga. För det var så mycket, som skulle hinnas med, det var bak och ljustöpning och bak och brygd och allt möjligt. De stöpte talgljus i en kärna. Ju fler ljus de stöpte, desto finare var det ju. De skulle vara glada, då de stöpte ljusen. Då de satt och doppade ljusen, skulle de sjunga:

Gud välsigna dessa ljus,
som ska brinna i Guds hus.

Se det var ju så, att var familj fick ta med sig ljus till kyrkan på julottan. Det fanns fyra ljus på altaret och fyra på predikstolen och så två på orgeln på läktaren. Det var alla ljus, som fanns i kyrkan, då mamma och pappa växte upp, resten fick folk ta med sig dit. Då

de nu åkte till kyrkan på julmorgonen, så hade de stora bloss och lyste sig med, och de blossen lades i en hög utanför kyrkan.

Och så skulle det lakas. Flickorna fick ha det arbetet om hand, och då det led fram på kvällen och de hade lagt tvätten på sån, så kom »lakekungarna», som var ute och gick på »lakesjä». ¹ Sedan behövde inte flickorna ösa i en enda spann att slå i lakegrytan. Det kunde ju komma en sju åtta lakekungar, och de gjorde allting. Flickorna bjöd på kaffe, och så skojade de, och då kunde det allt hända, att de satte sig att gissa gåtor, och så höll på till fram emot två. Och så sköljde de dagen efter, och det var alltid vid lussetid.

Allting skulle ju tvättas, det fick ingen sak ligga smutsig under julen, tvättas och lakas och strykas och manglas och kavlas, ja, det var arbete ska jag säga. Efter jul hade de inte tid med tvätt, då skulle de spinna, och då fanns det mycket annat att göra.

Baket var strax före toasmäss. På 1880-talet var jag i Stannum, och där bakade de alltid mer småkakor, än de själva behövde på de store ställena, för i Stannum var det ännu på den tiden vanligt, att fattigmans barn kom med sina korgar dan före julafton och tiggde julkakor. I mina föräldrars tid var det minsann inte så fint, då blandade de ärtemjöl i brödet, och så hade de mycket kornbröd och havrebröd. För se »havren har mången fött opp men ingen slagit ihjäl», sa de gamle. Siktad råg var fint ännu i min barndom och ungdom. Då var det bröllops- och begravningsbröd. Rågbröd var fint julbröd, då jag växte upp, men det fanns ju alltid lite vetebröd också var givet.

Ja, och så skulle det skuras och limmas och putsas, och alla mattorna skulle ut, för på golvet skulle det vara julahalm.

Lusse och Tomas.

Då trädde jula in (SL). Lusse natt var den längsta på året. De gamle brukade tala om »lusse långa natt» (SL, Sk, Le). Den natten skulle de alltid fara till kvarn med julamälden (Le). De skulle alltid vara tidigt uppe på lusse morgon: Förr i tiden skulle de alltid upp tidigt i ottan om lusse och tröska med prägel och kasta säd och sedan in och äta lussebete (SL). Bruket att tröska på morgonen omtalas också i Skallsjö och Lerum, »lussebeten» åter är känt från hela häradet. Lussebeten bestod av stekt fläsk och grant bröd och en sup (Le)

¹ Jfr Ungdomens »nattspel».

eller fläsk och korv och en »lussesup» (SL, Sk, Le). Det viktigaste var tydligen »lussefläsket», som Matilda Börjesson kallar det. Hon säger: De brukade berätta om en käring i Stannum, som hade kokat en kittel kaffe och sju pannor fläsk före dagen på lusse morgon. Då skulle de ha lussefläsk och karlarna skulle ha en sup och en halv. Andra dar låg vi alltid till klockan sex te Jäes, men lusse gick vi upp klockan fem.

De skulle vara uppe så tidigt lusse morgon, för att inte lusa skulle äta upp dem (SL). Jag minns 1890 i Stannum, säger Matilda Börjesson. Då var Jäes August uppe och fick tag i en kåst, och så lyfte han på täcket i Johans soffa och skulle sopa bort lusa. Det sa han, att så hade de gjort på lusse i gamla tider, då hade de gått till främmande ställen på morgonen och haft med sig kvastar och viskor, och så hade de gått in och sopat lusa ur bäddarna. I min ungdom klädde ungdomen ut sig om lusse och gick till främmande ställen och bjöd på kaffe. De började mitt i natten. De hade en stor käpp och slog i dörren med, tills man öppnade.

Kreaturen skulle också ha lite lussebetet (Le). Den, som låg längst på lusse morgon, kallades för »lussesona» (Sk). Om det hade hänt något galet lusse natt, så sa folk: »Lussekäringa har la vart ute och gått i natt.» Det var inga go käring (SL). »Ja får la mej e lusse natt i natt», sa folk, då de fick sig ett besvärligt arbete förelagt (Be).

Tre dagar före jul infaller Tomas eller tomasmäss, som den vanligen kallats. Om den dagen kunde endast mycket gamla personer i häradet berätta något. Ett undantag utgör Matilda Börjesson, som säger: En skulle inte brygga eller baka på tommesmässedan, för då kom Tomas och satte tummen både i degen och i dricken, så det blev ingen höv¹ och ingen jål¹. Och inte fick de fälla malt den dagen. — I övrigt var alla, som hade något att berätta om tomasdagen, födda på 1840- eller 1850-talet, och jag anser detta vara ett tecken på att de arbetsförbud och andra vidskepliga bruk, som knutits till den dagen, knappast tagits på allvar efter 1850.

Brygd och bak var alltså förbjudna arbeten och det inte blott i Bergum: De fick inte brygga på tomasmässedan, för då kom tomasmässe-gubben och satte tummen i tapphållet (Sk). Julbaket skulle vara gjort före Tomas (SL). »Tomasmessekakor» varade aldrig till jul. Det blev ingen drygssel i brödet, om de bakade den dagen (SL).

¹ Båda orden betyda jäsning. Höv blir det i bröd och jål i drick.

Ingenting fick gå runt på tomasdagen. Då fick man inte mala och inte spinna och ingenting (SL). Tomasmäss fick folk inte mala. Då skulle strömgubben ha ro (Sk). På Tomas fick en inte mala malt, för då fick korna »kringelilöpa» (SL).

På tomasdagen var det alltid marknad. »Tomasmässe da e de en liten mattna i va sta» (SL, Sk). Då brukade också tjänarna säga upp sig (SL). Om en tjänare sa upp sig vid Tomas, så hade han rätt att flytta på halva tiden (Le). Om toasmäss skulle alla judar lösa pass för året. Gjorde de inte det, så fick de inte stanna kvar och driva handel mer (Le).

På tomasdagen kunde folket också reglera sitt förhållande till råttorna. De »sades upp» den dagen (SL, Sk). Det finns olika berättelser om hur det gick till: Då skulle en göra rent, så då skulle allt slags ohyra bort. Då gick de runt huset avigt tre gånger och avskedade råttorna. »Nu kan vi inte hysa er längre, så nu får I ge er i väg åt andra håll», sa de (Sk). Det var klockan tolv natten till tomasdagen, som de sa upp sina råttor. De sa till dem, vilket ställe de skulle ge sig av till. För det mesta skickade de dem till »Bocken». Han var näselös och hette Anders (SL).¹ Tomasmäss sades råttorna upp. »Stengata» ute i Ytterstad sa: »Ho vall te Snogges i Vråtsered.» Och en gång var det en gubbe i Lekstorp, som mötte en hel svärm i Kjurnelia (SL). Då gick husbonden och tuggade på en bit bröd, och så gick han genom tre dörrar, då han gick ut. Sen sa han upp råttorna, och då han hade gjort det, så gick han in den andre vägen. Han hade »vitt» råttorna till ett annat ställe (SL).²

Julaftonen och julnatten.

Så kom äntligen julafton, lika efterlängtd av gammal som ung. Var allting väl förberett, så blev dagen inte så ansträngande, men det var mycket nog att göra ändå, så det gällde att vara uppe i tid. Ute-sysslorna i stall och ladugård måste ju skötas som vanligt, men övriga grovarbeten blev det inte mycket tid till. Man skulle doppa i grytan, sätta upp julnek och julkronor, bära in julveden och julhalmen, se till »julahögarna» och juldrickat och många andra ting, som hörde den gammaldags julen till.

¹ »Bocken» bodde på »Bockatorpet», som sedan blev Stora Lundby sockens fattigstuga.

² Vita = läsa bort.

De skulle gå upp tidigt, så de var färdiga med arbetena vid middags-tid. Då skulle de byta om och göra sig fina (Sk). På morgonen hade de det som vanligt, men på middag doppade de i grytan, för det var ju den store dopparedan. Då hade de inte det bästa brödet, men bättre än vardagsbröd skulle det vara. Sedan började fruntimmerna på med att klä granen så smått, men karlarna gick ut på sina göromål igen (Be).

»Julahalm» tycks man ha haft till fram på 1870-talet. Då Edvard Johansson i Skallsjö 1871 flyttade ner till Floda station, så hade de alltså julhalm i hans hem. Den bestod av långhalm och fick bytas om rätt ofta. De brukade alltid »möscha» i halmen, de tog sig en lur fram i kvällningen (Sk). Om några strån lade sig i kors i julhalmen, så betydde det lik (Le).¹ Då de bredde ut julhalmen, så skulle de ta banden på kärvarna och lägga under bordet, så blev det ingen träta under julen (Be).

Det var mera bestämt med fåglanek förr än nu. De skulle inte få tur te varken havre eller någonting, om de inte var måna om fåglarna (SL). Och så var pappa alltid noga med att göra i ordning julanekerna dan före julafton, så hade han dem till reds, för klockan tolv på julafton skulle de upp. De skulle sitta högt, för ju högre upp en kunde sätta dem, desto högre och längre blev havren det året. Hade pappa sett, hur lågt jag sätter min julanek, så tror jag, att han hade gett mig stryk. Han satte henne på en brandhake, och så skulle den haken sitta högt uppe i en al, som stod härute. Då blev det lång havre. Så brukade han titta efter, om det kom mycket fåglar i neken förste dan. Det skulle inte vara bra, om det kom många fåglar så fort, för då blev det ett dåligt år och tunn havre (Be. Matilda Börjesson.) Julneken sattes upp på en smal granstam, som man hade kvistat så när som på en krans, som satt under själva neken (Sk). »Spervaneka» skulle sättas upp klockan tolv på julafton, och julgranen skulle vara på fot klockan tre. Då gick julen in (SL).

Hur länge man haft julgran i Vättle härad är inte lätt att säga. Edvard Olsson i Västergården (Skallsjö) berättade, att man i hans barndom hade en liten gran på bordet. I Bergum hade de julgran åtminstone på 1850-talet. Det fanns allt julgran i mammas barndom, säger Matilda Börjesson och fortsätter: Hon var född på Rota 1823, och 1856 eller 57 flyttade hon därifrån. Åtminstone i hennes ungdom

¹ Detta gällde förstas för hela tiden halmen fanns inne.

var det i alla fall, för jag vet, att hon talade om, att de hade gran på Rota. Det var ett litet ställe i Bergum. Jag minns, att när vi var små, så sa mamma alltid, att vi klippte för stora »rosser» och satte i granen, det gjorde de inte på Rota. Glaskulor och sådant fanns inte ens i min barndom, det såg jag aldrig, förrän jag tjänte i Stannum.

Julkronorna hängdes upp julafton, och så fick de hänga till vaffedan. Då skulle det bli bra skörd, sa de gamle (Sk). — Julkronorna tillverkades av långhalm eller ännu hellre av sävpipor, eftersom de blev hållbarare då. Där de hängde i taket, sattes de lätt i rörelse av luftströmmar i rummet, och många gamla har talat om, hur vackert det var, då kronorna sakta snurrade runt.

Så var det julhögarna. Var och en i familjen hade sin julahög. Överst på barnens högar låg en pepehäst eller en »piga» (Sk). Matilda Börjesson berättar utförligast även om denna gamla sed: Vart och ett barn på stället skulle ha sin julahög. Så var det både i Bergum och i Stannum. Det var tre sorters bröd, en vete-, en råg- och en vardagskaka, en dövelskatt och en fyrahjulsvagn och så en pepperhäst överst. Och de julahögarna låg på julbordet hela julen. Emma i Tröningen slutligen berättar, att i hennes hem på Lunna fick barnen två julkakor, en katt och en liten ost. Men det hände, att barnen fick en kaka från något annat ställe också. Kakorna gömdes till knutadan.

Den första dricken, de tappade ur tunnan på julafton, skulle stå i en tråkanna på bordet under hela julen och inte röras, och på knutadan så skulle de ta den med sig ut i fähuset och änka lite drick på var vandel åt korna (Le).

Så skulle ju brasan tändas. Den bestod av björkved, den sprakade inte, så det föll glöd i halmen. Gruvan staplades full med grann björkved, som skylde ugnen och låg som en prydnad under julen (Sk). Julbrasan skulle brinna ned helt och hållet, utan att någon rörde vid den. Det var inte tillåtet att hyfsa värmen. På morgonen syntes det spår i askan, som visade, om någon skulle dö under året (Le). Då de eldade julafton, skulle elden brinna ner alldeles, och askan skulle inte röras upp. På juldagens morgon gick det att se i askan, om de skulle mista något kreatur det året (Sk).

Innan jag övergår att tala om julnattens mysterier, återstår det att säga ännu några ord om julaftonens matordning. Som så ofta annars ger jag ordet åt Matilda Börjesson: Julafton på förmiddag åt de alltid kål eller frikadellsoppa i Stannum på 1880-talet. Till aftonvard var det kaffe, och då prövade de gärna den vite gröten. Det var alltid

någon te Jäes, som for till stan på julafton, och då hade han mycket stadsbud, och i mörkningen kom det alltid mycket folk dit, och då fick de vit gröt att äta. På kvällen var det betäter och fisk och vit gröt. Och då skulle de ha sup två gånger, det var fiskesup och smörgåsesup. Lutfisk hade de inte i min barndom, det blev nog inte förrän nära 1900. Men i Annered där hade min far fått lutfisk, och det var, när han var i exereåra, som han tjänte där. Och 1816 var han född. I Stannum hade de mandel i gröten, och den, som fick mandeln, blev först gift. Men det tror jag var ett nymodigt prat. Och så skulle det vara rim till gröten:

Denne gröten e kokt i e gryta och inte i en spann,
ta nu inte mer i skea, än du orkar föra i lann.

Denne gröten e kokt i en kätel och inte i e bötta,
ta inte mer i skea, än du orkar lötta.

Den gröten e kokt i e gryta och inte i e flaska,
du får gärna äta mer men inte stapp i taska.

Denne gröten e kokt i en käl och inte i e tina,
och Gud välsigne mi lella Lina.

Julosten skar de också på julafton, fortsätter Matilda. Och det var likadant med brödet, alla sorterna skulle skäras på kvällen, så de fick smaka på det. Då de hade ätit, så läste de alltid julevangeliet och julsalmen. Ingen mat fick röjas bort, och om supglaset på bordet var tomt, så nog fylldes det på igen. Se då kom de döde hem och hälsade på. Och jag vet, att när jag tjänte te Jäes, så skulle julljuset brinna till efter tolv på natten. På kvällen skulle alla korna ha hö, men juldagen på morgonen fick de juldrick på fodret också. Det var så i den gamla tiden, att när de hade ätit på kvällen, så skulle drickeskannan fyllas i på nytt, och den stod på julbordet under natten, men på morgonen så bars den ut till laggårn, och där hölls dricken ut till korna.

Så långt Matilda. Att man skulle ge kreaturen lite bättre foder på julafton, säger även andra meddelare. Man skulle överhuvud vara god mot djuren den dagen. Man fick inte köra ut katten på julafton. Vad julljuset beträffar, så trodde man, att lågan viftade klockan tolv på julnatten. Jag låg själv en gång i min barndom med ett tänt ljus bredvid mig på en stol för att pröva om det var sant. Jag kom till den

uppfattningen, att det inte var det. Att de döda troddes komma hem på julnatten, omtalas även av andra vättlebor. Den natten höll de döda också julotta i kyrkan (SL, Le).

Mamma talte om, att dum döe hält ottensang klocka tólv på jule-natta. Och så va de ett fruntimmer, sum hade gått fô tilli te körka, men de va tänt, så hu geck in och satte sä i sin bänk, de va allti numra på bänka fôr. Då feck hu se, att grannkvinna sum va dö å't förut, satt breve'na, och hu talte te'na och sae: »Gå ut, men häng kappa löst öve dä!» Ja, hu geck, men di andre kom och rev å'na kappa, och den feck hu lemna, men själv tok hu inge skae. Och på môran, nä fölket kom te ottensanga, så lå kappa där, men då va hu alles sônnerreven, sae di. Men de va la inga sanning, fô de hade di la inte hatt kraft te (SL).

Juldagen.

På juldagsmorgonen skulle man naturligtvis till julottan, som var dagens viktigaste händelse. Förut har omtalats, att varje hushåll hade ljus med sig till kyrkan, och hur man förfor med julblossen. Det finns knappast något mer att tillägga, än att man körde eller sprang i kapp på hemvägen, för den, som kom hem först, fick först gjort våren (allmänt). Det var te springa riktigt på kapp, ta genvägar och försöka allt vad en kunde, säger Janne Andersson i Högsboholm, som hade varit med om seden i sin barndom.

Det var en, som skulle till julottan, och så hade han inget brännvin hemma, men då tog han korken ur flaskan och strök sig i skägget med, för att han åtminstone skulle lukta brännvin. Det ansågs fint i gamla tider (SL). Då gubbarna kom ifrån ottensången, så skulle de ha »flepp». Det var drick, tillsatt med socker och brännvin (SL).

Maten på juldagens förmiddag var emellertid i enklaste laget. På morgonen fick vi alltid kaffe, innan vi gick till kyrkan, då jag var i Stannum, säger Matilda Börjesson. Men då vi kom hem, fick vi sätta oss till att äta vid samma tallrikar, som vi hade haft på kvällen, för de stod ju kvar likadant, och kall mat var det. Det var Jäes Krestina alltid så noga med, och där satt vi och åt kall fisk och kalla peteter, och det glömmar jag aldrig.¹ Till middag fick vi alltid grisfötter och kål i Stannum på 1880-talet, och det fick vi på annandan också. Och Jäes hade't allt gammalmodigt, så det har nog varit grisfötter och kål

¹ Emma i Tröningen talar också om, att man åt kall mat på juldagen.

i äldre tid med. Då fick vi peteter till den maten, men i början på 1800-talet var det riktigt en skam att ha peteter till jul. För då sa folket, att sådan mat åt varken far eller farfar. Ännu på 1830-talet var peteter inte riktigt fin mat i Stannum. Det skulle ha varit ett folk i Stannum vid den tiden, som kokte peteter på juledan, och de var nästan utskämda hela året. Men i Bergum var det inte så konstigt med peteter i mina föräldrars barndom.

De fick inte hyfsa eller göra rent på juledan, fortsätter Matilda sin berättelse. Inte diska, inte bädda och inte göra något i laggärn. Och inte fick en gå bort, för bevare oss väl, då slog de ut fiskespad på en, det sa alltid mamma. Juledan skulle en vara rädd om julhalmen, så en inte trasade sönder den. Den skulle en ligga i då, det var så bra, om en sov i julhalmen, för då blev det lejdehavre.¹ Då jag kom till Stannum, så var julhalmen borttagen där, men hemma i Kvarnhagen hade vi halm åtminstone det året jag flyttade.

Bruket att sova i julhalmen för lång säd kände ingen annan till. Det övriga åter var allmän sed. Man fick framför allt inte gå bort på juldagen eller moka i fähuset. Till dagen har också knutits några märken och talesätt: Sådant vädret var på juldagen, så blev det i januari, så som annandagen blev februari o. s. v. (SL). Juldagen tog skatan förste pinnen till sitt bo (SL). Juledan länger sig ett tuppafjät (allmänt). Om det droppade från öfsera på juldagen, så blev det ett bra ärtår (SL).²

Efter juldagens stillhet följde så annandagen, som i gamla tider var den livligaste dagen på hela året. Men det var inte alla, som kunde tåla sig så länge: Det var »julegubbar» ute och ville ha fägning juldagen på kvällen. De var utklädda och fula, rakt inte granna att titta på (Le). Och på sina håll var »stjärnepojka» i gång redan juldagen på kvällen.

Annandagen.

Annandag jul är Stefani dag. Då skulle hästarna vattnas i nolrinande vatten. Och då kom alltid mor och väckte med »stefanebeten» tidigt på morgonen. Då de red och vattnade, hette det, att de »re staffan». Efter ritten red de fram till ställena och gjorde både ont och gott (Sk). Annandag jul skulle folk ut och rida till ett vattne och

¹ D. v. s. ligghavre. Havren blev så lång, att den lade sig.

² Ordet öfs har jag endast hört användas av ett par gamla i Gräskärstrakten. Det vanliga ordet i häradet är 'ox'.

vattna hästarna.¹ Och då skulle folk ha bra att äta på morgonen. Sen var de och hävde in gödsel i fähusen hos sådana, som de var arga på (SL).

Jag skulle kunna anföra en mängd berättelser av samma slag, som de just återgivna. Det är tre seder, som omtalas, och jag skall nu se lite närmare på dem och börjar då med »stefanebeten». Ordet stefanebete förekommer bara i Skallsjö och Lerum, men man åt ett mycket tidigt morgonmål även i den övriga delen av häradet. Det bestod av stekt fläsk och en sup. I Stora Lundby sa man, att man »lussade andre gången». I regel var man uppe och åt redan mellan klockan två och tre på morgonen. Olaus Börjesson omtalar, att korna också skulle ha stefanebete och drick på var vandel. Så var det åtminstone i hans mors tid. Edvard Olsson i Västergården hade en gång en dräng, som bar ut både brännvin och dricka till ladugården. En gammal kvinna i Skallsjö berättar också om ett annat bruk: Hemma i Trollsås dänkte de korna över ryggen med juldrick annandagens morgon.

De, som red till norrinnande vatten, kallades i Bergum för staffaneriare eller staffanepojkar. Man sade, att de red »staffan» (Sk) eller »staffane» (Le) eller »staffaneskee» (SL, Be). Bönderna i Slätten (SL) brukade rida till Bokebäck och vattna sina hästar. I Bergum red de till Hôltabäcken vid Grisared. Om detta berättar Matilda Börjesson: De var ute och vattnade sina hästar vid nolrinnane vatten, och då red de alltid till Hôltabäcken vid Grisared. Och då en staffaneriare kom fram till ett ställe, så skulle han rida in och få sig en sup på bordet i »stüva».² Sen red han sin väg igen, och då sjöng han:

Nu rier Staffan ifrå gåle,
men han kommer inte igen fölle te ett åre.³

En skildring av staffansritten vore inte fullständig utan den staffansvisa, som jag upptecknat efter Edvard Jonsson i Ryggebo.

Staffan var en stalldräng,
vi tackom er så gärna,
han vattnar sina fålar fem
allt för den ljusa stjärna,

¹ Vattne = vattningsställe.

² Den gammaldags storstugan.

³ Fölle = förrän. Te ett åre = om ett år. Förekommer även i ett annat rim i samband med färklippning. I vanligt samtal har jag en enda gång hört uttrycket »te ett åre» användas av en gammal man i Stora Lundby.

dagen är ej kommen än,
klockan har ej slagit fem,
stjärnorna på himmolen
de ljuser och de blänker.

De två de voro röda,
vi tackom er så gärna,
de tjänade väl sin föda
allt för den ljusa stjärna,
dagen är etc.

De två de voro vita,
vi tackom er så gärna,
de voro mycket lika
allt för den ljusa stjärna,
dagen är etc.

Den femte den var apelgrå,
vi tackom er så gärna,
den rider la själve Staffan på
allt för den ljusa stjärna,
dagen är etc.

Om en staffansriare kom fram till ett ställe och inte fick den eftertraktade supen, så hämnades han och ställde till ohägn. På ett ställe i Lerum stod korna på logen på morgonen, och kalven var på rännet. Det finns gott om sådana historier från häradet. Det vanligaste var emellertid, att de gick och måkade i fähusen, och det var inte bara staffansriarna, som gjorde det, det kunde falla vem som helst in att gå till en granngård och môka. Det var ju inte tillåtet att môka på juldagen, och därför hjälpte de gärna till med arbetet på annandagen. De »strödde» under kreaturen och hävde så mycket hö och halm, de kom åt, i deras bås, och så hävde de in gödsel från gödselstan. Från andra håll berättas, att man också gick till grannarna och gjorde fint i ladugården, men det visste ingen att berätta om i Vättle.

Juledan på kvällen vid tiotiden var stjärnepojka i ordning, och de hade allt svårt att bärga sig, till klockan blev över tolv, men sen var de i gång och gick hela natten. Stjärnepojkar har jag själv aldrig sett, men staffaneriare har jag sett. Det skulle ha varit nio stycken stjärnepojkar, Herodes och hans dräng, Mörjelanns konung och hans dräng,

tre vise män, Judas mä pungen och stjärneknekten. De hade en väldigt grann stjärna. Den var gjord av papper, som hade spänts över en »sälleståmma» (Be. Matilda Börjesson.) — Namnen på stjärnepojkarna är desamma i häradets olika delar. Edvard Olsson i Västergården, som var med och »gick med stjärna» två år omkring 1870, omtalar, att de tre vise män hade vita skjortor på sig och så runda hattar. De andra hade hattar, som upptill mynnade ut i en spets, brättena var vida. Hattarna var broderade med kors och stjärnor och i toppen försedda med en tofs. Alla hattar var av styv papp. Stjärnan var av papper, som hade oljats in, så att den var hållbar. Det sällskap, som Olsson tillhörde, gick först till patron Proschwitz på Floda herrgård och sedan från ställe till ställe mellan Floda och Stenkullen. De kunde få ihop en femtio kronor, och sedan hade de en bal och bjöd var sin flicka. De hade en »hopaläggebal» på trettondagen, säger en något yngre meddelare från Skallsjö. I Stora Lundby gick de med stjärna ännu i början på 80-talet. En deltagare berättar, att hans lag startade i Knepplakullen, och sedan gick de först till Hjällsnäs. Därpå fortsatte de till Lekstorp och så till »sörgårdarna». Storhagen var sista stället, och där stannade de och dansade hela dagen.

Ett par meddelare beskriva Judas närmare. Han hade en luden päls och en koromp och så en bjälla i handen (SL). Han hade en luden skinnpäls, som var vrängd, och så var han sotad i ansiktet (Sk).

Ett stjärngossespel från Skallsjö.

Meddelat av Edvard Jonsson i Ryggebo.

Då stjärnepojkarna kom till ett ställe, sjöng de:

Nu e de annda jul i år,
vi tackom er så gärna,
då vi plär sjunga visan vår
allt för vår ljusa stjärna
dagen är ej kommen än,
klockan har ej slagit fem,
men stjärnan vår hon ljuser.

Om husfolket nu tände upp ljus och öppnade, så frågade Herodes dräng, om de fick lov att stiga in. Sedan tågade de in, under det att de sjöng:

Se god morgon här inne både värd och värdinna, :||:
 husbonden i huset med allt sitt husfolk, :||:
 vi önskom eder alla en fröjdefull jul, :||:
 från alla olyckor bevara er Gud. :||:

Medan detta sjunges, gör stjärnepojkarna en rundvandring på golvet. Stjärneknekten går främst med sin stjärna, så följer Herodes och hans dräng samt Môrjelann och hans dräng, därefter de tre vise män i sina vita skjortor. Efter sången ställer stjärneknekten sig längst fram i rummet vid väggen, de övriga tar plats vid dörren. Judas håller sig i skymundan. Så säger Herodes:

»Herodes kung är jag försann, min sabel för jag i min hand och värjan vid min sida. Förlåt, att jag stiger så dristigt här in, kanhända här kan vanka något öl eller vin. Hela natten har jag varit på dans och på lek och sjungit och dansat, så jag har blivit hes. Nu frågar jag värden i huset, om jag får lov att stiga fram.»

Värden svarar ja.

Då stiger Herodes fram på golvet och frågar: »Var är min ordonnans?»

Herodes dräng: »Här är jag, vad befaller min herre och konung?»

Herodes: »Tag fram mig en stol.»

Herodes dräng: »Det skall ske, såvida det finns någon i huset.» Han går efter en stol, som Herodes sätter sig på.

Herodes: »Här sitter jag nu som en herre och konung på trona, den ene kommer med den ene förtreten och den andre med den andre förtreten, men mest på denne Môrjelanns konung, som så illa har förtitrat mig uti afton.» Han fortsätter: »Vad är det för svart jag ser för mina ögon?»

Môrjelanns konung svarar: »Det är en herre och en konung ifrån Môrjelann.»

Herodes: »Är du en herre och en konung ifrån Môrjelann, jag tycker du liknar mer en sotare än en herre och en konung ifrån Môrjelann.»

Môrjelann: »Jo, jag är en herre och en konung ifrån Môrjelann, det skall min röda gullkrona och fäste bevisa.» Han drar sin sabel och slår i taket.

Herodes: »Är du en herre och en konung ifrån Môrjelann, så faller du genast ned och tillbeder mig.»

Då faller Môrjelanns konung på knä, han och Herodes riktar sina sablar mot varandras bröst.

Herodes dräng sjunger:

Ack sen I här uppå denne Môrjelanns konung, :||:
hur han vår Herodes tillbedja må. :||:

Herodes säger: »Jag finner, att du är en herre och en konung ifrån Môrjelann. Så stig nu upp ifrån din bittra pina, som du lidit haver i mina händer.»

Gemensam sång, i vilken de tre vise män inte deltar:

Tre vise män och konungar från Österland
de kommo ifrån Median till Betlehem,
de förde med sig håvor,
de ville den unga konungen se,
de skänkte honom gåvor,
guld, myrram, rökelse.

De tre vise män tar varandra i hand och går runt och sjunger:

Uti Betlehems stad uppå denna här dag :||:
de tre vise männen att vara lustig och glad. :||:

Stjärneknekten sjunger:

Öl och brännvin det tar vi gärna,
ljus och penningar allt till vår stjärna,
och kan vi inte detta få,
så får vi laga oss härifrån.

Gemensam sång:

Ja, viljen I nu veta något mera utav oss, :||:
så har la vi en vi kallar Judas, :||:
hör du Judas med pungen, stig dristigt här fram, :||:
och låt oss se, vad du får utav denne man. :||:

Judas stiger nu fram och snor omkring i varje vrå av rummet. De övriga sjunger:

Vår Judas han är liten, han tänker att bliva karl, :||:
 här ståndar två flickor, de håller'n så kär, :||:
 vår Judas han e svarter, han e grömmer sum en tjur, :||:
 men får han en kanna brännevin, den super han ur. :||:

Nu bjuder värden på brännvin efter rang och värdighet, Herodes först, Judas sist. Därefter sjunger alla:

Haven tack, haven tack för den redeliga skänken,
 den ska la vara över alla betänken,
 som hår på e höna och fjär på en katt,
 så säger alla redeliga gossar godnatt.

De går.

*

Om husfolket inte tände upp ljus genast, så sjöng stjärnpojarna:

Vill inte flickorna tända upp ljus,
 vi tackom er så gärna,
 så kalla vi dem för kalvskinnsmus
 allt för vår ljusa stjärna,
 dagen är ej kommen än,
 klockan har ej slagit fem,
 men stjärnan vår hon ljuser.

Blev de då inte insläppta, så fortsatte de med:

Här skådar vi på kôrsten grå,
 vi tackom er så gärna,
 att vi få laga oss härifrån
 allt mä vår ljusa stjärna,
 dagen är etc.

Matilda Börjesson berättar om jullekar i Bergum.

Här och var i Vättle härad berättade man för mig om de gamla lekar, som lektes i julhalmen. Oftast omtalade man en lek, som kallades »ta jultypa», och bland andra, som nämndes, märkes »lätta spik», »dra rot», »ro åt Tyskland», »mussla sko» och »sparka rävenklo». Den sistnämnda leken beskrevs på följande sätt i Skallsjö: Då

låg två stycken bredvid varandra på golvet sida vid sida men med huvudena åt var sitt håll. Den ene krokade sitt ben om den andres knä, och så skulle de försöka slå över varandra. — Jag har en enda gång försökt sparka rävenklo själv, och det var 1930 tillsammans med gamle Edvard Olsson i Västergården.

Att det blir ett särskilt kapitel om jullekar, kan jag tacka Matilda Börjesson för. Hon var lika hemma på det området, som på alla andra. Hon säger till att börja med: Och så på eftermiddagen på annandan så gick ungdomen till ett ställe, där de visste, att de gamle hade gått bort. Där lekte de då, drog rot och allt vad det var. Där stöpte de stjärnor, och där sydde de kungens stövlar, och där visade de den döe. Där fanns inte ett strå helt, när natten kom.

Om vi ska tala om desse här lekarna, säger Matilda vidare, så får la vi börja med hur det var, när de »drog rot». Då tog de ett tåg och virade långhalm om, och så knöts det till, så det blev en hank, och den satte de om fötterna. De satt på golvet med fötterna emot varandra. Jag drog en gång, så knapparna gick ur kläderna.

»Ro till Tyskland» var en lek. Två man gjorde var sin hårde kallbas, och så satte de sig skafföttes på golvet. Och så pratade de med varandra: »Gudda far!» »Tack bror!» »Vart ska du hän?» »Ja ska ro te Tyskland.» »Va ska du där?» »Ja ska dit och köpa malt och salt och vita ärter.» »Har du pass på det?» »Ja.» Och så satte de upp ändan och klappade till varandra, så hårt de kunde.

Men så ledsnade de på det, och då skulle de »spänna rävenklo». Då satte de sig också skafföttes på golvet och krokade ihop armarna. Så stack de upp benen i luften och försökte kasta om varandra.

Så skulle de då »smi söm». Då ställde de två stolar ett stycke ifrån varandra, och en slaga lades från den ena stolen till den andra. Den var ungefär så tjock som en vimmerstång, och nu skulle en man sätta sig på slagan längsefter med benen i kors och ha en käpp och slå i golvet med. »Ett två tre» brukade det bli, och sedan damp han i golvet.

Juletypa gjorde de av halm. Den hade tre ben, och så mixade de till ett huvud. Så lade sig en på golvet och hade juletypa stående bak huvudet. Det gällde att ta henne med fötterna och kasta henne i dörren. Det kallades att »ta juletypa».

På detta sätt fortsatte Matilda med den ena leken efter den andra. En del lekar som »nappa stek», »krypa genom halvskäppa» och »ta styvern på stoln» mindes hon endast namnen på, men andra hade hon så mycket bättre reda på. Och så beskrev hon även följande lekar:

»Ta styvern på tallriken.» De lade en tioöring i en tallrik med vatten. Den skulle de ta med munnen.

»Peka på månen.» De ritade en måne med kol eller krita på en dörr. Så fick en gå fram till dörren med förbundna ögon och peka på »månen» med fingret, och när han då gick med fingret utsträckt framför sig, så var det någon, som bet i det.

»Sy kungens stövlar.» En var mästare och en gesäll, och de satt skafföttes på golvet och hade fötterna sammanbundna med en halmviska. »Ser du kungen komma?» frågade den ene. »Ja», svarade den andre, men han talade kanske om, att han bara var kommen till Stenared. Näste gång mästaren frågade, så kanske kungen hade kommit till »gata», och till sist var han utanför dörren. Då ville mästaren i väg, för stövlarna var inte färdiga, men gesällen strävade emot.

»Leka Markus.» Två man höll med en hand var i en halmhank, och bägges ögon var förbundna. De låg på golvet och höll i denna hanka. Så sa den ene: »Markus!» »Hej», svarade den. »Vill du känna på min dommelidaskus?» frågade den förste igen, och så började han smälla till den andre med den handen, som han hade fri. Den, som hade korta armar, fick mest stryk.

»Se på den döe.» En man fick lägga sig på en soffa med en dyna under huvudet. Innanför sig på soffan hade han en tillbringare med vatten och över sig ett lakan, för han låg där och var död. De andra var i ett annat rum, och så kom då en och talade om, att i det andra rummet låg en precis som om han var död och att de borde gå in och titta och känna efter om han andades. Det gjorde de en och en. När nu någon böjde sig ner över den döde, så hade han vatten i munnen och sprutade över honom. Sen tog han sig en klunk igen, och så fick en ny komma in.

»Släcka ljus.» De ställde ett ljus i halmen vid dörren, och så knöt de ett tåg mellan två krokar, som de hade satt upp på väggen mitt emot. Det tåget blev som en snara att hålla fötterna i, och så skulle de då gå på händerna framåt, och då repet inte längre tydde till, fick de försöka klara sig utan stöd för fötterna.¹ De skulle gå fram till ljuset och släcka det på det sättet.

»Slå kritfläcken genom en stol.» Man kritade naglarna på tre fingrar på den ena handen men så, att ingen visste om det, och visade, att man inte hade någon krita. Sen bad man att få låna lite krita av någon,

¹ Ty = räcka.

och så gjorde man tre kritmärken på en stol. Sedan höll man handen under stolen, och så knöt man den, så att kritfläckarna satte sig i handflatan i stället, och så slog man till på stolen med den andra handen, och då man visade fram den handen, som varit under stolen, så fanns kritfläckarna i den.

»Gå opp i stoln.» De skulle lägga en stol på golvet med ryggstödet mot golvet. De skulle ha fötterna inuti stolen och så ligga baklänges med ryggen på stödet och sedan resa sig upp.

»Trä nåla.» Då satt de på en butelj och trädde en nål.

»Stöpa stjärnor.» De hade vatten i ett glas eller en bunke, och så hölls en klyvesticka till ett talgljus, så att talgen droppade i vattnet, så det blev stjärnor. Då skulle de andre fram och titta på stjärnorna, och när någon då höll ansiktet riktigt nära och skulle se efter riktigt noga, så slog en till med handen i fatet, så att vattnet stänkte på honom.

»Gå opp mä marboklöv.» Det fick vara kraftiga karlar till det. En lade sig med magen mot golvet, och så lade en sig över och tryckte ner honom över nacken, och så skulle de andre försöka resa sig upp. Men han fick inte hjälpa till med händerna utan bara med armbågarna.

»Gå opp mä latemansbåla.» Då fick en stark karl lägga sig på samma sätt, och nu fick han ta i med händerna också. Så satte sig två man på golvet, en på var sida om honom, och höll fast vid varandras ben över ryggen på den andre skreffle om varandra.¹ Så skulle han, som låg på golvet, försöka resa sig, så han stod på alla fyra.

»Resa spik.» En fick lägga sig på ryggen och göra sig riktigt styv, lägga armarna alldeles intill sig. Så skulle en försöka resa upp honom, men han fick bara ta i huvudet och försöka få händerna under där. Låg han alldeles styv, så var det inte lätt.

Ett och annat om julen i övrigt.

Käringarna skulle alltid vara arga, då de bryggade juldricken, så blev det bra jöl i den (Sk). Man fick inte låna bort något under de tre dagarna närmast före jul (SL). Om man bar ut bränder i juletid, så blev det vådeld att släcka före nästa jul (SL).

De skulle ha spunnit upp före julen, annars fick de »bära ullaknytet på ryggen». Det sa Fina, och hon hade många regler (Sk). Man fick

¹ Skreffle = grensle.

inte spinna vid juletid, för då fick kreaturen »kringgången». Inget fick gå runt förrän efter knutadan (SL). Man får inte spinna under jultiden, för då kommer havren att drösa på åkern nästa år (SL).

Under alla aftnarna och juldagarna skulle de ha ett stort fat med fläsk, ett svinhuvud eller kött, stående på bordet. Hade de det riktigt bra, så blev det bra hela året. Så det sågs allt till att de hade (SL). Alla, som kom under julen, skulle ha en sup och en bete bröd, annars »bar de ut jula» (allmänt). Om de inte hade annat, så tog de och gav dem ur drickakanna (SL).

Jule summer e påske vinter (allmänt).

Grön jul blir vit påsk (SL, Sk).

Grön jul — svart messummer (Sk).

Nyårsafton och nyårsdag. Nyårsnyet.

Tjänare fick alltid gå hem på nyårsafton, det fick jag alltid göra, då jag var te Jäes, säger Matilda Börjesson. Och då fick jag med mig hem så mycket julbröd, jag kunde bära.

De gick ut nyårsafton och tittade in genom fönstret. Den, som då satt huvudlös vid bordet, skulle dö under året (Le). Nyårsafton skulle de gå ut och titta in genom fönstret. Den, som då såg blekast ut, dog under det nya året (Sk). Den äldste nös ut den yngste och tvärtom på nyårsafton (Sk). Askan i spisen slätades till nyårsafton på kvällen. Syntes det då märken efter en fot på morgonen, så blev det dödsfall under året (SL).

Nyårsafton skulle gubben »kasta sko». Han kastade för alla i familjen. Han hade alla familjemedlemmarnas skor och kastade över sitt huvud. Ibland ställde skorna sig utåt, ibland inåt, ibland både utåt och inåt (Sk).¹

Nyårsafton satte de två ljus på bordet, och precis som det gamla och det nya året gick ihop, gick lågorna också ihop (Le).

Nyårsdagen skulle vara en stillsam dag. Då fick ungdomen hålla sig i styr (Be). Om det »rôar» nyårsdan på morgonen, så blir det krig (SL).² Om nyårsdan är mulen, så blir det kungadöd (Sk). Man skall inte sopa på nyårsdan, då får man sopa hela året (Sk). Gråter

¹ Ehuru min meddelarinna inte säger det, får man ändå ta för givet, att den utåtvända skon betydde dödsfall i familjen.

² Det »rôar» för solen, d. v. s. himlen färgas röd vid soluppgången.

man på nyårsdan, så får man gråta hela året (SL). Om det kom en riktigt hyggelig karl först på nyårsdan, så blev det bra hela året (SL).

De tog alltid upp »nyårspsalms». När det var nyårsny, så tog de med sig psalmboken och gick ut och ställde sig att titta på nyet. Så gjorde de en »knepp» i boken för var och en i familjen. Förste kneppen var pappas, andre mammas, och sen kom barnen i ordning (Be). Då nyårsnyet hade tänts, skulle de »ta upp psalmer». Gå ut och hålla boken bak ryggen, och så slå upp boken (Sk). Slog man då upp en begravningspsalm, betydde det dödsfall (SL). Var man tomhänt, då man förste gången såg nyårsnyet, så blev man tomhänt hela året (Sk). Sådant som nyårsnyet blir tre i rad (allmänt).

Julens avslutning.

Om trettondagen berättar man endast, att sådant som vädret då är, blir det i tretton veckor (Le, Be). Desto mera har man att berätta om sjunde januari, som i större delen av häradet räknas som julens avslutningsdag.

Trettondag knut
kör jula ut,

säger man i Stora Lundby, Skallsjö och Lerum. Men i Bergum och Angered har man ett annat rim: Tjugondag knut kör jula ut. I regel kallas julens avslutningsdag för »knutadan», och den infaller alltså i Bergum och Angered först den trettonde januari.

Knutadan är den sjunde januari, säger Charlotta Lundkvist. Då gick folk ut och red in i husa och söp och levde. De var ute tidigt, gick i följesvis och sparkade ihop julhalmen, så den kom i en hög.

De »sopade ut julen», säger man här och var i häradet. I Lerum hade därför besökarna också en kvast med sig. Men det verkliga syftet med deras besök var naturligtvis att få en extra förplägnad. De gick omkring och »tog upp knutasupar» (SL). Om denna sed och annat, som hörde till knutadan, berättar Matilda Börjesson:

Pappa och mamma sa, att knut var tjugondag jul, men i Stannum var det dan efter trettne. Tjugondag knut skulle julen sopas ut.

Tjugonde dag knut
då ska jula sopas ut,
då får du veta hut,
och så får du en sup,

heter det i ett rim. Folket bar ut halmen och skurade och gjorde rent, för efter middagen kunde det hända, att det kom »knutagossar», så där en fyra fem stycken, som hade fått i sig lite brännvin och gick omkring i stugorna. Och var då inte halmen ute, så skulle de göra sig till och bära ut halmen, och då kunde det hända, att de strödde ut den över både Dal och Värmeland. Då jag tjänte på Torpet (Torgestorp i Stora Lundby), så kom det knutagossar klockan halv två på natten efter knut, och det var dan efter trettne där. Det var 1882.

Den åttonde januari på kvällen tog de in spinnrockarna te Jäes, men hemma fick de stå längre, för mamma var noga med tjugondan, slutar Matilda.

På ett och annat ställe fick julhalmen ligga kvar till kyndelsmässe, som var »lilla jula». Det var noga med att halmen inte slängdes var som helst: Man skulle inte slänga ut julhalmen till svinen, då lärde de sig att hoppa (SL). Kastades den på rätt plats, blev den rent av till nytta: Julhalmen kastades ut på kålsängen, så gick det aldrig någon mask på kålen. Där eldades den upp, då kållandet gjordes i ordning på våren (SL).

Jag har redan förut omtalat, att det inte var bra att spinna i juletid. Att spinna på knutadan ansågs i Stora Lundby och Skallsjö medföra särskilda vådor: De skulle inte spinna på knutadan, d. v. s. dan efter trettne, för då blev garnet knutigt (SL). Spann de på knutadan, så blev det inte annat än knutar på spünen hela året (SK). Regeln kan också ges en vidare innebörd: En skulle alltid spinna upp blåra före jul, för spann en blåra efter knutadan, så blev det alltid knutar på garnet. Den fine hörn gick bra att spinna efter knutadan, men blåra ville de gärna börja med tidigt, för det mesta så fort frisveckan var gången (SL).

Fastlagen och påsken.

Fastan och dymmelveckan.

Fastlagstiden var en sorgens tid. Då skulle kvinnorna gå svartklädda, för det var under den tiden vår frälsare fick lida för människorna (Le). De skulle alltid vara svartklädda i fastan, framför allt då de gick till kyrkan (SL). I övrigt har man inte mycket att berätta

om fastan. Det var inte bra att betala ut pengar i fastan, säger man i Bergum. Man borde inte heller lysa till bröllop i fastan (Sk, Be). Så långa som takisarna var i fastan, så långt blev linet (Sk). Och rimfrost i fastan var inte bra (Sk).

Dagen före palmsöndagen kallades i Bergum för palme lördag. Om det är klart väder på palmsöndagen, så blir det gått kornår (SL). Så följde påskveckan eller dymmelveckan. Dagarnas namn var svarte måndag, vite tisdag, dömle onsdag, skärtorsdag, länge fredag och påske lördag.

På svarte måndag band de för Frälsarens ögon. Vite tisdag togs bindeln bort. Dömle onsdag blev Jesus dömd (SL).¹ Emma i Hönemossen, som står för dessa uppgifter, som uppenbarligen har till syfte att förklara dagarnas namn, tillägger: Det var bestämt vite tisdag de skulle äta semla och mjölk. Hon berättar också, att de inte fick bösta ben på långfredag. En gammal man i Lerum omtalar, att de skulle arbeta och slita på långfredagen, så de blev svettiga. Några andra spår har Kristi lidande inte avsatt i folktron rörande dymmelveckan. Det finns emellertid gott om annan tro, framför allt förbud mot vissa arbeten och andra handlingar. Man måste först och främst avstå från att spinna. Förbudet mot spinning trädde i kraft dymle onsdag klockan tolv. Man brukar säga, att »dömla», d. v. s. dymmeln, »gick in» då. Följdes förbudet inte, så drabbades man av växlande olyckor.

Spinnrocken skulle bäras ut dömle onsdag klockan tolv. Annars skulle vinden blåsa upp hörn på hösten, då den hade bretts ut på marken till tork (An). Om de spann i dömla, så lade säden sig (Sk). De skulle inte spinna på onsdag, då dömla gick in, för då skulle tjurkalvarna dö (SL). En fick inte spinna i dömleveckan. Men på ett ställe hade de fått en ny måg, och han ville inte veta av att fruntimmerna gick ifrån spinnrocken, så de fick hålla på då med. Men då kom det en blodig hand och lade sig på fönsterrutan, och en röst sa: »Sikta och sälla och låt spinnerocka stå» (Le).

Man skulle aldrig fara till kvarn och mala i dymmelveckan (SL). De fick inte hugga dymleonsdag, för då blev kreaturen halta (SL). Det skulle vara bra att kärna på skärtorsdag, så skulle det gå lätt att få smör sedan. Men de ville inte brygga eller baka på skärtorsdag. Då fick ingen roste rinna (Be). De fick inte brygga och baka på skärtorsdag, för då kunde folk visa på dem ohyra. De behövde bara säga:

¹ Att Jesus blev dömd på dömleonsdag säges också i Skallsjö och Lerum.

»Loppor och löss,
rättor och möss,
ur mitt hus
och dit de bakar och bryggar på skärtorsdag» (Le).

Man fick inte ha inne otvinnat eller otörat garn i dömla, för fick gubben se det, så blev han stygg mot sin hustru (Le).¹ De fick inte låna bort något i påskveckan (Le). De fick inte gå barfota (d. v. s. stiga med bar fot på golvet) i dömla, för då fick de värkar i fötterna (Sk, Le). Man fick inte äta mjölkmat på långfredag, för då fick man värkar. Mjölkmaten värkte ut (SL, Sk, Le). Och inte dricka mycket, för det fick man svettas ut (Sk).

Vädret under påsken hade sin betydelse: Om »dömla rustar», så blir det fint efter påsk. Men är det vackert väder i dömleveckan, så blir det kallt efter påsk i stället (Le). Var det inte ont väder i påskveckan, så var det ont före eller efter. »Dömla röstar», sa de gamle, om det var dåligt väder, och det skulle vara förfärligt bra (Be). Är det kallt långfredag, så blir det torr sommar och kort havre (Sk). Kall påskdag och kall annandag betyder kall vår. Men »röa sönda» bryter av. Är röa sönda varm, så blir det varmt (Be).²

Ägg, som hade blivit värpta skärtorsdag, var särskilt bra på ett sätt. Lade man en höna på sådana ägg, så fick man kycklingar, som skiftade färg var gång de hade fällt sina fjädrar (Le).

Långfredag skulle fruntimmerna vara svartklädda, men påskdagen skulle de ha röda klänningar, om de kunde (Be).

Påskdagens morgon dansade solen (allmänt).

När man »gav töle».

I hela Vättele härad förekom under förra hälften av 1800-talet seden att »ge töle» på långfredags morgon. Man skulle gå upp tidigt den morgonen, för eljest kom någon i familjen och piskade en med ett ris. Det skulle utgöra, att Kristus hade lidit, säger Johan Petter Hansson. Det hände också, att de gick till främmande ställen och »tölade». I Skallsjö skrämde man därför också barnen med »tölegubben» eller

¹ Otörat = otvättat.

² »Röa sönda» är första söndagen efter påsk. En gammal kvinna i Angered säger, att trefaldighetssöndagen är »röa sönda».

»dömlegubben». Tölegubben var utklädd och hade en käpp med sig. Seden kunde ibland ta sig tämligen brutala uttryck. Sålunda berättar Matilda Börjesson:

Långfredag på morgonen gav de töle. Var det då någon, som hade blivit errater på någon, så kunde han passa på då och klä ut sig och gå med ett ris till den och klå upp honom.¹ Då faster Anna-Stina (f. 1823) var arton år gammal, hade hon en kamrat Gunnla, som hade retat några pojkar. »Vi ska alldeles limmelössa'na te lange fredda», hade pojkarna sagt, och Gunnla var rädd. Nu hade Gunnla och faster Anna-Stina varit och skurat i Skattegårn på skärtorsdag, och när kvällen kom, så vågade Gunnla inte gå hem, för hon trodde, att pojkarna skulle komma. Hon gick och gömde sig i en potatisgrav i stället. Och pojkarna började gå mett i hõla natta, och de spårade upp henne ändå, och hon fick springa över alla marker för att klara sig. Töle var inte alltid så grant, hade de fått tag i henne, hade de slagit fördärva henne.

Påskakäringar och blåkullafärder.

Dömla gick in dömla onsdag, och den kvällen och den följande skulle de stänga dörrarna klockan sju, för annars gick påskakäringarna in i ladugårdarna och tog kreatur och red på (Sk).

De gamle hyste stor respekt för påskakäringarna. De kunde rida på deras kreatur och kvastar, och de kunde ställa sig i en bäck och kärna och ta smöret från annat folk.

En piga kom en morgon och fann en bagge död i ladugården. Det var en påskakäring, som hade haft honom och ridit på (Le). En kvinna stod på ett ställe och älte smör, då en käring kom in och sa: »Sanket e mett i år.» Sanket det var smöret (Sk). Käringar, som kärnat i bäckar, berättar man ofta om. En kvinna i Lerum berättar om en käring i Nödinge, som satt och rörde i en bäck, och rätt vad det var hade hon fått en stor smörklimp. Emma i Hönemossen omtalar, att de hade sett en käring, som hade ställt sin kärna i nolrinnane vatten påskdagens morgon, och i Skallsjö berättar man om en käring, som satt i en bäck vid Floda och kärnade »trollsmör». Det fanns emellertid också andra sätt att dra till sig andras mjölk.

¹ Errater = ond, förgad.

Far och mor berättade, att de hade besynnerliga »taffel» för sig med påsk, säger Matilda Börjesson. Skärtorsdagens kväll kunde de gå till grannens brunn och röra i vattnet med en sopkvast. Sen skulle de vira något om den och ha den inne till påske lördag på kvällen, då den sattes ut för att påskakäringarna skulle kunna ha den att rida på. Sedan kunde de börja dra till sig grannens mjölk. Far och mor mindes, att de ställde ut en sopkvast på påske lördag, både en vid stugan och en vid fähuset. Och så lade de ut sopa, raka och smörjehorn.

I Lerum gjorde man tvärtom: Skärtorsdag red påskakäringarna till Blåkulla. Folk plockade bort kvastar, som låg ute på markerna, för att inte käringarna skulle ta dem och rida på. — Man vidtog också andra skyddsåtgärder: I mammas barndom brukade de tjära dörrarna i påskveckan (SL. Meddelerskan f. 1840.) Det skulle alltid vara kors i spisen och över dörrarna i påskveckan (Sk). För att inte påskakäringarna skulle gå in i fähusen och ta får och rida på, så brukade de rita femuddar över fähusdörrarna på skärtorsdag. Och skärtorsdagsnatten lade folket sig och vaktade i ladugården. En gång låg ägaren på ett ställe och vaktade, och då kom det en käring in där och började känna på kornas juver och sa: »Allt detta ja känner, så e de mett.» Men då sprang han upp och började slå henne med en påk och sa: »Allt detta ja ger dej, så e de dett» (Be).

Om påskakäringarnas förberedelser för färden till Blåkulla berättas endast från Skallsjö: Påskakäringarna var ute och skrapade på kyrkklockorna. Det skulle väl bli bättre då.

Då de skulle ge sig i väg, läste de: »Här opp och här hän, te Blåkulla och vänn och var här innan dager igen!» De gav sig i väg påskafton (Sk).

De va en gesäll, sum feck lana hus på ett ställe mä påskanatta. Och gumma på stället hu gjorde sä i åning och skulle ri te Blåkulla, och han lå och titta ätter. Hu smörja sä och hade sinna äxter och så sae hu:

»Här opp och här ut
te helvetes knut.»

Och sinn åkte hu opp ijönnum kôrsten. Drängen han velle göra lika-dant, men han sae »här opp och här ner» stackan, och så feck han hålla på och åka opp och ner. Så de ble la inget mä has resa (SL).

Emma i Hönemossen, som berättat denna sägen, omtalar också, hur man skulle gå till väga, om man ville avslöja, vilka som var påska-

käringar: Då man gick till kyrkan på påskdagen, skulle man ta med sig ett litet vedträ med ett grenhål i, och det skulle man använda som glasögon. Då man i kyrkan tittade genom det hålet, så kunde man se, vilka kvinnor som under natten hade varit ute och varit påskakäringar. De satt med ansiktet mot dörren i stället för rakt fram.

Påskeldar och upptåg i samband med påskan.

Under 1800-talet eldade man påskeld på påskafton precis som man alltjämt gör. Eldandet tycks ha tillgått på samma sätt som nu, och mina meddelare har inget särskilt att berätta om det. Däremot nämner man några platser, där man särskilt gärna eldade: Sängaråsen i Öjaredtrakten, en kulle vid Svensered, som kallas Stenkarn, och Ellesten på Heaberga vid Skallsjö gamla kyrka. Från dessa platser syntes eldarna lång väg.

Emma i Hönemossen berättar om en gammal påsksed, som mina övriga gamlingar inte längre mindes. Hon berättar: Det hände sig förr, att de gjorde små påskakäringar, små dockor, som de försökte göra så granna som möjligt. Dockan satt grensle över en sopa, och så fäste de i ett litet horn och en raka också. Och på ett kort skrev de:

Sopa, raka, smörjehorn,
det ger jag dig till resedon.

Den dockan gick de och kastade till folk på andra ställen. De smet, så att ingen visste, vem han hade fått dockan av.

Då Emma tjänte på Floda, var där en piga, som var förälskad i en kusk på Ekudden. Då hade de andra stoppat upp en gubbe på påskdagsmorgonen och ställt utanför hennes rum. Och han hade förstås en piska i näven.

Rimmet, som Emma omtalar, påträffas också i andra delar av häradet. I Bergum har det följande lydelse:

Sopa, raka smörjehorn
giver jag dig till resedon,
hopp, min vän, kom snart igen,
så träffas vi åter i môra kväll.

Påskäggen.

Påskäggen äts till frukost på påskdagen. Några ceremonier i samband med äggätandet förekom inte. Annandagens frukost bestod av äggröra eller äggstappa, som den någon gång kallades.

Sommarens högtider.

Kristi himmelfärdsdag och pingst.

Kristi himmelfärdsafton brukade de tända upp eldar liksom vid påsk. Det kallades att »röka rävungar». Det är vid den tiden räven får sina ungar (SL, Sk, Le).

Det är möjligt att denna sed också förekommit i Bergum och Angered men där dött ut tidigare. I Skallsjö fanns det fyra gamlingar, som kände till Kristi himmelfärdseldarna, och de var alla födda på 1840-talet. I Stora Lundby och Lerum omtalas seden av en meddelare i var socken, och den yngsta av dessa, Emma Johansson på ålderdomshemmet i Lerum, var född 1856. Jag anser mig därför ha rätt att antaga, att eldandet på Kristi himmelfärdsafton upphört senast omkring 1860 men sannolikt tidigare.

Kristi himmelfärdsdag började fisken i sjöarna att nappa, säger man i Stora Lundby och Lerum. Den dagen var förste »nappedan». Det samma säges i Skallsjö om Erik.

Om pingsten har man inget annat att förmäla än att »pingstaregn» inte var bra. Då blev det torr sommar (SL). Eller dålig frukt (Sk, Le).

Midsommar.

I midsommarveckan brukade de gamle gå ut och titta efter på vilka ställen det inte blev någon dagg, för där var det ådror. Då gick de dit och grävde. Det skulle vara särskilt bra att ta ut brunnar på det sättet i midsommarveckan (Be).

På morgonen på midsommarafton, innan daggen gick bort, skulle folk gå ut och plocka alla sorters blommor och rötter. De torkades

sedan, och fick man någon sorts utslag, så skulle man röka sig med dem (Sk, Le). Midsommarafton skulle folk plocka alla sorters blommor till en »messummerskåst», som hängdes upp och fick torka. Den skulle man tända eld på och röka sig med, då man fick utslag och massel (SL). Denna »midsommarkvast» omtalas också av Matilda Börjesson, som säger, att den skulle plockas klockan tolv på dagen.

En ålderdomlig midsommarsed omtalas av August Larsson i Kärrsåsen: Midsommarafton satte de häggkvistar i alla fyra hörnen på åkrarna. Det hände ju inte på varje ställe, men det var många, som gjorde så.

Majstången kallades i Stora Lundby och Bergum för »vakestång». Den var helt olik våra dagars majstång. Charlotta Lundkvist berättar, att den såg ut som en människa. Den hade både huvud, hals och armar, som hon höll i sidan, som vid »höfter fäst». Ansiktet var av papper, och så hade hon förkläde på sig. Den hade ett ansikte av papper men var annars klädd med löv och blommor, säger Emma i Tröningen. Matilda Börjesson slutligen förklarar, att hon hade armarna fästa i höfterna som en käring, och skulle det vara riktigt fint, så satt det en flagga i toppen. — Jag frågade Charlotta Lundkvist, om hon kunde klä en sådan majstång, men det trodde hon inte, att hon kunde klara. »Det vill till lite begrepp för den, som ska göra folk av trä», svarade hon. Vakestänger restes bl. a. på Haberges vid Fröstebo och på Högen i Hjällsnäs.

De skulle draga ett kläde i gräset före klockan tolv på midsommarnatten, så att det blev dagg i klädet. Den daggen var bra att tvätta barn med, mot utslag i huvudet (Be).

Midsommarnatten skulle de gå ut och kulta sig spritt nakna i gräset efter det daggen fallit. Det skulle ge hälsa (SL, Sk, Be).

Bräckner lär blumma messummesnatta (Le).

DEN FOLKLIGA KALENDERN

Vårhalvåret.

Från Knut till vårfrudag.¹

De gamle talade om »gamle Knutadan» (Sk). — Här möter oss ett minne av den s. k. julianska kalendern, som var gällande i Sverige fram till år 1753, då den efterträddes av den gregorianska. Tidsskillnaden mellan dessa kalendrarnas, den gamla och nya stilen, som man också säger, utgjordes av tretton dygn. Man talar i Skallsjö och Lerum även om gamla Göja, gamle vaffedan och gamle messummer. Vårfrudagen inföll i äldre tider på den dag, som nu är sjätte april. I Stora Lundby nämner en meddelare också gamla korsmäss.

Flera av de dagar, som i det följande kommer att omtalas, försvann ur almanackan år 1901. De har emellertid varit av utomordentlig betydelse för allmogen i äldre tider. Till dessa dagar knöts allehanda regler och märken rörande väderlek och skörd samt seder och vidskepliga föreställningar av växlande art. Det är en gängse föreställning även i vetenskapliga kretsar, att dessa allmogens s. k. märkesdagar skulle gå tillbaka på bondepraktikan eller andra skrifter, men detta är endast i mycket ringa utsträckning fallet. Bonden i Vättle har skrivit sin bondepraktika själv.

Jag är starkt medveten om att det myller av märken och föreställningar, som knutits till de olika dagarna under året, kan verka trötande på läsaren. Samma märken och föreställningar kan fästas vid olika dagar, och det kan ofta synas, som om jag blott upprepade vad som förut redan blivit sagt. Men man har haft mycket att berätta om dessa ting, ty de utgjorde för mången bonde något av det väsentligaste i hans tillvaro. Därav berodde ofta hela hans utkomst.

---

¹ Den indelning, jag här valt, har tillkommit av praktiska skäl. Några spår av en fördelning av året eller liknande har jag inte funnit i Vättle härad.

Januari kallades i den gamla almanackan för Torsmånad. I Skallsjö och Lerum bar den namnet Torre. Så djupt som oxen trampar i januari, så djupt går torken på sommaren (allmänt). Ett rim säger:

Är Torsmånad våter,
så mången man gråter (Sk).

Den tjugonde januari inträder solen i Vattumannen. Vädret den dagen hade sin betydelse: Då vattuman »gick i sola» skulle det bli töväder. Och det blev det ock (Be, Le).

Om Pauli dag är klar, blir det ett friskt år, är den mulen, blir det sjukligt (SL).

Paulus mild och blid
lovat gott år och god tid (Sk, Be).

Blev det kallt på Karladan, så blir det kallt i sex veckor (Be). — Att namnet Karl (Kal, Kalle) kommit att förbindas med kyla är naturligt. I denna översikt över kalenderåret finns många sådana exempel på ordets makt över tanken.

Februari hette Gøjemånad i den gamla almanackan. I Skallsjö, Lerum och Bergum kallades den för Göja. Om den har de gamla mycket att berätta: Februari var precis som e barselskvinna (barnsölskvinna), sa de gamle. Men vad de menade, är inte så gott att säga (SL). »Februari e gälafölla.» Då snöar det mest (SL). Då det var mycket snö i februari, hette det att »Göja rustade» (Sk, Le, Be). Ju mer »Göja rustade», d. v. s. dess mer nederbörd det var i februari, dess bättre var det, för då blev det tidig vår (Sk). Den gamla Göja skulle alltid »rusta», d. v. s. det skulle alltid bli kallt och mycket snö. Det är fjorton dars skillnad på gamla och nya Göja. Den gamla varade till fram i mitten på mars (Sk. Meddelaren f. 1844.) »Göja ruslar på rompen», d. v. s. det blir gärna oväder i februari månad. Mamma och pappa sa alltid, att den gamla Göja varar till hallen mars. Förr har hon inte ruslat ut (Sk. Meddelaren f. 1864.) Göja ska fylla gårn med snö tre gånger, tre snöyor skulle det prompt bli (Le). Det fanns också andra märken rörande vädret i februari: När Göja glejmer, så blir mars ond. D. v. s. var det sol och vackert i februari, så blev det så mycket kallare i mars (Sk).¹ Det var la på Göja, som det skulle bli så stark värme, så att soapälla går runt i solia tre gånger på en dag (Sk).

¹ Glejmer ung. = glimmar.

Februari är grötalyssa
och mars bär ljus i säng (Sk).¹

I februari var det bara »e grötalyssa». Då var det så pass ljusst, att de hann med att koka gröten, innan de tände upp ljuset (Sk). Februari har bara »grötasjua». Då var det att gå och lägga sig tidigt. Och mars bär ljus i säng (SL). Februari var »gröta-Göja». Då fick de inte spinna efter det solen var gladd (Sk).²

Den första viktiga märkesdagen i februari var kyndelmäss.³ I flera hem låg julhalmen kvar till den dagen. Dagen kallades ibland för ljusmässdan (Le, Be). Då tändes ljus i alla kyrkor, för att värmen från dem skulle driva ut vintern (Le).

Emellan jul och kyndelmässe skulle de passa på att tvätta, för då var det såpa i vattnet. Vid den tiden tvättade jungfru Maria åt sitt barn (allmänt). Man skall inte hugga i skogen förrän efter kyndelmäss. Det, som hugges i december och januari, torkar aldrig (Sk). Om det droppar från taket om kyndelmässe, så blir det ett gott år (SL) eller gott mjölkår (Sk), gott smörår (Le), gott ärtår (SL). Kyndelmässedan flyger lärkan så högt som oxen bär oket (allmänt). Så länge som lärkan sjunger före kyndelmäss, så länge får hon tiga efter (SL).

Den tredje februari var Blasius. Den kallades också för »blåsmäss» (Sk, Le, Be). Då fick man inte lov att spinna, för då blåste hörn (linet) upp, när den låg utbredd till rötning (SL, Le, Be). Det kunde gå än värre: Om blåsmäss skulle man inte spinna, för då blåste kammen av hustaken (Be). Samma risker medförde vedhuggning: Den dagen kallade de för blåsmäss. Då fick de inte stå hemma och hugga ved, utan de skulle uti i markerna och hugga, annars blåste husen omkull (Sk). En egendomlig sed, som också har dagens namn att tacka för sin uppkomst, omtalas av ett par meddelare från Skallsjö. En av dem berättar härom: Om Blasius skulle de hänga ut kläderna, så blåste motten ur dem. Det talade pappa (f. 1841), om, att hans mor hade gjort.

På Sigfrid skulle man ge akt på väderleken:

¹ Även: Göja var grötalyssa, och mars det var bardus i säng (SK). Bardus betyder så mycket som 'hux flux', genast. »Han bardusa i sänga» ungs. = han kastade sig i sängen med ens.

² Sola glaes = solen går ned. Sole glanning = solnedgången.

³ Uttalas i Vättle könnemässe.

Torr Sigfrid och torr Gallus,
växer ingen gröda på skallus¹ (SL).

Sigfrid god och blid
lovar gott år och god tid (SL, Sk, Be).

Den tjuogoandre februari var Petter Katt. Efter den dagen var isarna inte säkra, för Petter Katt kastade en varm sten i sjön (allmänt). Råven tordes inte gå över isen efter Petter Katt (Be). Då flyter alla, som har drunknat, upp (Be). Petter Katt kastar sin heta sten i sjön. Och när han får gjort det, så kommer Tertullianus, och han tär på isen (Be). — Tertullianus var den tjugotredje februari.

Det var en dag på vintern, som pappa brukade tala om. Då skulle dagmeja vara så stark, att soäpälla vände sig tre gånger på isen. Det var bestämt Mattias (Sk).

I februari eller mars infaller första böndagen. Är det gott väder förste bönedan, så blir det gott till andre. Men är förste bönedan kall, så blir den andre kall också (Sk).

I mars månad kom kråkan, och den var så fet, att den gick att äta. En kråka i mars e så go som en orre på Torre (Sk). Det blåser ofta en bitande vind i mars, marsanaren.² Råkar det bli så pass vackert väder i mars, att backarna börja grönska, så kommer det ett bakslag senare. Marsagroen kommer aldri in i laa (allmänt). Samma uppfattning om väderleken i mars kommer till synes i rimmet:

Mars mä sett skägg
narrar barna utom vägg,
april mä si luva
narrar barna in te gruva (SL, Le).

Om det var frost fyrtio martyrer (nionde mars), så blev det frost i fyrtio nätter (allmänt). Frostnätterna ska gå ut före midsommar, så har alla inte varit tidigare, så blir det frost strax före midsommar (Sk). Men man tröstade sig med att det fanns dagar, som kunde »bryta av». Greger bryter av, säger en gammal kvinna i Stora Lundby, medan man i Skallsjö i stället nämner vaffedan.

En viktig märkesdag var Gregorius, tolfte mars i gamla almanackan.

¹ Skallus här som rimord till Gallus. Eljest heter ordet skalle. Det betyder 'knalt', sluttande backe.

² Till riksspråkets adjektiv narig finns i Vättle även substantivet nare och verbet nara.

I Gregorius' ti
då e natt och da lika vi (Le, Be).

Gregorius' dränger, dum går i ljusa änger. Se Gregorius, det var en mäktig man, och han hade många dränger. Det var den tolfte mars, och då började dan att länga sig (Be).

Man befann sig vid tiden för vårdagjämningen och började nu spara på ljuset. Man slutade att tända upp ljus om kvällarna och gick till sängs vid dagsljus. Ett rim säger:

Gregori dränger
bär ljus i sänger¹ (SL, Sk, Le).

Då skulle de börja lägga sig med dan och hålla på med det till mickelsmäss (Le). Man har i Vättle härad gett denna regel många formuleringar: Mars ska ha da i säng (SL). Mars' dräng bär ljus i säng (Sk). Hallen mars bär ljus i säng (SL). Mina meddelare i Stora Lundby och Bergum nämna också vårfrudagen som rätta dagen att börja lägga sig vid dagsljus: Trana bär ljus i säng den tjugofemte mars (SL). Vaffedan bar ljus i säng. Då skulle man »lägga sig vid ljusan dag och sova till mickelsmässe». Man sa också, att »Trana bar ljus i säng» (SL). Vaffe afta tände folk sina tranlampor, men efter vaffedan hade de bara någon ljussnopp (Be).

Om Gregorius har man också andra ting att berätta: Gregorius var förste vårdag (SL). Gregorius sken solen så starkt, så fårpärla rullade sig i snön tre gånger (Sk). Gräset och alla rötter börjar gro Gregorius (Sk).

Gertrud var en märkesdag för fisket. De, som skulle ha ut ryssjor i Mjörn för att ta gäddor i, skulle inte sätta ut dem före Gertrud. Då först började gäddan att nappa (SL). Isgäddan börjar leka Gertrud-dagen, och sedan är det en annan gädda, frögäddan, som leker längre fram (Sk). Den sjuttonde mars skulle gädda och klöra komma (Sk).²

Så är jag åter en gång framme vid vårfrudagen. Den är framför allt en myrornas dag: Då myrorna är uppe om vaffedan, blir det tidig vår (SL). Så lång tid myrorna var ute före vaffedan, så lång tid fick de stanna i stacken efter (Sk, Le). Då myrorna börjat gå ut på sina vägar i skogen, då blir det ingen mer »snöåkomma» (Le). Ormarna

¹ Även: Gregorius må sina dränger fuljer må tranaljus i sänger (SK).

² Klöra = taltrasten.

var också i rörelse vid den tiden, och dem borde man ta vara på: »Vaffedasormen» var bra att ha som läkemedel. Men de skulle ha träffat på ormen på vaffedan (allmänt).

Blir det frost vaffe natt, så blir det långvarigt (SL). Så långa som takisarna är vårfrunatt, så långt blir linet (SL). Vaffedan åt de vaffler förr i tiden. Och det var visst vaffe natt, som gräset började att gro (SL).

Från vårfrudag till Urbanus.

Den förste april narrades man. Hade man tur med sig, sa man: »Aprell, aprell, di domma sell, ja kan narra dä vart ja vell» (SL, Sk) eller »Aprell, mi narr» (Be).¹ Snö i april var bra: April snö e så gott som fåragö (allmänt). Och åska i april och flugor i maj ger ett gott potatisår (Sk). Men för mycken grönska var inte till nytta: Aprelle hö kommer inte åt laa (SL, Sk).

Den sjätte april kallades i Skallsjö och Lerum öster om Sävån för gamle vaffedan. Väster om Sävån hade ingen hört talas om gamle vaffedan eller de ting, som hörde samman med den dagen. Då »gick trettne veka in» (allmänt i skogsbygden öster om ån). Efter trettonde veckan följde tolfte, så elfte o. s. v., tills man kom till sjunde eller sjätte veckan, varefter man upphörde att räkna veckorna. Denna baklängesräkning, den s. k. vekeräkninga, hade sin betydelse för bl. a. sådd och fiske. Om gamle vaffedan berättar man ytterligare: Gamle vaffedan skulle gällko och gällso fö sig ute (Le).² Ärlan kommer den sjätte april, gamle vaffedan. Det är »ärledan» (Le).

Allt emellanåt omtalas en dag, som inte har någon fast plats i almanackan. Det är »rôa sônnda», söndagen efter påsk.³ Är den dagen kall och skäll, så blir det kallt sju söndagar (Sk). Är vädret skiftesamt den dagen, så blir det skiftesamt en tid framåt (An). Så som rôa sônnda var, sådan blev sommaren (SL, Sk). En meddelare i Stora Lundby förklarar, att tre söndagar efter påsk var betydelsefulla. Sådant vädret var den förste söndagen blev det i våren, så som den andre söndagen blev det i slåttern, och så som den tredje blev det i säa. Detsamma har sagts mig i Lerum.

¹ Man narrades också förste maj. »Maj maj måne, ja kan narra dig te Skåne.» (SL)

² Gällko och gällso = gallko och gallso. En ko, som inte tar sig med tidd (blir med kalv) utan förgäves ledes till tjur, kallas i Stora Lundby också för gällhöppa.

³ Rôa ung. = röda. Det rôar fó sola, säger man, då solen lyser röd vid soluppgången.

I april börjar sådden, och många av vårens märkesdagar hör samman med sådden i så måtto, att de är såningsdagar eller dagar, då det var förbjudet att så. Dessa dagarna liksom dagarna för slätter och skörd kommer jag att redogöra för i samband med vårarbetet och skörden.

Så kom maj månad. Nu var värmen att vänta, och det var tid att hälsa sommaren välkommen: Alla svin skulle vara ringade och alla stenhagar upplagda senast den förste maj, annars blev det böter. Den dan var gubbarna ute och lade upp stenhagar och söp. Det kallade de att »märga» (SL).¹ Korna skulle släppas ut förste maj. Då drack man märg i benen (SL). Märgandet bestod i att karlarna fick fläsk och ägg och en sup (SL) eller kaffe halv och »duppebrö» (Sk). Då var det allt många, som drack, så att de fick både svinahuvve och kalvben, säger Matilda Börjesson.

Att man skulle släppa ut kreaturen förste maj, säges endast i Stora Lundby och av en enda meddelare. I Skallsjö säger man, att de skulle släppas på Urban. Då skulle de »ur band». Gällko och gällso skulle kunna föa sig valle efter Sixemunn (Sigismund, sjätte maj) säger man i samma socken.² Det var också hög tid, för början av maj var en svår period för kreaturen. Vid korsmäss (den tredje maj) var det tomt i ladorna. Man fick ta halmen ur bolstrarna och ge korna, säger en meddelare i Stora Lundby. Man talar om korsmässe »fornö» (Sk, Le, Be).³ I Stora Lundby säger en gammal man, att korsmässe var »kopina». Den, som redde sig för korsmässe fornö, olsmässe brönö och andersmässe skonö, det var en bra bonde (Le).⁴

Tiden omkring korsmäss brukade också vara kall: »Korsmässevintern» talade de alltid om. Det blev kallt vid den tiden med snöglopp och köld (Le). Kylan förbindes också med namnet Esbjörn (tionde maj): Det ska inte bli gott väder förrän efter Isbjörn (Be).

Korsmässe da
ska ärta och böna ha tre bla (Sk).⁵

Om backarna står gröna vid korsmässe, så är de röda vid midsommar (SL).

¹ »Märga» säger man också i Skallsjö. Vanligen heter det, att man »drack märg i benen».

² Sixe är i dialekten benämning på en kalv, liksom sixa är ett vanligt lockrop till en ko.

³ Fornö = fodernöd.

⁴ Jfr olsmäss och mickelsmäss.

⁵ Samma säges i Angered om bönsöndagen.

Svalan kommer om korsmäss (allmänt).

Korsmässe vår
drar svala te gål,
korsmässe höst
drar svala te sjöss¹ (Sk).

Om maj och dess dagar berättar man ytterligare: Ett gott majregn är bättre än en gullplog (Be). Om det droppade från öfsera på Erik, så blev det ett gott hörår (SL).² Då Erik ger ax, ger Olof kaka (allmänt).

Urbanus, Vilhelmina och Beda,
dum ska summen leda (Be).

Hösthalvåret.

Från fruntimmersveckan till mickelsmässan.

Slutet av juli har rykte om sig att vara regnigt. Den nittonde juli börjar fruntimmersveckan eller »pesseveka», som den kallas i Vättle. Den tjugosjätte var Marta, och om det regnade den dagen, så blev det ingen kärne i nötterna. »Marta pessar i nötterna» (SL, Le). Regnade det på sjuovare (den tjugosjunde juli), så blev det regn i sju veckor. Men Petri fäng (den förste augusti) bröt av. Om det regnar sjuovare, så stickor och strå flyter men Petri fäng är torr, så blir det ändå en grann höst (Be). Men regnade det på Petri fäng också, så blev det långvarigt regn.

Om det regnar Petri fäng,
så regnar det elva vecker i fläng (Sk).

Regnar det på Botvid, så finns det ingen bot sedan (Sk). Om sjuovare och Petri fäng höll ihop, så kunde Klara ändå bryta av dem (Sk). Om röt månaden börjar med tork, så slutar den med väta och tvärtom (Sk).

¹ Korsmässe höst, d. v. s. höstens korsmessa, inföll den fjortonde september.

² Enstaka uppgift.

Sover man länge (eller: sover middag) sjusovare, så blir man sömnig hela året (allmänt). Man fick inte sova på sjusovaredan, för då blev man sömnig hela året, säger Matilda Börjesson. 1884 var sju-sovare på en söndag i Stannum, och då skulle de gått och lagt sig och sovit middag där, men då sa jag, att jag stannar allt uppe. Det skulle aldrig hänt, att pappa eller mamma hade lagt sig att sova middag den dan. Då gick pappa alltid upp tidigt.

Olof kallades i äldre tid för olsmässe. Den dagen var lika viktig för folket, som korsmäss var för kreaturen. Det var olsmässe »krok» (allmänt) eller olsmässe »brönö» (Sk, Le, Be). Det gamla brödet var slut, och det nya var inte färdigt. Vid olsmäss »gick allt i sko» (SL).¹ Men den, som klarade sig över olsmässe brönö och korsmässe skonö, redde sig sedan hela året (Be).²

»Olsmässeskenet» är inte bra, det blir »dröpe» i rågen. Det är inte bra med för mycket solsken, då rågen matar sig (Sk).³ »Gud bevara oss för olsmässe sken», brukade far säga (Sk). Den onde rådde om skatorna. Han nappade dem vid olsmässetid (SL).⁴ Olsmässedan ska skam ha skatorna och harva sitt träde med. Då faller de och ser väldigt skrالا ut (Sk). Efter Olle skulle det inte vara bra att äta blåbär (Be).

Om olsmäss berättas slutligen, att tjänarna då begärde sina »olofs-sedlar» (Le). Med dem på fickan begav de sig till larsmässe marknad i Göteborg för att söka ny tjänst (allmänt). De skulle stå på brygga»: Om laersmäss stod alla tjänare på brygga i Göteborg med sina olofs-sedlar och ville ha ny tjänst. Tjänaren fick fem kronor med ens, och så fick han lämna sin olofs-sedel till bonden, som han skulle flytta till. Tjänare, som ville vara fula, lurade bönderna och tog både två och tre stäer. Min svärmor blev lejd på brygga, och hon blev mor på stället (Le. Berättat av Emma Johansson.) De stod på Gustav Adolfs torg, säger somliga meddelare.

»Laersmässe mattna» var nog den största marknaden på hela hösten. Men mattesmässe mattna var det också mycket tal om (Be). Då skulle larsmässeäpplena vara mogna (SL). Om laersmäss skulle de gå till alla potatisland och känna på potatisarna, ta upp ett stånd här och var, så växte de redigt sedan (Sk, Le). Efter laersmäss skulle inte blåbären duga att äta, för då hade Lars »skeet på blåbära» (SL). Om

¹ Det går i sko = det tar slut.

² Här är det fråga om höstens korsmäss, som inföll den fjortonde september.

³ Dröpe = mjöldrygor. »Olsmässe sken» omtalas endast i Skallsjö och Lerum.

⁴ Man kan säga om någon, att han är »lätt som e olsmässeskata» (SL).

det var mycket flugor vid laersmässetid, så blev det en god höst (Be). Efter laersmäss ska en se i öster efter torken (Sk). Blev det inget av med torken om laersmäss, så dröjde det, innan det blev tork. Men det skulle bli senare, för björnen skulle ha torkat sin mossa. Det var »björntorken» (Sk). Om en såg »skålkamma» vid laersmäss, så blev det dåligt höår nästa år (SL).

Nästa märkesdag är Brynolf.¹ Då skulle de nya potatisarna vara färdiga (SL). Om den dagen har Matilda Börjesson följande märkliga ting att berätta: Brynulf var ute med sina sänner och brynte över potatisland.² Och då han hade brynt, så klarade kålen sig. Är det inga svarta fläckar på kålen före Brynulf, så blir det inga efter heller. Han var en mäktig man Brynulf, och han hade många sänner. Där var en, som hade sänner.

Omkring Bartolomeus väntade man en torkperiod i Skallsjö skogsbygd. Bartolomeus ska ha sina bockskinn torra, så då blir det alltid en tids torka. Det kallade pappa för »bartolomeitorken» (Sk).

En enda gång omtalas Johannes Döparens halshuggningsdag (den tjugonionde augusti). Karl Andreasson i Vibo, Skallsjö socken, berättar om den: Far talade om, att han hade huggit ner en surapel en gång, och den växte upp på nytt. Men då var det en gammal gumma, som lärde honom, att han skulle ta bort all barken och alla rotskott på Johannes Döparens halshuggningsdag, så skulle den inte växa upp mera.

Den viktigaste dagen i september var mickelsmässan (den tjugonionde). Om övriga dagar i månaden finns mycket litet att anföra. Vid mormäss (den åttonde) skulle bina slaktas, säger man i Skallsjö skogsbygd. De har ingenting att dra sedan. Omkring Ambjörn samlar björnen mossa till sitt ide. Då var det tork, »björnmossetorken» (Sk). Vid mattesmäss (tjugoförste september) skulle de absolut ha börjat med potatisen (Sk).

En gammal man i Lerum talar om mekelsmässe »skonö». Vad uttrycket skonöd innebär, säges inte, men man väntade en köldknäpp vid mickelsmäss, »mekelsmässevintern», och det gällde väl att se till, så man fick nya skor att skydda sig mot kylan med. Kom inte vintern vid mickelsmäss, så kom den vid heljemäss (den förste november). Vintern sa:

¹ Namnet uttalades alltid Brynulf av mina meddelare.

² Sänna = brynsten.

Om jag inte kommer mekelsmässe riane,
 så kommer jag heljemässe skriane,
 och blir inte min resa alltför ful
 så kommer jag tre dagar före jul¹ (SL).

Var det klart väder vid mickelsmäss, så blev det mycket hålke på vintern (Sk, Le). Men blåst om mickelsmäss var farligare än allt annat: Blåser det då, så kör havsfrun upp sina kreatur på land, och sedan blir det odrygt i ladugårdarna (Be).

Kvällsetera började vid mickelsmäss (Le). Nu fick man börja tända upp ljus, och så satt man där med sina tranlampor och »steckekäringer» och arbetade om kvällarna till fram i mars, då man åter skulle gå till sängsljus.²

Förr sköt de alltid tjäder vid lysbloss om hösten. Då skulle de gå ut i mekelsmässe nä och ly efter skogsfågel, för då sökte de sitt vinterkvarter (Sk). Om fruktträd skulle flyttas, så skulle det ske i mekelsmässe nä (Sk).

I mekelsmässe nä
 då ska dum plantera trä (Sk).

Om en tjänare begärde sin orlofsedel vid mickelsmäss och inte fick den, så hade han rätt att bli ett år till, säger Olaus Börjesson och fortsätter: Flyttningsdag för tjänare var den tjugofjärde oktober, sen tillträdde han ny plats den förste november. Då tjänaren lämnade orlofsedeln till den nye bonden, skulle han ha »fästepengar» eller »stää». — I detta sammanhang må nämnas, att veckan mellan den tjugofjärde oktober och förste november, då tjänarna hade ledigt, brukar kallas för »frisvecka».

Från mickelsmässan till jul.

I oktober finns bara en märkesdag av betydelse, och det är Gallus (den sextonde), som visade hurudant nästa år skulle bli.

E Gallus mild och blid,
 mycket korn och god tid,
 men e han môern och dimmefull,
 så stupar mången god man omkull (Sk).

¹ Även: Kommer jag inte helgemässe ridande, så kommer jag andersmässe skridande o. s. v. (SL, Be).

² I »steckekäringa» fästes lysestickorna, som de lyste sig med i äldre tid.

Hälften Gallus är sommar och hälften vinter (Sk). Om det regnar på förmiddagen Gallusdagen, så blir det en våt försommar, regnar det på eftermiddagen, blir det en våt eftersommar (SL). Severin bryter Gallus (SL).

När det regnar på Galle,
då bär både hõla och skalle¹ (SL, Sk).

Om åskan går i oktober, så blir det mild vinter (Sk, Le).

Omkring heljemäss blir det »e lita knäpp» (Sk). Det var »heljemässevintern» (allmänt).

Riktigt gamla meddelare i Skallsjö och Lerum omtalar, att man förr slaktade gäss och åt vid mårtensmäss (den elfte november). Den seden har sedermera dött ut där.

När Mårtens gås dansar på isen,
så dansar julegubba i skiten² (Sk, Be).

Samma innebörd har ett talesätt om Anders: Om Anders braskar, så slaskar jul² (allmänt). Då väntade man »andersmässe vinter», då rågen skulle tröskas (SL). Om det blev snö om Anders, så låg den till vaffedan: Andersmässe hatt legger te vaffedas natt (allmänt).
Eller:

Andersmässe natt ska stubben ha hatt,
och det ska legga te vaffe natt (Sk, Le, Be).

Så följde adventstiden, »årvänta», som den heter i Vättle. Så många solskensdar det var i årvänta, så många yredar blev det i fastan (allmänt). Pappa gjorde ett märke i almanackan för var dag solen sken i årvänta, säger Matilda Börjesson. Det var ingen, som förstod sig på väderlek, så som han. Mitt på vintern kunde han gå ut och se på isen i stöpinga, om det snart skulle bli omslag eller inte.³ Om det var rimfrost i årvänta, så blev det ett gott fruktår (SL, Sk, Le). Te mer rimfrost det är i årväntan, te mer havre blir det på sommaren. Det var alltid en sådan glädje, om det var rimfrost då. Te mer rimfrost det var te roligare var det (Be).

Sådan vind det är i solståndsdagarna, blir det hele försommaren. Blåser det östa vind, blir försommaren kall (Sk).

Om december töar, så snöar mars (Sk).

¹ Eller: När det regnar på Galle, ska det bli både hö och sä på skalle (Be).

² Och tvärtom.

³ Isen stöpar säges om den is, som bildas, då vattnet rinner ner för en bergslutning.

Ett och annat om kalenderåret i övrigt.

Om åren »fryser ihop» blir det sträng vinter (SL, Sk, Le) eller bara »e knusa kallt», d. v. s. kallt en liten tid (Le), eller ett gott kornår (SL). Så som nyårsnyet är, så blir tre ny å rad (allmänt). Men det ska alltid vara ett helt nä på det nya året, innan man kan tala om nyårsnyet, säger Olaus Börjesson. Det första nyet är inte alltid nyårsny. Och påsken kommer alltid på det tredje nä't.

Om det skräller och bullrar mycket i isen på vintern, så blir det mycket åska på vintern. Det sa alltid Västergårdsgumma, och hon var säker med sina märken (Sk). Om det blev djupa snödrivor, så betydde det, att det blev långt hö (SL). Möcke snö, möcke hö (Sk). Då granen »blommar», d. v. s. sätter kott, så blir det ett dåligt potatisår (Sk). Då granen faller, så är snön halvfallen (allmänt).

1888 var det så mycket snö, så en kunde inte se skillnad på höjder och dalar, säger Matilda Börjesson på tal om denna tro. Det var, när jag var i Stannum, och så gick vi till kyrkan en söndag, och då var Petters Olagus med. Och när vi kom till Gråbodalen, så blev han stående och alldeles förgruvade sig. »Vi har inte fått mer än hältan snön än», sa han. Se, när granen faller, så är snön halvfallen, och det stämde den gången med. Det blev lika mycket snö sedan som det hade varit. Det kunde ingen människa tro, att det skulle bli mer snö den gången.

Då kölden på våren viker för solen, heter det, att »våroxen går» eller att »våroxen brimmar» (SL, Le). Kall vår gör gott år (Sk). Då asklövet spricker ut, är det tid att ta av sig bunnaskjorta (Le). Blir det litet »ärlesnö», d. v. s. snö efter det är lan har kommit, så blir ett torrt år (Be). Då alen får många knoppar, blir det kall vår (Sk). Om grodan lägger rommen nära land, så blir det våt sommar (Sk). Då skatan bygger lågt, så blir det torrt år (allmänt). Om myggen kom och dansade tidigt på våren, så sa folk, att det blev kallt igen (Le). Då svänera kom på våren, hade de sommaren i ändan (Le).

Första sommarnatten är julnatten, första vinternatten är midsommarnatten (Sk, Le, Be). Vilket vill du helst ligga ute, den första sommarnatta eller den första vinternatta? brukade folk fråga (Sk). »Järnätterna» är visst tre nätter före och tre nätter efter midsommar. Men de kan också komma fjorton dar före (Sk). Efter midsommar börjar dan »hålla mä drängen», efter jul håller han »mä boen» (SL). Då det är mycket »vithuvve» i mossarna, så blir det mycket snö på vintern

(SL, Sk).¹ Så långa som tistlarna var på sommaren, så djupa blev snödrivorna på vintern (SL, Le). Nyet i augusti kallades för »augusti friareny». Då började alla friare, som inte vågade ut annars, gå ut och smita till töser (Be). Blev det mycket rönnbär, så blev det sträng vinter.

»Höstatorken» ska komma senast i oktober (SL). Då grågässen far om hösten, har de snön i ändan (SL). Då svänera flög, så kom snön. De hade snön i rompen. Flög de på eftermiddagen, så kom det säkert snö innan näste morgon (Be). Det skulle vara sju »vintrar» före jul, mekelsmässe, heljemässe och andersmässe vinter bl. a. (SL, Sk). Så lång tid före jul som det första rimfrostet kom, så lång tid före mid-sommar kom våren (SL).

Gammalsdags tideräkning, himlakroppar, ny och nedan, veckodagar.

Jag har redan förut omtalat veckoräkningen och återkommer på nytt till den i samband med vårsådden och fisket. Här skall jag blott återge några uppgifter om gammal tideräkning, som lämnats mig av Karl Larsson i Lekstorp.

Då de tog reda på söndagsbokstäverna räknade de på fingrarna och läste: »Alla de dagar Gud böd eder gå kristligt fram och dem fullända.» De började räkna på tummen, och hur det sen gick till, vet jag inte, men Svens Anders han kunde't.

Pers Lars hade aldrig någon almanack. Han gjorde »strecka» på dörrkarmen, och med hjälp av dem visste han nytänne och allting.

Orions stjärnbild kallades i Vättle för »Trögerocken». En annan stjärnbild var de »tre vise män». Karlavagnen studerades noga. På den såg de gamle, hur långt natten led. Det visste de så noga timme för timme, säger Olaus Börjesson. Vad man emellertid framför allt lade märke till var månens ställning på himlavalvet. Man skilde på en rad olika ny.

I Stora Lundby, Skallsjö och Lerum talar man om »krypenyet». Det är ett ny, som tändes på hösten och inte går upp på fästet utan ligger nere efter skogen. Det tänder sig i norr och drar sig åt söder medan det fylles, säger Edvard Johansson. Nyet »skular» mellan kul-

¹ Vithuvve = en kärrväxt.

larna och kallas därför också »skuleny» i Stora Lundby.¹ Ett annat ny är »drypenyet» (SL, Sk, Le), »hängenyet» (SL, Sk) eller »stuppenyet» (SL). Det bådard regn: Då ett ny står på ände, är det ett vått ny, drypeny. Ligger det på rygg, blir det tork (Sk, Le). »Det dryper ur nyet», säger en meddelare i Stora Lundby. Då nyet hänger, blir det regn (Sk). Då nyet hänger, kallas det hängeny eller stupeny. Då blir det vått (SL).

Om det var två tänne på en månad, så kallades nyet för »kräppenye» (SL, Sk).²

Vad man i övrigt haft att berätta om månen återkommer jag till i samband med väderleksmärkena. Här ska jag i stället redogöra för den roll, som ny och nedan spelade i människans dagliga liv. Det fanns mycket, som måste ske på ny och absolut inte fick uträttas på nedan. Slakt skulle ske på ny, annars krympte fläsket samman (allmänt). Man skulle »syna» korna på ny (SL, Sk, Le) och klippa fåren i ny (SL).³ Man fick inte kvista löv till får i näa, för då dog det trädet, som man kvistade (Sk). Träd skulle fällas på ny (SL, Le). Ved skulle huggas på ny, annars blev han dödbänd (SL, Be). Man skulle lysa till äktenskap i ny (allmänt), och man skulle vänja av barn i ny (Le).

Samma regler för vad som var tillåtet eller inte gällde också för de olika dagarna i veckan. Söndagsarbete var naturligtvis syndigt: Det var en gång en, som »såg» sin fästmö sitta och sy hans bruareskjorta på en söndag. Hon satt i röde elden och sydde. Då gick han hem till henne, och det var som han hade sett, hon satt och sydde på skjortan. Men då tog han den ifrån henne och kastade i spisen (SL). Man skulle inte klippa naglar på söndag, för då fick kreaturen »nagla på ögat» (Le). Man skulle klippa naglarna på tisdag eller fredag (Sk). Man skall inte klippa naglar på kvällen, då ruttnar de aldrig i graven. Och aldrig hålla huvudet i norr, då man tvättar håret. Det finns ett rim om den saken:

Kvällskurna nägler och noltvättat hår
det är den största odygd en människa tar sig för (Sk).

¹ Skula ung. = smita, gå snabbt men något böjd.

² Kräppe = trängsel. Skon kräpper = skon klämmer. Det är krappt = det är trångt. Förmodligen var det sista nyet kräppenyet.

³ Syna = sina. Syna en ko = sluta att mjölka henne.

Man skall inte sopa på måndag, för då sopar man ut förtjänsten för hela veckan (SL, Le). Man skulle inte flytta när som helst: Söndag, tisdag och fredag var de onärigaste flyttedagarna.¹ Men om torsdagen hette det:

Torsdans flötta e inga nötta (Be).

På lördagen fick de inte spinna efter klockan fyra (SL, Sk). De fick inte väva heller: Anna på Åsen satt en gång, i början på 1800-talet var det nog, och vävde en lördagseftermiddag, och klockan gick över fyra, men det var så litet kvar av väven, så hon tänkte väva ner, innan hon slutade. Då stacks det en hand upp mellan skällkäpparna, och då var det Anna, som gick av väven (Be).

En släng av denna vidskepelse fanns kvar ännu i min barndom. Min mormor förklarade, att det var synd att raka löv efter klockan sex på lördag. Men efter klockan sex på söndag var det tillåtet igen.

Väderleksmärken.

Är himlen röd före soluppgången, så blir det regn. Om det »rôas för sola» på morgonen, så blir det regn innan kvällen, »rôar» det efter henne på kvällen, så blir det långvarig tork. När det »rôar för sola» vid uppgången, så blir det en våt hatt, men när det rôas vid nedgången, blir det en klar natt. När solen skiner på västanmoln, blir det regn innan kvällen. Stort moln i väster, då solen går ner, betyder regn om ett par dar. Man säger, att »sola går i bank». Eller: När sola går i säck, kommer hu igen mä en bäck. Om det är en solulv före och en efter solen, då hon går upp, så blir det regn före kvällen. Då de har sett solulvar, så blir den väderleken, som då kommer, ihållande. Gick solen in i en »våt bild», så blir det en våt månad.² Om solen lyser, när det regnar, så blir det »träregn».³

Mulen morgon gör klar dag. När det mulnar i »Mölnaldals håla», är regnet inte långt borta (Agnesberg). Om det är »isterhinna» på himlen, så blir det blåster. Klarnar det på nordhimlen om kvällen, så blir det nordlig vind. Dimma kommer igen tredje dan med regn. Går skyarna i kors, blir det regn. Då »bäckakäringa eller dalakäringa kokar

¹ Onärigaste (med tonvikt på ä) = bästa.

² Våta bilder» är t. ex. vattumannen eller fiskarna.

³ Även 'tråvär'. Det regnar ihållande men inte kraftigt.

sin gröt» eller »maakåringa rökar», d. v. s. det är skaddigt och dimmigt på kvällen, så blir det snart vackert väder.¹

Stor ring kring månen betyder litet oväder, liten ring betyder stort oväder (allmänt). Men det är alltid någon öppning i ringen, och från det hållet kommer ovädret (Sk). — I Angered talar man om stort och litet »jäl» kring månen, i Lerum om stor och liten »ljusa».

Om månen är mycket vid, då han tändes, så blir det blåster. Står nyet rätt upp, blir det tork. Då nyet står opp och är skarpt, så blir det torrt och kallt. Ny, som tänds i söder, är blida ny, noltända ny blir kalla.

Måndan blank
gör hela veckan krank (SL, Sk).

Fredag är en herre för sig själv. Fredagsväder är söndagsväder. Eller: Freddas vär gör söndas vä'lek. Freddan e en herre, han blir antingen bättre eller ock värre. Solen ska alltid »glätta opp» så länge om lördag, så prästen får torkat sin krage. Om det regnar i »öpa bok», d. v. s. under gudstjänsten på söndag, så blir det regn hela veckan.²

Om det blir frost på den förste snön, så ska det ingen vinter bli. Då röken slår emot marken under frostväder, så blir det snart tö. När sjön »ryker», blir det vinter. Om källor jäser om vintern, så blir det sträng köld. Om vattnet i en källa luktar unket, blir det omslag i vädret. Om det brusar i »Smes» bäck, blir det regn (SL). Det var en gammal man i Laxegårn, som alltid gick till en bäck vid Jonsered, och han hörde på suset i bäcken, hurudant vädret skulle bli (Le). Om det bildas blåsor på vattnet, då det regnar, så blir det mycket regn. Om bergen glänsar, blir det regn.

Emot oväder smäller det i vindfällevirke. Om mässing örjar (= ärjar), så blir det regn. Om glöden i spisen slocknar fort på vintern, då det är kallt, så blir det slanevärlek, d. v. s. töväder. Då det »gläser» i spisen, blir det storm (SL). Om »glöra gläste» i spisen, så blev det storm. Om »gläsa» var åt öster, så blev det östa vind o. s. v. Glöder sotet under grytan, blir det regn (SL) eller blåst och vinter (Sk). Faller en smörgås på golvet med smöret neråt, så blir det regn »i möra».

Om hästen ruskar sig i selen, när man är ute och kör, så blir det

¹ Skaddigt = dimmigt. Skadd eller skadda = dimma.

² öpa = öppen. Adjektivet får ändelsen -a i femininum. Ex.: E röta betäta = en rutten potatis.

oväder. Om svina »bär pinnar» (eller »drar strå»), blir det oväder.¹ Om katten äter gräs, blir det regn. Om katten »söver på hjänen» (= hjärnan), så blir det regn eller »regn i möra». Om katten tvättar sig och tar sig med tassan över örat, så blir det solsken och vackert dagen efter. Då ankorna flyger och plaskar i vattnet, blir det blåst. Om korpen flyger och skriker, blir det oväder. Om hönsen springer fort undan regnet, blir det inte långvarigt. Om svalorna flyger högt, blir det tork. När talgoxen kommer fram till husen, blir det oväder. Om tuppen gal om kvällen, blir det oväder. När flygmyrorna kommer fram, blir det regn. Då grodorna lyser ljusa, blir det tork.

Man litade inte alltid så helt på alla dessa olika märken. Gamla tecken ska falla fô nära kroketa knä på skinnböxer, säger en gammal man i Stora Lundby.² Han kanske har rätt.

---

¹ »Nu blir det ovär», säger folk, då småpojkar röker cigaretter.

² Fô nära = så när som.

BONDEN I ARBETE OCH VARDAG

Vårarbete, skörd och tröskning.

När ägde sådden rum?

Frågan kan förefalla överflödig. Det är klart, att man sådde, då jorden var tjänlig, säger någon, och han har alldeles rätt. Men då man hör de gamle berätta om vårsådden, får man reda på att de sådde på vissa bestämda dagar eller i bestämda veckor o. d., och man kan lätt få den föreställningen, att de sådde vid en viss fastslagen tid, hurudant vädret än var. Generationers erfarenheter hade emellertid lärt bonden, vid vilken tid jorden var tjänlig i normala år, och det var efter dessa erfarenheter, som han rättade sig. Naturligtvis inträffade det ibland, att vädret hindrade sådd på den tid, som av gammalt ansågs vara lämpligast, och naturligtvis hände det då också, att det fanns envisa eller vidskepliga gubbar, som sådde i alla fall, men de allra flesta såg säkert tiden an och lät jorden vila, tills rätta stunden för sådden var inne. Att det förhöll sig så, ses emellertid inte alltid i det följande, som har att bjuda på en brokig samling noggrant formulerade regler.

Våren kunde börja tretton veckor efter den första tidka efter trettne (Sk).¹ Då den vanliga ärlan, plogärlan, kom, så kunde de börja plöja. Linärlan det är den gula ärlan (Sk). Då sävipa säger: »Ti ti ti ti», då är det tid att gå ut och så (Sk, Be). Hon kallades också för tirkåka (Be). »Vänta», sa alltid pappa, då det blev tal om vår, »det är ingen vår än, grågässa har inte kommet» (Be. Matilda Börjesson.) Man skulle se efter, hur långa mulloxens ben var, på dem kunde man se, när det var bäst att så (Sk).² Då »våroxen går», slår tjälen ur jorden, och då kan vårarbetet snart börja (Le).³

Ture och Tyko var »rågdagar». Då skulle vårrågen sås (SL, Sk,

¹ Tidka eller tirkå = töväder.

² Mulloxen = ollonborren.

³ Våroxen går eller »brimmar», när luften liksom dallrar i solskenet.

Le). Erik och Rebecka är »hörfrösdag» (SL, Sk, Be). Linet skulle sås Erik-dagen. Erik är en stor och lång karl, sa de gamle, sår en den dan, så blir linet långt också (Sk). Erik är förste hörndan. Och före Urban bör linet absolut vara sått (Le. Ett par gamlingar i Öjaredstrakten säger, att linet skulle sås på Urbanus, och en meddelare söderut i Skallsjö säger, att det skulle sås på Karolina. Annars blev det inget lin.

Havren skulle sås, då alelövet var så stort som ett musöra (Sk). Kornet ska sås, då »eka löcker duva», d. v. s. då eklövet är så utsprucket, att en duva döljes i lövverket (Sk). — I regel baserade man sådden av havre och korn på veckoräkningen. Havren skulle sås i nionde veckan och kornet i sjunde (Sk). I nionde eller sjunde veckan kunde man också lägga potatis (Sk). Åttonde veckan var mestadels kall, den kallades söder ut i Skallsjö för »skettvecka». I den veckan rengjorde folk kalvkättarna, hävde ut gödseln o. d. men sysslade inte med vårbruket. Då lekte norsen, varför den också kallas »norsaveckan». Man brukade räkna veckorna, tills det »inga veka» var, vilket innebär, att man upphörde med räkningen, då sådden av havre och korn i normala år skulle vara avslutad. Det är ett stående skämt, att den eller den sådde, »när det inga veka var». Jon i Ubbared sådde, när det inga veka var, men han fick bra ändå (Sk).

Korn och hör måste sås efter andra sädesslag, för att frostet inte ska gå illa åt dem, säger Olaus Börjesson. Blev det frost, så skyddades hörlanden genom att man ställde dit bunkar med vatten i. Kunde de få bönorna sådda före bönedan, så var det naturligtvis det bästa (Be). — Om potatisen har man olika uppgifter: Då grågässen kommer, är det tid att lägga potatis. Då de ger sig av söderut, är det tid att ta upp dem. Ett annat tal var, att då vitsippan blommar är det tid att lägga potatis. Vitsippan är »betäteblum» (Le). Potatis skulle läggas på Potentiadagen. Det var en gubbe i Skrapekärr, som alltid höll på den dagen, och var det så, att den blev på en söndag, så gick han ändå ut och stack ner ett par potatisar i jorden. Då skulle han få bra potatis det året (Be). Potentia var den nittonde maj i gamla almanackan.

Somliga dagar fick man inte röra jorden. Så var fallet med Markus och korsmässdagen (tredje maj): Markus, den dagen kallade de gamle för »markadan», och då fick de inte röra vid jorden, för då blev det bara mask (Sk). Ola i Sessbu talade om »markadan». Pappa frågade honom en gång, om han hade gjort mycket med våren. Men han sa, att han väntar allt över markadan, för annars blir masken så svår.

Och det blir han sakti på återvænna (Be. Matilda Börjesson.)¹ Man skulle inte röra i jorden korsmässedan, för då blev det så mycket korskål i jorden (Sk, Le, Be).² Det var lögn, att de gamle satte hacka eller spade i jorden om korsmäss (Sk).

Senast på Urbanus borde all sådd vara avslutad. »De, sum sår efter mi ti, får ax men inte i», säger Urbanus (Sk). Eller rent av tidigare ändå:

Om de sådde efter Konstantin,
så blev det stora ax och agnar men inget i'n (Le).

Sed och tro i samband med sådden.

I Hjällsnäs by skulle alltid vårarbetet börjas samtidigt på alla ställen. Men en gång var det en käring där, som hade fått förhinder, och de andra bönderna tänkte börja i alla fall. Men hon kunde mer än andra och ställde till med en sådan bläst, att de måste sluta.

Så berättar en gammal man från Öjaredtrakten. Hans skildring synes gälla tiden före skiftet, då tegarna låg spridda och alla måste hjälpas åt. Men goda grannar bistod varann långt senare. I Stannum hjälptes alltid Jäes och Laseras åt, säger Matilda Börjesson. Förste och andre vårdan, bjöd de varandra på »åkerbete», och det höll de på med till omkring 1885. En gammal kvinna i Stenkullen, som tjänade till »Tollas» i Hjällsnäs i slutet av 1850-talet, berättar, att man där alltid åt »åkerbete» förste maj. Det var julbröd och ägg och fläsk och kaffe och smörgås och så en sup till husbonden och drängarna.

Man skulle alltid äta julbröd, då vårarbetet började. Om detta finns många berättelser. Så berättar en gammal man i Skallsjö: Den, som sådde, skulle alltid ha julbröd. Han skulle sitta vid ene kanten av åkern och äta. Först skulle han emellertid gå runt åkerfältet en gång, det minns jag en gammal gubbe i Barkhult, som gjorde. Edvard Johansson omtalar, att man skulle ha en julkaka i halvskäppan, och flera av mina meddelare säger, att också hästarna skulle ha julbröd att äta. Denna gamla sed fortlevde i Stannum till slutet av 1880-talet. Matilda Börjesson berättar om detta: Det var den tredje januari 1884, som jag började min tjänst te Jäes i Stannum. Då fick jag hämta en

¹ Sessbu = Sävidsbo i Lerum. Sakti = åtminstone. Mask heter mark i Vättele härad, vilket förklarar tankegången i arbetsförbudet.

² Korskål var ett svårt ogräs, antagligen *ranunculus repens*.

stor grann kaka på vinden, då de skulle börja med vårarbetet. Det var en julakaka, och den hade hängt sen julen, och då hästarna var selade och de skulle börja harva, då fick jag springa efter den kakan. Det var en vetekaka, och den fick hästarna en bit av, och sen hade vi den kakan och åt, så länge hon varade. Se då hade folk tänder. Det var 84 jag var med om det förste gången, och det höll på i några år, men sedan slutade Laseras, och då slutade Jäes med.

I Stora Lundby och Lerum berättar man en historia om flickan, som gav bort brödet: De skulle gömma en kaka bröd vid julen för att ha, då »länge vårdan» kom. Och så på våren kom det en gubbe till ett ställe och bad om bröd. Det var bara en liten tös inne, och hon frågade, om det var han, som var »länge vårdan». Det sa han förstås, att han var, och då gick hon efter julkakan och gav honom (SL).

Man skulle inte börja sådden, då det var vått:

Sen och våter vår
det blir ett dåligt år.

Den, som sår, då det är vått, får ingen kärne i axen, även om det växer i strå. Det heter också:

Den, som sår i bäcken,
han får agnar i säcken (Le).

En dag om våren gör åtte dar om hösten (allmänt). Om en går och drar på arbetet och ilar och ilar, så blir det så mycket senare på hösten (Be).¹ Brådskan inverkade gynnsamt på årsväxten. Te fortare en kunde harva ner linfrö't, te bättre växte hörn, säger Karl Larsson. Förr brukade de riktigt »kappas skeep» i anstia, alla ville bli först färdiga. Särskilt »byara» uppe i Hjältnäs hade brått med att bli först.² — Den, som springer och sår, får ria och skära, säger man också (SL, Sk).

Då de började så på våren, hade de en del besynnerligheter för sig, säger August Larsson i Kärrsåsen. Petter i Ubbared satte grenar av hägg i alla hörn på åkern, innan han började så. Då skulle det bli lång havre. Och så var det en annan gubbe, som bodde bort i Ubbared, som de kallade för »Harmunten». Han lade halvskäppan upp och ned

¹ Ila (med tjockt l) = lata sig.

² Det fanns fyra »anstier» (andstider): Vårn, slötta, skjåla och petetera.

på marken, och så lade han jord på botten, och så tog han av den jorden och kastade upp i luften. Sen knäppte han händerna, och så började han så. Det såg jag, när han gjorde, men jag var nog inte mer än tjugo år då. Han hette Jonas Persson den gubben.

Detta egendomliga bruk tycks ha varit ganska allmänt i Öjaredstrakten i mitten av förra århundradet. Min far lade halvskäppan upp och ned, då han hade sått, säger Teodor Andersson. Så strödde han jord på botten och gjorde ett korsande i jorden. Han var född 1816 i Svensered. — En annan meddelare från samma del av Skallsjö berättar: När min far hade sått, välte han omkull halvskäppan, och så tog han en näve havre och höll upp rätt högt i luften, och så fick havren falla ner på botten av halvskäppan. Då skulle den bli lång. Samme meddelare säger också, att det var en viss dag som de satte kvistar i åkrarna. Det kallades att »löva» åkrarna.

Det fanns också mycket annat att iaktta för att arbetet med sådden skulle utfalla lyckligt och skörden bli god: Mammans far gjorde alltid ett kors på bröstet, innan han började så (Sk. Meddelaren född 1852.) Utsädet skulle bäras ut på åkern, det fick inte köras (SL). Då man sådde, fick man inte ösa utsädet ur säcken i skäppan mot norr. Man skulle alltid hålla säcken åt söder (SL). Då de hade sått ett stycke, skulle sista kastet kastas upp i luften (SL).

»Rågen är en stackare på lon men en herre i skäppa», säger man i Stora Lundby. Det gällde emellertid att hushålla med både råg och annat utsäde. Man måste fördenskull så tunt. Tre korn i ett oxespår eller tre korn i oxafålet ansågs lagom (Sk, Le).¹ Vad rågen beträffar, så gällde det att den krävde mycket gödsel och inte fick harvas ner för djupt. »Bre bra unner mej, på mej brer ja själv», säger rågen (Sk, Le). Blev det en bar fläck i åkern, så kallades den för »kalasefläck» (Sk) eller »likdra» (Be). Den bådade dödsfall (allmänt).

Om de satte ner halvskäppan och det kom en tordyvel i den, så blev det tunn och dålig havre, säger Matilda Börjesson. Men snöga det i halvskäppan, så var det bra, det tyckte pappa om. Om säden gömde sig bra, då blev det dålig säd. Då jag var te Jäes i Stannum, så var jag med och harvade, och havren gömde sig inte, och det sa jag till Andrias. »Det blir tjocker sä i summer, mett barn», sa Andrias, och det var 1890, det minns jag, som om det hade varit i går. — Den tankegång, som ligger bakom denna tro, kommer fram i en uppgift från

¹ Fäle = spår. Har du sett fåle efter våra kor = har du sett till våra kor?

Skallsjö: Om havren vid sådden myllar sig bra, så gömmer han sig för solen, det betyder, att det blir torr sommar. Läger havren sig ovanpå, blir sommaren våt.

De satt alltid på renen och vilade efter det de hade sått färdigt, så fick åkern vila samtidigt (SL, Be). Det kallades att »vila acker».¹

Då Kristoffer på Dammera hade gjort våren, så brukade han gå runt sitt torp och spela på fiolen näste lördagskväll. Han var en skicklig speleman, och det var ett prat, att han hade lärt sig spela av näcken (SL). Det är Karl Larsson i Lekstorp, som berättat detta. Han meddelar också följande: Då vårarbetet var över, så lade de en svinaskit på en trätallrik, och så sprang de omkring alla sina åkrar och stack i den med en pinnasyl och skrek som en gris. Det var för att svinen aldrig skulle gå i åkrarna. På den tiden gick ju svinen alltid ute, men var det så, att man hade sprungit omkring på det sättet, så var åkrarna fredade för dem. Det var inget litet springande, när tegarna låg så spridda, som de gjorde förr.²

Några äringsmärken.

Jag har i det föregående här och var anfört s. k. äringsmärken, d. v. s. uppgifter om hur man av företeelser i naturen och annat ansåg sig kunna bestämma, hurudan årsväxten skulle bli. Till dessa vill jag nu foga ytterligare följande:

Förste gången man såg myrorna på våren, skulle man sätta en käpp i stacken, och så högt som de då kröp på den, så långt blev linet det året (Sk). Man skulle alltid titta på mulloxens ben. Var frambenen längst, så blev den först sådda säden längst o. s. v. (SL, Sk, Le).³ Om man förste gången på våren såg ärlan på marken, blev det dåligt lin. Satt hon på taket, blev det långt lin (Sk). Gol göken på bar kvist, blev det dåligt år (Le). Mycket hängen på alen betydde missväxt, de kallades »hungerknoppar» (Sk). Har sälgen stora knoppar, så blir det ett gott höår (Be). Det var några stycken härom året, som talte om, att det inte skulle bli något hö, säger Matilda Börjesson. Det var la

¹ Ackeråker. Även med långt a.

² Det är utan tvivel urgammal magi, som här omtalas. En liknande sed känner jag från Torup i södra Halland. Man trodde, att havsfrun ställde in sina kreatur i böndernas ladugård om mickelmäss, och för att skydda sig mot dem gick man på mickelsmässe afton och stack med knivar i väggarna.

³ Mulloxen (= ollonborrslarven) har tre par ben.

Håkas Hans den ene. »Se på säljen, era slomrer», sa jag, och det blev som jag sa, höet lade sig före midsommar. »Sälgen e löen», sa de gamle, och då visste de, att det skulle bli gott hö.

Slåttern.

Söder ut i Skallsjö säger man, att slåttern inte skulle börja före Joel, men på andra håll i häradet har man ingen bestämd tid att ange för arbetets början. Om själva arbetet vet man emellertid att berätta så mycket mera. Matilda Börjesson berättar bl. a. följande:

I Stannum började hela byn med slåttern på en dag. Och då började de klockan fyra på morgonen. De skulle alltid slå tidigt om morgonen i slåttern, medan daggen fanns, för då bet lien bäst. På ett ställe var den gamle så noga med att de skulle upp tidigt, men efter hans död blev det annan ordning, allting gjordes senare, och det blev därefter. »Far tok la slöttedägga må sä», sa de yngre på stället. Min far var i sin ungdom te Jäes och hjälpte dem att slå, och det var före lantmäteriet, och då var det åker vid åker, och alla slog på en gång, men det var en, som hade börjat en dag före de andra, och då gick de och kastade sten i markerna för honom.¹ Då höet slogs, gick fyra karlar och slog, och de hade var sin rakesa, som rakade höet i »bressler», först en huvudbressla vid var sida av stycket, och så »stolpar» emellan.² Liestickan skulle gärna vara av flugrönn, så höll sig lien vass.³ Och så hade de alltid sandhorn för liestickan i den ene liaknaggen och smörja, d. v. s. ister, i den andra.

För allt i världen, glöm inte det, fortsätter Matilda, det var la aldrig ett slåttöl, utan att det var någon, som hamnade i åna. Mamma sa te pappa, att nu har du fått en ny skjorta, men gå då inte för nära bäcken, så att det är någon, som hystar i dig. Då skulle han te Grisared på slåttöl. De skulle alltid ha fina, vita lärftskjortor, då det var slåttöl, och nya slätterbyxor. Rakesera skulle ock vara fint klädda.

De hade alltid dåliga och små liar förr, säger Olaus Börjesson, för det var bara tuvig och svår mark, och då dugde det inte med stora verktyg. De måste ha sju stycken olika liar, om man får sätta tro till en gammal ramsa från Stora Lundby. Min far hade sju skarpe lö.

¹ Lantmäteriet = skiftet.

² Stolpar = små »bressler».

³ Flugrönn är sådan rönn som växer i springor eller skrevor i bergen.

Det var lelleskarpen och storeskarpen och den skarpe, tuvetröckan och buskeröckan och maafångan och slättmarkan.¹

Man skulle aldrig lägga en lie på marken, för om någon kom och gick över den, så fick slätterkarlen ont i armarna (Be). Man fick inte gå över ett lieorv, för då led den, som skulle använda lien. Hade man råkat gå över orvet, så skulle man gå över det tillbaka också (Sk). Man skulle inte heller lägga en riva på marken, så att den låg med tinnarna upp. Då »re skam riva» (Sk). Man skulle aldrig lägga en riva, en hacka eller vad verktyg det vara månne på marken, säger Matilda Börjesson, för kom någon och gick rakt över, så fick han ont i ryggen. Det sa de te Jäes. Pappa blev alltid arg, om en ställde rivan med huvudet ner, och inte vill han, att hon skulle ligga med tinnarna upp.

Strån, som blev stående kvar, då de slog, kallades »slättergubbar». En slätterkarl, som satte slättergubbar, var det inte mycket bevänt med (Sk). Då de slutade arbetet för dagen under slättern, skulle de alltid »stryka opp» (Sk). D. v. s. de skulle stryka liarna, innan de gick hem. De fick aldrig gå med ostruken lie ur ängen, heter det i ett rim från Stora Lundby. Dess fortsättning lämpar sig emellertid inte för tryck.

Så skulle höet »stäckas». — Det ville åtta fång och fyra »hämmer» till en stack enligt gammal räkning. Hämmerna lades i toppen av stacken (Le).² Den, som inte hann med, då de stäckte eller vände hö, kallades i Stannum för »båtsman». »Roten», d. v. s. de andra, fick hjälpa honom.

Höet skulle gärna »höjas», det blev drygare, om det fick lite regn på sig (Le). Man säger också: Det ska vara regn på hö och jäst i brö (SL, Sk). Eller: Regn på hö e lika bra som smör på brö (SL, Be).

Småhö, som växte på hackebackar, och »bjälkehö», d. v. s. hö med mycket »bjälker» i, kördes in med grindkärror. Bjälker det var tunt, klent hö, som växte på magra backar. Klöver och timotej kördes på riktiga sprötakärror. Men i fars och mors tid fanns det bara bjälkehö. Det var inga stora bitar före lantmäteriet (Be). Det är Matilda Börjesson, som yttrar detta, och det är så sant som det är sagt. Vi har svårt att sätta oss in i hur mager, tuvig och stenbunden slättermarken måste ha varit före det s. k. laga skiftets tid. Klöver och timotej förekom

¹ Lö är det bohusslänska ordet för lie, varför ramsan torde ha importerats från Bohuslän

² Hämmerna bildat till verbet hamma = gripa efter eller samla ihop (med händerna eller rivan).

knappast, slåttermarkerna bestod av »hackebackar», och produkten blev »hackebackehö».¹ Det var just inte mycket att föda upp kreaturen med.

Den, som körde in det sista höfånget i ladan, skulle vara ett fruntimmer, så fick de många sölamm på vintern (SL, Sk). Denna tro omtalas i en något annan form i den skildring, som Matilda Börjesson ger av slåtterns avslutning.

Då slåttern var färdig och höet inkört, så skulle bommen sättas för och porten stängas. Det skulle ett fruntimmer göra, så blev det sölamm på vintern. Det fick jag ofta göra te Jäes, och en gång så hakade jag fel, och då sa jag, att nu blir la det baggar alltihop. Och sedan så blev det slåtterkalas, och då åt de alltid vit gröt te Jäes. Det var »slöttegröt». Då den gröten åts, var det noga med att allt skulle vara inne, och ingen stackabotten fick stå orakad. Efter slåttern höggs det alltid mycket löv till fåren. Och då de hade ätit av lövet, så var smaleriset bra att elda i spisen med.² Fyra dar efter det höet hade körts in, så samlades ungdomen och började ligga ute, och sedan låg de inte inne före den tjugofjärde oktober. De gick och låg en vecka i var laggård. Det talade Jäes om, det hade varit i deras ungdom, och de var födda omkring 1835—40 ungefär. Det kallades, att »laemurten lekte».

När gräset får olsmässe mössa och laersmässe hatt,
så tål det två hugg och en dratt (Sk).

Var inte höet av före Brynulv, så var det ännu svårare att få av. Då fick man bara bryna (Sk, Le). Efter Brynulv tålde det »tre hugg och en dratt» (Sk).

Skörden.

Havren behövde fjorton veckor för att bli mogen, ansåg man. »Sju i äxten och sju i växten», heter det i ett gammalt rim (SL). Eller: Sju i ax och sju i vax (Be). Han sköt riktig fart, först då han fick höra hökärnan gå (allmänt). »Kornmogen» driver på kornet, så att det mognar hastigare (allmänt).³ Och »olsmässeskenet» drev på rågen (Sk, Le), men det tyckte man inte om, för då mognade den för fort. Rågen går i ax eller äxer sig, men havren går i risp eller rispar sig (SL). Då kornet är moget, säger man, att det »stupar» (SL).

¹ Riktigt skällt och smått hö kallades också för stagg.

² Smale (med öppet a och tjockt l) = får. En bra smale = en bra uppsättning får. Smalajön i Stora Lundby har fått sitt namn av att man brukade tvätta fåren där.

³ »Kornmogen går» säger man, då man på sensommaren ser kornblixten.

Även vid skördearbetet förekom egendomliga seder. Matilda Börjesson berättar följande, som hennes far var med om i sin barndom: Då pappa var vallpojck i Höjen, så tog de förstas av havre där, och då arbetet skulle börja, så tog mor på stället skäran i näven och gick ut och skar det allra första, så mycket hon kunde ta med handen. Och av det gjorde hon ett vredband, och det band hon om livet på sig, och det fick sitta hela den dagen.

I mitten av 1800-talet använde man allmänt skära vid skörden, och så mycket man fick i handen, då man skar med skäran, kallades i Lerum för ett »handsmål». Den förste som laga te e meja i Stannum by, var Ljångsa-Krestinas far, säger Matilda Börjesson. Han var nog född 1815 eller så. Den gick bönderna och lånte av honom. Dessförinnan användes skära, och det gick åt tre tag, för att det skulle bli en nek.

Om någon skar sig vid slätter eller skörd, så brukade man säga, att han hade »skämt» slättergröten eller skördegröten (Le). De skulle alltid »stryka opp», då de var färdiga för dagen (Le). Aldrig gå med ostruken lie ur ängen (SL). Och alltid »pusta acker», då de var färdiga med ett stycke (allmänt). Annars blev det ingen lättnad efter arbetet. Blev sista neken på ett stycke udda, så blev det mer nästa år (allmänt). Om det blev udda nek, skulle den hystas upp i luften med orden: »Det var litet i år, ge oss mer till nästa år» (SL).

En av mina yngre meddelare i Stora Lundby omtalar, att han en gång hjälpte en granne med att slå. Denne, som var en gammal man, lät några strån stå kvar. »Det kan stå te frö», sa han.¹

Då skörden var gjord och det sista stycket var undanstökat, så plockade folket samman strån till en stor nek, som kallades »löckenek». Den fick sedan stå för sig själv på åkern, den torkade ju inte så fort som de mindre nekerna.² Då den andra säden kördes in, så löstes den neken upp, för att den också skulle bli torr, och då den hade tagits in, så lades den för det mesta på matbordet, och då de började tröska, så trasks den neken först, så att säden från den kom med i bingen. Så gjorde de både i Bergum och i Stannum. (Meddelat av Matilda Börjesson.)

¹ Kan det möjligen här vara fråga om ett urgammalt offer till Frö, som den gamle mannen naturligtvis inte hade en tanke på? Det är ju inte vanligt, att man avsiktligt låter säden stå kvar för att den ska fröa av sig.

² Man ställde upp nekerna i halvträvar. En träve = sexton par, en halvträve = åtta par.

Då säden lades ner i ladan, låg stubb och blom omväxlande upp. Det nedersta laget var »stälén», som det kallades i Stannum. Annars var ju »floka» det vanliga namnet, stubbfloka och blumfloka. Det var väldigt noga med att lägga en bra stäle. De skulle aldrig sopa ladan alldeles ren utan alltid lämna lite gammalt kvar.¹ Den låg där stälén påbörjades (Matilda Börjesson).

Säden »laas» i ladan. Då lägges en »blumfloka» underst, d. v. s. en floka med blommet upp. På denna, »bottenfloka», lägges en stubbfloka, så åter en blumfloka o. s. v. En del lägger bara blumfloka i botten och sedan den ena stubbflokan på den andra. Det hela utgör en stabbe (SL).

Då säden skulle läggas in i ladan, så skulle en fråga den andre: »Va ska musa äta?» Den andre svarade: »Stajn och bajn och bünerot.» Det upprepades tre gånger. Då skulle råttorna inte gå på säden (Sk).² — Denna ceremoni förekom i skogsbygden söderut i Skallsjö och Lerum. Olaus Börjesson omtalar, att man lade ett bylte med ben och sten och bünarot i botten på ladan som avslutning på samtalet. Olaus hade aldrig varit med om det, men hans föräldrar hade talat om det, och i deras föräldrars tid hade man varit väldigt noga med det, för annars åt råttorna upp all säden.

Då de körde in säden, lades en liter brännvin i botten på ladan, så skyndade de sig mera med tröskningen (Sk).

Den, som stod innanför loskefta och frydde opp nekerna, kallades för »kornkråka» (allmänt).³ Och den tjyva, som den hade, som stod på logen och kastade nekerna i ladan, kallades också för kornkråka (SL).⁴

Då rågen kördes in, passade man på att »blomma» den, d. v. s. slå ut korn ur några trävar, så att man fick till utsäde.⁵ Den blomrades mot en sten, som låg på loggolvet. Den kallades »lokatt» (SL). Man slog också nekerna mot loskefta. Det kallades att »dundra» rågen (SL). Det var inte fullt så effektivt.

Om man rakar in sädesstrån på logen med rivan, så blir det eldsvåda (Sk).

Torpare kunde inte komma åt att slå och bärga så tidigt som bön-

¹ Man skulle inte heller ta det sista (»ta klecken») i gödselstan (Le). Man skulle inte ta alla äpplena utan låta några sitta kvar i träden. Alltid lämna en fülle fem (Be).

² Bünerota är ett svårt ogräs. Dess vanliga namn är gråbo eller gråbynke.

³ Fry = ge, överlämna.

⁴ Tjyva = tjuga. Ordet användes i regel om tvekluvna trädstammar eller trädgrenar.

⁵ Då man »blomrades» eller »slog opp» rågen, som det också heter, gick allt kornet ur.

derna. Och då var det ju nödvändigt med lite tork åt dem med, så därför hette det: »Torparetorken ska la komma» (Le).

Då allt var inbärgat hade folk skördekalas. Då kallade patron på Floda herrgård fram hela godset. Ungdomarna sprang änkeleken, och de gamle gubbarna fick några supar (Sk).

Odling av lin och hampa.

Om linsådden har jag förut talat. Vad beträffar linets beredning, så har jag endast uppgifter från några få meddelare att tillgå. Man berättar följande:

Då linet hade ryckts upp, ställde en del upp det mot gärdesgården till torkning, andra körde in det på logen och »repade» det, så kördes det ut till tork sedan. Repa = rycka loss blommet, detta torkades sen på logen. Fröna befann sig i »kneppel» (tjockt l) under blommet, kneppeln maldes eller tröskades, sen den torkats, så att man fick ut fröna.¹ Då linet blivit torrt, »brötades» det. Man grävde en »brötegrav» eller »klöftegrav», som det också kallades. De innersta fibrerna av linet kallades schäver (SL).

Då linet var moget, rycktes det upp och bands i neker och ställdes upp i trävar precis som havre. Då det var torrt, så repades fröna av med en »hörrepa», och sedan breddes stjälkarna ut i rader för att rötas. Då nu hörn var rутten, så torkades han igen, och sedan skulle han klöftas. Då lade de ved i en grav, de grävt, så stakar ovanför öppningen till graven, och på stakarna breddes hörn ut, så han blev alldeles krastorr av värmen. Och så »klöftas» han i e »klöfta». Den, som uträttar det arbetet, klöftar med en hand och håller i locken (»e brua») med den andra. Den halmen, som då går bort, kallas för schävet, den hade de till strö och vad som helst, men brua innehåller själve hörn. Den brua häcklas nu, och det, som går ur då, är blå, och det, som blir kvar, är den riktige hörn. Den spinnes till varp och blåra till väft, och så lakas det, och så blir det vävning av (Le).

Då de hade fått hörn i ordning hade de »klöftekalas» eller »brötül» (SL).

Förr i tiden odlades hamp i bygden. Då den blommade, fick man dels hamp, dels hampegåller. Hampegålla ser ut som en nässla och bär

¹ I Aggetorp finns en åker, som kallas Stenfri. Den var mycket stenig! I den låg Knepp-lehalen, där brukade man breda ut kneppeln till tork.

inga frön, hampen däremot har frön. Gållera plockades ur (kallades att »gålla hampen»¹) och breddes ut på marken, där de fick ruttna. Det fick emellertid inte komma frost på, för då blev »linet», d. v. s. hamptråden, skämd. Sen klöftades linet (Sk).

Potatisupptagning.

Härom finns inte mycket att berätta. Man sökte få samman så mycket folk som möjligt, och därför talar man alltjämt om »betete-hjäl» som något självklart och nödvändigt. Arbetet var tröttsamt och enformigt, och man var glad, om det fanns en större sten i potatisraden. Den kallades för »lisa» (Sk) eller »hjälpesven» (Be).

Om några slog ihop med sina hackor i potatislandet, så fick de vara tillsammans och ta upp potatis nästa år med (allmänt).

Tröskning.

Då de trask, så fick en, som var klen, slå första och andra slaget men en redig karl tredje och fjärde. Den, som slog fjärde, var »logubbe», d. v. s. själve föreståndaren. Det var bäst att tröska fyra, två gick dubbelt så sakta. Den, som slog sista slaget på logen, blev »agnekôdd» och fick bestå på kaffe och dopp. Det var likadant, då de rösade torv. Var det någon, som rösen trillade omkull för, så fick han bestå på de andra (Be).

Benämningen agnekôdd på den, som slog sista slaget med prägel, förekommer i hela häradet. Han slapp inte alltid undan med att bestå på kaffe, han skulle bestå på ett halvstop brännvin, säger en meddelare i Stora Lundby. I Lerum kallades han också för »lokatt». Lokatten var eljest en skämtsamt benämning på prägel. Det kunde hända, att man på skämt satte prägel över nacken på någon och klämde till, för att han skulle få »känna på lokatten» (SL).

Man »präglatrask» till fram emot slutet av 1800-talet. Den förste, som gjorde riktiga tröskverk i bygden var Muras Abraham. På 1860-talet började han fara omkring och sätta upp tröskverk åt folk. Han var ute på andra håll också, bl. a. på Hisingen, och folk gick långa

¹ »Gålla hampen» också skämtsamt = klippa håret (Sk).

vägar för att få se ett tröskverk. Men det var inte alla, som hade hästar att dra tröskverket med. Ännu ett stycke in på 1900-talet var det vanligt, att sämre bemedlat folk bådade upp ungdomen i grannstugorna för att få hjälp med att dra tröskverket.

Då man tröskade med prägel, brukade man lägga fram en »blöta» åt gången. En blöta bestod av åtta eller sexton neker. Då man övergick till att tröska med verk indelades arbetet i stället i »pusten». Ett ordinärt »puste» varar inemot en halv timme.¹

Boskapsskötsel.

Det nyköpta djuret och dess hemlängtan.

Då ett kreatur skulle till marknad för att säljas, lade man märke till, om det gick trögt, stannade på vägen och tittade hemåt e. d. Då var det ett tecken på att kreaturet inte blev sålt. Gick det däremot med utan motstånd, så blev man av med det (Sk). Om ögonen rann på en ko, då hon leddes till marknad, så blev hon såld (Sk).

Det tåget, som en ko leddes i, då hon köpts, skulle hon ha på sig länge, så trivdes hon (SL, Sk, Le). Då någon hade köpt ett kreatur, skulle han ta tåget, som kon letts i, och ha under puta, medan han sov (Le). De skulle se till, att de fick med sig något från det gamla stället, lite halm eller hö eller annat, som djuret kunde få att äta (Le). Eller lite būs (båss) från hennes förra bås (Le). Då man kom hem med ett nytt kreatur, skulle det ledas tre gånger avigt runt en jordfast sten (Sk, Le). Ibland brukade de leda in nyköpt ko eller häst i stugan och låta dem äta en bit bröd, som de själv fick ta från bordet. Då de hade ätit det brödet skulle de inte trå (Sk, Le, Be). Det hände också, att de fick äta brödet i spisen. Och då de hade köpt en spädgris, så tog de in honom och hystade honom i spisen tre gånger, högt opp, så han riktigt var i skorsten. Då kom han att trivas (Sk).

Då farfar hade köpt en ko, berättar en gammal skallsjöbo, så tog han in henne i stugan och lät henne äta hö ur spisen. Och så talade han i örat på henne:

Här ska du vara, och här ska du bli,
och härifrån ska du aldrig fly.

¹ Puste förekommer eljest endast i sammanställningen »ett puste» = utan avbrott.

Trots alla dessa försiktighetsåtgärder hände det, att djuren stod i ladugården och vantrivdes. De »trådde», d. v. s. längtade tillbaka till det gamla hemmet. Men de gamla vättleborna var ett kunnigt folk, som visste att råda bot för denna hemlängtan. Allmännast var, att man »slog fast» dem. Man borrade ett hål i fähusväggen, och så fick djuret gå baklänges, och så fäste man några hårstrån ur svansen i det hålet med en plugg. Då djuret gick fram igen, så lossnade håren och blev sittande kvar i väggen. Men man fick inte göra det värre, än att djuren själv kunde ta sig loss, för annars gick de aldrig från väggarna, när man släppte ut dem. Anders-Petter i Lekstorp naglade fast en ko för hårt och hon gick hem jämt. Man kunde också ta några strån och fästa i spjället. Josefina Andrén (f. 1851) berättar, att Storängs-skräddaren hade en ko, som trådde. Då ryckte hon ur ett hår i kons svans och fäste i spjället, och sen trådde kon inte längre. Ett annat botemedel var att sticka en bit bröd i armhålan. När den blev fuktig, skulle kon ha den att äta (Sk). En kos tränad kunde också bero på att säljaren missunnade den nye ägaren, att han hade henne. Förden-skull borde man gå till honom och fråga, om han missunnade en det (SL). Man provade också en annan metod: Då en ko längtade, så berodde det på att hennes förra ägare var missbelåten och tyckte, att han hade fått för litet för henne. Då skar de loss en bit ur öresneppen på henne, och det blodet, som då kom, fick hon på en brödbit. Men öresneppen kastade de i luften åt det håll, där kons förra ägare bodde, med orden: »Där har du.» Sedan längtade kon inte mer (SL, Le).

Kreaturens namn.

I en bouppteckning, förrättad i Aggetorp 1853, upptas fem kor med namnen Hjölma, Brunkinna, Hjorta, Grimma och Sändla samt en kviga med namnet Brundla.

Sändla anger, att kon fötts på en söndag. Det var brukligt att uppkalla korna efter dagen, då de blivit födda. Mannla, Tila, Tola, Frigga eller Freja, Lora nämnes i Stora Lundby som gamla namn på kor. I Bergum är hela veckan företrädd i namnraden: Sännla, Mannla, Tila, Onnla, Tola, Fregga och Lodda.¹ Dessa namn tycks inte ha

¹ Med o-ljud i Onnla och Lodda. Lördag uttalades av de äldre loda eller lorda.

kommit till användning under 1900-talet utan representera en äldre namngivningsform. Vanligen fick korna namn efter utseendet: Brannla (brantig ko), Rölla (röd till färgen), Brunetta, Spätta, Stjärna (med en »stjärna» i pannan), Rögrimma. Andra namn var Ringela, Dalia, Rossa, Krona, Stjärnros, Hjärtros, Blomstra, Kringla. En sista fas i namngivningen representera namn som Göta, Siv, Vivan, Sara, Daga, Rosa o. s. v.

En kalv skulle inte få namn, förrän den hade blivit stor och kalvat, annars levde den inte, säger Matilda Börjesson. Hon tillägger: Jag kom in te Jäes en gång och sa, att vi skulle kalla den nye kalven för Kransa. »Han lever inte te lordan», sa Krestina.

Hästarna kallades Balder, Munter, Frigg, Freja, Docka o. s. v. Hönorna hade också namn ibland och kallades då Gulli, Vittla, Vittli, Spräckla e. d.

Kornas betäckning och kalvningen.

Ibland får bönderna gå och förgäves vänta på att korna skall bli öxniga.¹ Än i dag finns det en och annan, som då praktiserar metoden att ge dem råa potatis eller bränd havre. I äldre tid kunde det också hända, att man tog vara på julneken och gav dem (Be). Värre var, att man ofta fick leda en ko till tjur, utan att hon »tog sig med tidd».² Ville man försäkra sig om att kon skulle bli »tidder», fick man inte underlåta vissa ceremonier i samband med betäckningen. Då kon hade varit till tjur, skulle hon ledas tre gånger avigt runt en jordfast sten (SL, Sk, Le). Då man hade varit till tjur med en ko, skulle man slå till henne med ett par karlbyxor, då hon kom hem (Le). Eller slå till henne i ändan med en mjölig säck (SL). Hon skulle ha en ulltråd om svansen, då hon leddes till tjuren, så tog hon sig (SL). Man skulle låta henne ha tåget, som hon letts i, kvar om hornen någon dag, så tog hon sig (Sk, Be). En särskilt invecklad ceremoni omtalas av Svante Jakobsson i Iglakärr: Då en ko hade varit hos tjur, hade de ofta besynnerligheter för sig. Det var en, som var här i Iglakärr med en ko en gång, och då hon var betäckt, ledde de kon och tjuren åt var

¹ Öxniga = brunstiga. Öxna en ko = betäcka henne.

² Ta sig med tidd = bli med kalv. Kon är »mä tidd» eller »mä tidda». Kon är tidd (eller tidder), då hon är med kalv. En ko i kalvställning kallas tiddko.

sitt håll runt ladugården tre gånger. På det sättet kom de att mötas tre gånger.

Om en ko inte ville ta sig med tidd, skulle man ge henne harabo. De räknade med att haren ynglar väldigt mycket, och då skulle det liksom smitta på kon, då hon åt harens bo (Sk). Från Lerum slutligen omtalas, att man skulle fara med kon till utsocknes tjur, om hon inte tog sig.

De talade ibland om »stulen tjur». Hade någon tagit och använt tjuren, medan han gick ute, så dög han inte sedan (Sk).

Kalven suger på kon, långt innan han är född. »Kalven äter konas vandle», säger ett gammalt talesätt (Sk, Be).

Det var inte roligt att ligga i fähuset och vakta på kalvsjuka kor. Fördenskull sökte man åstadkomma, att de kalvade på dagen. Man skulle syna korna på en söndag, så kalvade de på dagen (SL, Be).
Eller:

En ska syna kora på en freda,
så kalvar dum på en medda (allmänt).

När kon hade kalvat, så hade man en del att tänka på. Då kon drack förste gången efter kalvningen, skulle man ta tre gånger med en kniv i askemörja i spisen och slå i spannen och sedan lägga kniven i också (SL). Eller skära ett kors i drickat med stål (Le). Lade man stål i dricksvattnet, så blev kon ren fortare (Sk). Man brukade också ge henne att dricka av den första råmjölken, för att hon skulle bli ren fort (Sk). Förste gången kon mjölkades, skulle man ha stål i flaskan (allmänt), och så skulle kon ha en brödbit med lite skum av mjölken på (SL). Man skulle ha locket på flaskan, då man bar in den första mjölken, den fick inte bäras under bar himmel (allmänt).

Då kalven fick att dricka första gången, skulle han inte dricka ur riktigt allt. Det, som blev över, ströks över ryggen på honom, så blev han släthårad och ibärlig, d. v. s. inte kräen (Be).¹ De skulle alltid »sko» en nyfödd kalv, skära undan en dyna under foten på'n. Då skulle han bli säker till att springa i backarna (SL).

En förstföding skulle de aldrig lägga på. »Om I vell stå på huvve sum på fötter och kurra sum en katt, så får I ändå inte lägga på kalven», sa Jäes Krestina. (Medd. av Matilda Börjesson.)

Jule kalv och påska gris är det bästa påläggget (Sk, Be).

¹ Kräen = kräsen. En person är ibärlig, om han »bär in» bra, d. v. s. äter duktigt.

Kreaturens utsläppning.

Var det dåliga år, så kunde de allt släppa väldigt tidigt, säger Karl Larsson. Jag minns de talade om att det hade hänt en gång, att det var så gott väder, att de gick vall på könnesmässe afta. Då satt två gubbar från Hjältnäs med sina kreatur uppe vid Hørsaklätten, och så sa den ene, att han kan undra, om han får se Mjörn blunda i år. Det var så varmt, så Mjörn hade aldrig lagt sig. »Om en ger mjöl för snö, så får en ingen ändå», tyckte han. Men då blev det i alla fall en stark vinter efteråt och så mycket snö, så att de knappast kunde se sina hus i Hjältnäs.

Bestämda dagar för kreaturens utsläppning har jag omtalat i samband med den folkliga kalendern. Man rättade sig emellertid också efter andra regler: Då asken går i löv, kan korna fö sig ute (SL). Då vitsipporna blommade, skulle ungnöten klara sig utan extra mat och nöja sig med det, som fanns ute. Då gav man dem tre vitsippor vardera med orden: »Nu får I klara er själva.» Om det var så, att ungnöten var utsläppta, innan vitsipporna blommade, så hände det väl, att de fick något extra, då de kom hem på kvällen, men efter det de hade blommat, så skulle de reda sig (Sk).

Då djuren släpptes ut på våren, skulle de rökas under buken (Sk). Och så ritade man kors på dörren till fähuset (Be). Korna skulle gå över stål, så därför lade man en yxa eller en hack vid tröskeln (allmänt). En gång blev det ett väldigt liv te Jäes, för att drängen hade glömt att lägga yxan vid tröskeln, då korna skulle ut. »Vem i sure skinn hugar någa öx», sa drängen, men Jäes var missbelåtna med honom.

Då djuren släpptes ut fick man inte säga »ut», utan man skulle säga: »Gå vall mä er», annars kom de inte tillbaka (SL). Det var en gammal gumma i Hjältnäs, som alltid sa »Ho vall», då hon släppte ut hönsen också, och då hon skulle ha ut sina sör, så kastade hon alltid sopkvasten efter dem, för att det inte skulle gå något ont på dem.

Då de hade släppt ut ett kreatur på morgonen, så skulle de knäppa igen kläven, så var det fredat för allt ont, medan det var ute (Sk).

I början av maj var kreaturens tillstånd oftast bedrövligt. Men när de kom ut i hagen och fick lite grönt, repade de sig snart.

Nå dombjälla e sum fagraste,
 då e kona sum magraste,
 och nå dombjälla börjar å håra säk,
 då börjar kona å låra säk (SL).¹

Fårskötsel.

Fåren gick på bete i bergen, berättas det från Stora Lundby. Det var hūlinga, småpojkar, men också en och annan äldre, som gick vall med dem. Hūlingen var anställd av byalaget mot en avgift av omkring tjugo kronor för tiden från våren till hösten.² Det fanns byar, som kunde ha arton—tjugo tjog får, så var det i Ljungslätt. Hūlingen hade dessutom matsäck. Ställena i byn turade om med att hysa fåren om nätterna, de var en vecka på vart ställe, hūlingen fick då sin kost där. Fåren kördes ut vid $\frac{1}{2}$ 8-tiden på morgonen och återvände vid 7-tiden på kvällen. Det var ett långsamt och ledsamt arbete att gå vall, pojkarna byggde stengubbar och lekeboer, sjöng och sov, om de kunde komma åt. För att fåren inte skulle blandas bort, var de märkta.

Förr i tiden fanns det väl tjugo tjog får i bergen här borta, berättar Olaus Börjesson. På Bävsjöryd hade de tjugo får om vintern, och så blev det en massa lamm på sommaren. Ett ställe åtog sig att ta hand om fåren. Då höll husbonden sig med hūling. Denne fick kanske lite drickspengar vid midsommartid, då fåren klipptes. Husbonden hade i min barndom åtta skilling (= sjutton öre) för var sö, lamm räknades inte. Han förtjänade allt pengar, han hade all gödseln till skänks. Senare, då de fick en krona för var sö, blev förtjänsten ännu större.

Och så berättar Matilda Börjesson: De hade alltid ett uddafår och likadant med nötkreaturen, alltid ett udda. Gårdarna slog sig ihop, t. ex. Stannum och Ytterstad, och hade en hūlinge, och han åt opp två får om dan, d. v. s. om en gård hade fyra får, så fick den gården föda honom i två dar o. s. v. Då det hände, att ett får lämde ute, fick hūlingen ta av sig rocken och ta lammungen i den och bära hem, och då fick han två skilling (= fyra öre) och en smörgås. Fjällestorp, Lundby och Huketorp hade en hūlinge ihop på prosten Rhedins tid.³

¹ Dombjälla är backsippa.

² Väl högt tilltaget. Det var inte någon inbringande syssla att vara hūlinge.

³ Ännu på kyrkoherde Sjöbloms tid (1879—1897) var prästgården inte utarrenderad. Sjöblom lejde arbetsfolk och hade Snika-Jonas som rättare. Han skötte gården väl.

En gång lände en sö ifrån Lundby ute, och då tog hūlingen och lade lammungen i sin rock och hāngde rocken pā baggens horn, och sā drev han baggen med sig hem till prästgārdēn. Och prostēn han stod pā trappan, dā baggen kom, och bjālla ringde, och lammungen hade han pā hornen. »Ola, Ola, Ola», ropade prostēn, »vad vill detta sāga?» »Å», sa pojken, »sjōlv gār't och sjōlv bār't.» Och det svaret blev prostēn sā belāten med, sā den gāngen fick hūlingen fyra skālling.

Dā jag tjānte pā Torpet 1882, sā lārde jag mig en vallvisa¹:

Lell-Ola, Stor-Ola, nu tulla vi val,
kom te māk, kom te māk pā stora grā hal,
dār e la sā mānga sōta krōser,
du āt min mat, du drack min dreck,
och du kōrde mi svarta ko ut i mōsen.

Sā var det en stackars hūlinge bort i Māhult hār i Bergum, som diktade en visa:

Och denne lelle fesken
och denne lange dan,
men Gud han e den bāste,
han tākcar sol i vāster,
sā jag får kōra hem.

Sōr klipptes alltid i veckan fōre midsommar och sā pā hōsten, sāger Karl Larsson, som varit med om detta arbete. Det kunde kanske vara tjugo tjog sōr pā bergen i gamla tider. Det gick inte an att klippa får fōr tidigt, fōr kom det en stark hagelskur, kunde det gā sā, att de strōk āt. Pā sommaren tvāttades de alltid vid Store Lōvsjōn, det heter fōr resten Tvāttetāngen ān i dag dār.² Pā hōsten tvāttade vi dem vid Annesjōn. Det fick alltid vara nāgra motare och nāgra tvātterskor, och pā sommaren hade de allt lite extra pāhitt fōr sig. Var det dā sā, att det var stora motare med, sā kastade de alltid tvātterskorna i sjōn.

Fāren skulle alltid klippas i ny (SL). Dā de hade klippt en sō, klippte de loss en sārskild tott mellan ōgonen pā sōn, och den gav de āt sōn med ullsaxen och sade:

Kom igen te ett āre
mā sōn och doter ve lāre (SL, Sk).

¹ Torpet = Torgestorp i Stora Lundby.

² En gammal kvinna berāttade fōr mig, att man tvāttade fāren i Lōvsjōn vid Smalabacken.

Och under buken på fåret korsade de med näven (Sk).

Då de klippte en sö, så skulle den ha tre brödtuggor, så blev den duktig själv och fick två lamm, då den lämde (Be).

De högg alltid mycket löv åt fåren. Det var smaleris. I Bävsjöröd i Lerum högg de ett par hundra tjog kärv vart år.

Husdjurens sjukdomar.

En vanlig sjukdom hos korna, var att de »meste dröppjen», d. v. s. upphörde att idissla.¹ Då kunde man ge dem »dröppjen» från en sö (SL, Sk), men det vanligaste var, att man »tuggade dröppje» och gav dem. Man skulle tugga på en bit bröd, under det att man gick tre gånger runt köksspisen. Då fick man förstås gå genom de andra rummen med för att komma omkring spisen (Le). De skulle gå genom tre dörrar, medan de tuggade. Det gjorde Maria i Iglakärr (Sk). Eller de gick omkring och stod och tuggade på tre trösklar, och de skulle gå avigt (Be). Det fanns kvinnor, som ansågs särskilt väl skickade för detta värv. En gumma i Ytterstad, som hette Olena, brukade alltid gå till främmande ställen och tugga, då kreaturen var sjuka.²

Då korna hade »gallsjuka» (mjölken var fräck i smaken), fick de »galtagaller», d. v. s. gallblåsa av galt. Blåsan hade torkats och hackats i bitar (Sk). Eller man »tog upp gallåra» på dem (SL). Det tillgick så, att man skar i de båda ådror, som kon har på var sin sida av tungan. Det gjorde Bua-Britta och gamla »Björnesa». Sedan skulle mjölken bli bra igen. Då en kos tänder började lossna, så gneds de med salt, så fastnade de igen (SL). Då en ko hade fått »navet på ögat», så fick en förstföding tugga salt och spotta på kons öga.³ Det upprepades tre gånger, och då ögat rann, var navet borte (Be). Korna kunde också få »oxel», ett slags utväxt på spenarna (SL). Då band de en tråd om, så att det lossnade.

Då en ko var tjock och stinn och kastade sig, så hade hon »stöggen» (Sk, Le).⁴ Då skulle man ge henne en levande hoppetåssa (Sk). Eller ta av sig tröjan och slå henne över ryggen med (Le). Om en ko hade

¹ Dröppja = idissla.

² Man tycks ha tuggat ganska långt fram i tiden. Min mormor, som var född 1836, tuggade dröppje åt sina kreatur ännu på 1870-talet.

³ Jfr tideräkning.

⁴ I Stora Lundby talar man också om »duljestöggen». Det var en »stög», som man inte kunde identifiera. Den var dold.

ont i en fot, så skulle hon lackas ut på en backe, och där skulle man skära loss en grästuva under foten på henne.¹ Den tuvan hängdes sedan upp i luften på en stake, och så gick det onda bort i foten (Sk). Den skulle hängas upp på en stör, så att den blev utsatt för alla vindar, säger en meddelare i Lerum.

Kor och hästar kan få ont av »stingen», en liten fluga, som sticker dem på benen. Den lämnar gula gnetter, som lever och utvecklas i djurets buk (SL). En ko kan bli »stangater vammeliskinn» (SL). Det är, då kon blir stängad så svårt, att en hinna mellan våmmen och huden brister. Då uppstår en stor kula. Andra ofta omtalade kreatursjukdomar är »knäppa i hasa» hos hästar, »flüget» hos hästar, klövhälta hos kor samt framför allt mjältbrand och »röasjuka». Mjältbranden kallas för pjältabrüne eller pjältabränna.

Även fåren kunde få »navet», en plita på ögat. Det berodde på att de hade skubbat sig mot ett hjulnav. Då skulle man tälja i en rännepinne framför ögat. En pinne av tröscheträ kunde också användas (SL).² Då ett får hade fått »kringlöpa», så leddes det avigt runt en jordfast sten.

Illasinnade människor kunde också orsaka, att kreaturen blev sjuka. Om någon berömde ett djur, så kom det »ol» på't, d. v. s. det blev sjukt och eländigt. Det fanns folk, som hade dålig tunga (SL, Sk, Le). Då kreaturen hade blivit »olade», så skulle man ta ett arvplagg och slå dem med tre gånger (An).³ Då någon berömde en ko, skulle man säga: »Köss'a på örat» (SL, Sk).⁴ Då en främmande hade varit inne i ladugården, så spottade de tre gånger efter honom (SL). Och hade en främmande haft tag i betset på en häst, så spottade de genom båda öglorna efteråt (SL). En främmande fick aldrig lägga en sele på en häst (SL). — Men hur väl man än vakade över sina kreatur, så kom elakt folk ändå åt att driva sitt spel och ställa till sjukdom. Om det dog en kalv, ett får e. d. på ett ställe, så kunde de gå och gräva ner den i en annans åker, så tog de turen ifrån honom (Sk). Grävde någon ner något i en främmande gödselstad, så blev oturen akut. Matilda Börjesson kan berätta om ett par sådana fall från Stannum.

Då jag tjänte te Jäes i Stannum, så var det någon, som tyckte, att Jäes hade't för bra, så han hade gått och grävt ner en kalv i deras gödselstad. Det var lögn, att Jäes kunde få en kalv till att leva, rätt

¹ Lacka = leda. Meddelaren bodde i Brännås, strax intill gränsen till Björketorps socken, där 'lacka' är det vanliga ordet.

² Tröscheträ = brakved.

³ Arvplagg = ett plagg, som gått i arv.

⁴ Eller något ännu fulare.

som de stod i kätten, så sträckte de huvud och ben ifrån sig och dog. Men då kom Mansa-Petter och sa te Jäes, att de skulle ta och göra ren gödselstan, och det var inte alls vid den tiden, som de skulle köra ut gödseln, men Jäes let på Petter, och så körde de ut sin gödsel ändå. Sen dog det aldrig mer någon kalv te Jäes. Det var i slutet av 80-talet.

Jönses och Petters och Manses och Jäes släppte alltid ut sina bolekar på en gång. De hade sina bolekar och sina hūlingar ihop. Bolek är detsamma som kreatursbesättning.¹ I Stannum talade de gamle alltid om sina bolekar, det var Jäes bolekar och Petters bolekar o. s. v. När nu desse fyra ställena 1893 hade drivit ut sina bolekar, så dröjde det inte länge, förrän de bægge korna, som Jäes hade släppt, blev halta. Jäes undrade alldeles förskräckligt, vad det kunde bero på och vad de skulle ta sig till, men då kom Mansa-Petter, och det ska jag säga, att där var en, som hade förstånd lite mer än vanligt.² »Vänn oppnepå dyngest-an!» sa Petter. Jäes var ju också ett förståndigt folk, så de gjorde som Petter sa, och då hittade de nästan med ens en kofot nedgrävd vid var glugg. När de hade eldat upp dem, så blev korna bra. Är det inte förunderligt i alla fall, att det kunde inverka på det sättet. Jag har allt tänkt mer än en gång på Jäes kor och hur redig Mansa-Petter var.

En främmande kunde ta kraften från andras hästar, säger Matilda vidare. Då satte han bara lite vitlök i hästens sele, så tog han kraften. Det talade de om i Stannum, och det var någon, som hade gjort så vid Muras häst. Där hittade de vitlöken i selen.

Hästarna kunde också ansättas av maran. Då stod de svettiga i spiltan om morgnarna. Man skyddade dem genom att hänga en lie över dem eller genom att hänga upp en skjuten skata eller kattuggla över dörren. Eller man hängde upp en marevase³: Om man hittade en marevase i skogen, tog man med sig den hem och hängde upp den i fähuset över dörren som skydd mot maran. Man fick emellertid inte bära en marevase på en väg, där ett lik burits, för då miste den sin kraft och blev obrukbar (Sk).

Ett och annat om husdjuren i övrigt.

Det fanns ställen, där de hade mjölkharar, som gick till främmande ladugårdar och mjölkade kor. Sen sprang de hem och »ulka opp»

¹ Ordet bolekar är i övrigt fullständigt utdött i dialekten.

² Mansa-Petter var född 1825.

³ Marevasar var ett slags snärjen, som bildades i träden.

mjölken i en kittel. De kor, som hade mjölkats av mjölkharar, fick bara fläckar på bakbenen. Haren hade stöttat sina framtassar mot dessa, och då nöttes håren av. En mjölkhare var gjord av »sticke-snoppar» och »sulvahänker». Den kunde oskadliggöras, genom att man slog till den med »bakhanden», handens överdel.

Så berättar man om mjölkharen i Stora Lundby. Här skall jag inte uppta ytterligare plats med skildringar av mjölkharen utan låter detta anstå till kapitlet om svartkonst.

Då man skulle bära bort mjölk till ett främmande ställe, skulle man slå en nypa salt i eller stryka eld på en tändsticka och doppa i. Annars kunde den, som skulle ha mjölken, ta turen ifrån en (allmänt). Det fanns för resten flera sätt att ta mjölkturen från andra människor. En gammal man i Brännås söder ut i Skallsjö, berättar, att de skulle ha ystekalas på ett grannställe, som låg på andra sidan gränsen till Bollebygd. Gumman stod och tog emot mjölken och slog i ett stort kärl, men då berättarens mor kom, tog gumman hennes mjölk och slog i en kärna och bar till ladugården. Och från den dagen hade de otur med sin mjölk i Brännås.

Man skulle syna korna i ny (allmänt). Man skulle inte syna ko i nä, man skulle försöka »dra henne opp te ny't». Det var en käring, som sa: »Vi har setat sju man på e gällko, ja tänkte, ja skulle dra'na på ett tefat opp te ny't» (Sk).

Om någon såg ett ormslå, då han gick till kyrkan, så skulle han stryka't över ryggen och så stryka korna över ryggen likadant, när han kom hem. Då skulle de bli så där fina och släta över ryggen de med (Le).

Om man borrade in en orm i fähuströskeln, fick man tur med kreaturen (allmänt). Och det var ett gott tecken, om tomtormar (snokar) trivdes i ladugården (SL). Hade de gott om spindelvävar i fähus-taket, så fick de tur med kreaturen. Dem skulle de vara rädda om och inte sopa bort (SL). Hade man en femudd inskuren i oxoket, så var oxen skyddad mot ont (Sk).

Det var en, som gick och plöjde, och han hade två förstfödda oxar för plogen. Oket var av rönneträ, och på det var ritat en femudd. Så kom en käring, som var ovän med den som plöjde, och hon hade sin pojke med sig. »Förgör oxa», sa pojken. »Det kan inte faen göra, än mindre jag», sa käringa (Sk).

I Rördalen hade de mycket braenta kor. Det hände sig en gång, att en av korna var öxnig, och då kom det en braenter tjur och öxna

henne (Be). Man ansåg, att sjörån hade brantiga kreatur, och att den brantiga tjuren var hennes.¹

De gamle spottade alltid på hästryggen, innan de lade selen på en häst. Det gjorde alltid Jäes Andrias, säger Matilda Börjesson, och Gud nåde den, som lade selen på marken te Jäes. Då blev det ett liv.

Man skall inte lägga en sele på marken, för då kan en tåssa komma och hoppa över den, och då blir hästen selbruten, och det läker sig aldrig (SL, Sk). För att inte hästen skulle tröttna, satte de en rönnkäpp, som vuxit i ett berg, i selen (Sk). Om hästen stannade på vägen för en, så kunde man titta genom betslet och se, vad som var i vägen, men man fick ta tillbaka huvudet snabbt, annars kunde man lätt få sig en smäll (Sk). Man skulle aldrig gå över en »hästetumla», d. v. s. ett ställe, där en häst hade »tumlat» (vältrat) sig, för då fick man ont i benen (allmänt). Och inte heller där en hund eller katt hade tumlat sig (Le).

Böndernas hästar sprang alltid lösa förr. Torparna hade svårt att reda sina små marker för dem och skaffade sig en »snattra» och skrämde hästarna med (SL).

Katten och märra går ju så olika tid. Märra hade nära ett år, men det blev sex veckor över, som hon inte behövde, och det är dem katten har fått (SL, Sk).

En gubbe i Munsjönäs var »vallackare». Det var en sådan, som gick omkring och skar hästar, och det skulle han ju ha lite betalt för också förstås. En gång var han i Ölslanda och skar, och då de frågade, vad han skulle ha, svarade han: »Ett vallackarestycke.» Och då de inte visste, vad det var heller, svarade han: »Kaka och sugel, väja» (SL).²

»Maen» packade tjurar. Det var ett verkligt djurplågeri. Då packade de först pungen med ett slagträ, och så stack de igenom med en syl från alla håll, och så band de ett snöre om, och så ruttnade pungen bort jäms med det (SL).

»Stöckepojken» brukade »gåppa mära», d. v. s. skära tagel av svansen på hästarna (SL).

För att baggarna skulle bli gävaktiga, d. v. s. feta och bra, gällades de. En bagge, som blivit gällad, kallades gällbagge. Var baggen inte gällad, kallades han för rombagge eller springbagge. Lammen »lop-pades» (= gällades), innan de var en månad gamla (SL).

En platthinsk, hólhinsk eller halvhinsk, är en hingst, som inte släpper ner pungen. Han går inte att skära men kan inte heller betäcka.

¹ Jfr Vattenväsen.

² Sugel = sovel, väja = vet jag.

Svalone är en galt, som inte släpper ner pungen och inte kan skäras (SL).¹

En oxe, som de hade gällat på tallen (= kätten), när han var kalv, kallades för tallgälling (SL).

Till sist några ord om höns- och biskötsel. En höna skulle alltid läggas på udda antal ägg (allmänt). Uddeägget skulle aldrig betalas (Le). Är äggen mycket runda, blir det hönskyckligar (Sk, Le), är de långa och tippiga, blir det tuppar (Sk).

Den förste bisvärmen kallas blomstersvärm, den andre maningen och den tredje ytingen. Svärmede blomstersvärmen, så fick man jungfrusvärm. Maningen är argast och besvärligast (SL).

Bina »manar». De, som ska stanna, säger »ut, ut», de andra svarar: »Kvar, kvar» (SL). Då bina har svärmat, »repar» de sig i någon trädgren. Man brukade föra oväsen, ringa med bjällror o. d., eller kasta jord och sand på dem för att de skulle repa sig fortare.

Två ställen hade ofta bin ihop. De kallades »lõtabi». Hade man får ihop, så kallades dessa »lötasör».

Bina »drar», de kommer med »büler» (bördor). Man talar om olika »drag», klöverdrag, ljungdrag o. s. v.

Bina ska slaktas till morsmäss, sen sämrar de sig. Det finns ingenting att dra sen (Sk).

Slakt.

Hästslakt och hästslaktare.

I gamla tider var slakt av hästar ett skamligt arbete, som inte utfördes av vem som helst. Då hästen hade tjänat ut, så överlämnades han åt »flåtten» eller »mussen», som han också kallas i Vättle. Denne slaktade hästen på någon avsides plats och drog av honom skinnet, möjligen tog han också ett stycke kött för egen del. Sedan fick hästen ligga, där han låg, och ägaren tog inte vidare befattning med honom.

Benämningen muss på hästslaktaren förekommer i hela Vättle härad. Utanför häradet återfinnes ordet inte. Han sades »mussa» hästar. Man har en hel del att berätta om mussen och hans arbete.

¹ Svalone uttalas med öppet a och tjockt l.

Förr i tiden leddes hästarna ut på öppna och slaktades.¹ Hästen stacks och sen fick han gå, tills han trillade. Kö-Olle var flått, folk var änna rädda för'n. Dum sputta, där han hade setat, och ville inte komma när'n (SL).

Den, som slaktade hästar, kallades muss. En gammal utsliten häst var »mussakrake» eller »mussakula». Det kunde gå mycket grymt till, då en häst slaktades (Sk). Janne Andersson i Högsboholm gick vall en gång i sin barndom, och då kom det en häst gående med tarmarna under buken. Då hade de stuckit en vanlig skära i buken på hästen och sen fick han gå.

Mussen var en dålig person, säger Matilda Börjesson. Om musses käring bjöd någon på snus, så ville han inte snusa ur hennes dåse. En tog'en allt dåligt i hand med, om det var så, att en var tvungen att hälsa på'n. Men i nattvarden fick han vara med, det går la inte att visa ut någon ur Guds hus.

Far min var nog den siste mussen, säger en son till Kö-Olle. Han dog, när jag var 23—24 år.² Jambacken och han var rivaler riktigt, men Jambacken dog tidigare, och sen fanns det ingen mer än far min, som mussade hästar. Han hade't inte så frackt, han bodde i källarn här under, och i den är jag född. Och så hade han en ko i ett snedskjul.

En av de sista hästslaktarna i Stora Lundby var gamle Trönings-Lars. Han kallades också Mussa-Lars eller Gammel-Lars. Han gick alltid omkring på ställena och skulle ha lite kost vid jul, bröd och mjölk, ett fåralår o. d. Han tog med sig hästarna till Tröningen och slaktade dem på Övergärdet. Där var marken fet i långliga tider, och det var särskilt bra att plocka dagmask där. I Stenkullen bodde det också en muss. Det var Laggårds-Lars vid Ölslanda. I Lerum var en gammal gubbe, som kallades »Fjatt», antagligen den siste mussen.

Till slut blev även slakt av hästar ett fullt hederligt arbete, men övergången gick inte alldeles smärtfritt. Då Johannes i Vik (Skallsjö socken) tog sig för att själv flå en häst, blev det ett förskräckligt prat över att han ville förnedra sig så. Men då Matilda Börjesson kom till Stannum i början av 80-talet, fick vem som helst slakta en häst där.

Då en häst blev så gammal, så han kunde »dötta i stav» när som helst, då var han en »mussakrake» (SL).³

¹ Öppna = öppna fältet.

² D. v. s. omkr. 1880.

³ »Ja e så trött, så ja tror, ja dötter i stav.» Det är egentligen laggkär, som »dötter i stav», d. v. s. faller ihop.

Om slakt i övrigt.

De slaktade mest på hösten och kort före jul, säger Matilda Börjesson. De slaktade alltid tidigt på morgonen, Mansa-Petter kom alltid före dager. En skulle slakta i ny, för slaktade en i näa, så skulle fläsket krulla sig i panna. Mansa-Petter var en säker grisslaktare. Alltid innan han stack en gris, så gick han fram och gjorde ett strykande med kniven mellan klövarna på grisens bakben. Det var för att grisen inte skulle bli bogstucken.

Havande kvinna skulle inte vara med vid slakt. Då kunde barnet få fallandesjukan. Sjukdomen yttrar sig på olika sätt, beroende på vad för djur, som hade slaktats. En flaxade under anfallet med armarna precis som en höna flaxar med vingarna, en kunde vråla som en tjur o. s. v. (SL).

Barn fick inte vara med vid slakt, för de ställde sig bara till att ynka djuret, och då fick det svårt för att dö (allmänt).

Det gick aldrig bra, då de slaktade, om de inte fick lånat »råmpedra» (SL).¹

Då de slaktade, skulle de aldrig ha en helstålig kniv och sticka djuret med, för då dog det inte. Hade de en helstålig kniv, så skulle de ta en tång och hålla i knivskaftet med, innan kniven drogs ut, så gjorde det inget (SL).

Tungetippen togs alltid bort, för om en kvinna, som var med barn, åt den, så fick barnet »tångebann». Vid hjärtat var två lappar, »olydningsöron». Åt havande kvinna av dem, fick barnet stora öron. Hunden skulle alltid ha miltra (Be).

De där »öronen» vid hjärtat skars alltid bort (SL). De där lapparna på djurens hjärta, som skäres bort, kallas för »fölungsfötter». De fick inte sitta kvar, för om en havande kvinna åt av dem, så fick barnet tunghäfte (Le).

Matstrupen på djur kallades »molösa». Den band de om, då djuret slaktades, så födan inte kom upp (SL): De olika magarna kallades vamma, vinstera eller löpet, konungshuva (kångshua) och pjälten (Be).² Mamma sa alltid, att det skulle ligga pengar i pjälten, och då

¹ Syftar antagligen på det från andra håll kända bruket att skicka bort barnen till något grannställe för att låna »råmpedra». På så sätt blev man av med barnen, då man slaktade.

² Pjälten = bladmagén.

letade vi igenom den ordentligt, och då blev han ren, ska jag säga (Matilda Börjesson).

Om någon var mörkrädd, så skulle han bita på det ställe, där det ryckte på ett djur, som slaktats (SL).

Då de slaktade, fick de inte lov att säga kniv, utan de skulle säga »biss». Var det någon, som sa kniv, så blev det ingen slakt av (Sk). Eller de sade: »Såg du, var jag lade den jag hade?» eller »Var gjorde jag av den där'inge?» (Sk). Då de slaktade, skulle de inte säga kniv utan »den där'inge». Det var en slaktare, som skulle sticka ett djur och vände sig till en, som stod intill, och sa: »Ge mig den där'inge.» »Kniven?» undrade hantlangaren. Men då gick slaktarn och stack inte djuret den dagen (Le). Även i Stora Lundby var man rädd för att nämna kniven. Den skulle kallas »arsen», säger en meddelare. Eljest blev slaktaren ursinnig.

Då man skulle sticka en gris, sa man, att man skulle »ge grisen egg» (SL, Le). Och de fick aldrig säga blod, då de slaktade. De skulle säga »svätt», d. v. s. svett (SL, Le). »Ta svätten», sa de. »Har du rürt i svätten än?»

Man skulle inte sörja ett djur, som man måst slakta: En ska inte gråta ett lötet öga (SL). Eller: Løen fot ska ingen gråta (Be).

Jakt och fiske.

Jakt.

Om man mötte en käring, då man skulle ut och jaga, så kunde man vända om (SL, Sk). Man ska inte skjuta skata och inte orm, för då blir bössan dålig (SL). Om någon hade skjutit på en hare och inte fått död på'n, och så han hade svurit till i detsamma, så kunde ingen annan heller skjuta den haren, om han inte hade lagt något särskilt i bössan (SL).

Det var en pojk, som tog oblat och satte upp och sköt på, för att han skulle bli skottsäker, och då skottet träffade oblaten, så kom det bloddroppar ur den (SL). Ville man bli skottsäker, skulle man ta hjärtat ur en skata, som skjutits av någon annan, och lägga i pipan

och så skjuta av, så träffade man alltid rätt sedan. Ett annat sätt var att lägga i en orm (Sk).

Det var en här i Lerum, som kunde »ringa vilt», d. v. s. göra så, att ingen mer än han själv kunde skjuta på hans mark. En gång kom det ett herrskap och bad honom skaffa vilt, och då spottade han på en käpp och satte ner i gödselstan, och sedan kom det en råget, och den sköt han. Hon kunde gott få vila, för hon hade sprungit fyra mil, sa han (Le).

Det var en gammal skytt i Lerum, som sa, att han kunde »ringa fogel». När han hade gått runt ett område, var det inte lönt för någon annan att försöka skjuta någon fågel där (Le).

Det är konstigt med orren, för han är precis, som om han hade vett. Om det är någon, som kommer och åker i en kärra och orren sitter på en gren, så flyttar han sig inte, en kan köra alldeles intill. Men kommer det någon med bössa och smiter, så säger han: »Secken en krokete kär» och flyger med ens (Le).

Det var en ifrån Intagan, som var ute och sköt en söndag förmiddag och det trots att han hade lovat dem där hemma, att han skulle gå till kyrkan. Då var det en orre, som sa: »Skjut, Hans! Skjut, Hans! Skjut, Hans!» Men Hans svarade: »Hans han skjuter, när han vill», och så sköt han, men orren bara vände sig om och flög, och då dånade det i skogen. Hans gick och kastade sin bössa i Småtjänerna, och efter den dan sköt han aldrig mer. Han var lite äldre än pappa, men han dog samma år (Be. Berättat av Matilda Börjesson. Hennes far var född 1816 och dog 1896.)

Om någon ville skydda sin bössa mot förtrollning, skulle han borra in »galgsilver» i den. Det var sådant silver, som en livdömd hade haft på sig, då han hängde i galgen (Le).

Fiske.

Isgäddleken börjar på Gertruddagen. Då ska ryssjorna sättas ut. Frögäddan leker i april och blomstergäddan i maj. Det står skrivet på dem, vad slags gäddor de är, så den, som förstår sig på't, kan läsa't. Det står ett i på isgäddan, ett f på frögäddan och ett b på blomstergäddan (SL).

Gäddan leker den sjuttonde mars, braxen omkring den förste juni. »Laemurten» leker så där i slutet av juli till fram i början på september. Löjan leker i november (SL).

Mörten leker, då alelövet är så stort som ett musöra (SL, Sk, Le). Eller då björken börjar »lysa» (Sk). Eller: Mörten leker förste, andre och tredje maj, och det finns inget, som är så säkert som det (Be).

Norsen leker åttonde till nionde maj ungefär (Sk). Eller i »norsaveckan», d. v. s. åttonde veckan (Sk). Eller då björken spricker ut (Sk). Då enebusken ryker leker laxören (Le). Då alelövet är så stort som ett musöra, börjar ålen gå (Le).

I Skallsjö räknades Erik som »förste nappedan».¹ Då skulle man meta hela dagen, och den timmen det då nappade bäst skulle man gå ut och meta på sommaren.

Då alelövet är så stort som ett musöra, börjar fisken att nappa. Andra säger, att den nappar, då enern ryker (SL). Då »bôrka lyste», d. v. s. björken började bli grön, kunde de börja fiska (Le). Då vattnet »blommar», d. v. s. det lägger sig en hinna liksom av grädde på vattnet om våren, så nappar fisken inte (SL).

Vättle härad är rikt på sjöar och har haft gott om fisk. Mjörn, Sävelången och Aspen hör delvis till häradet. Andra sjöar, som förtjänar nämnas är Store Herrsjön, Store Lövsjön, Uspen och Tösjön. Ville man fortsätta uppräknningen med mindre sjöar, skulle man snart ha flera dussin.

Vad den nyss nämnda norsen beträffar, så omtalas den blott i Skallsjö. Dess hemvist är Sävelången, och den har gett namn åt Norsesund. Av en ramsa, som endast delvis berör sjöarna i Vättle, framgår, att Mjörn anses vara rik på ål:

Vannasjö abbôr och Nösjö murt och Ömmere gädda och Solve ål är den störste fisken, som i friskt vatten går.²

Det fanns vissa sjöar, som de skulle tuga vid, då de fiskade, och som de skulle gå till, innan solen gick upp. Det är en sjö bort emot Floda, som heter »Lelle sjön». Dit gick alltid Finlöv och fiskade, och han gick på fastande mage före soluppgången (SL).

Det finns »döljevatten» i sjöar, som varken har avlopp eller tillopp. En sådan sjö är Sveetjänt. De skulle aldrig låtsas om för någon, i fall de skulle gå och fiska i en sådan sjö (Le).

Man ska inte önska lycka, då någon går och fiskar, för då får han inget. (SL). Att spotta på masken, då man satte honom på kroken,

¹ Jfr Kristi himmelfärdsdag.

² Jag har tecknat upp ramsan efter en gammal gårdfarihandlare i Ödenäs.

medförde tur (SL, Le). Om man hade varit och fiskat och man gav katten en fisk, så fick man aldrig någon mer (SL). Om det var någon, som ömkade masken, då man hade plockat mask och skulle gå och fiska, så fick man ingen fiskelycka (SL).

Ålen nappar inte gärna i ny (SL). Då hägern flyger över sjön, är det fint fiskeväder (Sk). »Nu har du gått vassvis», sa de till en, som hade varit och fiskat och inget fått. En som inte får något är »vassvis» (SL, Le).

Då pojkarna fiskade, sa de:

Murta, murta blanka,
kom och hanka,
abborr, abborr ok,
kom och nappa på min krok (Sk).

»Nu kommer sella», sa gubbarna, då de såg nolsken (SL). Norrskenet var ett säkert tecken på att sillen gick till i skärgården. Sillfisket var vättlebon också intresserad av i gamla tider, för det var många i häradet som gjorde sig en extra förtjänst på det. Karl Larsson i Lekstorp berättar härom: Omkring 1800 hade de en födkrok, som bestod i att de gav sig ut i skärgården och gärde sill. Både min morfar och mormor var »på sella», som det hette. De hade sin ordentliga lön för sitt arbete, men så fick de ock en fjärding sill, då de begav sig hem igen.

Kvinnornas arbeten.

De gammaldags kvällsitterna.

På vinterkvällarna satt de och arbetade vid belysning från tranlampor och »steckekäringer». Då det mörknade på kvällen, brukade folk »möscha», d. v. s. sova en stund, sen tog arbetet vid. Gubbarna klöv stickor till steckekäringen, som brukade stå i en bunke med vatten, för att det, som brann av, skulle falla i vattnet och inte kunna tända eld. Fruntimmerna spann och arbetade, och de unga karlarna var ute och trask e. d.

Så berättar en gammal kvinna från Lerum, och så gick det till i hela häradet. När man hade ätit »ätterndasbeten» var mannens arbetsdag i regel slut under den mörka årstiden, men kvinnorna fick stå i med sina inomhusarbeten som vanligt. Först tog man sig emellertid en lur i skymningen. Det kallades att möscha eller sova kvällruke.¹ Sen började arbetet. Kvinnorna kardade och band och spann, och var det så de såg, så kunde de väva med.² Det var »kvällsetera», och de började vid mickelmäss och höll på till vårfrudag.

Brygd och bak.

Det har alltid varit ett gammalt språk, att fruntimmera är alltid arga, när de bakar, men goa, när de bryggjar (Le).

Det anförda får stå som ett försvar för rubriken. Det är nämligen nära nog det enda, jag i detta sammanhang har att förmåla om brygden. Samme meddelare från Lerum berättar på tal om skogsavverkning, att man skulle fälla träd i mars, framför allt björk. Längre fram på våren kom »björkslaget» i den, en vattinig vätska, som minskade vedens värde som bränsle. Däremot var björkslaget bra att sätta till drickan, då de bryggade.

Fruntimmerna var aldrig annat än arga, då de bakade. Det var aldrig värt att gå till ett ställe, då de bakade (SL, Be).

Då de hade knöet och skulle börja brea, skulle de alltid korsa i degen med yttersidan av handen (SL). En fick aldrig ta någon värme i åmmen, aldrig gå och tända en sticka i åmmen, då en bakade, för då tog en höven ur brödet (SL). Om man bakar och det kommer en främmande, innan man har fått den första kakan i ugnen, så får han skulden, att det inte blir hōv i brödet. Men är bara första kakan inne, då han kommer, så kan han ingen skuld få, hur galet det sen går (Le).

Förr i världen bakade folk i de stora öppna spisarna, säger Emma i Hönemossen. Det var ingen plåt i åmmen, som det blev senare, utan sten. Det var »halen» (öppet a), och på den lade de veden och eldade upp åmmen med. Då halen var varm, så sopade de undan glöden i »lögvråna», en sten, som låg vid sidan om och var något högre.

Då Emma var barn, så satte hennes mor halmstrån i en kaka, då hon bakade. Det var lika många halmstrån som det var husfolk. Varje

¹ I Stora Lundby säger man också muscha eller sova muscha (med tyskt sje-ljud).

² Binda här = sticka. Binda strumpor = sticka strumpor.

halmstrå föreställde någon i huset, och dens halmstrå, som först »mutades ner», d. v. s. förkolnade, den dog först.¹ Det var kortare strån för de yngste.

Man skulle inte berömma degen, då man bakade, för då kunde det slå fel (Sk).

Då de hade bakat, ville de inte gärna bryta den första kakan först. Den skulle inte tas så där med ens (Be).

Kärning av smör.

De skulle alltid gå fram och ta i tölen, då de kom till ett ställe, där de kärnade smör (SL, Be). Då Isakes Britta kom till ett ställe, där de kärnade smör, så gick hon alltid fram och tog i spisen (SL). Flügför var bra att ha i tölen. Då blev det smör fort (Be). Det var en gumma här borte, som aldrig ville låna ut tölen till kärnan, för då blev hennes smör borte med ens, trodde hon (Be).

Om det inte ville bli smör, skulle de värma ett åsjärn på en plog och sticka ned i kärnan. Om det sedan kom någon och ville låna något, så skulle de vara ohövlige mot honom och inte låna bort något, så blev det lättare smör (SL). Om det inte vill bli smör och det kommer en främmande, som gått över en nolrinnande bäck, så ska den kärna, för då blir det smör (Sk).

Om de inget smör fick, så skulle de gå till ett främmande ställe och låna grädde och slå i kärnan. Hjälpte inte det, så skulle de lägga vigselrynningen i och så sticka ner en tändsticka, som fått brinna litet (SL).

Två gånger om året är det svårt att få smör, i värme och köld (SL).

Vävning.

Då de varpade ville de inte gärna, att det skulle komma någon, för det fanns folk med onda tungor, och de kunde fördärva varpen (SL).

Då det kom en kvinna till ett ställe, där de höll på och solvade, så lyfte hon först på det ena benet och sedan på det andra och sa:

Så högt skäl och så högt skäl,
och det ska gå både fort och väl (SL).

¹ »Mutas bort» säger man vanligen. Betyder tyna av.

Man skulle inte gärna sopa under väven, åtminstone inte var dag. »Va hade du bört unne väven å göra?» sa de gamle, om det var någon av de yngre, som hade sopat där (SL).

Då de vävde linväv, så hade de taglet till varp och blånera till väft. Taglet var den långe redige hörn. Men så hade somliga bomullsgarn till varp och ullgarn till väft, och det blev riktigt fint. Det blev »fi-trå», och det hade de till kjolar o. d. (Le).

Tvätt och färgning m. m.

Om de tog ett par karekalsonger och lade i sån invid tappålet, så skulle det bli fint väder, när de sköljde (Be). Då man tvättar, skall man vända ett par kalsonger, så blir det uppehåll och tork dan efter (Sk). Om en flicka väter ner sig, då hon tvättar, blir hon gift med en supare (allmänt).

Då flickorna vred vatten ur lakan, så fick de vara väldigt kvicka i fingrarna, för den, som blev efter, fick knuten, och den kallade de för »vaggan». Då skulle hon snart få ett barn (Sk, Be). Då ett par flickor drog lakan till mangling efter tvätt, så observerade de, vem som fick mer av lakanet i högre än vänstre näven. Den fick snart bröllop (Be).

Förr brukade de plocka mosskransar på bergen, som de kokte och silade och hade att färga med. Färgen kallade de »môsabrunt» (Le). En metod att ge mörkt garn en blå färg var att lägga det i urin. Färgen kallades »krukeblått» (SL).

Man fick inte börja sopa, då någon skulle gå bort. Då sopade de ut honom (SL, Be). Inte sopa under fötterna på någon, då blir han bara lat (Le).

Den, som hade börjat bädda, fick inte springa ifrån, innan det var färdigt, för då kunde den inte sova, som skulle ligga där (SL).

Då de sydde, skulle de alltid se till, att de inte lämnade bort en nål utan tråd. Då fick de gifta bort sin dotter naken (SL, Sk, Be).

Mat och dryck.

Den gammaldags maten.

Kersti lå på ommen och vinka
och sa te Britta att akta skinka,
för äter vi opp allt i da,
va ska vi då i môra ha? (Le).

Det var inte så gott om stark och närande mat i gamla tider, och det gällde att hushålla med gåvorna. Man levde i självhushållningens dagar, och det blev mycket liten omväxling i kosten. Den förmögnare bonden kunde emellertid unna sig åtskilligt, som torparen aldrig hade råd till.

De, som hade råd, lade alltid in en ko och en gris för året, säger Karl Larsson. De slaktade i regel i oktober. Nymjolk var kalas, skummjolk dracks mera, kaffe förekom knappt. Hemma hade vi alltid gott om ost, och mjölk fattades inte heller, men hos många torpare var de »svarta fô mjölk». D. v. s. mjölken var ju vit, och de hade ingen. — Till detta vill jag foga den anmärkningen att skummjölken i äldre tider inte var så näringsfattig som i våra dar. Det blev den först då separatorerna kom i bruk.

Man åt alltid havrebröd förr, säger Emma i Hönemossen. Rågbröd det var det fina brödet. Bröd av blandat havre och råg kallades »bybröd».

I Emmas mors tid åt alla ur ett fat. Gröt och mjölk åt de mycket, och då hade de gröten i ett fat och mjölken i ett. Först doppades skeden i mjölken, så den blev våt, sen stacks den i grötfatet och sen i mjölkfatet igen. Men så kunde det hända, att det blev för mycket gröt på skeden, så att den hängde på skedkanten, och var det då någon, som slickade av det, innan han stack skeden i mjölkfatet, så hade han »tatt gröten i körke», och det tyckte de andre inte om.

Barnen fick mycket »mjölk och sôpper». Annars var nog »beteter och sell» den vanligaste maten. Omkring laersmässetid köpte de »tunner» i Emmas barndom, ett slags fiskaganer, som såldes torkade. Det hackades sönder och kokades och gjordes i ordning, som vi nu för tiden gör »pressekött».¹ Och så plockade folk kröser i stora mängder. Gamla »Björnesa» talade om, att i Ljungslätt hade de stora sår fulla. Det blev bra sugel te betetera.

Färska beteter brukade de kunna börja med vid laersmäss. Dessförinnan gick de och »gällade» betetera, stack ner ett par fingrar i stånden och tog en eller ett par beteter, som var större än de andra. Men efter laersmäss var de så pass stora allihop, så de slapp att gå och »gälla».

Emma berättar också om »smulevälling». Det var vatten, tejärsla och mjöl. Tejärsla var allt möjligt, de kunde få ihop, flott och ister

¹ Pressekött = lungmos.

och sådant. Mjôlkavälling var bättre mat, det var mjöl och vatten och för det mesta fjärdelotten mjôlk.

Smulevällingen var de fattigas mat. De gick omkring på ställena och bad om tejräsla, som de samlade i stora tunnor för att vara på den säkra sidan. Flåttapojken eller Balans, som han också kallades, ett gammalt fattighjon i Stora Lundby, var på ständig jakt efter tejräsla. Han hade »attan snälla moror» att gå till, och hans rum på fattighuset var fyllt av doften från tejräsla.

Kaffet kom sent till vårt land och spelade mycket liten roll i vardagens kosthåll före slutet av 1800-talet. Brännvinets betydelse var så mycket större. För den gamla allmogen i Vättle var det en naturlig sak, att man skulle börja dagen med en sup. Eljest åt man lite kall potatis och spickesill, innan man gick ut för att se om kreaturen. Det var »môrasdags». Sedan åt man »dagle» vid tiotiden.¹ Sedan följde middag, ätterndasbete och kvällsmat.² Ätterndasbeten äts vid fyratiden.

Tro, sed och talesätt i samband med maten.

När göken gol över fläsket, så går det att äta i speke (SL, Sk). Innan korven lades i grytan, slog man den mot grytan eller spisstötta, för att den inte skulle spricka sönder (SL, Sk).³ Om någon äter på en smörgås och råkar stryka sig en till, innan den första blivit uppäten, så är det en i slakten, som är sulden (SL, Sk). Efter det man hade ätit, skulle man lägga skeden med baksidan upp, annars såg det ut, som om man ville ha mer (SL). Om någon satte i halsen, var det någon, som missunnade honom maten (SL).

Då barnen lämnade något och inte ville äta upp det, så lämnade de »minnesbeten». Då tappade de minnet (allmänt). De sa alltid till barnen, att de blev starka, om de åt möglat bröd (allmänt). Flickorna skulle äta bränt bröd, så fick de vacker hy (SL).

De senast anförda reglerna innehåller ingen verklig folktro. De är i stället exempel på de gamles pedagogiska fintlighet. Exempel härpå

¹ Ordet dagle uttalas också dagel. Ordet uppges även betyda ett extra mål, som äts vid elvatiden på sommaren.

² Ordet ätterndasbete (eftermiddagsbete) förkortas ibland än mer: ättnasbete.

³ Jag avstår från att citera den obscena läsning, som i Skallsjö beledsagade denna procedur.

har lämnats här och var i det föregående, dock utan att jag särskilt påpekat det.

Det är inte bra att bryta bröd ifrån sig, ösa mjölk ifrån sig e. d. (Be). På bröllop och begravningar skar de brödet, men i vardagslag ville de gamle allt bryta't, för det gjorde Frälsaren (Be).

Äldre förhållanden i bygden.

Skjutshåll och snölag.

Olaus Börjesson berättar, att det i hans barndom fanns en gästgivaregård vid Lerums kyrka, och där var det också tingshus och skjutshåll för trafiken mellan Alingsås och Göteborg. Alla bönderna i Lerums slättbygd fick vara med i skjutslaget och stå till reds att köra till Ingared, skjutshållet i Hemsjö, eller Torpa i Partille. En hållkarl vid gästgivaregården sprang och gav bud till bönderna, och han fick också hjälpa skjutspojken med att sela av och på. Skjutspojken fick inte åka själv, han måste springa bredvid. Det var ofta mycket fint folk, som åkte, och många förde med sig egna seldon, för att det skulle bli fint tillräckligt. Det åkte mycket folk, och det var inte sällsynt, att hela skjutslaget hann med att tas i anspråk på en dag, så att en bonde fick släppa till häst och skjutspojke två gånger på en dag. Förtjänsten var väl en sjuttiofem öre per skjuts. Men då järnvägen började, så upphörde skjutshållet.

Det fanns också snölag, som alla bönderna måste vara med i. Vägen måste hållas ren varenda dag, för posten måste alltid fram, och om det så var juldag, så måste de ut, för då skulle ju åtminstone prästen ha väg.

Brännvinsbränning och krogar.

I min fars ungdom fanns det ett bränneri i Angered, och där brände de mellan den tjugofjärde oktober och tjugofjärde april, berättar Matilda Börjesson. Efter den tiden kom länsmannen vilken dag som helst och kontrollerade, om de hade slutat. »Brännebröten», d. v. s.

apparaterna, som användes vid arbetet, förvarades under sommaren på en vind ovanför läktaren i kyrkan.

I Stora Lundby fanns det ett bränneri i Stillestorp invid Linneklinten. Det var två bönder i Stillestorp vid den tiden, och den ene bonden slog ihjäl den andre där, och därför har det aldrig varit annat än elände och spökeri vid Linneklinten.

I Lerum hade man brännerier i bl. a. Öxeryd och Bävsjöryd. I Bergum fanns det åtminstone fyra brännerier. Man brände i Krok-sjölund, Skattegården, Knipered och Åsen.

Te Sväs i Skeplaskog var det krog. De andra bönderna i Skeplaskog gjorde inte annat än satt och söp där. Fruntimmerna fick sköta arbetet, och det blev fattigdom.

Superiet och väckelserörelsen.

Med superiet följde nöd och brottslighet. En gammal man i Stora Lundby säger, att det bara var tjuveri och elände i mitten på 1800-talet. Det var inte värt att låta ett redskap ligga kvar på gårderna, det var nått och jämnt, att de vågade ställa ifrån sig yxan vid huggkubben. Prosten Wallin arbetade emot eländet.¹ Det är många, som har klagat på Wallin, att han var för sträng, men det var inte lätt att behärska sig med ett sådant folk. Så han sa rent ut från predikstolen ibland.

Det är en klen tröst, att det inte var bättre på andra håll. Vad Vättle härad beträffar, så inträffade en ljusning på 1870-talet, då väckelserörelsen från Närungabygden spred sig bland allmogen i häradet. Predikanter som »Ljurskamjölaren» och Kasper Andersson började sin verksamhet, och Stora Lundby blev ett centrum för den frireligiösa rörelsen i Västsverige. Det började, enligt vad mina gamla berättat, med att några personer från Stannum började gå omkring och »göra tal», men kyrkoherde Torbjörnsson kallade dem till sig och förbjöd dem att fortsätta.¹ Rörelsen stod emellertid inte att hejda, och så uppstod den klyfta mellan de kyrkliga och frireligiösa, som alltjämt består. Under inverkan av väckelserörelsen utdog snart också de skarpskytteföreningar, som bildats i häradet. Samtidigt blev det slut på ungdomens danstillställningar och lekaftnar. Superiet var emellertid svårt

¹ Kyrkoherde under åren 1866—1876.

² Torbjörnsson var kyrkoherde i Stora Lundby 1850—1865 och är känd som en stridens man.

att utrota, och de godtemplarföreningar, som bildades, sågs nästan med mera obliida ögon av missionsföreningarna än av annat folk, eftersom de inte avstod från dans och andra världsliga nöjen. Det blev till slut spritlagstiftningen i början av 1900-talet, som på allvar gjorde slut på superiet i dess gamla form. De gamla »fyllekalsen» måste upphöra, när ransoneringen satte in under det första världskrigets svåra år.

Koleraepidemien 1834.

Då jag den tionde augusti 1931 gjorde ett av mina många besök hos Matilda Börjesson, så berättade hon för mig om koleran 1834.

Jae, Olsson, i dag är det en viktig minnesdag, för i dag för nittisju år sen kom kolera te Stannume by. Det var 1834, det första koleraåret, som de gamle sa. Det var precis på larsmässedan. Se larsmässe marknad¹ var den störste marknaden på hela året, och då for Tors bonne i Stannum till stan. Söndagen före var det barndop te Gros, och då sa Gros bonne till Tors bonne: »Nu e de la ingen, sum far te mattnan i vecka.» »Näe», svarade Tors bonne, »det ska jag sega dek, att den, sum går i vattent, han drynker sek, och den, sum går i ellen, han bränner sek.» Men sedan kunde han inte låta bli ändå, utan han for, och då han kom hem, blev han sjuk och dog, och fjorton dar efteråt var det trettitvå döda i Stannume by. De fick stå vid Svens Svens och göra kistor för både Stannum och Hjällsnäs. Pappa tjänte te Håkas i Vråtsered det året, och han och morbror Elias fick ge sig av till Stannum och göra skördearbetet te Tors. För se Tors och Håkas Nils var gamla vänner, och när nu Tors bonne var död, så behövde de hjälp. Men Håke-Nils ångrade sig och tog på sig vantar och munklä och red till Stannum för att ta hem pojkarna. Då nu Nils kom dit, så hade Elias varit te Svens Svens efter två kistor, för det var några, som hade dött natten förut. Elias hade gått och druckit brännvin hele dan, för att inte sjukdomen skulle ta honom, så han var bra full. Nils sa till pojkarna, att det var bäst, att de skyndade sig hem, men då sa pappa, att de hade bara fyra lass att köra in. »Om det är så, att vi ska bli sjuka, så ska vi åtminstone ha det eftermälet, att vi först såg till, att det blev inbärgat te Tors i Stannum», sa han, och det tyckte Elias

¹ I Göteborg. Andra marknadsplatser, som besöktes, var Alingsås och Kungälv och någon gång Kungsbacka.

med. Det var annat folk på den tiden, ska jag säga. Och detta var på en torsdag, och på söndagen låg ungdomen som vanligt på rännnet, för det var i den tiden, då »laemurten lekte», och då blev pappa sjuk. Och allihop sprang sin väg förutom en, som hette Jon, som blev kvar och hjälpte honom, när krampen blev för svår. Han låg i fem dar, men sedan blev han bättre igen, så han gick igenom. Och det var för att krampen inte gick till magen.

Kolera gick inte bara i Stannum, den gick både på Hea och här i Lekstorp och Skeplaskog, säger Karl Larsson, som också har mycket att berätta om sjukdomen. Det var så varmt då, och i Frösebo hade de satt sig i trädgården en kväll för att få svalka, men de fick sjukdomen medan de satt där, och orkade inte in utan dog i trädgården på natten. Te Sväs i Skeplaskog var de mycket sjuka, men Olagus i Svinabo kom dit och slog åra på dem, och då gav krampen sig. Mansa-Petter var väldigt sjuk. Honom hade de redan lagt i kistan, men han livnade vid igen. Det var många, som kom i kista för tidigt, en del vaknade upp och sparkade, så de kom ut igen, men det var nog många, som fick ligga också. Det var Tors Ola i Stannum, som lagade, så sjukdomen kom hit, han var i stan på larsmässe marknad. Han var så nyfiken, så han gick till bårhuset och tittade och välte på liken. När han kom hem på kvällen, blev han sjuk efter maten och dog innan morgonen. Han hade varit med i lantvärnet på Bryngebergs kulle, och då gick där en svår sjukdom, som han gick fri ifrån, och efter det trodde han inte, att han kunde bli sjuk. Alla gamla i Stannum dog ut, det blev bara barn kvar, och alla gårdarna måste arrenderas ut.

Koleran 1834 har som synes länge levat i de gamles minne. Senare epidemier härjade mindre våldsamt. Svårast var epidemien av år 1853, då sexton dödsfall i sjukdomen inträffade i Stora Lundby. Värst hemsökta var då Hjällsnäs och Skeplaskog.

Tattare.

Tattare eller »skojare», som de kallas i Vättle, hemsökte tid efter annan bygden och bedrev allehanda ofog. Det var särskilt de s. k. »Rosera», som kom dragande och krävde mat och nattlogi. En och annan kunde ta väl emot dem, och jag har träffat gubbar, som kände till »Roseras» släktförhållanden lika bra som sina egna. Men de flesta aktade sig noga för att ha med skojare att göra. En del skojarkäringar,

som Finska Lotta och Grena-Britta, var fruktade för sina trollkonster, och dem vågade man inte stöta sig med. De skulle ha mjölk och fläsk och bröd, då de kom, och de fick det också för det mesta.

Folklig läkekonst.

Engelska sjukan.

De dåliga näringsförhållandena i gamla tider bildade en ypperlig jordmån för engelska sjukan, som var den vanligaste av alla barnsjukdomar. Benämningen engelska sjukan är ett relativt nytt namn. I äldre tider kallades den oftast för »den leje sjuken» (SL, Le) eller »horschäfen» (SL, Sk, Be) eller blott och bart »schäfen» (Le). En gammal tattarkäring, som gick omkring i bygden, kallade den för »skärvan» (Sk). En meddelare i Stora Lundby förklarar, att sjukdomen också kallades »älta». Namnet horschäfen anger, hur allmogen förklarade sjukdomen. Om en dålig människa såg barnet naket, så fick det engelska sjukan (allmänt). Man säger också, att det kunde få sjukdomen, om någon »talade på» barnet, d. v. s. sa, att det var ett vackert barn e. d. (Sk). Barnet kunde också få sjukdomen, om en stjärna föll rätt över det, medan det låg i vaggan och inget hade på sig (SL).

Botemedel mot engelska sjukan hade man gått om. Särskilt bra var det, om man visste, vem som hade vållat sjukdomen, för hos denne fann man också ofta boten: Om ett barn hade fått engelska sjukan, så skulle man stjäla ett kläde från den, som hade sett barnet. Det skulle barnet sova i (SL). Eller se till, att de fick några trådar ur ett plagg, som tillhörde den, som de trodde, att barnet hade fått sjukdomen av. Trådarna lades i lite bröd eller mjölk, som barnet fick ta in (Le, Be). Eller de brände trådarna och gav barnet askan att ta in (SL, Le).

I Skallsjö botades sjukdomen ofta på ett annat sätt: Då ett barn hade horschäfen, så klöv man ett träd och drog barnet igenom. Eller: Om ett barn hade engelska sjukan, skulle de ta reda på ett »krapp-träd», d. v. s. ett träd med en ögla i, och så dra barnet igenom det. En tredje meddelare, som råkat förväxla engelska sjukan med fallandesjukan, berättar: Då ett barn fick fallandesjukan, skulle de klyva ett träd, och så skulle barnet tas igenom tre gånger. De, som begrep sig på saken, fällde inte gärna ett sådant träd sedan. Hjälpte inte det, så kunde de gräva en gång borta i någon brant och dra barnet igenom

den. — Den sistnämnda metoden har också försökts i Stora Lundby. Min farmor drog en gång ett barn genom en fördjupning i en tuva. Det skedde efter solens nedgång och upprepades tre gånger. Men man hade ännu fler botemedel.

Om ett barn hade engelska sjukan, så hjälpte det, om de hängde ut barnets klädesplagg på dörrhandtaget sju torsdagskvällar (SL). Man filade av filspån på en bössa, som hade tagit liv. En gubbe i Lerum, som hette Petter i Paradiset, hade en sådan bössa, och den filade han av filspån på åt folk och tog två kronor per gång. De filspånen skulle barnet ta in i någonting (Le). Barnet skulle ha ett par droppar blod och urin från en, som begått ett svårt brott och inte blivit straffad (Be). Man skulle skära nio flisor ur två trösklar på det sättet, att man skar tre på yttersidan av tröskeln till farstun och sex på tröskeln mellan farstun och köket, tre flisor på var sida av tröskeln. De flisorna skulle barnet ligga och sova på en natt, och sen skulle de brännas och barnet få askan (Le).

Om ett horaktigt mänske såg på ett barn, så fick det »den lee sjuken». Då skulle de gå till kyrkan och ta stoft vid dörren till vanghus't, som samlat sig efter mycket folk, och så skulle barnet ha det under huvudkudden och sova på. Eller ock skulle de gå till en grav och be att få låna jord. Den skulle barnet också ha under kudden, men den måste bäras tillbaka före soluppgången. Det var en, som tog jord utan att be om lov, men han fick sig en örfil. Ett annat sätt var att gå till en gumma och få en påse med olsten, dyvelsträck, vitlök o. d. Den skulle hänga om halsen på barnet, tills det blev nio år (Le).

Det var många gummor, som ansågs vara duktiga, då det gällde att bota engelska sjukan. Man nämner särskilt Grena-Britta, en kringvandrande tattarkäring. De kloka gummarnas botemedel var av olika slag: Barnet skulle ha dyvelsträck om handlederna eller en påse med avklippta naglar o. d. om halsen (SL). Ett medel bestod i att stryka grön majssalva i alla leder, och det skulle ske tre torsdagsmorgnar. Under den tiden fick barnet inte byta linne (SL). En käring, som gick omkring, sa, att lentyget skulle hänga på noldörren tre torsdagsnätter (SL). En käring klippte hår på tre ställen i barnets huvud och lite av alla naglarna på fingrarna och lade det tillsammans med tio öre i en påse, som hängdes om barnets hals (Le). Ett sista medel var att skära ett kors på barnets bröst, och så tog man lite blod på en sockerbit och gav barnet (SL). Det medlet hade båtsman Frimodig lärt sig, då han var på »mötet».

Övriga barnsjukdomar.

Späda barn kunde få ett slags utslag på läpparna och i munhålan, som kallades tröschen eller trösken (SL). Något särskilt botemedel häremot kände man inte till.

Man måste vara mycket noga, då man lyfte små barn. Inte vända dem upp och ned, för då kunde de bli »magavälvda». Om ett barn hade blivit magavälvvt, så lades det raklångt på golvet, och så hystades det över ända tre gånger (Sk, Le). Då Emma i Tröningen tjänte i Vrårsered i Bergum, så hade de ett barn där, som hade blivit magavälvvt. Den gamla på stället där, Johanna hette hon, lade då en dyna på golvet, och på den lade hon barnet. Sen hystade hon barnet runt tre gånger.

Kikhosta botade man genom att ge barnet märenmjölk (allmänt). Men märren skulle vara vit (Sk). Ett annat medel var att koka »enerhavre» i mjölk, som silades och gavs åt barnet att dricka genom ett »kikhorn» (SL). Charlotta Lundkvist förklarar, att ett dylikt kikhorn gjordes av »e feskeskalja», tydligen någon sorts snäckskal. Man kunde också koka upp kattsten i mjölk och låta barnet dricka mjölken (Sk). Galtagaller (= gallblåsa av galt) var också bra (Sk). Eller skrapa rost av en kyrkelås och lägga i mjölk, som barnet fick att dricka (Be).

Om ett barn var skroffelaktigt, så skulle en död ta med handen på skroflerna (Sk). Om barnen fick någon sårke, så kokade de »myreba» och tvättade med (SL).¹

Om ett barn var sjukligt, ändrade de om namnet lite. Hette en pojke Ola, så kallade de honom för Olle i stället, så blev han frisk (SL).

Fallandesjuka.

Folk fick fallandesjukan genom att modern hade »vart för nôt». Förste gången den sjuke föll, så skulle de ta en kniv och sprätta av honom kläderna, precis som om en tar skinnet av ett djur. Det är en sak, som var och en bör veta, för det är det enda, som hjälper (SL).

Charlotta Lundkvist, som berättade detta, var inte den enda, som ansåg detta botemedel osvikligt. Så här säger en gammal skallsjöbo:

¹ Sårke = särighet. Myreba var barr, pinnar och annat, som myrorerna dragit till stacken.

Då en person fick ett anfall av fallandesot, så skulle en, som inte hade sett honom ha något sådant anfall, sprätta av honom kläderna, som eldades upp. Askan bars till nolrinnande vatten. Det är allt frågan, om inte det hjälpte. Matilda Börjesson åter säger, att kläderna skulle brännas efter det första anfallet, och så skulle den sjuke ta in askan.

Det finns också vittnesbörd om att man verkligen gått till väga på det angivna sättet: På ett bröllop i Starrkärr fick en flicka för första gången ett anfall av fallandesjukan. Då slet man av henne varenda tråd, skorna och allting eldades upp. Så fick hon det aldrig mer (SL).

Om fallandesjukan kommit genom att modern hade varit med vid slakt, skulle den sjuke ta in blod av ett djur, som slaktats. Hade en kalv slaktats vid det tillfället, då modern var med, skulle den sjuke ha kalvblod att ta in (Le). En, som hade fallandesjuka, skulle ha blod från en, som hade tagit liv. Det bodde en ryttare bort emot Stannum, som hette Gran, som hade varit med i krig. Han släppte ofta till blod (SL). En, som hade fallandesjuka, skulle dricka ur ett ben (lårben e. d.) efter en, som blivit halshuggen. Det var en i Östad, som hette Söderkvist, som halshöggs för att han hade mördat sin fästnö och svärmor skulle bli, och då gick det folk dit från Skallsjö och grävde och skulle ha tag i ben efter honom (Sk).

Ett barn kunde få fallandesjuka, om modern under havandeskapet gick under ett kullfallet träd. Då skulle barnet tas runt stammen avigt tre gånger (Sk). Liksom engelska sjukan kunde fallandesjukan också botas genom att den sjuke sov på jord, som tagits på kyrkogården (SL).

Gulsot och matleda.

»Gulasotta» var en besvärlig sjukdom, som man talar mycket om. Den sjuke blev »gul sum e härva» (SL). Den gula färgen kom att spela stor roll för botandet av sjukdomen.

Ett medel mot gulsot var att knyta tre knutar på en gul tråd och lägga på en smörgås och äta upp (Sk). Man skulle äta en smörgås med trådar, repade av en gul silkeschal, på (Be). Det vanligaste var emellertid att »måla», d. v. s. mäta, den sjuke med en tråd. Man gick till väga på olika sätt.

Man skulle måla med gul tråd. Efteråt skulle den sjuke spotta genom tråden tre gånger, så äta upp hälften av tråden och ha den andra

hälften om halsen (Be). Då någon hade fått gulsot, så sprang folk till någon käring, som kunde måla. Hon hade gult garn, och så mätte hon framtill från pannan till fotabjället, så från nacken och ned och så båda armarna. Och så knöt hon en knut för varje mätning. Sen lades tråden ihop som en härva, som den sjuke fick trä över sig tre gånger, och för var gång skulle han spotta i härvan. Sen skars knutarna av, och så, om det fanns, skulle de ta gul mossa från den nolesta sidan av huset, och den skulle tas in tillsammans med knutarna. Käringen fick två eller tre skälling för sitt besvär. Man skulle inte tacka henne (Sk). Butta i Torsjöhult botade gulsot. Först mätte hon från hjässan och ner till fötterna med en hamptråd och slog en knut. Sen mätte hon avståndet mellan fingerspetsarna, och sedan band hon tråden om benet, och där fick han sitta i tre dar, sen eldades han upp. Efter mätningen tog hon en brödbit i näven, och så lade hon olsten eller vitlök på den och förde handen omkring tre gånger (SL).

I Lerum nämner man förutom mätning också »stöpning» som bote-medel mot gulsot. Hur det tillgick, då man stöpte, återkommer jag till senare. En meddelare i Stora Lundby nämner knoppar av »johanneblom» (johannesört) som bot mot gulsot. De togs antingen in som de var, eller också lades de på flaskor och tillsattes med vatten. Sedan dracks saften.

Samme meddelare i Stora Lundby förklarar, att gulasotta också kallades matleja, d. v. s. matleda. Mot matledan hade man emellertid andra botemedel.

Om någon hade mist matlusten, så skulle han äta av mattlasträd. Det finns ett borte vid Olas (SL). Om någon hade ont av matleda, skulle han äta mat, som en hund eller katt hade slickat på. Då fick han särskild matlust (Be).

»Trôt» och ryggs-kott.

Trôt var en sjukdom, som satte sig i handlederna, och den ansågs bero på att man arbetat för hårt. Ordet trôt betyder brist, och möjligt är, att sjukdomen fått sitt namn av att krafterna tröt hos den sjuke. Det oftast omtalade botemedlet bestod i att man lyfte i ett hus, som hade blivit flyttat. Det skulle ha flyttats tre gånger (Sk), och man skulle lyfta i den noleste knuten (SL, Sk). Då man lyfte, skulle man säga:

Ja lötter i dek, sum e flött,
och du vilar ju mek, sum e trött (Be).¹

Janne Andersson i Högsboholm kände också till en annan bot mot »trôtakuler». Man kunde hugga bort sjukdomen. Den, som hade trôt, skulle lägga armen på en huggekubb, och så skulle en annan hugga med en yxa i kubben tre gånger och så spotta efter varje hugg. Den, som var sjuk, skulle fråga: »Va hogger du för slag?» »Jag hogger trôt», svarade den andre, och det upprepades tre gånger.

Att lyfta i det nolesta hörnet av ett hus, som var flyttat, ansågs i Stora Lundby och Skallsjö också vara bra mot ryggsnitt. Vanligen slog man emellertid till den sjuke i ryggen med en sopkvast. Bäst var det, om det skedde i ett oöfvakat ögonblick, så att han inte visste om det.

Vårtor, värkar och utslagssjukdomar.

Mot vårtor hade man en mångfald olika botemedel. Vårtorna vanpryde sina bärare, och det är inte ägnat att förväna, att man prövade alla upptänkliga medel för att bli av med dem.

Den, som hade vårtor, skulle knyta lika många knutar på en tråd som han hade vårtor. Tråden skulle sedan läggas under en jordfast sten, och då den hade ruttnat, var vårtorna borta (allmänt). Man skulle stjåla fläsk och gnida vårtorna med (SL, Sk, Be). Man skulle knyta en tråd om vårtan och så gnida den med fläsk och så lägga både tråden och fläsket under en jordfast sten. Men man fick inte se sig om, när man gick till stenen. »Hög-Emil» tog bort etthundrafyra vårtor på det sättet (Sk). Man skulle klyva en potatis och knö vårtorna med och sedan lägga potatisen under en sten. Då den ruttnat, var vårtorna borta (SL).² Man skulle stjåla ärter och kasta i en brunn (SL, Sk). Man skulle ha lika många ärter som man hade vårtor och kasta i en brunn. Man skulle stå med ryggen mot brunnen och kasta dem över axeln (Le). Man skulle stjåla ärter och kasta i kvarnen, när man var där och mol (Be).

Ett medel mot vårtor var att kno dem med riktigt grovt salt och det så hårt, att det blödde. Sen skulle man kasta saltet i åmmen (SL).

¹ Läsningen finnes i ungefär samma form också från Stora Lundby och Skallsjö.

² Kno = gno.

Ett annat medel var att tvätta dem med vatten, som samlats i en urhålkad sten (Sk) eller i kodynga (Be). Då man hörde, att någon var död, skulle man säga: »E den dö, så kan mina vårtor också dö» (SL). Man kunde slutligen bli av med dem genom att låta en död vidröra dem med handen (Be).

Då de hade fått en värk, var det bra att »koka nösmör». Då tog de söndagsskummad grädde och stekte i en panna, och då gick det mjölk åt ett håll och nösmör åt ett annat. Det smöret smörjades värken sedan med. Grädden fick stå ett par dar och tjockna efter det den skumats (Be).

Rågmjölgröt är bra att lägga på värkar. Då ger spräcken sig (SL). Bölder och värkar ympades in i träd. Om någon sedan högg det trädet, så fick han värkarna (SL, Sk, An). Man tog därvid lite var på en flis, som man stack in i trädet. Men man kunde också ta lite var på en peng, som man sedan lade vid en korsväg. Den, som tog upp peng, fick värken (Sk).

Om någon stod och snurrade på foten eller petade med en käpp i marken, så var det farligt att trampa i den »kringel», som uppstod där. Då fick man värkar (SL). Om man stod och snurrade runt på klacken, och så någon sedan steg på det stället, så fick han »stenvred» (Sk).

»Onna bett» var ett besvärligt ont, som satte sig i fingrarna. Det var ett slags självvärk, säger en kvinna i Stora Lundby, som därmed vill ha sagt, att värken uppstod utan synbar orsak. En annan kvinna i samma socken säger, att den kom genom »onnabetsflüger», små osynliga flugor, medan en ifrån Bergum förklarar, att den kom genom vattnet. Det onda var svårt att komma till rätta med: Onna bett finns det inga böter för (SL). Eller: Det blev inte bra, förrän något ben hade vurket ut (SL). I Skallsjö försökte man bota sjukdomen med att vira ett »onna bett» om fingret. Det var något slags blad, som växte i källor.

Man brukade sätta blodiglar på mot tandvärk, säges i Stora Lundby. Så enkla läkemedel försökte man emellertid endast sällan. Skulle en bot vara effektiv, så borde den vara förenad med gammal hederlig magi. Man berättar t. ex. om en gammal gubbe i Kilanda, att han tog bort tandvärk genom att läsa ett vers baklänges. När det var gjort, gick han ut och tittade efter, åt vilket håll vinden blåste. Eller man krattade tanden med en spik eller flis, som man sedan slog in i ett träd. Den, som fällde trädet, fick all värken i sig (Sk, Be). »Nu kan du sitta där och värka, som du har vurket mig», sade man i Bergum, då

flisen placerades i trädet. Man kunde slutligen låta en, som var född med tänder, blåsa bort tandvärken. Om detta berättar Matilda Börjesson:

Sådana som var födda med tänder, kunde blåsa bort tandvärk. Förste gången mina fötter gick åt Lundby socken, så var det, när jag följde med till Titteskulla, för där var en tös, som var född med tänder. Jag var med Andeses Julia i Grisared, för hon hade tandvärk, och denna hära tösa hon blåste. Det var nog 1876.

Av utslagssjukdomar synes skorv ha varit den svåraste. Det var en »fali leje sjuke» (SL). Mot den måste man tillgripa hårda medel: En beckhätta lades på den sjukens huvud, och så fick han ställa sig på något, så att hättan gick att fästa i taket, och så togs stolen eller vad han nu stod på bort, och då föll han i golvet, men skorvhättan och håret blev sittande i taket (SL).

Det var en, som hade väldiga utslag på ryggen. Han tog vatten, som de hade tvättat ett lik med, och strök på utslagen med och de gick bort (Le).

Om man tittade på en kullvält stol, så fick man »stolsteg» (SL).¹ Som ofta eljest sökte man boten, där orsaken fanns: Stolsteg botades genom att man vred ett stolsben tre gånger avigt runt ögat (Le). Eller tälja tre flisor ur stolsben och tända eld på dem och röka ögat med (SL, Sk, Bm). Man kunde också läsa bort det onda:

Då någon talade om att han hade fått stolsteg, så skulle en annan säga: »Det lügst du.» Då var det borte (SL). Då någon hade stolsteg, skulle han stå inne i ett rum och säga: »Jag har stolsteg i mitt öga.» Så skulle en annan stå utanför och svara: »Det ljuger du.» Det upprepades tre gånger, och så gick stolsteget bort (Be).

En besvärlig utslagssjukdom var ringmask eller rimmark.² Även mot den hade man flera olika medel att välja mellan: Om någon hade ringmask, ritade de med en knappnål runt ringmasken och sedan likadant på någon gammal spis (An). Eller man ritade en femudd på den (SL, Sk, Be). Ett medel var att knubba med rimmarkagräs (SL). Man skulle plocka ringmôsegräs i en mosse och ha i en kopp och sätta till mjölk och fönsterdagg. Då det hade stått en halv vecka och vattnat ur sig, blev det bra att smörja på med. Man kunde också tvätta med enbart fönsterdagg (Be). Man kunde ock stryka med »Arons skägg» över rimmark. Det är något, som växer bort efter siker (SL).

¹ Uttalas storsteg.

² Revorm.

En annan sorts utslag är älveld, som omtalas i Stora Lundby och Bergum. Mot det skulle man röka sig med älvanäver, antagligen något slags lavar, som växte på bergen.

Om de rörde vid fjädrarna på en skata, fick de »skateklåe». Då skulle de koka en skata och så tvätta sig med vattnet efter sole glänning (Be).

När man såg myrorna förste gången på våren, skulle man låta dem pessa på händerna på en, och så skulle man knubba sig med det i pannan, så fick man inte klåe (Sk). Om en hade någon »klie» eller något »pletety», skulle en tvätta sig i nolorinnande vatten (SL).

Galtagaller var det allra bästa en kunde få mot frost. En hade aldrig annat än frost i fötterna (Be).

Övriga sjukdomar och behandlingsmetoder.

Då någon blev hastigt sjuk, så sade man, att han hade fått ett »mot» (SL, Sk). Enligt en meddelare i Stora Lundby betydde detta, att han hade gått emot ett »dagstånd», d. v. s. en död, som inte hunnit tillbaka till graven, innan solen gick upp, utan blivit stående kvar, där han befann sig vid soluppgången. Då skulle den sjuke krypa genom en hästesele, så blev han bra igen. »Mot» är sådant, som träffar en i vinden, i virvlar eller så, säger en annan meddelare. Därför skulle man spotta emot virvlar. Man hade tre medel att välja på framför andra, då en person fått ett mot: bita över kniv (SL, Sk, Be), släppa tre glöd mellan skjortan och kroppen (SL, Sk) eller »stöpa» över den sjuke (SL, Sk, Le).¹ Jag återger några beskrivningar av tillvägagångssättet.

Den, som fick ett mot, blev illamående. Han skulle bita tre gånger över en kniv, en gång i bak, en gång i egg och en gång i topp och så spotta för var gång. Ett annat medel var att röka sig med tre svaveltändstickor. Ett tredje botemedel var att stöpa. Man tog med eggen av en yxa ut eldmörja ur spisen, så höll man ett kärl med vatten över den sjuke och stöpte tre gånger över honom, över huvud, bröst och mage. Det började skrika i eldmörjan, då man stöpte över det ställe, där det onda hade satt sig (Sk). Om en person blev illamående, så skulle han stå och famna om spisen i bara skjortan och så göra tre

¹ Fastän ordet »mot» inte användes i Lerum och Bergum, framgår det av beskrivningarna, att man syftar på samma sak, ett häftigt påkommande illamående.

hostane och släppa tre glöd mellan skjortan och kroppen (Sk). Då någon hade fått mot, stöpte de över honom. De värmdes upp bly och hällde vatten i en kastrull, som sedan i tur och ordning hölls över den sjukes huvud, mitt över kroppen och över fötterna. Då blyet slog i vattnet, kunde man se, var sjukdomen satt sig (SL). Om de var sjuka på något sätt, så kunde de gå till en kyrkogård och låna eller köpa jord, sen lades jorden i ett kärl med vatten, och så fick någon klok gumma stöpa över kärlet. Samtidigt med att hon stöpte frågade hon, om sjukdomen hade kommit genom vinden, i vattnet e. d. Vid det rätta »susade» det i vattnet. Sedan skulle den sjuke sova på jorden (Le).

Anmärkningsvärd är tretalets stora roll i behandlingsmetoderna för mot. Att man skulle röka sig med tre tändstickor säges också i Bergum. I Skallsjö nämner man ett annat medel, i vilket tretalet förekommer: Man skulle sova på stål i tre nätter. Stöpningen var tydligen inte något egentligt botemedel utan snarare ett sätt att ställa diagnosen.

Om någon hade fått sjukdom i vattnet, så skulle han samla upp »sjövrak» och så elda det och få i sig röken (Le).¹

Eklöv, som hade hängt ute över vintern, ska plockas på våren och kokas upp i vatten. Det vattnet blir ett så bra hälsomedel, för lövet har hängt i alla sorters vind; och sjukdom kommer alltid genom vind (Le).

Om någon gick över en »hästetomla», så fick han ont i låren (allmänt). Det var inte heller bra att gå över en »kattetomla (Sk) eller en »hunne-tomla» (SL, Le).

Det finns ett slags flugor, som orsakar kräfte. De finns vid vatten i enbuskar och kommer fram om kvällen. Det var en i Skepplaskog, som brukade sitta om kvällarna vid en bäck, där det fanns sådana flugor, och sen dog han i kräfte (SL).

Det återstår nu några få sjukdomar att tala om. Den farligaste av dem var »kôvet», d. v. s. lungdot. Hade man råd, reste någon i-familjen till läkare i Göteborg och skaffade »docklamenter», d. v. s. medicin, men man räknade inte med tillfrisknande utan bara med tillfällig lindring. Därför tjänade det ingenting till att den sjuke själv for till läkaren. Han gick där hemma och hostade, och efter kort tid var det slut med honom. Mot bävensrevet, d. v. s. blindtarmsinflammation, var det inte heller mycket att göra. I Skallsjö omnämnes emellertid ett bote-

¹ Sjövrak = av isen krossad fjolårsvass, som kastats upp på stranden.

medel: En opartisk (d. v. s. en, som inte var släkt) skulle läsa något och så lägga ett saltkorn på den sjukes knä, och det skulle den sjuke ta upp med munnen!

Om någon hade »öresting», så skulle ett förstfött söndagsbarn blåsa i örat tre gånger, så gick det bort (SL).¹ Söndagsbarn kunde blåsa bort öresting. De skulle blåsa i örat genom en nässla, som växte genom tre hänker i en gärdesgård (Sk).

Då folk fick huvudvärk, hade »hjässen» gått ner (allmänt). Charlotta Lundkvist berättar, att hennes mor »ryckte hjässe» på henne, då hon var liten. Hon ryckte tre gånger i en hårlock på huvudet. Matilda Börjesson omtalar, att hon ofta fick försöka bota sin mor på detta sätt: »Hjässen har fallt ned», sa mamma, när hon hade ont i huvudet, och då fick jag komma och krama om huvudet på henne och dra i håret rakt upp. Och det hördes riktigt, hur det small till.

Tongespän (tungspenen) kunde också falla ner (Sk). Då tog de med en sked under tungan och lyfte upp den. Eller man bet över innerleden på tummen.

Då en människa fick spräck i axeln eller så, slog de åra (åder) i »armkröket» (vid armbågen), så det kom en hoper onner blo ut (SL). Om någon satte sig, där någon, som hade »fransosera», hade suttit, så fick han sjukdomen, och den andre blev av med den. Likaså om han tog i en sked, som den sjuke hade använt (SL).² Mot ont i halsen var det bra att vira en vänster strumpa om halsen (SL). Om man hade blivit ormhuggen, så knöt man ett arvkläde ovanför knäet, så stoppade svullnaden (SL). En, som var mörkrädd, skulle ta i fötterna på en död eller till och med nypa i näsan. Pers Krestina fick ta i tårna på sin mor, då hon var död (SL). Då någon hade blivit »kramad» av en död, fick han »döaremärken», blåa märken liksom efter reumatism (SL). Om någon stammar, skall man slå till honom för munnen med en rå fisk (SL). Om någon är hes, så har räven sett honom, men han har inte sett räven (SL, Le). Då ska han gå ut och ropa: »Räv, räv!» (Le).

Om någon hade näsblod, så skulle han blöda i en fingerborg, och så lades den ner i en mosse (Sk). Det var en gumma här borte, Elsa hette hon, som hade näsblod, och då var det någon, som tog av blodet och strök på en flis och satte in i ett le norr om stugan (SL). Att

¹ Öresting = örsprång. Även 'önasting'.

² Fransosera var en venerisk sjukdom.

knyta en tråd om lillfingret var också bra mot näsblod (SL, Sk, Be). På skurna sår slutligen lade man »läkeblacker», d. v. s. blad av hästhovsört, eller spindelväv (SL). Man skulle ta »e kångsväja», d. v. s. den största spindelväven, som fanns i ladugården.

Svartkonst.

Mjölkharen.

Då de gjorde en mjölkhare, skulle de ha hästkosöm och stickesnoppar och sulvahänker och stå och rusla med i ett såll tre torsdagskvällar. Den tredje kvällen sprang en hare fram ur sållet och frågade: »Va ska jag draa?» (Le). En mjölkhare skulle göras på tre torsdagskvällar. På mindre tid blev han inte färdig. Gjordes av solv och kallades också »sulvehare» (Be).

Så gick det alltså till, då mjölkehararna åstadkoms. Att man skulle stå och ruska med ett såll, säges också i Skallsjö. Man skulle ha solv och stickor i sållet, och man skulle stå över en bäck, men man måste hålla på och sålla hela sju torsdagskvällar. I regel vet mina meddelare bara, att mjölkharen var gjord av solv och stickor. Stickorna skulle vara brända i bägge ändarna. Sköt man en mjölkhare, så blev det bara solv och brända stickor av honom.

Det gick att kärna smör av den mjölken, som mjölkharen hade mjölkat. Men om de stack en kniv av »angerôdd» i smöret, så blev det blod. En sådan kniv gjorde smen på Lunna en gång (SL).¹ Om en kniv, som smitts av nålsuddar under tre torsdagskvällar, stacks i trollsmör, så förvandlades det till blod (SL).

Detta var ett sätt att avslöja, om folk hade mjölkhare. Men det fanns också andra sätt att komma till rätta med dem: En i Bössbu (Björso i Bergum), som kallades »Lebacken», kunde göra bort mjölkeharar. Det blev alltid fläckar på kons ben, när en mjölkhare hade varit framme, låa gick av där. När Lebacken kom till ett ställe för att se på en ko och hon hade en sådan bar fläck på benet, så ritade han dit ett A med rödkrita, och så hängde han upp en lie över kon och sa: »Ja, nu kan du pôppa den» (SL).² Då jag tjänte i Fröstebo, var det

¹ Angeruddar är avbrutna knivspetsar o. d. Man ångrar, att man har brutit av kniven.

² Pôppa = dia.

flera ställen, som hade svårt att få smör, då de kärnade, säger Johanna Ringgren, som har en liknande historia att förtälja. Det berodde på att det var någon, som tog mjölken ifrån korna, det kunde de se så väl, för mjölkhararna hade skrapat bort hår på benen på korna. Men så kom det en gumma från Bergum, som de brukade kalla för Jänta, och hon visste bot mot mjölkhare, och hon lärde dem i Fröstebo, hur de skulle göra. De skulle skriva ett latinskt a på kons ben, där haren brukade stå och slita av håret. Och så sa hon, att ute på berget låg en huvveskult, och den skulle de ta och elda upp, och när de hållit på med det, så kommer det en och vill låna något, men den skulle de vara uppnosiga mot. Och de gjorde som hon hade lärt dem, och det kom en och ville låna, och det var den, som de misstrodde, så de bara snäste av henne, och sen var det aldrig någon fara med deras kor. Detta hände i Fröstebo 1874.

Även Matilda Börjesson har åtskilligt att berätta om mjölkhararna. Hon säger: Det gick inte att skjuta mjölkeharar annat än med silver i bössa. Och sköt de en mjölkehare, så blev det bara steckesnöppta och sulvahänker. I Stannum var de väldigt noga med att lägga allt avfall vid vävningen i spisen, för annars kunde någon ta det och göra mjölkeharar. För en sexti sjutti år sedan sprang det allt mycket mjölkeharar omkring. I Grisared var det omkring 1870 en pojk, som skulle hämta fram korna ur hagen, och då fick han se en hare stå och pöppa en ko. En, som vill bli trollkunnig, ska sitta ute i tre torsdagsnätter, och det ska den, som vill ha mjölkeharar, också. Om det nu var en käring, som var så där kunnig, så hon kunde göra mjölkeharar, så skulle de gå till henne, och så skulle de slå till henne för näsan, så det blev blod, och så ta det på en näsduk med sig till kyrkan och lägga där, så kunde hon inget sådant sedan.

Paradis-Petter kunde skjuta mjölkharar. Då lade han rost, han hade skrapat av någonstans, i bössan, och då gick det. »Men när jag kom fram te haren, så låg där bara lite solv», sa Petter (Le). Det var en gubbe, Zackarias hette han, som sköt en mjölkhare en gång. Då hade han en kula, som var gjord av en silverknapp, för med vanliga hagel gick det inte. Men det blev bara traser av haren (An).

Människor med övernaturlig förmåga.

Här och var i det föregående har berättats om personer, som ansågs kunna mer än andra. Under ovanstående kapitelrubrik vill jag nu

sammanföra en del berättelser om människor, som ansågs besitta en alldeles särskild makt, som kunde ta reda på tjuvgods, »binda» tjuvar, stämna blod o. d. Somliga av dessa var bosatta i häradet. Andra bodde långt borta, men deras rykte hade gått vida omkring, och det gjorde, att även vättleborna gärna sökte upp dem för att få hjälp. Berömdast av alla trollgubbar i Vättle är »gamle Ljungslätten». Han bodde i Ljungslätt i Stora Lundby. Om honom berättar man med förkärlek historien om hur han sköt rågeten.

Gamle Ljungslätten skulle skjuta en råget en gång. Det kom en dräng från Aspenäs till Ljungslätt och skulle ha rågeten. Då gick Ljungslätten ut och satte en pinne i gödselhögen. Sen gick han in igen, och då och då gick han ut och kände på pinnen. Ju närmare rågeten kom, desto varmare blev pinnen. Och då hon kom fram, så rök det riktigt i skogen. Hon ställde sig och nosade på pinnen, och då gick Ljungslätten ut och sköt henne.

Rågeten kom från Hunneberg. En meddelare nämner i stället Kinnekulle och en Dal. »Klockan fem var hon sju mil uppe på Dal», sa Ljungslätten.

Det var en i Ytterstad, som var säker till att skjuta. En gång var han ute med gamle Ljungslätten och då satt det en skata på ett tak. Ljungslätten frågade honom, om han kunde skjuta henne. Den andre sköt, men då stod Ljungslätten och hade fångat upp hela skottet i näven. »Ja, men skatan föll», sa den andre.

Gamle Ljungslätten hade en ålkista i Ljungslätts såg, och så var det en, som de kallade »lelle Kö», som brukade gå dit och stjåla fisk ibland. Då lade Ljungslätten en gång sin tröja på kistan, och då lelle Kö kom på natten och tog i den, så blev han stående och måste stå likadant hela natten. På morgonen kom Ljungslätten och frågade, varför han stod och höll i hans tröja. Och sen sa han till honom, att han skulle rätta sig långsamt.

En gång gjorde Ljungslätten en klocka åt Lundby kyrka. Efteråt sa prostens till honom, att han, som var så duktig klockmakare, skulle få en bra skatt, men då gick Andrias och smörjade verket med en sillamjölke, och sen gick hon inte mer. Han var gammal och dog, när jag var liten pojke (berättat av Johan Petter Hansson).¹

Ljungslätten hade en tös, som hette Britta. Hon gick te vargula och tog tre vargungar, och vargesa fick gå efter och bita i en furutopp, som

¹ Att Ljungslätten hette Andrias, säges också av andra meddelare.

Britta bar efter sig. Så hon hade makt över vargar, ungarna hade hon i förklä't. Hon var duktig på allt sätt, hon gjorde sig en vävstol, då hon gick vall.

De föregående historierna om Ljungslätten ha alla berättats av folket i Stora Lundby. Nu följer till sist en, som Matilda Börjesson bidragit med: Innan det blev järnvägar, så fick folket skjutsa. Det fanns skjutsstationer både vid Lerum och Agnesberg och här och var. En gång skjutsade morfar en från Agnesberg till Röde sten på Hisingen. Vid Lärje mötte de gamle Ljungslätten, som kom och körde. Då sa han, som åkte med morfar: »Det var en trollgubbe.» »Hur kunde herrn veta det?» frågade morfar. »Jo, han hade märket i panna.»

I min barndom bodde det en gubbe här i Lerum, som de kallade för Paradis-Petter, men det är länge, sen han dog nu, säger en av mina många meddelare i Lerum. Han talade om, att hans bror Hans hade varit i skogen en gång, och då han kom hem, blev han väldigt sjuk och fick frossa. Då red Petter till en gubbe i Lexby i Partille, som var säker med sjukdomar och kunde stämma blod och allting. Gubben satt och söp med ett par andra gubbar, och Petter bad, att han skulle följa med till Lerum och se, hur det var med Hans. »Han e bra nu», sa gubben, och så bad han Petter sitta ner och få ett glas han med. Petter ville inte gärna, men gubben sa, att han skulle följa med sedan. Så när de då kom till Lerum, så var Hans alldeles bra, och det hade han blivit just vid den tiden, då Petter kom till gubben. Nu tog gubben lite blod från den sjuke och slog i ett glas vatten, och så fick det stå i nio dygn, och då kom gubben igen och tittade. Då syntes där en käring med en vattenösa i glaset, och Hans sa, att det var precis som om någon hade hållat vatten efter ryggen på honom, då han blev sjuk. »Ska ja göra nôt ve'na?» frågade gubben, han kunde sticka ut ögonen eller vad som helst, men Hans ville inte. »Vi sätter allt lite sketa på'na i alla fall», tyckte gubben. Och sen skulle de ha sett, att käringa inte fick göra annat än springa.

Den gubben kunde stämma blod också. Det hände sig en gång, att han var på ett ställe, där de slaktade. »Du stämmer blod», sa slaktarn, »men här stämmer du djävlar i mig ingen», och så stack han djuret, men då han drog ut kniven, var den lika blank. Det var lögn, att han kunde få död på något djur, förrän prästen hade talat med gubben och fått honom att låta bli.

Svante i Strömmen stämde också blod. Rättare-Anders i Gamlebo högg sig i benet en gång, och då gick de till Svante och bad, att han

skulle stämma't. »Aj aj, han svor ock», sa Svante, »det var inte bra.» Det visste han, och då skulle det vara svårare att stämma.

Allt detta enligt min meddelare från Lerum. I Stora Lundby fanns det också en gubbe, som stämde blod. Om honom berättar man följande: Lellans Lars stämde blod. Katrina i Storedammen höll på att förblö, och då kom det en till Lars och sökte bot mitt i natten. Lars ville inte först, men till slut gav han med sig. »Va hetter hu?» — »Katrina.» — »Nu har det stannat», sa Lars.

Man kastade eldbränder efter käringar, som gick omkring och gjorde ont. En gång kom Grena-Britta till Björkelund, medan de höll på och slaktade en gris. »E skatera langen ute?» sa han, som slaktade. »Luden e han, och luden ska han bliva hela dagen», svarade Grena-Britta, och det var lögn, att de fick skållat grisen den dagen (Sk).

Det kom in en finnkäring på ett ställe och bad om lite brännvin att värma sig med. Men gubben på stället svarade ovettigt, och då sa käringa: »Raggen i mej, äss nôn hälseda du ska ha mer.» Och han riktigt mutades bort (SL).¹

För så där en sjuttio år sedan kom det en finngumma till Ljungslätt och tiggde. Då hon inte fick, vad hon ville, så gick hon fram till spisen och rörde om i askan med en käpp, och så gjorde hon ett blåsande, och huset blev fullt med lus. Somligt folk har påstått, att det blev så gott om lus i Ljungslätt för att ägaren hade haft lus på sig under vigseln (SL).

Annika i Aggetorp hade skaffat sig ovänner i Ytterstad. Då var där en käring, som de kallade »Stengata», och hon samlade ihop råttor, som hon skickade i väg till Aggetorp. »Scho vall i väg te Annikas i Aggetorp», sa hon. Det var en, som mötte dem på vägen, de kom i stora klasar. Sen blev det mycket råttor te Annikas (SL).

Då det hade kommit bort något, så gick de till en klok käring. Hon såg tjuven i vatten, och ville de, så stack hon ut ögat på'n (SL).

Klara där nere vid Floda hade blivit av med pengar. Då gick hon till en klok gumma, som tog fram tjuvens ansikte i vatten. »Nu kan du sätta ett märke på'n, om du vell», sa gumman, men det gjorde Klara inte, för det var hennes bror (SL).

Det var en, som hade kommit bort en gång. Sjångas Johanna nere vid Stenkullen talte om'et. Hustrun skickade i väg en till en klok gumma, för att hon skulle få reda på var han var. Han kom till henne

¹ Mutas = tyna.

på kvällen, och hon sa till honom, att han skulle lägga sig i fähuset. Och då han hade lagt sig, så läste han sina böner och befallde sig i Guds hand. På morgonen sa gumman: »Det var allt tur, att I hade skott så väl ikring er i natt.» Och så skulle hon ha ersättning, men hon sa, att han har bara tre kronor på sig, och dem behöver han, när han kommer hem. Och så talade hon om, att han skulle komma att gå in på ett ställe och få potatis och korv. Och då han kom hem, så skulle den, som hade kommit bort, ligga på sin hustrus arm. Hon talade sanning, det gick precis som hon hade sagt (SL).

Det var en bonne på Torpet, som hade mist en häst, och han for te Göta-Lena. Det var två andra före honom, och hon visade dem alla tre till laggårn. Men han blev liggande vaken, och då hörde han, hur hon gick ut på gårn tre gånger och kallade på Håckspåcks. När hon hade kallat den tredje gången, kom Skam, och Lena undrade, varför han hade dröjt så länge. Då sa han, att han hade varit i Ranneberg och hjälpt en att vrida nacken av sin hustru. Och så sa han, att hon skulle akta sig, »för den, som kom sist i går kväll, kommer att röja dig». Då ville hon, att Skam skulle gå och göra av med honom. »Det kan jag inte», sa Skam, »för han läste ikring sig i går kväll.» Se han hade läst en bön, innan han lade sig. På morgonen kom i alla fall Lena och sa, att om han for till Kungsbacka marknad då och då, så skulle han finna sin häst där (SL).

Korna trivdes inte i Bäckamaa, och Katrina for te Göta-Lena för att få hjälp. Hon talade om, att det låg vargar inne på golvet hos Lena (SL).

Det var en ifrån Kärret i Lerum, som hade fått piggar, och han for till Kungsbacka-gumman för att få bot. Hon frågade honom, om han hade funnit en styver vid en korsväg. Han fick salva, som han skulle smörja sig med, men så sa hon också till honom, att han skulle ta vare på en styver och lägga vid en korsväg. Det var en märkelig gumma (SL).

En finpojke var fåravakt i Vrätsered, och när han kom ut i bergen med sina får, så gick han en ring omkring dem, och utanför den ringen skulle inte fåren kunna gå. Sen gick han ner till Vrätsered och lekte med pojarna där. De tyckte, att han var djärv, som vågade gå ifrån sina får, när det fanns så gott om tassar.¹ På kvällen gick han och

¹ Tasse = varg.

hämtade sina får, och då låg det en tasse och väntade utanför ringen men kunde inte komma in. Så var det ett får, som hade blivit sjukt, och då sa pojken: »Det kan du gå in och ta.» Tassen sprang in och tog fåret med ens. »Ja, nu kan du seta där mä», så pojken, och så kom tassen inte ur fläcken (SL).

Det var en prästfru, som kunde mjölka grannens ko, och det hade hon lärt sin dotter med. Han undrade, hur hon bar sig åt. Då tog tösa ett strumpeband och hängde över flaskan, och när hon drog i bandet, så kom det mjölk. Men då hon hade mjölkat en stund, så ville hon inte hålla på längre, för då skulle kon dö, sa hon. »Nä, mjölka du», sa prästen. Det var torparns ko, och den andre dan kom torparn och sa, att kon var död. Men de har sagt, att prästen lätte bränna käringa. För det var ju änna e trollkäring (SL).

Tå-Lars kunde mjölka täljeknivar. Han satte bara in dem i väggen (SL).

En skomakare vid Sandängen var i förbund med Skam. Han skar till skor på kvällen och kastade under bänken, och på morgonen var skorna färdiga (SL).

Av det föregående har framgått, att det framför allt var folket i Stora Lundby, som hade något att berätta om dessa märkliga häxor och trollkarlar. I Skallsjö skogsbygd, där man eljest kände så väl till allt gammalt, visste man ingenting om dem.

Prästens svartkonstbok.

En kusk på Lundby prästgård hade en gång varit till prästgården i Starrkärr för att låna en svartkonstbok. Han skulle inte få öppna boken, men då han kom nära Håkensjön, kunde han inte styra sig längre. Då kom det så mycket smådjävlar omkring honom, så han inte kom ett steg vidare. De frågade, vad han ville, eftersom han hade kallat på dem. För att bli av med dem bad han, att de skulle lägga en brygga över Håkensjön, och det gjorde de med ens, och sen var de omkring honom igen. Då befallde han dem att plocka upp så många soäpaller, som fanns på Vättle fjäll, och det gick lika fort. För att äntligen bli av med dem sa han, att de skulle plocka upp så många sandkorn som det fanns i Mjörn. Det gick saktare, så nu hann kusken fram till Lundby, innan de var färdiga.

Denna sägen om svartkonstboken berättades av många gamlingar i

Stora Lundby men är okänd i den övriga delen av häradet. Den berättas emellertid mycket olika av olika meddelare.

Det ska finnas en svartkonstbok på Lundby prästgård. Det var en pojke, som skulle gå efter den, men han kunde inte låta bli att titta i den, och då blev det alldeles fullt med pysslingar omkring honom, så han blev alldeles förskräckt. Om han hade haft begrepp på att läsa det stycket baklänges, som han tittade på, så hade han blivit av med dem. Sådana där pysslingar kunde göra tåg av sand.

I den där historien om prästens svartkonstbok, som de berättade i Lundby, var det tre arbeten pysslingarna fick uträtta. De lade en brygga över Håkensjön. De samlade upp alla söapåller på Vättle fjäll. De fick sno tåg av sand, och de bad, att de skulle få något hår till hjälp, men det fick de inte.

Mina meddelare är eniga om att det var tre arbeten, som skulle uträttas, men de ha som synes olika uppfattning om arbetenas art. Jag återger i korthet vad andra berättare haft att förtälja härom. De tre arbetena var följande: 1) bygga en bro över Håkensjön, plocka upp fårapåller, göra snoer av sand; 2) hugga stubbar på prästgården, vrida snoer av sand, plocka upp söapåller; 3) sno tåg av sand, bära vatten på nålsuddar, ösa Mjörn med hämtesåll.

Spådomskonst.

Det var en spågumma, som kom in på ett ställe. De hade en pojke där och den tittade hon på, och så sa hon: »Det var en rar pojke, men han kommer att slå en man ihjäl.» Efter det var de alltid rädda, men pojken blev stor, och han var väldigt fredlig. Men en gång var det en, som kom och ville överfalla honom, men hur han försvarade sig, så fick han inte fred för'n. Då var det någon, som sa till honom ta ett halmstrå och slå te'n mä.¹ Det gjorde han, och den andre föll ner och dog. Se det kunde inte bli något annat, han skulle ha slagit ihjäl någon (SL).

Man talar ibland om Sibyllan, som hade makt att se in i framtiden. En från Stora Lundby, som varit på arbete i andra trakter i sin ungdom, berättar: Mellan Varing och Moholm finns det stora mossar. Sibyllan sa, att i de mossarna skulle det gå fram en häst med eld i munnen. Och nu går det järnväg där.

¹ Jfr När döden gästade.

Enligt Sibyllans spådom ska världen ta slut, då det är:

En hatt på var stölle,
ett hus på var kôle
och fem gummor i var spis (SL).

Sibyllan spådde, att det skulle bli

e hytta på var kôle,
vatten i var bölle,
kvarn i var bäck
och agnar i var säck,

innan världen tar slut. Då fröet i äpplet vänder sig, är hennes spådom fullbordad (Le).

Spelmän, som kunde mer än andra.

»Bänken» och »Krösen» var spelemän, och trolle kunde de bägge, säger Edvard Jonsson i Ryggebo, som själv hade varit en framstående spelman i sina dar. En gång var de och spelade på ett bröllop, och då gick kvinten av för Bänken. Då gick han ut, och när han kom in, så sa han: »Ja har vart ute och sätt e bot på min själ så stor som ett paltekläe.» Se han hade varit ute och pratat med den laje, så det skulle gå illa med Krösens fiol också. Sen spelade de igen, men om en stund rök hele fiolen sönder för Krösen, men han gick ut och spelade lika bra på trommet på en kärra, som stod ute på gården. Bänken bodde under Skallsjö lid, och hans änka mindes Jonsson. Krösen bodde i Krösedal och kallades med ett annat namn för »Spelesturven». Han var död före Jonssons tid.

Truls var en gammal spelman i Bergum, berättar Matilda Börjesson. Han var ifrån Trulsadal och hade en son, som var född 1812. Truls hade lärt sig att spela av strömkarlen. En gång var Truls och Trulsa-Gustav på en lek i Vrätsered, och så länge som Truls stod i farstun, så höll inte strängarna för den andre spelmannen, som var där.¹ Truls kunde en melodi, som strömkarlen hade lärt honom, och när han spelade den, så måste de skära av strängarna, innan han kunde sluta.

¹ Trulsa-Gustav var sonen. Det var han, som berättade om det för Matilda.

Han var så ogudaktig Truls, så Skam hade förvridit honom en gång, så att ansiktet satt mot ryggen. Men då kom Blomdal och läste över Skam, och så stack han med en knappnål i fönsterblyet och sa: »Den vägen får du gå.»¹

Frimurare.

De gamle talade om, att frimurarna varje år slaktade ett barn, och det skulle turken ha (Be).

Det var en frimurare, som hade en hustru, som var nyfiken och nödvändigt ville ha reda på vad frimurarna hade för sig. En kväll, då de hade gått och lagt sig, gav han efter för hennes böner och började berätta. Men då började det med ens att braka så hemskt i skorstenen. »Jaså, är du redan här?» sa frimurarn, och så tordes han inte berätta mera (Be).

Frimurare ska vara så väldigt rika. De har fotografier på alla frimurare, och när de vill ha död på en, så sticker de i fotografiet med en nål, och då dör den (Be).

Prosten Wallin på Lundby var frimurare, påstods det. Då han var död, så var kistan så tung. De hade lagt en ekeklamp i kistan. Prosten själv hade hundturken tatt (SL).

Övrig svartkonst.

Då korpen är nykläckt, är han vit. Sedan blir han svart, då han får vuxit. Då skall en sådan unge dödas, och då ligger han kvar i boet och förblir vit. Men korpen tål inte att se, att kycklingen är vit, utan då far han bort efter en »döljesten» och lägger i ungens mun. Ungen blir då osynlig. Sen ska en gå till boet och ta den stenen och så ha den i munnen, då man skall ut och stjäla (Sk).

Döljestenar omtalas också i Stora Lundby och Lerum. I Skallsjö berättar man även om »döljeblad»: Då man ville bli osynlig, skulle man ta ett blad och lägga i ett korpabo. Det tyckte inte korpen om, så han lade dit ett annat blad i stället, och det bladet skulle man ta ur boet och ha på sig, då man ville bli osynlig. Det var ett döljeblad.

¹ Blomdal var kyrkoherde i det förenade Stora Lundby och Bergums pastorat 1820—36.

En gammal man i Stora Lundby brukar ofta omtala, vilket syndigt liv han fört i sin ungdom. En gång hade han stått i kyrkdörren och ätit upp klöver knekt. Det var för att han skulle få tur i kortspel.

Backa-Maja var alltid rädd för att folk, som kom till henne, skulle ha makt att förgöra saker och ting för henne. Hon släppte aldrig in främmande, då hon bakade, för då trodde hon, att höven gick ur brödet. Hon hade också för sig, att grannen tog kraften ur jorden för henne, så att hon fick små potatis och grannen stora. En gång skulle Sumlas-Maja stöta krita, och så tyckte hon, att hon kunde gå bort till Backa-Maja och prata under tiden, så hon tog byttan med kritan med sig och gick bort till henne. Men Backa-Maja tog och hystade ut byttan och frågade Sumlas-Maja, om hon inte visste hut, eftersom hon kom och skulle ta hennes »vita». För hon mente, att Sumlas-Maja tog det vita av hennes spis och fick grant själv (SL).

Innan jag övergår till den svartkonst, som rörde förhållandet mellan könen, vill jag anföra ett prov på svartkonst från Vättle, som inte härör från mina meddelare utan i stället hämtats från de »Handlingar angående trolldom och vidskepelse, komna från Göta hovrätt», som förvaras i Riksarkivet. Vid ett sammanträde med Vättle härad den andre maj 1753 anklagade länsmanen Jonas Lundberg bonden Per Olofsson från Bokön för att han tredjedag jul året förut vid en eldsvåda i Ytterstad i Stora Lundby hade gått omkring husen med en vit tupp, då elden var som starkast. Därefter hade han kastat tuppen i elden i den tron, att elden då skulle slockna. Olofsson erkände men förklarade, att han hade sett, att man hade gjort så vid en eldsvåda i Alingsås en kort tid förut. Rätten ansåg, att han hade handlat av oförstånd och dömde honom att böta tio daler silvermynt.

Om en pojk var kär i en flicka och hon inte ville veta av honom, så kunde han gå till en gumma och få lära sig att »sätta ner» henne. Ett sätt var att skaffa sig tre nålar av flickan och gå och sätta i altarringen i kyrkan. Då blev hon aldrig gift. Men detta skulle han göra under påsken (Be).

Det var mest fruntimmer, som blev nersatta. Den, som satte ner henne, tog ett av hennes hår och virade om en nål, som sedan sattes in i ett träd. Då blev fruntimret inte gift (SL). De sa, att de kunde sätta ner en människa i en brunn »för både hora och tjuv» (SL). Om det var någon, som ville sätta ner någon, så skulle han se till, att han fick en nål av den, som han ämnade sätta ner. Det skulle förresten gå att sätta ner en flicka, bara de hade hennes näsduk (Sk).

Det gick att sätta ner folk i såväl träd som jord, eld och vatten, säger min äldste meddelare i Stora Lundby. Den, som satte ner någon, tog ett hårstrå ifrån den, som skulle nersättas, och satte det i träd, jord, eld eller vatten. Om någon hade blivit nersatt i träd eller jord, så gick det att häva, men hade håret kommit i eld eller vatten, så det inte gick att få tag på, så var det inget att göra.

Ville någon, att en flicka skulle bli kär i honom, skulle han ha ett äpple i armhålan och sedan ge det åt henne att äta (SL).

Några flickor låg och sköljde, och så kom det några sådana här, som gick omkring, och körde förbi. En karl kastade till dem ett äpple, och det åt en av flickorna, och sedan gjorde hon inte annat än sprang efter honom, och till slut gav hon sig med honom (SL).

Det var en finne, som ville ha till sig en tös, men det visste hon om, så hon tog och kastade särken över en huggekubb. Och fram på natten så började kubben på att rulta och gå. Hade hon haft särken på sig, så hade hon varit tvungen att gå till honom (SL).

Det går att göra sig något, så att man kan få vem som helst att komma till sig. Man skall stoppa ner en groda i en liten ask med små hål på, så att myror kan krypa in, och så lägga den i en myrstack, så myrorna gnager av köttet på benen. Det finns ett ben på grodan, som är liksom en krok, och med den tar man till sig den, som man vill ha hos sig, och så finns det ett ben, som liknar en spak, och med det skjuter man honom ifrån sig sedan. Det står beskrivet i en bok. Det var en stalldräng på Floda herrgård, som hette Janne, som hade gjort sig en sådan ask, och han tog till sig en av pigorna en natt och hade på stallrännnet. Och då han var nöjd på henne, så drev han henne ifrån sig med spaken. Hon hette Maja och var i bara linnet, och då de andra pigorna undrade, var hon hade varit, så visste hon det inte (SL).

Nära besläktad med denna trolldosa är »spiritusen», som omtalas av en meddelare i Skallsjö: De gamle talade om att de kunde ha en orm i en ask, och den kallade de för spiritus. Jag vet inte alls, vad de var för nytta med den, men de gamle talade om'et.

Om en flicka hade varit ihop med en pojk och man lade ett eggjärn så, att hon ovetande gick över det, så blev hon med barn (SL). Om det var en flicka, som gärna ville ligga hos karlar, och hon hade någon ovän, som gärna ville, att hon skulle bli med barn, så skulle han lägga sig på lur vid en bro. När flickan kom förbi där och inte anade något, så skulle han passa på och smita till henne över ändan med en liesticka (Le). Då de var ute och slog, kunde det ibland hända, att de

träffade på en orm. Slog de då till ormen med liestickan, så fick den en särskild makt. Slog man till en flicka med den stickan, så blev hon med barn näste gång hon var med en karl. Flickorna blev alltid så rädda, om någon lade till dem med liestickan (Sk).

Spökeri.

Gastar och »mülånga».

Gastar var odöpta barn, som hade mördats och grävts ner i jorden. Det var en flicka i Floda, som mördade sitt barn, och hon fick alltid heta »gastemamma» (Sk).¹ Sjögasten var något barn, som hade kastats i sjön och låg och skrek, för att det skulle bli uppenbarat (Sk). En sådan barnunge, som hade grävts ner, kallades gast. »Mülånga» sa de också (SL). Om någon träffade på en gast, skulle han fråga honom, vilka som var hans far och mor. Det talar gästen om. Kom han i vigd jord, så blev han tyst.

Benämningen gast för barn, som mördats i lönndom, har jag funnit i Stora Lundby, Skallsjö och Lerum. »Mülånga» talar man om i Stora Lundby och Lerum. I Stora Lundby är ordet mülånga till och med det vanligaste ordet.² Jag återger ytterligare några uppgifter.

Mördade barn, som hade blivit undangömda, kallades mülånga. På ett ställe hade ett barn blivit mördat i lönndom, och där måste de elda i spisen på nätterna, för så fort det slocknade, kom barnet fram på golvet och vändades (Le).

Mülånga skrek alltid borta vid sôndaskvärna i Lekstorp. Det var mot ont vär (SL). De hörde, att mülånga skrek ve Nolgärdsbäcken te Arves mot ont vär. Likadant var det ve Tvättebäcken te Smes (SL).

Det ligger en sten inte långt ifrån Saxås, och i den sjunger det:

Dansa böttepinne, dansa böttepinne,
dansa du, min lilla myra,
hade far min levat än,
så hade vi dansat fyra (Sk).

¹ Ordet gast uttalas garst (med mörkt a).

² Det förekommer endast i pluralis.

Det senast anförda är ett exempel på hur en sägen blivit förvanskad. Med stöd av uppgifter från andra håll, där jag upptecknat sägnen, kan jag här meddela dess rätta innehåll: En gift kvinna mördade sina tre barn i tur och ordning. Ett lade hon i en bytta och ett annat i en myrstack. En natt kom barnen och dansade för modern och konstaterade i sin sång, att om fadern levat, så skulle ytterligare ett barn ha fötts och gått samma öde till mötes. Här har barnet nummer två bortfallit. I en uppteckning av sägnen, som jag gjort i Töllsjö, lyder sången:

Dansa böttepinne, dansa strumpebeninge
och dansa skogs lilla myra,
hade inte mor vart gift i år,
så hade vi vart fyra.

Här är det fråga om en ogift moder. Barnet nummer två har lagts i en strumpa. Då modern blir gift, så får hennes barn leva.

Berättelserna om gastar och mülånga torde fås ses mot bakgrunden av det stora antalet barnamord i äldre tider. Den »gamla goda tiden» var ond.

Den arbetsamma modern och andra spöken.

Det var en gammal gumma te Lellebons i Fjällestorp, som dog, och hon fick ingen riktig svepning utan bara en särk, som det inte var några ärmar på. Men då kom hon tillbaka och stod utanför fönstret och sa, att hon hade arbetat för en hel särk och inte för en ärme-lösen (SL).

Det var en käring, som spökade efter sin död och sa:

Såstu va ja vann
för allt det ja vävde och spann,
ja fick en särk utan ärmer¹ (SL).

Denna spöksägen är mycket vanlig i Vättle. Utanför häradet har jag emellertid aldrig tecknat upp den.²

¹ Såstu = sågst du, d. v. s. såg du.

² Jfr bl. a. Hyltén-Cavallius, Wärend och wirdarne II, Tillägg och anmärkningar § 43, S. Grundtvig, Gamle danske Minder i Folkemunde, s. 84 f., och E. T. Kristensen, Danske Sagn II, s. 277 ff.

Det var en kvinna i Partille, som dog i barnsäng, och barnet måtte väl ha dött på samme gång. Men de brydde sig inte om att ge barnet någon svepning utan lade det bara i samma kista utan något på sig. Då hände det sig en gång, att modern stod vid kyrkogårdsmuren och sa: »Du svepte mig väl, men jag fick inget te mett lella barn.» Så hon, som hade svept henne, fick allt höra't (Le).

Det var en gammal käring i Svederna, som dog, men hon kom tillbaka och satt och suckade på trappan. De är nog inte lyckligt bortkomna, när de gör så (Le).

Det var en gumma nere vid Nääs, som kom och stod vid fönstren jämt om nätterna, efter det hon var död. Hon hade lånat en skära på ett ställe, och det var den, som inte gav henne ro. Men de tog och bar hem skäran, och sen hördes hon inte till mer (SL).

De döde gick. På ett ställe var pigan ute på kvällen, och då kom det en karl, som hade ett vitt lakan om sig, och pigan trodde, att det var någon, som ville skrämma henne, så hon ryckte till sig lakanet. Men då hon kom in, sa husbonden, att lakanet luktade lik. Och nästa natt kom den döde och ville ha sitt lakan, och pigan måste gå ut till honom med det, men han slet henne i backen, så hon gick i bitar (Le).

Pappa talade om en gång, att doktor Dubb kom åkande mitt för kyrkogården vid Stampen, och då stannade hästarna och ville inte gå längre. Doktor Dubb sa till kusken, att han skulle gå av och säga: »Herre Gud, hjälp oss.» Då hördes en röst mellan hästarna, som sa, att det inte hade varit för mycket, att han själv hade sagt'et. Då sa Dubb: »Sälla äro de, som sova.» »Ja, få äro de», svarade det från kyrkogården. (Berättat av Matilda Börjesson.)

Dagstånd, huvudlösa gubbar, spöksvin och andra farligheter.

Om en död gick igen och inte kom tillbaka till graven före soluppgången, så blev han »dagstånd» (SL, Sk, Le). Gick någon emot ett dagstånd, blev han sjuk, så de måste stöpa över honom (SL). Dagstånd var farliga att gå emot. En, som är i syne, ser sådant och kan akta sig, men en vanlig människa går bara på och går mot likfärder och allt möjligt ont (Le).

En dräng i Vråtsered var glosögd.¹ Det hände ofta, att han körde åt sidan för sådant, som ingen annan såg. En natt, då de skulle till stan,

¹ D. v. s. i syne.

så gjorde han en stor kokedal, och dan efter omtalade han, att han hade sett tre kolsvarta gubbar.¹ Men de andre hade kört ner dem (Be).

Det var en gubbe från Långås, som brukade köra till Göteborg om nätterna, men det var ofta han inte kunde komma förbi Skallsjö kyrka. Det stod svarta hästar bundna vid vägkanterna. Han måste lägga sig ned i kärran och inte titta eller också köra ut i åkrarna, annars kom han inte fram (Sk).

Det spökade mycket i Ljungslätt förr. Det stod två långa, huvudlösa gubbar utanför väggen om nätterna, en vid var åx. En kvinna, som sov där en natt, talade om, att där hördes buller, precis som då bleckburkar kastas om varandra (SL).

Det var två, som var ute och körde en natt. Rätt vad det var så sa den ene: »Ser du inte att du kör på en huvvelösen kar?» Och sen blev han sjuk med ens (Le).

De hade sett alldeles fullt med får springa på muren till Partille kyrkogård en natt. Och där invid den kyrkogården gick huvudlösa gubbar omkring om nätterna (Le).

En svart so höll till i Trånget. Folk hade svårt att komma fram för hennes skull (SL).

Spridda traditioner.

Diverse skrock, pedagogiska regler och tydor.

De gamle kallade blodet för »makta». Om makta »slo löss», så dog man genom förblödning, om man inte blev förbunden (SL).

Det var många saker, som inte fick nämnas med sina rätta namn. Jag har tidigare visat, att man inte fick säga kniv eller blod vid slakt. Matilda Börjesson har reda på fler förbjudna ord. Hon säger:

Det var många gamla, som inte sa orm, de sa »väsen». Eld sa de sällan, värme skulle det vara. Gråben i stället för tasse. De kunde tala om en pojk, som var i tretton—fjortonårsåldern. »Han flötter la snart bort nu.» Men då sa pappa: »Han får la ta den svarte i hand först.» Han skulle gå och läsa för prästen först.

¹ Man skulle aldrig säga något om vad man sett förrän nästa dag, för annars blev man genomsjuk.

Man kunde höra en människas »våle». Det finns många, som har hört någon komma en stund innan han kommit (SL, Sk).

Om man är i skogen och någon ropar, så ska en aldrig svara ja, säger Emma Johansson i Lerum, för det kan vara en människa, en aldrig har sett. En ska bara säga »hallå» eller bara hoa. Det lärde mamma mig. — Denna fruktan för att genom ett jakande svar råka i farliga människors våld berättar också Matilda Börjesson om: Våra lärde mig att aldrig svara ja, om jag hörde någon, som ropade i skogen. »Seg hållô», sa mamma.

Här, som man hade kammat av sig, skulle man slänga i elden, annars kunde fåglarna ta och »räja mä't», och då blev det huvudvärk (SL).

Man skulle inte ta på sig något vrångt på morgonen. Då går det galet. Om man sjunger tidigt på morgonen, så får man förargelse. Man »kommer i hökaröva innan kvällen». Om någon råkar spotta på sig själv, så får han förtret. Det är farligt att »skäcka», d. v. s. göra grimaser, för om vinden vänder sig i det ögonblicket, så kan man bli sådan. Om man ställer skor på bordet, spänner upp ett paraply inne eller talar med någon genom ett fönster, så får man förargelse. Om någon kryper genom ett fönster, så kryper han bort sin lycka. Man skall aldrig köra ut katten genom fönstret, för då kör man ut lyckan. Man skall spotta tre gånger vid »dåligt möte», d. v. s. om man möter en käring. Likaså om en katt springer över vägen. Man skall inte vända om, då man skall gå någonstans, för då får man otur. Då någon har gått hemifrån, får man inte kasta ut hans träskor eller tofflor, för då kommer han inte igen. Rödhåriga är alltid arga. Om man sitter mellan två syskon, kan man önska sig vad som helst. Då två tvättade sig i samma vatten, blev de kära i varandra. Om två står och torkar sig på samma handduk, så gråter Skam. Men om två slipar och en drar, så är Skam belåten. Om de lade en kniv med eggen upp, så »re Skam i egga». Om man visslar, så lockar man på »den laje». Den första vitsippan, som man fann på våren, skulle man äta upp, så blev man stark och fick god hälsa. Slår man sönder en spegel, får man otur i sju år. Eller i så många år som det blir sprickor i spegeln. Vänder man en torrbagge (= tordyvel), som ligger på rygg, så får man sju synder förlåtna.

Barnen skulle lägga boken under huvudkudden på kvällen, så kunde de läxan på morgonen. Gick ett barn bakläges, så fick far och mor ont i ryggen. Eller man sade, att barnet visade sin mor till helvete, eller att Skam red på barnets nacke. Barnen lärdes att inte krypa på

knäna, för då slet de ut far och mor. De fick inte heller krypa genom grinden i ett slagbord, för då kröp de ut far och mor. Då ett barn snöt sig på armen, sa de, att kråkan kom och hackade.

Såg man ärlan i huvudet förste gången på våren, så fick man motgång. Såg man henne i stjärten, fick man medgång. Hoppas den första tåssan på våren emot en, får man motgång. Hoppas hon ifrån en, får man medgång. Det var bra, om katten hoppade upp i lasset, då man skulle till stan och sälja något. Att möta häst och karl var också bra. Då ett fruntimmer tar på sig kjolen och han inte faller ner riktigt, kommer hon på kalas. Tappar man en kniv, så kommer det en karl, tappar man en sked, kommer det ett fruntimmer. Kliar det i högra ögat, så kommer det en karl, kliar det i vänstra ögat, kommer det ett fruntimmer. Blev det långa bräner i spisen, så kom det en lång karl på besök. Då det smätter gnistor från spisen, så kommer det främmande. Om någon blir sömnig hastigt, så kommer det en rik. Eller den, som kommer, blir rik. Katten »pekar främmande». Den främmande kommer från det håll, som katten pekar åt. Då skatorna »skrat-tar» eller är nyfikna, kommer det främmande. Då lopporna kommer fram på händerna på någon, så får den veta nyheter. Om någon hickar, är det någon, som tänker på honom. Då någon får »fävrer» (= blåsor) på tungan, så är det någon, som ljuger på honom.

Umgängesformer.

Då en tjänare kom till ett nytt ställe, så skulle han alltid först av allt ha en smörgås och så titta i spisen, berättar Matilda Börjesson. Jag fick allt en smörgås både te Jäes och på Torpet, men tittade i spisen gjorde jag inte.

Det var gammal sed i Stora Lundby, att varje främmande, som kom på besök, skulle ha en smörgås, och den satt de och åt nere vid köksdörren. Smörgåsen var ett nödvändigt attribut även då ungdomarna gick till sjön för att bada. Efter badet skulle man äta en »lögasmörgås» (SL).

Då någon kom till ett främmande ställe förr, så hälsade han: »Gu synne här inne. »Tack», svarade de på stället (SL).¹

Om det är någon, som kör i vält med en kärra med grus, så ska han bestå på en liter. Så heter det i alla arbetslag efter järnvägen (SL).

¹ Gu synne = Gud signe! Även Gu sönne (Le).

Matilda Börjesson berättar om en »kattbegravning» i Lerum.

Det var ett ställe i Lerum, som hette Hornås. Farbror Andrias berättade, att folket på det stället var skräddare, och där hände det sig en gång, att katten dog. Farbror Andrias visste inte säkert, om det hade hänt på 1700-talet, eller om det var i början på 1800-talet, men katten låg på taket till vedboden och var död. Gumman på stället fick ner honom och lade honom i sin kjol, och så sa hon, att han skulle inte begravas, utan att där blev hållet ett riktigt fint tal. Och så diktade hon ett poem, och det lydde så här:

En sådan katt, som du är,
i fläskeskinkera har du hängt,
och på bord och bänkar har du slängts,
och på råttor och möss har du vaket,
och nu ligger du här, din attan, på taket.

Den här gumman sa, att en sådan likpredikan skulle hållas var gång det hände sig, att en katt dog i Lerum. Den paschasa lärde jag mig av min farbror, och han var född 1822. Och själv var jag så stor, så att jag satt och läste i testamentet för honom, då han berättade detta, och det fick jag tjugofem öre för.¹

¹ Uppgifter om dylika »liktal» över döda djur är rätt vanliga i västra Sverige. I regel hölls talet av hästslaktaren.

GAMMALDAGS TRO OM DJUREN

Fåglar.

Tro och talesätt om göken.

Göken »ska opp» sjunde maj, men han gal inte förrän den nionde (Le). Åttonde eller nionde maj är »gökadar» (SL, Sk). Då göken får se den förste höstacken så slutar han att gala (allmänt). Det beror på att han slog ihjäl sin mor i en höstack (SL). Han gal aldrig efter gamle messummer (Le). Gal han på bar kvist, så blir det dåligt år (Le).

Förste gången man hör göken på våren, ska man säga: »Gök på kvist, säg mig förvisst, hur många år jag ogift ska gå» (SL).

Västergök e bästergök, östergök e tröstergök, södergök e sörjegök, nolgök e olgök (SL).¹ Eller: Nolgök är horgök, östergök är tröstergök, södergök är sorgegök och västergök är bästergök (Sk, Le). Eller: Östergök — tröstergök, sörgök — sorgegök, västergök — bästergök, nolgök — bolagök (Be).

Kommer man åt att famna om ett träd, som göken sitter och gal i, kan man önska sig vad som helst (allmänt). Härmar man göken, så blör hans tunga (allmänt). Och den, som härmar, får utslag på tungan (Be). Om någon säger till en annan, att göken gal, så tystnar han med ens (Sk).

På hösten blir göken hög (allmänt). På sommaren gal han, på vintern stjal han höns (SL).

Svalan, skatan och lärkan.

Då man såg den första svalan på våren, så skulle man blåsa efter henne och snurra händerna omkring varandra, så skulle man få lätt för att re ut trasiga garnhärvor (SL, Sk). Är härvan särskilt svår, så behöver man då bara blåsa på den (SL).

¹ D. v. s. någon kommer att tala på en.

På hösten skulle man akta sig, så att man inte andades på en svala, som kom flygande förbi. Om hon fick i sig människans andedräkt, så blev hon så lätt, så hon inte kunde flyga till södern (SL).

Svalan ska ha förbrutit sig på något sätt. Det är därför, som hon aldrig ska kunna sätta sig på marken (SL). Jungfru Maria satt en gång ute och band och arbetade.¹ Då kom en svala och tog garnet, och därför får svalan aldrig vara nere på marken utan alltid bo uppefter taken (Le).

Svalan har jungfru Marias sax i stjärten (SL).

Det är en tid skatan inte syns till. När hon sen visar sig igen, säger folk: »Nu har Skam nappat skatera» (SL). Skatorna är borta en tid. Då säger folk, att Skam har dem och harvar sitt tråde med (Le).

Lärkan slutar sjunga den tjuogoandre juli (SL).

Drakar, ormar och fiskar.

Drakar och märkliga fiskar.

Det låg en drake i viken mellan Bua och Buaholm, men den var det en som sköt. Då färgades hela viken röd av allt blodet. Skrovet flöt upp vid Kärrets mellomnabbe (SL).

Drake ska ha hängeman (SL).

Vid Kôrpaflüget i Björboholm finns det en gädda i Mjörn, som är tjudrad i en järnlänk. Hon är alldeles luden med skägg och allting (SL).

I Store Herrsjön fanns det en gädda, som hade en guldkedja om halsen. Hon var åtminstone femton alnar i längd (Le).

Ormar.

I den forna tiden hade folk tomtormar, svarta ormar, i husen. De fick inte ofredas, för då blev det inte tur med någonting (SL). De hade riktiga bon i gödselstan. Man skulle aldrig slå ihjäl en tomtorm, för då kunde det hända, att det dog ett djur i ladugården.

Det finns en vitorm och en hjulorm i varje ormabo. Om det är någon, som försöker ta vitormen, så blir hjulormen arg, och då surrar

¹ Band = stickade (på en strumpa).

han efter honom som ett hjul (SL). Men hjulormen kunde inte ändra riktning under förföljandet, och därför behövde den, som han förföljde, endast springa åt sidan för att klara sig.

Ormar, som hade dödats före vaffedan, blev det bra medicin av (allmänt). Sådana ormar kunde man sälja på apoteket. Olaus Börjesson berättar, att hans mor kokade ormar och hade till medicin mot klåda. Ormskinn kunde folk också dra nytta av. De torkades, och sedan hade man dem och rökade kreaturen med, när de var ormstuckna eller svullna (SL). Nyttigast av alla ormar var vitormen. Kokade man en vitorm och drack av spadet, så blev man allvetande (allmänt).

Om man slår ihjäl en orm, så får man sju synder förlåtna (SL). Men om man slår efter en orm och inte får ihjäl honom, så ligger han och vakar i sju år (SL). Då de fick se en orm, ropade de: »Han e dö, han e dö.» Då låg ormen stilla, så de kunde slå ihjäl honom (Sk). Hade man blivit ormbiten, så skulle man skynda sig, så man kom till vatten före ormen, så var det inte farligt (Be). Om inte ormen kommer till vatten genast efter det han bitit någon, så dör han (SL).

Om det var någon, som träffade på en orm och inte kom åt att slå ihjäl honom, så kunde han stämma möte med ormen. Då skulle han bre ut sin näsduk på marken och sticka en kniv rakt igenom och säga: »Här mötas vi (t. ex.) om en timme, och då ska antingen mitt liv gå eller ock ditt.» På den utsatta tiden infann ormen sig (Sk).

Till sist ett par sägner om tomtorm och vitorm.

Det var på ett ställe det satt en barnunge på golvet och åt mjölk och sopper. Då kom ormen och drack ur mjölken, men då slog ungen till'en med skeden och sa: »Har du ätet ur hô't, kan du äta ur hôppera mä, di langrompa!» (allmänt).¹

Det var en gumma, som skulle koka en vit orm. Så gick hon från ormen ett ögonblick, och då var pojken framme och doppade en brödbit i spadet, och när hans mor kom in igen, så sa han: »Mor, det ligger en vitspätteter kalv i kona» (SL, Be).

Övriga djur.

Varg och vessla.

Förr i tiden fanns det ofta vargar i bygden. I början på 1870-talet kom de år efter år, säger Charlotta Lundkvist, som har märkliga ting

¹ Barnet kan inte tala rent utan säger 'hô' i stället för sô, d. v. s. spad.

att berätta om dem. Folk sa aldrig varg då utan »gråben» eller »tasse». Ett annat namn var »Finlands hunna». Nu behåller finsken sina hunna, så nu får vi aldrig se dem. Det gick finngubbar här, som vitte tassa härifrån. Det fick svensken lägga ut pengar för att de skulle göra det. Lapparna har inte betalt något, och därför har de vargar än i dag. Vargen sprang häröver, när han skulle till saltsjön och dricka salt vatten. Det var en, som sköt en tasse, men då kom finsken fram och sa, att nu har du skjutit min hund.

I Stora Lundby berättar även andra meddelare, att det var finnarna som »tog hem» vargarna. Sålunda säger Karl Larsson: Det blev så dåligt i Finland en gång, och då skickade svenskarna hjälp. Då sa finnarna, att om de inte kan göra något annat, så ska de ta hem sina hundar. — De tog upp pengar i alla Sveriges kyrkor, och prästen bad med gråtande tunga för finnarna, säger slutligen Matilda Börjesson.

Vargen säger:

Bockahorn och lurar det killar i mett öra,
men ett kararop det geter jag inte å höra (Sk).

Eller:

Om I kallar mig för gullfot,
ska jag inte röra eran ullfot (Sk).

Vargarna kom inte sällan i mycket stort antal. Mamma såg sex en gång, men pappa han såg tolv, säger Matilda Börjesson. Gamla personer i Stora Lundby omtalar, att man kunde se upp till fjorton, femton stycken på en gång.

Varglon kallades av de gamla i Stora Lundby för göpa. Vesslan kallas ressvressla. Blåste hon på någon, så dog han.

Ohyra.

Sju slags bet
löppa, lus och knet,
hängelus, flängeles, flatlus och flåtta,
linneschåta te, så blir det åtta (Sk).

Det fanns tydligen ohyra i den gamla goda tiden, om man får tro ramsan. Det är då inte att undra på att man försökte bli av med dem.

När åskan gick förste gången på året, skulle de gå ut och slå i väggarna och säga: »Ut, ut», så blev de av med pankor (Sk). Om de hade gott om vägglus, så skulle de gå till en korsväg med dem, så blev de av med dem (SL).

Man kunde ta tre vägglus i ett papper och gå till ett annat ställe och fråga, om de ville ha främmat. Då trodde de, att främmaten var den, som kom, och så svarade de ja, och så släppte han lusa på golvet (SL).

Om någon hade fått lus av en död, genom hans kläder eller så, så blev det »arvelus», och de var väldigt svåra att bli av med (SL).

På ett ställe hade de så gott om lus. En gång lakade de på stället, och de hade hållit på i två dar, men då husmodern kom ut till sän tredje dagen, så hade alla lusa klättrat upp på såkanten. Så sa de: »Ska I böka i da mä, mor?» (SL).

FORNMINNEN OCH VARP SAMT ANDRA NATURMINNEN

Fornminnen och varp.

Fornminnen.

På den tiden, då här var sjö, gick det båtar här också, och dem band de fast i bergen med ringar, säger Olaus Börjesson. I Transkogen inte långt från Kusebacka ska det sitta en sådan ring i ett berg.

I Stora Lundby berättar man också om en sådan märklig ring. Den skall var fastsatt i ett berg i Stannum.

I Stora Lundby finnes det bekanta gravfältet på Hjältnäs mo, avbildat redan i Dahlbergs *Suecia antiqua et hodierna*. Numera återstår endast några få bautastenar. Minnesgoda lundbybor berättar några sägner, som visar, att folket inte ostraffat bar hand på de gamla fornminnena.

»Lelle-Gammel» i Höggård skulle köra jord och sand från gravfältet en gång. Han höll just på med att gräva i jorden omkring bautastenarna, då han råkade få se, att hele Hjältnäs by brann. Då sprang han ifrån arbetet med ens, men då han kom ned i byn, syntes där inte till någon eld. Där var allting som vanligt.

Höninges Pettér tog en gång en av stenarna på Hjältnäs mo och hade liggande som trappa vid sitt svinhus. Men sen fick han aldrig tur med sina svin mer, så han fick ställa tillbaka stenen på sin plats igen.

Dessa båda sägner härröra som sig bör från gamla hjältnäsbor. En tredje berättades av min far.

I min barndom talade de gamle om, att det hade hänt en gång, att en röst hördes från skyn. Den sa, att Hjältnäs skulle brinna tre gånger. Det har skett precis som rösten sa, byn har brunnit tre gånger. Det har varit som straff för att folket där har förstört bautastenar på gravfältet.

Varp.

På Aggetorps ägor låg till för några år sedan tre stenrös invid en skogsväg. Där skulle tre stycken ha blivit ihjärlivna av vargar en gång. Sen skulle alla, som kom förbi, kasta en sten där (SL).

Det ligger två stora varp nära Torsjöhult.¹ Det är ett stort och ett något mindre stenrös. Det finns ett varp på ett berg i Ytterstad också. Där skulle ett par hulingar ha slagit ihjäl varandra en gång i tiden (SL).

Det ligger några stenrös uppe i bergen nol om Kappered. Platsen, där de ligger, heter Varpekärr, och en kulle bredvid kallas Varpekulle. Ännu mera norr ut ligger ett par stenar, som kallas Viestena (Be).

Andra märkliga naturminnen.

Jättekast.

Store Klövsten ligger i skogen nära Store Lövsjön. Det var en jätte i Stårke (= Starrkärr), som inte tålde ljudet av Lundby klockor, och så slängde han den stenen, men på åsen mellan Lövsjön och Vittensjön stod en annan jätte och satte en järnstång emot, så stenen inte kom längre. Då den föll, fick den en spricka, och det är därför den heter Klövsten (SL).

Då jätten kastade Store Klövsten, så stod hans gumma och tog emot med sin vallkäpp, och det var då han sprack, säger en annan berättare.

Inte långt från Lundby kyrka låg förr en sten, som kallades Kosten. Den hade en jätte kastat mot kyrkan.

Trångarebergen har kastats ihop av jätten, som skulle slänga sten mot Skallsjö kyrka (SL).

Vid Lille Kroksjön ligger två stenar, som en jätte har kastat mot Bergume kyrka. De kallas Vilestena, och där satt de alltid och vilade, då de gick vall (Be).

¹ Ett varp är ett stenrös, som kastats samman av folk, som passerat förbi. Jfr sv. notvarp, värpa, spela »varpa» o. d., ty. werfen. I Vättle finns ordet endast i Stora Lundby och Bergum.

Skallsjö Högar är tre kullar mellan Skallsjö nya kyrka och ruinen av den gamla. Dem har en jätte kastat. Han stod i Skallsjö lid och kastade tre spadtag sand mot kyrkan, men de gick förbi, så att de inte träffade klockstapeln. Jätten kunde inte tåla klangen från klockorna, som han kallade »Pjärte bjäller».

Stenar, som vänder sig.

Det ligger en sten ovanför Flokölla, som kallas Lukas. Det berättades om den, att den vände sig var gång den kände baklukt och läste Fader vår var gång den hörde Lundby klockor. Lukas kallades den för att den gick lite på skå (SL).¹

En sten, som kallas »Hallas kock», ligger på ett berg vid Dockered strax intill Lundby gräns. Den stenen vänder sig, då han känner lukten av nybakat bröd, och läser Fader vår, då han hör Bergums klockor (Be).

På Angere Högar står två stenar, som vänder sig var gång de känner lukt av nybakt bröd (An). Bakesten vid Fistegen i bergen bakom Stannum, en stor sten alldeles vid Stormôsehalsen vände sig också för brödlukt (SL).

Det låg en sten vid »Tollere Trång», som vände sig var gång han hörde Skallsjö klockor (Sk). I Östad finns det också en sten, som vänder sig. Den heter Klockesten, ligger på Harön i Mjörn och vänder sig, då han hör Östads klockor (SL). »Mörkrädde sten» vid Högsboholm vänder sig, då han hör Skallsjö klockor (Sk).

Vältestenar.

Det skulle ha legat en sten i Lerum. På den ena sidan hade en gesäll huggit in en inskrift:

Vänd mig omkring,
så ska du få se en underlig ting.

Och då de vände på den, stod det på den andra sidan:

Lägg mig som jag låg,
mången stolle har jag narrat så.

¹ D. v. s. den lutade litet. Stenen är numera söndersprängd.

Andra märkliga berg och stenar.

På ett berg vid Sandängen ligger en sten, som kallas Ropesten. Där ropade de ut arbetstidens slut varje lördag (SL).

På Järnsberget i Hjältnäs ropade de ut tiden klockan sex på lördagskvällarna. Då skulle arbetet för veckan vara slut. Men det har inte hänt på hundra år (SL). — Min meddelare var född 1852, och hans föräldrar mindes det inte, men det var sed i hans farfars tid.

Det finns ett berg vid Gategården, som heter Kallarehallen. Det var så förr i tiden, att då någon skulle över Öjareviken, så fanns det en båt, och den stod väl vid det andra landet. Och då fick de stå på Kallarehallen och ropa, tills båten roddes över för att hämta dem (SL).

Det finns ett berg i Björboholm, som kallas för Snareberget. I det berget fanns det en sugga, men den fick de snarat till sist (SL).

Det finns ett ställe i Stannum, som kallas för Bruas. Det fanns en gubbe där förr i tiden, som de kallade Brua rätt och slätt. Invid ligger ett berg, Bruareberget, och en lycka, Bruas lycka (SL).

»Ulves huvve» är en gammal strategisk punkt för artilleriet. Det är tre bergklackar i Lerum nära gränsen till Lundby och Bergum, och på den ena av dem är en kvast rest.

Det ligger en samling stenrös mellan Häcksjön och häradsvägen från Lerum till Olofstorp på Markens ägor. De kallas för Pelagåla.¹

Smörpjocke sten ligger alldeles vid gränsen mellan Skallsjö, Bollebygd och Härryda.² Där möts alltså tre socknar. Men det är inte nog härmed. Där möts också tre härad, Vättle, Bollebygds och Sävedals härad, samt två län, Älvsborgs län och Göteborgs och Bohus län.

Lelle Klövsten ligger nära Smalåsön. Den avsmalnar nedåt och är med sin nedre ända inklämd i en »grav» i berget. Det ska finnas en pengakista under den stenen (SL).

Vid vägen mellan Gråbo och Stenkullen är det en sten i Monkasika, som heter Pickesten. Förr brukade pojkar alltid stanna och kasta småsten mot den, då de gick från skolan (SL).

På kullens ägor ligger Märkesten. Det var en jätte, som hade satt märken i den (SL). Sätsten ligger i bergen mellan Kulgården och Oskarshöjd. Det är liksom ett säte i den med plats för tre fyra man (SL).

¹ Pelagårderna. L-et i Pela- är tjockt.

² En smörpjock är enligt mina meddelare söderut i Skallsjö en stor smörslaga.

Inte långt från Hönemossen är det en sten i skogen, som kallades Pustesten förr i tiden. Folk brukade sitta och vila på den (SL). Mellan Kvarnhagen och Jonsered fanns det tre pusteställen, Ekås, Alekärr och Ramsjö klippa. Där satte folk sig och vilade, antingen de behövde det eller inte på den tiden, då det var brukligt, att de gick till Jonsered med smör och ägg (Be). »Käringegropa» ligger mellan Slätten och Norsesund nära Gallviken av Mjörn. Där satt käringarna och pratade förr i tiden (SL).

Efter vägen Nääs—Källeberg finns en sten, som kallas Rultesten. Det är en stor sten, som rör sig, så fort man rör vid den (Sk). Det finns en sten nära Floda, som kallas Loppesten. Förr sa folk alltid, att om de satte sig på den stenen, så fick de loppor (Sk). Det finns en sten i Bergume berg, som kallas Hôljers sten. Den är hög och ser ut som en sockertopp. Och invid Åsen ligger »Åses tåsten» med fin utsikt över Romelanda och havet (Be). En sten i närheten av Asjön har kallats »Asjö kock», och en i närheten av Tröningen kallas Fimpel (SL).

Uppräkningen av alla dessa olika stenar kan synas enformig och omständlig, men den visar, att allmogen hade ett vaket öga för företeelser ute i naturen. Man lade också märke till grottor i bergen, jättegrytor och annat.

»Brattås kyrka» är en urholkning i ett berg vid Björsbo (Be). »Stenkyrka» är ett berg med en grotta i mellan Heljered och Sandvat. I den grottan brukade barnen krypa in, då det regnade. I den grottan var »jättes träsko» (Be).

Grönelur ligger i skogen inte långt från Stora Lundby kyrka. Det är ett hål i berget, som vidgar sig till en grotta. Där hade en gumma gömt sig, då det var krig. Det skall ha stått ett slag vid Brattås östanför Grönelur. En grotta i Öjaredtrakten kallas »Brittas håla». Där hade en gumma gömt sig. En tredje grotta i Stora Lundby är »Kestis kammer» nedanför Högareberget i Hjälsnäs. En gumma, som var lite konstig, höll till där en gång.

Ett par kullar vid Dammen kallas »Fars hatt» och »Mors mössa». I Fars hatt skall det finnas en jättegryta (SL). Ett par jättegrytor finns i ett berg vid Gategården i Hjälsnäs. De fick aldrig ta vatten där, utan att de hade något att släppa i (SL).

Vid Bäckan i Öjaredtrakten inom Stora Lundby sockens område finns det en håla, som kallas Jättekälla, och till den gick de förr och

kastade i kopparmynt och tog vatten och tvättade sig med. Det vattnet var hälsosamt.

Ute i Stannum höll tjuvar till i gamla dar. Där finns en mosse ut omkring Ytterstad, som kallas Tjuvanästemösen (SL).

Det ligger en liten sjö, som kallas Oxögat, i Solvenässkogen inte långt från Norsesund. Den står i underjordisk förbindelse med Mjörn, för en gång gick det ett par oxar i den, men oket flöt upp vid Simbrunn (SL).

FOLKSÄGNER

Sägner om djävulen.

Djävulen uppenbarar sig som en svart hund.

Det var en ifrån Burhult, som gick förbi Ljungslätt dagen innan det brann där. Han såg en svart hund springa förbi med eld i munnen (SL).

Hästarna skyggade så konstigt i ett liktåg en gång. Det var ingen, som begrep, vad det berodde på, men det var en med, som var i syne, och han såg, att det gick en svart hund före liktåget hela vägen (Le).

Djävulen sitter i hjulet.

Det var en präst på Lundby, som var ute och åkte, och så var han kommen utigenom Gullringsbo, då Skam var framme och drog loss luntesticka. Men prästen tvingade Skam att sitta i hjulet och hålla i axeln, så inte hjulet trillade av. Där fick han sitta och åka runt (SL).

Mannen som sålde sig åt satan.

Det var en, som hade gett sig till livegen åt satan och skulle få det bra ända till dess, att satan kom och tog honom. Men då tiden var nära ute, så gick han till Kusebacka, och då sa prästen, att han skulle gå till kyrkan.¹ Där fick han ställa sig innanför altarringen, och så skrev prästen fader vår runt ringen och gav honom ett testamente att ha i handen. Och satan kom och stod utanför altarringen och kunde inte ta honom (Le).

¹ Kusebacka är komministerbostället i Skallsjö.

Lars i Grisared skjutsar den onde.

Lars i Grisared hade vart i stan, och då han på hemvägen kom till Björre skee, så kom det en grå, finklädad herre och bad, att han skulle få åka med till Betel (korsvägen i Olofstorp), för han hade ett ärende till Björsbo. Lars fick en hel banko, då herrn steg av, men då såg han också, att herrn hade lönna ben. Och när han kom hem, så hade det blivit sticlesnoppar av pengarna. Men i Björsbo var det en karl, som skar halsen av sig den natten (Be).

Den onde kom en gång till en bonde i Bergum och ville åka med honom, då han for ifrån stan. »Jag ska hederligt betala», sa han och gav bonden en hel näve med silverpengar. Men då han hade fått åka och bonden kom hem, var det inget annat än hästgödsel (Le).

Gammaldags namn på djävulen.

Kärt barn har många namn, och djävulen bildar inget undantag från denna regel. Bland de äldre kallades han för den laje eller leje. Ett mycket populärt namn var Gamlefar. Understundom kallades han också för Gråfar eller Gutfar.

Odens jakt.

Odens jakt jagar i luften.

Odens jakt har jag inte hört sen mina barnaår, men då hördes den ibland om höstkvällarna och på förvintern. Det lät precis, som om det hade varit två hundar i luften, en med grovt skall och en med fint. De drev bra (Sk. Meddelare f. 1852.)

Odens jakt har jag inte hört talas om, men Rapps jakt har jag själv hört. Det var när jag var liten. Bror min och jag hade varit ute en kväll, och när vi gick hem, så fick vi höra ett väldigt liv i luften. Det var precis, som när ett par hundar skäller, den ene jagade grovt och den andre fint. Mamma sa, att det var Rapps jakt (Sk. Meddelare f. 1844.)

Ett möte med jakten.

Det var ett par, som for från Göteborg en natt. Då fick de se en käring, som kom och sprang så förskräckligt, och efter henne kom en ryttare och red på en häst. Om en stund var han tillbaka, och då hängde käringen på sadelknappen och var död. »Såstu, att ja haff'a?» sa ryttaren, då han red förbi (Sk).

Vattenväsen.

Hur man lärde sig spela av näcken.

Det fanns en strömgubbe i Härråna. Det var en, som var hos honom och lärde sig spela, en som de kallade för »Spelesturven». Han kunde spela »den tolfte takten», och då dansade allting, och då kunde han inte själv sluta att spela (Le).

Det var en strömgubbe, som skulle lära en att spela, men den satt och åt på ett köttben, och då han hade gnagt av köttet, så kastade han benet till strömgubben. Men då sa strömgubben, att bara för det så skulle han få lära sig att ställa fiolen, men han skulle aldrig kunna spela (Le).

Necken höll till i åna, och om det var så folk kastade kött till honom, så dängde han hjulen åt dem.¹ Han var säker till att spela, och han lärde folk att spela med. Så hände det en gång, att det var en, som kastade ett ben till honom. »Nä tack», sa necken, »om du hade gett mig kött, skulle jag lärt dig att både spela och ställa, men nu ska du slippa.» Det var en, som hade lärt sig att spela »tolfte takten» av necken, men han kunde inte stanna, utan de fick komma och skära av strängarna på fiolen (Le).

Om de gick till en bäck och spelade tre torsdagar, så fick de lära sig att spela strömgubbens vals, och det var elva repriser i den (Sk).

De skulle lära sig att spela av strömkarlen tre torsdagsnätter. Hur det var första och andra natten, vet jag inte, men den tredje natten skulle de få konsten. De skulle kasta pengar i bäcken till honom (Be).

Om man ville lära sig spela av necken, så skulle man ge honom en ramsvart katt. Fanns det ett enda vitt hårstrå, så tog necken inte till gott med honom (Sk).

¹ Dänga betyder enligt min gamla meddelarinna i detta sammanhang vässa.

Barnen som red på näcken.

En gang va noga barn ute och bada, och då kom de en häst och hôppa i lann ännu breve dum. De va en sôdden liten granne häst, töckte dum, så den velle di gänna ri på, och så satte di sä opp på'n och skulle ri, men då längde han sä och ble länger och länger, och te slut skulle han te å gå i sjön igen. Så va de ett å barna, sum inte kunne komma opp rektit, och så sae han: »Ta mä i hanna och necke mä opp.» De hände la sä bara, att han kom te å nämna neckens namn, men då ga hästen sä i sjön mä ens, och dum så inte te'n mer. Annas hade di la fått fulja mä i vattent och drucknat (SL).

Näcken hoppas bli salig.

På vägen mellan Gråbo och Stannum finns en bro, som kallas »Nolhagsbrona». I bäcken invid bron stod det en gång en gubbe, som spelade och sjöng: »På dig hoppas jag, o herre kär.» Men så var det en, som körde förbi, och han sa till honom, att han skulle aldrig bli salig. Men då blev hans häst stående och kunde inte rubba sig ur fläcken, förrän han lovade gubben, att han skulle få nåd (SL).

Näcken gör ofog i kvarnarna.

Det var en gång en sjögubbe, som satte upp huvudet i kvarndammen i Fjällared och sa: »Har du sett en sôdden mule?» »Har du känt e sôdda välling?» frågade mjölnaren och slog en potta med tjära över honom. Men då började kvarnen gå så förskräckligt, att mjölnaren blev alldeles hjärtskrämd (SL).

En gång stannade kvarnen för en mjölnare. Då kastade han en näve sand i åna, och så gick kvarnen i gång igen. Det har nog inte funnits strömgubbar på hundra år nu (Le).

»Binda» näcken.

De band näcken genom att kasta en sten i sjön. Föll den med kanten i sjön, så att den inte plaskade, så var näcken bunden (Sk).

Då de skulle bada, lade de sin fällkniv i vattnet, innan de gick i (Sk).

Rösten ur Sävelången.

Det var en, som hade hört en röst ur Sävelången:

»Denne sjön ska heta Sävelånga
den ska varje år ett liv fånga» (SL).

Säven och Säve länge och Säve å
ska ta liv varje år¹ (Sk).

Rösten ur Säveån.

Det hände sig en gång, att det talte ur Säveån intill Lerume kyrka:
»Stunna e kommen, men ka'n e inte här.»² Och med ens efter så kom
det en ryttare och red i med hästen och alltihop och drunknade (Be).

Rösten ur Asjön.

En gång försökte de mäta djupet i Asjön. Då hördes en röst i sjön:

»Om du mäter mina väggar,
»ska'cke ja stäcka dina lägger»³ (SL).

Denna sägen har jag tecknat upp inte mindre än nio gånger i häradet. I Stora Lundby lokaliseras den till sex olika platser: Asjön i närheten av Björboholm, Rambergs hav i Stannum, Snappakälla i Hjälsnäs, Puttlehåla vid Mjörn, Ljungsmossen vid Vallen och Blåbärsås tjärn i skogen mellan Hjälsnäs och Floda. Vidare förlägges händelsen till Brejkälla i Östad och Rävattjärnet i södra Skallsjö. En uppteckning från Lerum har ingen lokalisering.

Sjöfrun i Aspen.

I Aspen fanns det en sjöfru, som visade sig vid vissa väderlekar. Henne såg folk segla på sjön många gånger. Hon var grann framtill, men bak var hon ful och laj, och hon hade många kreatur, och de var brantia allihop. De kom ofta upp på land (Sk).

¹ Eller: Säve långa skall om året tre lik fånga (Sk).

² Ka'n = karlen.

³ Ska'cke ja = skall icke jag, d. v. s. så skall jag minsann o. s. v. Stäcka = korta.

Sjöråets kreatur.

Det kunde komma stora följen med kor upp på stranden. »Sjöråa går vall mä sina kor», sa folk (SL).

En gång kom det en stor tjur ur Mjörn vid Slätten, då det var barn nere vid stranden och badade. »Näcka hit», sa barnen, och då försvann han. Och sedan hade de brantiga kor på Slätten (SL).

Våthults kor gick och betade på Fårahallen intill Tösjön. En gång, då folket i Våthult skulle gå och mjölka, fick de se en tjur, som kom upp ur sjön och öxnade en ko. Hon tog sig med tidd, och sedan hade de brantiga kor i Våthult (SL).

I Skrapekärr hade hūlingen en gång fått med sig en bagge, som inte hörde till, och den kom sedan en liten pojck med röd toppmössa och röda strumpor och hämtade. Han red bort på den, det var havsfruns bagge (Be).

Sjörået och hennes kreatur vållar storm.

Sjöråa lakar och sköljer som annat folk. Då sjöråa sköljer, blir det oväder (SL).

Det var några stycken, som var ute och hade lagt ut revås i Fläskkärr.¹ Då de skulle ta upp åsen på morgonen, var det alldeles lugnt, men då de hade kommit ut på sjön och skulle börja, så tog det i att blåsa alldeles förskräckligt. Då måste de ro i land, så var det lika lugnt som förut. Och på stränderna gick alldeles fullt med branteta kreatur och betade. Det var när de steg upp ur sjön som det blåste (SL).

Sjörået råder över fisken i sjön.

I Småtjänerna fanns ett sjörå, som rådde över fisket. Vilde de få god fiskelycka där, så skulle de gå dit tre torsdagskvällar och fiska. En torsdag skulle de sänka ner en butelj brännvin, en torsdag tobak och tredje torsdagen snus. Och som tecken på att sjörå't fått desse sakerna skulle de få napp den fjärde torsdagskvällen. Då skulle det bli en sopkvast med en bjällra på på kroken. Sedan blev det fisk (Be).

Det var en ifrån Åsen, som hade köpt »kockeliko» och slängt i Troll-

¹ Revås = långrev.

sjön, och han fick hemskt mycket fisk, det nappade, så fort han hann dra upp.¹ Till slut nappade en väldigt stor fisk, som hade kobjälla på sig om halsen, men då blev han rädd och gick. Det var havsfruns fisk, och hon var missbelåten (Be).

Det var en gång en pojk från Kvarnkärr, som var och fiskade i Iglasjön, och då kom det ett grant fruntimmer upp ur sjön och lovade, att om han ville ligga när henne, så skulle han få både jakt- och fiske-lycka (SL).

Sjörået som köpte säd.

Det var en, som träffade ett sjörå på sjön, och hon ville köpa säd, men då han undrade, vart han skulle ta vägen mä't, så sa hon, att han skulle ro ut och välta säcken rätt i sjön (SL).

Mannen som gifte sig med sjörået.

Det var en pojk, som fick se en så grann tösa ute i en sjö, när han gick förbi där en gång. Sen gick han tillbaka, och då hade tösa kommit upp på lanne, och han kasta stål mellan henne och sjön, så hon inte kunde komma någonstans. Han gifte sig med henne, men han var alltid så stygg mot henne. Så skodde han hästen en gång, och när skon inte passade, så rättade hon till den. Hon var så stark. Då blev han rädd, för han hade ju alltid varit så stygg mot henne. Men då sa tösa: »Ja hörde allt va den svarte sa, han sa, att ja skulle vara underdånig» (Sk).

Greve Gummer och havsfrun i Anten.

Greve Gummer ägde Grävsnäs slott. En gång skulle han göra roligt för sina underlydande, och då hade de eldat på Antens is. Men så stannade han längre än de andra på isen, och den började smälta, och greve Gummer var nära att drunkna, men så blev han räddad av havsfrun, och för det skulle han komma till hene om julafton i stället. Och hon hade bestämt, att han skulle komma fastande.

Men grevens fru hade väl fått korn på att han skulle i väg och de bägge första julaftnarna hindrade hon honom. Hon hittade på sina

¹ Ordet kockeliko oförklarad.

konster, så hon fick honom att dricka något eller hur det var. Den tredje julen strödde hon malt i hästmanen, och så frågade hon: »Vad är detta, kom och smaka, hur sött det är.» Men om han gjorde det, det vet jag inte, men i alla fall så red han till havsfrun då.

Ja, hon tog väl emot honom då, och han fick bli hos henne, och så var det en, som kunde gå i vattnet, kan jag tro, och han kom dit och fann hennes slott i sjön. Och där var två stora röda gäddor, som vak-tade ingången till slottet. Men han fick honom med sig ändå, och då stämde havsfrun upp vattnet, så det gick upp till tredje våningen i slottet, och då måtte de släppa honom, så han kom till henne igen.

Hatten hade han hängt på en enebuske, och så sa han, att när den busken är död, så är jag också död. Gamle Sander, som gick omkring förr, han sa, att han hade sett den enebusken uppe vid Grävsnäs. Han skulle ha kommit igen en gång och ha talat till sin hustru vid fönstret, men då skulle han ha varit mera som en vålnad. Han sa, att hon skulle komma ifrån Grävsnäs och köpa Aspenäs i stället (SL. Berättat av Emma Larsson i Hönemossen.)

Greve Gommer red upp på Kallerhalleberget. Där stod han och kallade. Och sedan red han över sjön till Svarteberga. Hästkorna var av guld, och de blänkte, då han red. Han sitter i Svarteberga och plockar på en hud (Be. Berättat av kvinnlig meddelare, f. i Långared.)¹

Slagsmål mellan sjörå och skogsrå.

Gamle Annäs-Anders-Petter talade om, att skogsrå't och sjörå't kom ihop och slogs på Murtaklätten en gång. Det gick så galet, så de ram-lade i Mjörn bägge två, och skogsrå't kunde inte klara sig där utan drunknade, men sjörå't lever la än (SL).

Skogsväsen.

»Själ v brände mig.»

För i tia hade dum södda hära kölmiler, och då va de en, sum sat och vakta mila, och då kom de ett fruntimmer åtte trölla, och hu frågte,

¹ Om denna sägenkrets se bl. a. Nils Ahnlunds uppsats Riddaren och havsfrun — och Gunnar Gröpe (i Budkavlen 1934) samt J. Sahlgren i Namn och bygd 1942, s. 159 ff.

va han hette, och då sae han: »Ja hetter Sjølv», och så tok han en brann och brände'na mä. Och då sprang hu och ropte: »Sjølv brände mej, Sjølv brände mej.» »Ha du sjølv bränt dej, så få du sjølv ha't», sae dum andre trølla då (SL).

Göra två lika långa.

På ett ställe hade de kolmilor i skogen, och där låg kolarna en gång och sov. Då kom ett fruntimmer och började dra i deras ben för att göra dem lika. Men då det inte gick på det sättet, så sa hon:

»Ja ska ätter mi bile banga
och göra er bægge lika langa.»

Det var kolarna, som skulle göras lika långa, för den ene han var lång och de andre var kort. »Bile banga» det var en yxa det (Sk).

Skogsrådet ger jaktlycka.

En annan gubbe var också ute och skulle skjuta orre en gång. Han satt på Långås och laddade, och rätt vad det var så kom det en fin mamsell och satt bredvid honom och strök bössan och tittade på den. Han brydde sig inte om henne, men hade han velat ge sig i kast med henne, så hade han allt fått lära sig skjuta (Be).

Jättar.

Jätten Vrål.

I ett berg bodde det tre jättar. En gång gick en piga förbi berget, och då sa hon: »Naver och Bôr och Vrål.» Det kom kanske för henne, att hon skulle säga så, eller också var det väl den här Vrål, som hade en sådan makt över henne, så att hon var tvungen att säga det. Sedan blev hon tvungen att gifta sig med Vrål, men han skulle döpas, innan han fick henne, och då bar han själv sin dopskål. Jag vet inte, hur det kom sig, att de skulle gifta sig, men på bröllopet frågade prästen honom,

om han hade ätit något. Det skulle han bestämt inte ha gjort. Han var alltid så allvarlig den här Vrål, så de kunde aldrig få honom att skratta, men en gång tog de och stekte en hel get på julafton och ställde på julbordet, då de skulle äta. Där stod hon på alla fyra benen, som om hon hade varit levande. Det tyckte Vrål såg så roligt ut, så då kunde han inte låta bli att skratta. Det gick en omkring här förr och köpte opp djur, han var ifrån Hisingen, och de kallade honom alltid för Store Ola. Han skulle vara av den jättaslakten (SL. Berättat av Emma Larsson i Hönemossen.)¹

Skallsjöbon som råkade en jätte i Sibirien.

Då Karl XII förde krig mot Ryssland, blev många svenskar tillfångatagna och förda till Sibirien. Bland dem var också en från Skallsjö socken. Men i Sibirien fanns det jättar, och det kom en till den här skallsjöbon och frågade honom, om han ville vända tillbaka till Sverige. Om det var så, att han ville göra jätten en tjänst, så skulle han hjälpa honom hem. »Det står en ox ve Skallsjö Högar», sa jätten, »och han står och håller huvvet i en glospann där. Om de' e så, att du vell ta och lösa loss den oxen, så ska ja hjälpa dej hem. Och så står de' e kena (smörkärna) ve dörre där, och den ska du ta på ryggen och bära mä dej, men du får inte titta i'na, för då går de' illa för dej.» Och den här soldaten han kom allt tillbaka till Skallsjö, och där stod oxen vid Skallsjö Högar, precis som jätten hade sagt. Och när han nu hade löst oxen och den hade sprungit sin väg, så tog han kärnan och bar med sig. Men han kunde inte bärga sig många minuter, utan han tittade förstås i kärnan, och då var den fylld med dukater, guld alltsammans. Men kärnan blev så tung, så att han inte orkade bära den längre, utan hon sjönk djupare och djupare ner i marken. Hon ska stå i Skallsjö Högar än i dag. Den skatten har de grävt mycket efter, men de har aldrig fått tag i den.

Men så fick han också frö av jätten, som han skulle gå ut och så på Kôlane mo.² Han skulle inte få gå dit så snart efter, men han kunde inte bärga sig, och när han då kom dit, så hade det vuxit upp jättar i jorden. De var uppvuxna jämnt efter böxelinninga. Men då gick han efter en lie och slog av allesammans (SL).

¹ Jfr Bondesons berättelse om Vrål i Historiegubbar på Dal, s. 89 ff.

² Kolanda mo i Kilanda.

Jätteslagsmålet på Kolanda mo.

Det var en, som fick en påse frö av en jätte, och den skulle han så på Kólane mo, hade jätten sagt, men sen fick han inte gå dit och titta på ett halvt år. Men han gick dit efter tre månader, och då hade det vuxit upp tre jättar jäms efter böxelinninga, och när de fick se, att han kom, så började de att kasta sten, och det kom andra jättar med, och då blev det ett sådant väsen, så allt folket, som bodde på Kólane mo, måste ge sig av. De flyttade till Burhult i stället, och på det sättet blev Burhult bebyggt (SL).¹

Jätten Aster och prästen.

De va en jätte, sum hade gjort en präst e tjänst, och fô de skulle han ha prästes huvve. Men kunne prästen få reda på va jätten hette, så skulle han få behôlla huvvet. Och jätten han bodde la i ett berg ännu nära inte prästes. Så dan fôre jätten skulle komma så geck prästen där oppe på berget och vanka härs och tvärs, och han vesste inte, hû han skulle få reda på jättens namn. Men jätten hade e hustru, och hu sat nere i berget och sjångde fô sett lella barn:

»Vyss vyss, liten kinn,
i môra kommer Aster, pappa din,
mä prästes huvve.»

Och den andre dan, då jätten kom och skulle ha huvvet, sae prästen: »Gu da, Aster!» Då treltete jätten balänges och sprack (SL).

Jätteleksaken.

Här hade gått en sjukdom, så att det mesta folket hade dött ut. Då hände det sig en gång, att det var en gumma i ett berg vid Floda, som kallas Höltera, och hon var ute och gick. Och då fick hon se en dräng, som gick på Drängsereds gärde och plöjde. Då tog hon drängen och oxarna och plögen och alltihop och bar med sig till berget och visade

¹ Jfr liknande sägen i Hyltén-Cavallius, Wärend och wirdarne II, s. 28 om »Jätta-kriget» i Moboda skog.

för jätten. »Secket nett småplock de geck där bôrte och pŭta», sa hon till jätten. Men han bad henne att hon skulle bära det tillbaka, »fô de e ett fôlk, sum ska bli krestet och föröka sig, men vårt släkte ska dö ut», sa han (SL).

En jättetös skulle få gå ut och se sig omkring, och då träffade hon på en bonde, som gick och sådde. Hon tog häst och harv, säckarna och bonden och alltsammans och stoppade i förklädet och bar med sig hem. Då sa jätten: »Om de inte sår på sina ängar, får vi inget att leva av i våra borgar» (Be).

Jätten i Ramberget.

De va en jätte i Ramberget, sum hade bett en kar, att han skulle rätta opp en å desse högastena, sum e på Hjälšnäs mo, fô de va en, sum hade ramlat ner. Betalinga skulle stå ve Mólja ås, och då han hade rest opp sten, så re han dit, och då sto där en söllbägare mä någon brun dreck i. Men han drack'et inte, utan han slå ut'et, och då kom de nôget på hästen, så han feck en bare fläck (SL).¹

»Blåbären» i jättens mat.

Det var en jätte, som satt och åt, och så sköt de på'n, och då bad han, att de inte skulle kasta blåbär i hans mat (SL).

»Smått fint duggregn.»

Ett berg invid Dansered i Bergum kallas Kôrpahälla. En yngre meddelare i Bergum omtalar, att hans farmor berättat om en gubbe, som gick förbi berget och kom i samspråk med en jätte, som satt på berget. »Smått fint duggregn», sa jätten, men då svarade gubben något, så jätten blev arg och sa: »Stort tjockt hållregn» eller något i den vägen. Och så tog det till att regna bra.

¹ Ett inte ovanligt ex. på traditionsblandning. Motivet med den nerfallna stenen tillhör sägenkretsen »Jätten på ön», till vilken också berättelsen om skallsjöbon, som råkade jätten i Sibirien, hör, medan motivet med silverbägaren hör till sägnen om Ljungby horn och pipa. Jfr troll.

Jag anför denna defekta uppteckning, därför att den torde vara enda belägget för denna sägentyp från västra delen av landskapet. Säggen berättas i regel om gästen och har sitt egentliga spridningsområde i Ätrådalen i södra Västergötland. Jfr också Hyltén-Cavallius, Wärend och wirdarne II, tillägg, s. 44, och Götlind, Saga, sägen och folkliv i Västergötland, s. 107.

Bergväsen.

Silvergruvan vid Nären.

I Önnäs eller Töllesjö socken ligger det en sjö, som heter Näern, och där ska finnas en ö, som är rik på silver. En gång ropade det ur Sala silvergruva: »Min syster i Näern, som är mycket rikare än jag, hon får vara i fred, men inte jag» (SL).

Bergafolket väntar på Guds nåd.

En gång, när en präst var ute och körde, fick han höra, att bergafolket hade så roligt i ett berg invid vägen och dansade och sjöng:

»Här går vi på våde
och väntar på Guds nåd.»

Prästen sa till dem, att de aldrig skulle få Guds nåd. Men han blev så sjuk efter det, så de måste köra honom tillbaka till berget, och så sa han till dem, att de skulle få Guds nåd och då blev han bra igen. Det talade mamma om, och det skulle visst ha hänt vid Linneklinten (Le. Berättat av Emma Söderlund.)¹

Bergasmedens lie.

»Nolasmen» bodde i ett berg nere vid Sävån ungefär mitt emot Kusebacka. »Heen» (en som bodde på Heden) hade fått en lie av honom, men han hade måst lova att inte titta i eggen. En gång gjorde han det ändå, och så var det slut med lien (Sk).

¹ Linneklinten är en kulle vid Stillestorp i Stora Lundby.

Åschebergskäringa.

I Tvärsjön finns en ö, Åschön, men det ska betyda Åskön, och bredvid ligger berg, Åscheberga, och i de bergen bodde en käring, Åschebergskäringa. Henne mötte min syster vid Åschetjänt en gång (Sk. Berättat av Sofia Pettersson i Tvärsjödal.)

Göm'et till i morgon!

Hans i Hällingsbo gick förbi bergstalpet vid Hägnan en gång, och då sa det i berget: »Där går Hans i Hällingsbo förbi, be'n gå in, så ska han få mjölk och söta soppor.» »Har I mer än I gör med, så göm'et till i morgon», sa Hans. »Hade vi vetat det förut, så hade vi varit bättre, än vi är», sa de i berget då. Hans i Hällingsbo var morfar till min styvmor (Le. Berättat av Karl Cervin.)

Det var en kvinna ifrån Annäs, som skulle köra till stan. Då hon kom till Trånget, så kom en gumma ut ur berget och sa: »Kom in, ska du få varma ärter.» Men hon ville inte utan svarade: »Har du mer, än du behöver, så göm det till i morgon.» »Hade jag vetat det förut, så hade jag varit en rik kvinna nu», sa hon i berget då (SL).¹

Bröllopsföljen som bergtagits.

Det hände sig en gång, att ett helt bröllopsfölje blev intaget i Lella-Mölja (SL).

Brölloptorpet borte vid Brattås har fått sitt namn av det, att en brudfärd togs in i berget där (SL).

Alldeles vid gränsen mellan Bergum, Angered och Nödinge ligger Bruarehallera. Där blev en brudfärd intagen i berget (Be).

Det finns en ö i Ömmern, som heter Bruareholmen. Där har en hel brudfärd blivit intagen (Sk).²

Mannen som togs in i Markakullen.

Det var en karl, som var intagen i Markakölen en gång, men de, som bodde där inne, sa till honom, att han inte fick läsa till maten, då

¹ I en tredje uppt. förlägges händelsen till Habergat vid Fröstebo i Stora Lundby. Jfr även Troll.

² Ömmern, en av de vackraste sjöarna i trakten, är cirka fem km lång. Utmed sjön löper den nyanlagda bilvägen Hindås—Alingsås.

han åt. Det gjorde han nu i alla fall, och då såg han, att det bara var hoppetåsser och fyrfötter, han hade fått. Så på söndag så ringde Lerume kyrkklockor, och då kom det en liten grann tös och öppnade för honom, så han kom ut igen (Be).¹

Troll.

Trollen ta in folk i bergen.

Knallar-Inggärds Lars blev intagen i ett berg i Lerum i början på 1800-talet. Han skulle göra sig till och vara duktig och hoppade omkring på berget och sa: »Troll, troll, ta mig!» Han blev tagen och fick vara i berget i tre dar, men han var så förständig, så han lät bli att äta. Han läste för maten, och då blev det bara ödlor och elände. På söndagen ringde det i Lerume kyrkklockor, och då kastade trollkärningen ut honom. »Nu kan du ge dig av till din mor, som bara håller på och gapar», sa hon. Mor kände bra till denne pojken (Sk. Berättat av Janne Andersson, f. 1852.)²

Det var en kvinna, som trollen kallade på. »Maria, Maria», sa de. Och de hade spänner av guld (SL).

I Linneklinten fanns det troll förr i tiden. En gång inträffade det, att en piga i Fjällestorp blev tagen av trollen. Men då det hade gått några dar, så kastade de ut henne igen (SL).

Ett helt brudfölje blev intaget i Skallsjö Högar. Ett brudpar skulle till Skallsjö kyrka för att vigas. Då kom det troll ut och bjöd dem att dricka ur en bägare. Och så blev allesammans tagna av trollen (Le).

Härmed är jag framme vid den bekanta sägnen om Ljungby horn och pipa, som i Vättle härad lokaliseras till bl. a. Galgaberget i Bergum och Lella-Môlja i Stora Lundby.

Bruden i Galgaberget räddas från trollen.

Galgaberget ligger mitt för Dockered, och där hade en brud blivit intagen på själva bröllopskvällen. Bruden var ifrån Stannum. En gång

¹ Jfr Troll.

² Jfr närmast föregående sägen. Gränsen mellan bergväsen och troll är mycket flytande. Den ovan anförda sägnen om Lars var mycket känd i Skallsjö och Lerum.

fick hon se sin brudgum rida förbi berget och då bad hon, att hon skulle få gå ut och ge honom en bägare med dricka. Då hon kom ut till honom, så tog han bägaren med ena handen och lyfte upp henne i sadeln med den andra, och så slog han ut det, som var i bägaren. Då kom det troll efter honom, men i ett berg intill ropade det:

»Ri åv vägen den snåle
och ri på akern den håle.»

Det gjorde han, och så blev både han och bruden räddade.¹ Det var ovänskap mellan trollen i de båda bergen, för den ena trollkärningen hade velat låna en kittel på julafton av den andra, och det hade hon inte fått. Den skulle hon haft att koka sin vitagröt i (Be).

Bruden i Lella-Môlja.

Bruden hade blivit intagen i Lella-Môlja. Brudgummen red förbi där en gång, och då fick han en bägare att dricka ur av henne. Då han red bort med henne, hörde han några troll ropa:

»Ri å vägen den håle
och in på ackern mä din fåle.»

Bägaren ska finnas i Lundby kyrka än i dag (SL).

Det blev en brud intagen i Lella-Môlja. En gång var det en, som red förbi. Då sa trollkärninga i Ramberg:

»Ri å vägen, din håle,
och in på akern, din skråle.»

Trollkärninga i Lella-Môlja sa då: »Fy büle! De var e grannkvinna ja har.» — »De ska du ha för att ja inte feck lana din kättel julafta» (SL).

Hur Björketorp fick sin nattvardskalk.

Björketorps nattvardskalk är kommen från ett trollberg. Det var en gång en, som red förbi berget, och då kom det ett troll ut och räckte

¹ Trollen hade inte makt att fortsätta förföljandet över plöjd åker.

honom en bågare med dricka i, och han tog bågaren och red i väg med. Då sprang trollkärningen efter sin stora piska, och så var hon efter honom med den. Då ropade en annan trollkärning:

»Ri aker och äng i våle
och inte vägen den håle.»

Men trollkärningen var ändå så nära, att då han kom fram till kyrkemuren och kastade sig över den, så var hon framme och klöv itu hästen med piskan. För hästen han kunde ju inte komma över muren.

Men den andra trollkärningen skrattade och sa: »Nu tog han Snuttras bölle» (Sk).¹

Det halta trollet springer bra.

Här ska vara en kyrka, som har en bågare, som kom dit på det sättet, att det var en, som skulle till kyrkan en julafton, och då kom det troll ut och bjöd honom dricka, och det slog han ut på hästens länd, och den blev alldeles fördärvad. Och så sprang de efter honom allesammans, och det var särskilt en halt, som var säker till att springa. Då sa någon:

»Ri på akern, din våle
och inte på vägen den håle.»

Och det gjorde la han (Sk).

»Fader vår skulle aldrig varit med.»

Det var ett brudpar, som hade varit och vigt sig i Angereds kyrka, och de var från Rösered. Då de nu på hemvägen kom nedanför Varp-hôla, så sa brudgummen till förstyren, att han var törstig och ville ha lite att dricka. Då kom det ut en trollkärning ur berget med en fin bågare, men brudgummen slog ut det, som var i den, och det kom på hästen, och då gick låa bort. Han kastade bågaren, så trollkärningen fick den tillbaka, men då sa hon: »Fader vår skulle aldrig varit med» (Be).

¹ Jfr om Snuttra också A. Q. Johanson, Sandhults socken med Hedared, s. 38, Hyltén-Cavallius, Wärend och wirdarne.

Trollen i Ramberget.

Folket i Ramberg kom bra överens med trollen i Ramberget. De fick till och med låna pengar av dem, men till slut flyttade trollen till Hunneberg (SL).

Morfar kom langt oppifrå lant, daskane i fattidom och adom.¹ Och så kom han i tjänst hos boen i Ramberg. Och i dum berga va de tröll, och boen lante penga å trölla, men han behövde aldri betala tebaka, fô dum sae, att dum skulle flötta sjólva. Så ja tro aldri, att trölla va stögga. Dum flötte te Halle- och Hunneberg (SL. Berättat av meddelare f. 1848.)

De berättade också en historia om en, som red förbi berget en gång. Han var nära att bli intagen. Det skulle vara bra att gå ut på det plöjda. Då hade trollen ingen makt (SL).

Trollkvinnan förlöses på dörren.

Det var på ett ställe det kom troll en kväll. Trollhustrun skulle föda ett barn, och därför tog de ned dörren och lade på golvet, och då gubben på stället frågade, varför de gjorde så, svarade de: »Det völler I inte har sopat och höfsat i kväll.» Och så låg hon där på dörren och fick sitt barn, och det stod snart om, och dörren satte de upp igen (SL).

Trollen lyckas inte byta barnet.

De va på ett ställe e kvarn, sum brände opp va påsk, hu hade vesst bränt två gånger. Hustrua dä på stäelt hade fått ett barn, och så skulle di vaka, så inte trölla kom och föbytte barnt. Dämmeså skulle drängen legga i kvarna mä bössa på påskanatta, men då han hade leggat där e stunn, så kom de in så möcke smått, sum änna likna fôlk, tröll va de la, kan ja tro. Och di fäkta och hoggde och kägglä opp änna sum en barnånge åtte trä, och så sae di:

»Vi ska hôppa och dansa, te dagen blir ljus,
sinn ska vi tänna ell i varenda knut.»

¹ Adom = armod.

Men då va de drängen, sum skjüt ett skött, och då sprang di på dörren allihop. Men inna dess hade de ändå vart nôgen å dum inne och fôsökt å byta te sä dumses barnånge, men han hinde bara mä å lägga dit denne häre träbeten, inna drängen skjüt, så de rektia barnt kom di inte åt.

Men nä nu drängen kom in, så fråga han, hû di hade vakat, och då talte di om, att di hade vakat hela tia, men en gang hade ljust blåst ut. De va, nä di skulle bytt ången. Men nä di titta te sett barn, så lå dä nu två stöcken. Och di kunne inte begripa sä på vecken sum va dumses och vecken sum va tröllånge. Men hû de va, så va de nôgen, sum lärde dum, att di skulle ta in en orm och lägga i ett baketrüg och sinn piska ormen. Då ble dumses egne barnånge rädd, men den andre klappa ormen och ynka'n: »Stackas du lelle!» Då begrep di, att de va börtbytingen, och så sopa di ut'en. Och ätte den tia geck han ute i skogen och jämra sä och gråt: »Va gött ja hade't, nä ja va där!» (SL).

Bortbytingen i Rösered.

De hade ett barn i Rösered, som åt så förskräckligt och inte ville växa, och de tänkte, att det var en bortbytinge, men de visste inte säkert. Då var det en kvinna, som lärde hustrun på stället, att hon skulle ta och brygga i ett äggskal, så skulle hon nog få se, om det var en bortbytinge eller inte. Hon ställde sig till och gjorde som den andra hade sagt, och då sa bortbytingen: »Ja har sett Risve'n oppbränder och oppränder sju gånger, men ja har aldri sett, att di har bröggat i ett äggskal.» Då eldade hustrun opp ommen och tog bortbytingen på e gressla och skulle skjutsa in i elden, men då kom trollkåringa med hennes barn och sa:

»Din barnånge har ja både klappat och kösst,
men min barnånge har du både nappat och pött» (Be).

Några fragmentariska sägner om bortbytingar.

Det var en bortbyting, som sa: Ja e så gammel som iven på Tive'n, men aldri har ja sett bryggas och bakas i ett lakekar förr» (SL).

Det var en bortbyting, som sa, att han hade sett Tiveden oppvuxen

och nedbränd sju gånger, men han hade aldrig sett det bryggas i ett äggskal (Le).

Det var en bortbyting på ett ställe, som sa, att han var så gammal som toppen på Rive'n och rota på den andre ve'n (An).

Det var en hustru, som skulle kasta en bortbyting i ommen, men då kom trollkärningen tillbaka med hennes barn: »Så illa har ja inte gjort ve ditt barn, som du tänkte göra ve mitt», sa hon (Le).

Bortbytingen får nattvardsvin.

Det var på ett ställe här borte, som de trodde, att de hade fått en bortbyting. Då var det en gumma, som sa till dem, hur de skulle bära sig åt för att komma underfund med om det var en bortbyting eller inte. »Laga, att I får sådant vin, som blir över i kalken vid nattvarden, och ge honom det. Är det då en bortbyting, så stryker han åt.» Pojken fick av det vinet, och han strök åt (SL).

Hur trollen fick mjölk.

I Grinnarekølen bodde det troll.¹ En gång hörde de, hur trollbarnen skrek i berget. Trollkärningen sa till barnen, att de inte skulle skrika, för de skulle snart få mjölk. »Nu går Andrias-mora och ska mjolka», sa trollkärningen, »och då sparkar korna ut mjölken, och så svär Andrias-mora, och då får vi den mjölken» (Be).²

Trollens överflödiga mat.

Det var en, som skulle förbi ett berg, och då kom en trollkärning ut och ville, att han skulle komma in och äta. »Har du mer, än du behöver, så göm det till i morgon», svarade han. »Går det?» undrade trollkärningen. »Visst går det», sa han. »Hade jag vetat det, så behövde jag inte haft sju försprängda ungar nu», sa trollkärningen (SL).

¹ Grinnarekølen — ett berg i Stannum.

² Jfr bl. a. Folkminnen och Folktankar 1932, s. 104.

Trollen hjälper bonden att skära säd.

Det var en bonde, som hade ett åkerfält, och all säden blev mogen på en gång. Då sa bonden, att om han kunde få säden skuren riktigt fort, så skulle han släppa till sin store svarte tjur. På natten kom trollen och skar av säden.

»Skär vasst, skär vasst,
men akta boens ax»,

sa trollen. På morgonen, när bonden kom upp, var säden av och tjuren borte. Den historien hörde jag i Stannum. (Berättat av Matilda Börjesson.)

Drängen lagar trollens bakredskap.

På Kalvhage gårde gick en dräng och harvade, och det var bredvid Markakölen, och den är alldeles toppane full med troll, har de alltid sagt. Då hörde han, hur det sa i berget:

»Vi ska baka,
men sönnar e både sopa och raka.»

»Hit mä't, så ska jag lagat», tyckte pojken, och när han hade kört ett drag till, så var det utlagt. Och då var det för honom att ställa sina brynter (hästar), och så lagade han det och lade grejorna på samma ställe, där han hade funnit dem, och om en stund var det intaget i berget igen. Men då det hade gått en stund till och han var färdig med åkerstycket, så var det utlagt en halv kaka bröd, och det var fint vetebröd. »Är det i Guds namn givet, så ska det i Guds namn förtäras», sa drängen. Och så åt han upp kakan, och det mädde han inte illa av (Be).

Det var en bonde, som gick och plöjde utanför Leksberget.¹ Rätt som det var så hörde han någon i berget, som sa: »Nu geck mi gressla i sönder.» »Kast ut'a, så ska ja laga na», sa bonden. När han hade kört en stund, så låg gressla utanför berget, och han lagade den. Sedan låg det två halva kakor där, en till bonden och en till drängen. »Det ska faen äta trollbröd», sa drängen. Bonden åt sin kaka, och det mädde han bra av, men drängen blev sjuk (Be).

¹ Ett berg i Angered.

Trollkärningen som kastade bröstet över axlarna.

De va en, sum hade sett e trollkärning eller va de va fô e i skogen, och hu hade så brått, så hu sprang. Och hu kasta bröstet över axlarna, men va hu gjorde e inte gött å veta (SL).

Mannen som trampade i trollens mat.

Det satt troll i vägkanterna mellan Skallsjö Högar och Skallsjö gamla kyrka. De satt och åt mitt i vägen, och »gamle Busken» var den ende, som kunde se dem. De brukade hugga med knivar efter folk (Sk).

Höss-Elias gick genom Trånget en julafton, och då var det dukat mitt i vägen, men det såg inte han, utan han trampade på tallrikarna. En annan, som var med honom, såg, hur de högg efter Elias med sina knivar (SL).

Det var några, som satt på en väg och lagade sin mat och stekte fläsk. Då kom det två och gick vägen fram, och den ene var i syne, så han aktade sig, men den andre gick mitt i stekpannan. »Aj, vårt fläsk!» sa en. »Det var den blinne, det var den blinne», sa en annan (Le).

Underjordiska.

Äli i Dockered hos de underjordiska.

Äli hade inte gått i kyrke efter sin barnsäng, och så stod hon och lockade på sin ko, och då öppnade det sig i jorden, så hon ramlade ner. Då frågade gubben, vem det var, och käringa sa, att »de e Äli i Dockere, sum står på vårt tak och gapar». »Släpp ut'a igen, fô hu har ett litet barn, sum legger och skriker», sa gubben (Sk).

Tomtar.

Tomten stönar för ett halmstrå.

De va en tômtagubbe, sum kom och bar ett strå och kasta på lon, och så gjorde han ett stönane, fô de va tångt, och då sae boen: »De va la inte nôt å tjåsta fôr.» »Ja, få ja draet ifrå dä så möt, sum ja ha draet te dä, få du la se, hu möt du har igen», sae tômtagubben (SL).

Lyktegubbar.

Lyktegubben lyser för folk.

Löktegubba lyste fô fôlk, men di velle ha en styver. De va en, sum hade bett en löktegubbe, att han skulle lysa sä hem, så skulle han få en styver. De skulle vesst ha vart i Hjältnäs. Men nä han kom te trappa, så ble han stusk imot'en och velle inte ge'n någon styver, fô han töckte, att han ändå va hemma. Men då ble han lyst bört i môsa och kom allt va gaert va (SL).

Pojken som lurade lyktegubben.

Det var på ett ställe det alltid lyste, och då var det en pojke, som plockade ihop en massa skräp och grävde ner ett stycke ifrån. Sen gick han dit e afta och ställde sig och lyste där. Rätt vad det var, så kom det en lyktegubbe och frågade honom, vad han gick där och lyste för. Då visade pojken sin skatt, men lyktegubben tyckte, som sanningen var, att det var bara skräp, och sa till pojken, att han skulle följa med honom, så skulle han få se på bättre. Han visade pojken en stor kopparkista, och i den hade han många gamla mynt och pengar, men då fick pojken upp en fällekkniv och kastade i kistan. Efter det kunde lyktegubben inte göra något mer vid den, och dan efter gick pojken dit och tog med sig kistan därifrån. För nu var den inte fördold längre utan gick att ta opp, och det skulle ha timat borte i Härry (Be).¹

Lyktegubben en ohederlig läntmätare.

Somliga säger, att lyktegubbar är lantmätare, som har tagit mutor och får gå och lysa efter sin död (Le).

¹ Samma sägen berättas också i Stora Lundby och Skallsjö.

Mara och varulv.

Maran rider hästarna i stallet.

De skulle binda en lie över hästen i stallet för att skydda honom mot maran. På ett ställe hade maran ridit hästen länge om nätterna, och till sist hängde drängen en lie över honom. Morgonen efter satt han själv »nerdutton» på hästryggen, och var död. Han hade varit mara själv (SL).

Kalla maran vid namn!

Då det är någon, som har ont av maran, så ska de täppa till alla hål, så hon inte kan komma ut, och sedan ropa alla möjliga namn. Träffar de då på det rätta, så ger hon sig till känna, så de får veta, vem det är (Sk).

Mannen som gifte sig med maran.

Det var en, som led av maran, men han hade fått lära sig, att han skulle stänga för ett grenahål, som fanns i väggen. På det sättet blev maran inestängd, och det var ett fruntimmer, som han gifte sig med. Men en gång blev det oenigt, och då öppnade han för det hålet, och så fick hon ge sig av (SL).

Skomakaren och maran.

På ett ställe satt ett par skomakare och gjorde skor till långt fram på natten. På ommen låg en piga, men rätt vad det var hoppade det ner en katt, och han sa: »Usch, langer väg och kallt.» Men en av skomakarna slog till katten med en läst, och på morgonen låg pigan på ommen och var död. Det var hon, som hade varit katt och skulle ut och rida mara på folk (Le).

Det var en skomakare, som satt på ett ställe och gjorde skor, och då kom det en katt och sa: »De e langt och kallt te Naum.» Skomakarn slog till katten med en läst, så han dog, och sen fick de höra, att det hade dött en piga på ett annat ställe (Sk).¹

Manulven — finnarnas trolldom.

Manulvar har det varit tal om, men det är många år sen. När det var så, att tassa var svåra och någon anfallde tassen, så fick han en tassahud på sig, och det var finnarnas trolldom för att han hade gjort ont vid tassen (SL).²

Hur manulven såg ut.

Manulven var högre och större än en vanlig tasse. »Se de va ju en kar unner tassahua» (SL). Det fanns manulvar förr. De hade e knappar' under buken (Sk). Manulvar hade knappar under buken. Annars var de lika vargarna (Be).

Herremannen som »sprang tasse».

Det var riktigt en fin herre, som fick »springa tasse», och så kom han till ett ställe, och hustrun blev rädd, då han skrapade på dörren och stod där, när hon öppnade, men så sa hon: »Kommer du Per?» eller vad det var för namn, och då när som hon ropte det namnet, så gick han undan, och lite efter kom det en fin herre och presentera henne mycket pengar för att hon hade hjulpet'en. För då en manulv kom och skrapade på en dörr, så ville han, att de skulle namnkalla honom, säga Petter eller Per eller något, och så sprang han då avsides och blev av med huden. — Manulven var högre och större än en vanlig tasse, se det var ju en karl under tassahua (SL).

Manulven gråter.

De va på ett ställe en varg kom och titta så tyket i dörra, och då va de nögen, sum sae, att di skulle ta e öx och slô'n i skallen mä. Men

¹ Jfr Folkminnen och folktankar 1931, s. 195 f.

² Manulv är i Vättele det dialektala namnet på riksspråkets varulv. Tasse = varg.

då så di, hu tåra kom i öga på'n. Och då va de nôn, sum börja kalla vargen i namn, de ena ätte de andra, karanamn allihop, och då te slut fant la di de rätta. De va finna, sum hade fôvannlat'en te varg (SL).

En karl i Långared kom bort, och de visste inte, var han fanns.¹ En dag satt en gumma i Låddebo och bakade, och då kom det en tasse in och satte sig att titta, och han hade tårar i ögonen. Till sist utbrast gumman: »De e la inte du, Anders?» Då blev han människa igen. Och han talade om, att medan han hade ränt tasse, så hade han ätit två lamm men för övrigt bara vidjestumpar (Le).

Manulven anfaller hustrun.

Det var en kvinna, som gick från ett kalas, och hennes gubbe var också med. Men så gick han undan lite grand, och då kom han inte tillbaka sedan. Men det kom en varg, och då blev hon rädd, för vargen kom och rev i hennes kjortlar, och då ropade hon: »Anders!» Då förvandlade vargen sig till människa igen, men då han blev lik sig igen, så hade han ändå trådar mellan tänderna. Det var hennes gubbe (SL).

Kyrkor och kyrkklockor.

Kyrkplatsen utses.

Lundby kyrka skulle stått vid Lekstorps Trekant, men folket var inte kropp te å få timret te å ligga still. »Di gamle kara va alles övegevna och vesste sturt inte, va däj skulle ta sä te», men så var det en, som hittade på, att de skulle öka ett par vita oxar. Och när de då hade okat de vite oxarna, så släppte de dem, och då gick de och ställde sig där kyrkan nu står. Och så byggde de kyrkan där (SL).

Då Skallsjö kyrka skulle byggas, så spände de två tvillingstutar, som aldrig hade blivit körda förut, för en stock, och sedan fick de dra den vart de ville. Då stutarna stannade, hördes det en röst i luften: »Skall ske, skall ske», och då förstod man, att det var bestämt, att kyrkan skulle byggas där. Socknen fick sedan heta Skallsjö (Sk).¹

¹ Långared ett ställe i Lerum.

² Namnet uttalas Skallsje.

Jättarna oroar kyrkbygget i Bergum.

Det fanns en jätte på Gorås, som inte tyckte om att de hade stakat ut plats för kyrkbygge på Kyrkås. Han tog stenar och slungade med sitt strumpeband, och de föll ner på Kyrkås, och sen gick det inte att bygga kyrkan där, för stenarna låg i vägen. Därför måste kyrkan läggas på en annan plats, men Kyrkås fick sitt namn på det sättet (Be).

Bergume kyrka skulle stått i en dal nära Björsared, som kallas »Körkäckera», men en jätte kastade dit en stor sten, så att den inte kunde byggas där (Be).

Kyrkohästen.

Då de skulle bygga kyrka, skulle de gräva ner ett djur först, en katt, en häst eller någonting.

De brukade tala om kyrkehästen förr i tiden. Den var de rädda för. Det var väl den hästen de hade grävt ner, kan jag tro. Det var en, som hade slagit vad med en om att han skulle våga gå till kyrkan mitt i natten och sätta en syl i dörren, men då han kom dit, så kom det en vit häst efter honom, så han måste väl ge sig i väg (SL).

»Står min kyrkas murar än?»

Det var ett fruntimmer, som hade kostat upp en kyrka, och så skulle hon ha sagt, att så länge som kyrkans murar stod, så skulle hon inte få dö. Och så skulle hon visst få mat eller dricka av prästen på julafton eller ottensången. Hon var väl som en vålnad på något sätt, hon stod i vanghus't eller hur det var, och då prästen kom, sa hon: »Står min kyrkas murar än?» (SL).¹

Gesällen som göt Lerums storaklocka.

Lerums storaklocka göts vid Stora Härlanda. Mästaren själv åkte till Alingsås, och gesällen göt klockan färdig på egen hand. Efteråt

¹ Denna sägen berättades av Emma Larsson i Hönemossen. Jag har inte funnit den på annat håll. I svensk folkminneslitteratur synes den vara okänd. I E. T. Kristensen, Danske Sagn II återfinnas däremot under rubriken Kvinden i kirken, sid. 287 ff., inte mindre än tio uppteckningar av sägen.

slog han ett slag på klockan för att höra, hurudan klangen var, och då gick det tre blodtårar ur klockan. Och klangen var så stark, att mästaren hörde den, då han på återvägen befann sig mellan Ingared och Tollered. Och då han kom fram, sa gesällen: »Denna klockan ska ta tre liv, mitt och ditt, och vem den tredje är det vet jag inte.» Men mästaren, som förstod, att gesällen hade blivit skickligare än han själv, sa:

»Har du tagit brödet från mig,
så ska ja ta livet av dig»,

och så slog han ihjäl gesällen. Det blev han avrättad för, och en gång har klockan ramlat ner och slagit ihjäl en man (Le).

Då de hade lagat i ordning gjutmattan till kyrkklockan i Lerum, var mästaren borta, och gesällen göt klockan ensam. Och då den var färdig, så föll det tre bloddroppar ur klockan. Då sa gesällen: »Nu vet jag, vad min tid tillhör.» Så slog mästaren ihjäl gesällen, och det fick han också dö för, och en gång ramlade kläppen ner och slog ihjäl en karl. Därför säger Lerums kyrkklocka: »Man-dråp, man-dråp.» Och klockans klang var så hög, så de måste borra in bly i den (Sk).

Samma sägen berättas om Stora Lundby.

Då Lundby storaklocka skulle gjutas, så var mästaren inte med. Då göt gesällen den ensam, för han kunde inte vänta, då gjutmattan var färdig. Och sen kom det tre bloddroppar ur klockan. Och då mästaren kom tillbaka, så slog han ihjäl gesällen (SL).

Den motsträviga kyrkklockan.

De skulle frakta en kyrkklocka från Hemsjö eller Skallsjö över Ömmern till Ödenäs. Men klockan sa: »Förr än ja från syster Karin går, ska jag i Ömmern stå.» Och så gick hon till botten (Sk).

Kyrkklockan i »Storehulja».

Danskarna hade kastat Bergume storaklocka i »Storahulja». Sedan har de försökt dra upp henne med tvillingdragare, men det var någon, som inte kunde tåla, och så sjönk hon igen (SL).

Bergume kyrka har använts till stall av danskarna tre gånger. En gång skulle de frakta klockan över en bro, och där damp den ner i åna, och det stället kallas klockehulja än i dag. En gång försökte de ta upp klockan, men då kom det en höna och drog ett halmläss. »Detta ska ja te stan mä i da», sa hönan. Och det tyckte desse, som skulle ta upp klockan, var så besynnerligt, så de kunde inte tåga still längre, och så sjönk klockan igen. Se, det är förbjudet att prata, då en ska försöka ta opp skatter (Be).

Kyrkklockan i Gattkärr.

Det finns en mosse bort emot Ljungslätt, som kallas Körkemösen. Mitt i mossen ligger en liten sjö, som heter Gattkärr. I den ska det ligga en kyrkklocka (SL).

Farsoter.

Pestbarnen.

Två små töser kom och stod utanför husen, då pesten gick. Den ena hade en riva och den andra en kvast. Om den, som hade rivan, rakade, så dog inte alla, men om den andra sopade, så dog varenda en. Så folk kunde se, hur det skulle gå (Sk).

Innan kolera bröt ut, såg de två barn, som gick omkring. Det var en pojke och en tös, och pojken rakade, men tösen sopade. Och där de sopade, där skulle alla dö, men där de rakade, där blev några över (Be).¹

Prästen binder pestbarnen.

Då digerdöden härjade, var en präst ute och gick en gång. Han mötte då två små barn, som kom och rullade brödkakor efter vägen, och då han frågade dem, varför de gjorde så, svarade de: »Det tryter inte bröd, men det tryter spikar och bräder.» Men prästen hade sådan makt, så han band barnen i en buske, och den dog med ens. Men diger-

¹ En tredje uppteckning av sägnen har gjorts i Lerum.

döden upphörde (Sk. Berättat av Sofia Pettersson, Tvärsjödalen, som trodde sig ha hört sägnen av en värlänning, som var förvaltare på Floda herrgård.)

Pestgraven i Våthult.

I Våthult låg förr ett stenrös, och under det skulle en tös ha blivit begravd levande.¹ Det var då digerdöden gick, som det skedde. Hon fick sitta i graven och äta på en smörgås, och så passade de på och hävde jord över henne. De trodde, att inte sjukdomen skulle få så starkt fäste i trakten, när de hade gjort så. Jag minns det röset. Det var inte gärna någon, som ville ta bort'et, men till slut kom det bort ändå (SL).

För att få slut på pesten grävde de ner en tös, och hon fick en smörgås, för att hon skulle gå ner i graven. »Gräv inte jord på min smörgås», sa tösa, då de började gräva. Hon var bara åtta år (Le).

De enda överlevande.

Då digerdöden hade gått i våra bygder, var det bara ett par stycken, som levde över. Det var en karl, som bodde i Våthult, och en kvinna i Angered. Han gick omkring och skulle se efter, om det fanns någon, som hade levat över, och då fick han se, att det rök ur en skorsten i Angered. Han gick dit, och sedan flyttade de ihop (Be).

Efter digerdöden var det endast två människor kvar i Bergum. Det var en karl i Torvhög och ett fruntimmer i Helgered. Karlen gick upp på Storhögen, och då fick han se, att det rök i Helgered, och då gick han dit (An).

Krig och fejder.

»Danske dammen» i Skallsjö.

»Danske dammen» ligger nära Skallsjö gamla kyrka. Den har danskarna grävt under något krig med Sverige (Sk).

¹ Våthult i Lerum nära gränsen till Stora Lundby.

Striden om Bohus.

Striden har stått mycket hårt om Bohus' fästning. En gång byttes den mellan svensken och dansken sju gånger på e frukostebeta (SL).

»Kungshålan» i Hjältnäs.

»Kungshålan» i Hjältnäs såg la en, när en var barn. Där satt tre fylkeskonungar och gjorde fred (SL).

Då det var krig, så stod de på Mona och Brattås och kridde. Det finns en håla på Mona, där tre kungar en gång satt och stiftade fred, och då anlades tre små stengator för dem att gå, då de skulle därifrån. De stenarna har bönderna kört bort, de kunde väl fått vara i fred. Mamma tjänte i Hjältnäs, och hon talade om, att när de körde jord från gravhögarna där, så kunde de se benflisor. Hon var född 1810 (SL. Berättat av Emma Larsson i Hönemossen.)

Slaget vid Öldaln.

Öldaln har fått sitt namn av att det har stått ett slag där ovanför. Då slog de sönder alla öltunnor, och så rann blod och öl i en strid ström genom dalen ner till Mjörn (SL).¹

En gång, då det var krig, hade danskarna sitt ölförråd i Öldaln (SL).

»För Säve langa och Pikenborg bevare oss, milde herre Gud!»

Vid Pikenborg blev danskarna vräkta i Sävelången en gång. Sedan dess har danskarna en särskild bön i litanian: »För Säve langa och Pikenborg bevare oss, milde herre Gud!» (Berättat av Frida Svensson, Hemsjö, f. 1871.)

Myrstacken som lurade danskarna.

Pikenborg är en ås, som ligger mellan Öjared och Norsesund. Där bodde en kung Pik, och han hade sin säng stående på Sängaråsen. Där

¹ Öldaln (údån) vid Hjältnäs gamla småskola.

brukade han ligga. En gång var dansken kommen till Högelid inte långt ifrån Tollered, och då fanns det en väldig myrstack uppe på Sängaråsen, och det var någon, som inbillade danskarna, att det var en fästning, och då blev de rädda och gav sig i väg (SL).

»Häst och kär för var fjär!«

Det var en av Liljorna, som kunde mer än andra. Han var ute och red högst uppe på Angere Högar en gång, och då fick han se, att danskarna hade lägrat sig på Hisingen. Då var han efter en fjärdyna, och så röstade han den, så fjädrarna virvlade i luften, och så sa han:

»Häst och kär för var fjär!«

Det blev en stor armé av de fjädrarna, och när danskarna fick se den, så gav de sig av (Be).¹

Danskarna hotade Lerum en gång. Då gick Ola i Alekärr ut och röstade en fjärbolster och sa: »Häst och kär för var fjär!« Och så fick svenskarna så mycket ryttare, så danskarna blev slagna (Le).

Märkliga herremän och fruar.

Herren till Pikenborg.

I Pikenborg huserade en, som hette Petter Pik, och hans hustru var så ogudaktig, så satan tog henne levande. Så hade de en damm, som hette Gåsadammen, och där hade de sina gäss (Sk).

»Piken« hade varit i Lundby kyrka en gång, men på återvägen stupade han i Östergårderna vid Hunsared, och så var det slut med honom. Pikea var så ogudaktig, så henne tog Skam (SL).

Pinntorpafrun.

Det var någon en gång, som hade gjort något emot Pinntorpafrun. Då befälde hon honom, att han skulle hugga ner en ek och köra hem

¹ I ytterligare två uppteckningar, varav en från Angered och en från Bergum, förlägges denna underbara händelse till Angered.

den med grenarna på. Men han var så säker, så när han hade huggit ner eken, så körde han hem den med alla grenarna på och toppen före (SL).

Pinntorpafrun var väldigt ogudaktig. Hon hade två söner, och en av dem hette Svante. Hon hade gett sig åt satan med både kropp och själ, och så kom det en gång en vagn med två hästar för, och Gamlefar hade kört så fort, så den ene hästen knäade. »Knäer du nu, Svante?» sa den andre hästen. Det var hennes söner, som hade blivit hästar åt Gamlefar (Be).

Rövare och tjuvar.

Pigan som var fånge hos rövarna.

Det var en piga från Munkebacka, som var hos rövarna i Varberget. Hon fick sju barn, och mästertjuven dödade allesammans och åt upp deras hjärta. Hade han fått ett hjärta till, hade han kunnat göra sig osynlig. Det var sju rövare också, och hon var hos dem i sju år. Så var det en jul, som hon fick hämta julhalm och talade med spisen, och så kom folk och räddade henne. Hon satt och löskade mästertjuven, då de kom, och då försökte de rädda sig ut på Aspen. En rodde ut i en kopparkittel och drucknade, men det var en, som fick tag i en fjäderbolster och gav sig i väg på, och han skulle visst ha klarat sig och bodde i Öxeryd sedan (Le).

Det var en piga från Hällingsbo, som var intagen i Ramberget. Men det var nog inte troll, hon var hos. En gång fick hon gå till Hällingsbo och låna julahalm, men hon skulle inte tala till någon, och då talade hon till spisen i stället. Det var på julafton, och på juldagen så var hon fri (SL).

Starka människor.

Mannen som bar en tunna salt på ryggen.

Det var en i Västernäs, som var i stan och köpte sig en tunna salt, och så undrade de, hur han skulle få hem det. »Var har du din häst?» frågade de. Nej, han hade ingen häst. »Hur ska du då få hem'et?»

»Ja får la bära't.» »Ja, tar du en tunna salt på ryggen, så ska du få'na», sa han, som hade affären, och så fick betjänten följa med och se efter, hur det gick. Och då de hade kommit upp i Bergum, så var betjänten trött, men den andre började gå efter vägkanten och äta blåbär, och saltsäcken hade han på ryggen hela tiden. Men då ville inte betjänten gå med längre (SL).

Märkliga träd.

Melleruds tall.

Det var en gammal sägen om Melleruds tall. Var gång de satte yxan till roten på den, så brann huset för dem. Det var en, som högg ner den ändå till slut, men då brann ju huset förstås (SL).¹

Skatter.

Skatten i Trytjänera.

I det mellersta av Trytjänera ska det vara en kopparkittel med pengar i. Det enda sättet att få upp den består i att slå en snara om och så spänna för tolv par vita oxar. Och så får ingen säga något (SL).

I en av Trytjänera ska stå en kopparkittel. Det var en, som fick tag i den en gång, men han hade inget att kasta i. Han skulle haft stål att kasta i, för de, som är i sjön, tycker inte om stål (SL).

Slipstenen i Stora Härsjön.

I Stora Härsjön ska det finnas en slipsten med vind av silver (Le).

¹ Jfr Folksägen och folkdiktning i västra Sverige i Skrifter utgivna till Göteborgs Stads trehundraårsjubileum, s. 145. Härom året nedhögs den bekanta »Hin Ondes gran» vid vägen mellan Enköping och Ekolsund. Till den anknöts samma tro.

Skatten på Gullö.

På Gullö i Uspen ska stå en kopparkittel med guld i, och den ska de få upp, om de har två tvillingstutar som dragare (Sk).

Skatten i Söadalen.

En kista med pengar var nedgrävd i Söadalen, och den grävde de efter, men var gång de kom så djupt, att de stötte emot kistan, så fick de se, att husen i Vik stod i brand. Och så fick de springa och släcka, men då de kom dit, så var det aldrig någon eld (Sk).

I Vik lyste det alltid över en kopparkittel i en hage, som kallas Söadalen. Den har de nästan haft uppe ett par gånger, men den ene gången svämmade Sävelången över, och den andre fick de springa ifrån för att släcka eld (SL).

Plöja med tupp och harva med höna.

Det var en skatt nedgrävd under en loge. Bonden hade själv lagt ner den där, och han hade sagt, att den, som ville ha tag i den, måste plöja med en tupp och harva med en höna, annars skulle det inte gå att få upp den (Sk).¹

---

¹ Säggen är allmän i häradet.

RIM OCH RAMSOR, ÖKNAMN OCH HÄRMNINGAR M. M.

By- och gårdramsor, öknamn och härmningar.

Ale knott och Vättle kalvar.

Det har ofta rått en viss antagonism mellan befolkningen i bygder, som gränsar intill varandra. Denna har ibland kunnat urarta till svår fiendskap, men i regel har den varit av mindre allvarlig karaktär och inskränkt sig till att man givit varandra mer eller mindre smickrande öknamn. Invånarna i Vättle brukade förr kalla sina grannar i Ale härad för Ale knott, och folket i Ale svarade med att kalla vättlebönderna för Vättle kalvar.¹ Detta till trots har folket i de båda häraderna levat på mycket god fot med varandra. Men några, som vättleborna hade svårare att fördrå, var »opplänninga». Det var folket från trakterna norr om Alingsås, från Lo och Långared och andra socknar. Om dem går det många historier, och alltid framställes »opplänninga» som sällsynt dumma. Dummare folk fanns inte.²

Det fina folket i Lerum.

I Lerum skulle de alltid vara lite finare än i Lundby. I Lundby hette det bajn och stajn och ajnegrajn och hôsera och tösera och söra. Men i Lerum var det ben och sten och enegren och strumporna och flickorna och fåra (SL).

En gammal ramsa om gränsen mellan Lerum och Bergum.

Äsjö dämme och Sessbu jure och Marka spang, Hôlta gren, Ljångmôsa sten och Rulle klev (Be).

Det var Matilda Börjesson, som först meddelade denna gamla ramsa.

¹ Knott = små mygg.

² Jfr Sagor.

Sessbu är Sävidsbo i Lerum. Jure är enligt Matildas uppgift en, som inte har fått ut sin rätt utan har ihop med andra. I Sessbu finns det folk, som kokar i Bergum och äter i Lerum, förklarade Matilda. I Ljungmossen låg det en sten förr i tiden. Vid Rulle klev tar också Stora Lundby socken vid.¹

En ramsa om gårdarna i Bergum.

På Råggål där börjar det å dagas,
 i Bengare där söver di än,
 i Knipere där brögger di och bakar,
 i Bösse där går det i fläng,
 i Björre där spinne di te väva,
 i Olstorp där står di sej bra,
 i Småkulla där går di och glävar,
 i Heljere där går di på stat,
 i Stenare där syr di och steckar,
 i Grisare där sôlar di sko,
 i Vrösse där svarvar di rocka,
 i Bergume där nackar di får,
 i Bössbu där maler di alla,
 i Svalpa där fangar di ål,
 i Dansere där köra di stocka,
 på Törpet där skriver di åv,
 på Rysto där stämmer di te tinget,
 i Gullere där pantas di ut,
 i Kappere där sôllar di te svina,
 på Ry't där bor det en stut,
 i Skôr där signar di fô pegga,
 på Höjen där klyver di ve,
 i Tôry där trätter di alla,
 i Bur där bor la en sme,
 i Hällbu där svärtar di vallmar,
 i Krory där går di på lur,
 i Gunsere där går di och duttlar,
 i Annere där môtnas det nu.²

¹ En meddelare i Lerum har en annan början på ramsan: Fattjärns stena och Åsjö damm, Sessbu jure o. s. v. som ovan.

² Bösse = Björsared, Vrösse = Vråtsared, Bössbu = Björsbo, Tôry = Torvhög, Krory = Krokryd. Gläva ung. = gråla, 'skålla'.

Ramsan är så pass gammal, att ingen av de nuvarande ägarna av de omtalade gårdarna har någon orsak att känna sig utpekad. Sådana ramsor om gårdar har diktats överallt i landet, och de är varandra tämligen lika. Det märker läsaren på följande.

Ramsa om Sörgårdarna i Stora Lundby.

I Stakeberg där börjar det å dagas,
i Oppegårn söver däj än,
te Kruens där går däj och bakar,
på Sannänga går det i fläng,
i Berg spinner däj och väver,
i Storhagen går dej och kräver,
och på Tomtebacka där sôlar däj sko.¹

Några ramsor om folket i Stora Lundby.

Svens Sven, Svens Sven, han kan gära träskor,
Köa-smen, Köa-smen, han kan gära hästskor,
Skallsjö Lars, Skallsjö Lars, han kan hacka tuver,
Kesti mor, Kesti mor, hu kan binna luver,
Svens Anna, Svens Anna, hu har stora fôtter,
Bäcka-Katrina, Bäcka-Katrina, hu blir aldri trôtter,
Stöcke Hans, Stöcke Hans, han har lus och knetter,
Anders Petter, Anders Petter, han blir aldri gefter,
Olas Katrina, Olas Katrina, hu har stora näva,
Erikes Katrina, Erikes Katrina, hu vell gärna väva,
Stöckepojken, Stöckepojken, han kan goppa mära,
Svens Olagus, Svens Olagus, han vell gärna lära.

Så högt stod diktkonsten i Stora Lundby omkring 1850, då denna ramsa kom till. Rimmöden åstadkom, att skalden i ett par fall måste tillskriva sina personer kroppsliga egenskaper, som knappast var mera utmärkande för dem än någon annan. De omtalade personerna bodde i Lekstorp med omnejd. En annan ramsa, som är från början av 1800-talet, innehåller öknamn på några gubbar i Stannum.

¹ Kruens = Kronogården. Ramsor av denna typ finns också från olika delar av Skallsjö socken.

Kången i Dammen,
 Herren i Granås,
 Tiggarn i Skärsjönäs,
 Stackarn i Torsjöhult,
 Disputerarn i Hällingsbo,
 Primus i Ingabo,
 Jöttlemakarn i Ramberg.¹

Vad gubbarna sa söderut i Skallsjö.

Blott det går, sa Trôlen,
 Mursla, mursla, mina gôssa, sa Palen,
 Alla mina pôjka, sa Langåsen,
 Di fôbannate kônera, sa Tjänen,
 Ja går åt mi smeja, sa Kal i Vibo,
 Jättan patturat, sa Månken,
 Kna, kna, sa Öjär't,
 Ja gär på min bânke, sa Hassledaln,
 Må det, sa Erik i Näst,
 Peta, peta, sa Träern,
 Minna vattlakaniner, sa Olander,
 Ja har flöt i min ask, sa Björn,
 Ät ur det, sa Sunnern,
 Minna bulka e lössata, sa Bocken,
 I mett hjärt, sa Lôppen,
 Här e styrsla, sa Flobergen,
 Nä du, ja har'na, sa Vassen,
 Ja vet la det, sa Busken.²

Rim och ramsor av annat slag.

Rim och ramsor för de allra yngsta.

Jag skall här först meddela de små ramsor, som innehåller smeknamnen på barnens fingrar och tår. Vättle härad är inte stort, men det har dock utrymme för olika formuleringar av ramsorna.

¹ En jöttlemakare var enligt min meddelare, en handskmakare.

² Trôlen från Trollsås, Palen från Pallen, Tjänen från Tjärnet, Öjär't från Ödegärdet, Träern från Trädet, Björn från Björnäs, Lôppen från Loppetorp.

Tumme tott, slecke pott, lange man, speleman, lelle Petter i gata (SL).
 Tumme tott, slecke pott, lange man, halte han, lellepytten i gata (SL).
 Tumme tott, slecke pott, lange man, havra häst, lelle präst (SL).
 Tumme tott, slecke pott, lange man, havre häst, lelle spink i väre (Be).
 Lellatåna och tåssa, allerota, trellerota, stora gångsa (SL).
 Lellatåa och tåssa, näbbarota, trellafota och den stora kossa (SL).

En annan liten ramsa om barnets fingrar lydde på detta sätt: Den skriker (tummen). Den vell ha mat (pekfingret). Var ska vi ta't? (frågar långfingret). I mors skåp (svarar ringfingret). Töst, du lelle pyssling! (säges till lillfingret). Vid en annan lek med barnens händer sade man: »Slinka, slinka harefot, känn hur gott han luktar!» Och så fördes handen mot barnets ansikte (SL).

Man lekte på liknande sätt med barnens fötter. Man stötte med barnets ena fot mot golvet en gång för varje ord, under det man sade: »Lunka, lunka, lunka efter vatten.» Och så med den andra foten: »Ös i, ös i» (SL). Då de tog på barnen skorna, klappade de dem under fötterna och sade: »Sko, sko hästen, sko i alla fyra, i môra blir det frost och snö, då blir skorna dyra» (SL). Eller: »Sko, sko fålen min, sko dum alle fyra, i môra blir det frost och snö, då blir skora dyra, då tar di sex marker för fyra» (Be).

Då barnen gungade på knäet, sjöngs en liten stump, som lydde så här: »Så rider herren, och så rider herren, och så skåmpar boen, och så skåmpar boen, och efter kommer skojar, på luffen, på luffen, på luffen, på luffen» (SL). Herren red så stilla och fint, men boen och skojar var så ostyriga, så barnet hoppade högt upp i luften. Man kunde också sluta med att låta barnet komma ända ner till golvet: »Så rider herreman, och så rider herreman, och så rider jungfrun, och så rider fröken, och så skåmpar boen, och så faller han i gropen» (SL).

Riktigt små barn brukade man »pipa». »Det kommer en knalle, han knallar och går, han knallar och går, pip!» (SL). Eller: »Kackerlacka går på bracka, kommer igen klocka ett på natta, pip!» (SL).

Då barnen hade slagit sig, tröstades de med följande inte särskilt vackra ramsa: Lamma låta, sketa kråka, hunn bajt och katten sjajt, lägg en liten lammalort, i môra e de sammangrott (SL). Eller: Live låke, svarte kråke o. s. v. (Be).

Om någon klagade över ont i magen, hade man en annan liten ramsa till hands: Har du ont i magen, gå te Per i Hagen, lägg dig på en sten, gnag på ett ben, så får du gott i magen (SL).

Då barnen ville höra sagor, fick de ibland hålla till godo med denna: Det var en käring, som hade en kjol, och den blötte hon, och den stötte hon och hängde opp'en på e dörr, har du hört den förr? (SL).

Lekramsor.

Då barnen lekte gömme eller »honken», som det förr kallades, och skulle bestämma, vem som skulle »stå», läste de olika rim för att få saken avgjord. En liten flicka i Skallsjö förklarade, att de brukade »pala» i småskolan, där hon gick, och de utgallringsramsor, som användes, kallade hon för »palerim». Man har haft många rim att omväxla med.

Esike desike luntan tuntan, simmeli maka, kockeli kaka, västan stilla, atteli datteli pös, ut med dig, din länge man (SL). Den senast utpekade går ut, och ramsan läses på nytt, tills en enda blir kvar.

Ene bene buse back sa, att du slapp att stå i den mörka vrå, tills klockan ringer ett två (SL).

Ene bene buse back, du slapp att stå i en liten musavrå (SL).

Per Petter knapp sa, att du slapp (Sk).

Ole dole doff, kinkeliane koff, koffeliane binkelibane, ole dole doff (SL, Sk).

Sockerbagarns lilla rätta, räkna rätt, så blir det åtta, men jag tror, att klockan ljuger, därför räknar jag till tjugo (SL). Nummer tjugo får stå.

Allinga vällinga vattenskuta slo si käring mett på truta, det ska du ha, dett dumma troll, för att du inte kan räkna te tolv (Sk).

En gång, när jag gick på öde bro, hörde jag en klocka slå, hur många slag slog hon då? (Sk). Den tillfrågade nämner ett tal, som man räknar till.

Teppla tina, två för mina, alla mina höns och gäss skulle gå i bondens lada till att göra mycken skada (SL).

David stack sitt svärd in och ut (Sk).

Den, som fick stå, kallades i Bergum för »honken». Medan kamraterna gömde sig, sjöng honken en liten strof:

Honka honka gömme,
katta hänger i strömme,
är det dager än?

Och så blev det dager, och då sökte han efter deras gömställen och kamraterna smet fram och spottade på honkens plats, om de kom åt.

Då barnen hoppade i höladan, läste de en liten bön: Kockeli kalla, låt mig inte falla och stöta mi lella tå eller mi stora tå, kockeli ke, nu hoppar ja te (SL).

Rim till maten.

Denne gröten e kokt i en gryta och inte i e grimma,
nu äter ja, sum ja vore hemma (SL).

Denne gröten e kokt i e gryta och inte på vinn,
nästa jul ska kokesa vara trinn (SL).

Denne gröten e kokt i e gryta och inte i e grinn,
inna å't e slut, e köksa trinn (Sk).

Denne gröten e kokt i e gryta och inte i en spann,
här setter Ellen och hennes man (Sk).

Denne gröten e kokt i e gryta och inte i e klöfta,
ta inte mer i skea, än du orkar löfta (Sk).

Denne gröten e kokt i e gryta och inte i en bölle,
det går la i dig, din stölle (Le).

Denne gröten e kokt i e gryta och inte i ett fönster,
om nôn vell ha e fin fästemä, får han gå te Henninges och ta mönster (Be).

De gamla grötrimmen utmärka sig för mycket liten originalitet.
I Stora Lundby har jag emellertid påträffat ett rim till maten, som fördelaktigt skiljer sig från grötrimmen.

Kung Salomo den vise såg på solen den klara,
att allting i världen nyttigt mån vara,
slakta oxen, när den är fet,
ät gröten, när den är het,
drick ölet, innan det domnar,
klappa mor, innan hon somnar,
så blir hon både huld och blid,
så får vi frukost i rättan tid.

Mor svarar:

Rättan tid skolen I maten få,
tids nog blir det å rimma då.

Och så ett par gamla »bordsböner»:

Gud ske lov för mål och mätta,
aldri åt ja mer än e skäppa,
hade jag haft e större ske,
skulle ja ät e skäppa te (SL, Sk, Be).

Gud bevara vår gamla mor,
som går på golvet och tullar,
sätter bort di tomme glasa,
tager fram di fulla (Sk, Be).

Tre ting är förargliga.

Tre ting är förargliga: Traseta garnhärver, istadia hästa och käringar.
Tre ting trivs bäst i spisen: Sot, gryter och käringar.
Tre ting ska bultas bra: Trumskinn, loggulfv och käringar.
Tre ting skriker illa: Osmörjata vangshjul, spågriser och käringar.

Det finns sju slags drick.

Det finns sju slags drick:
första mösselang,
andra rea spea spinkespaja,
rappekaja,
spinkelea,
sping,
spang,
spallerang.

Sju slags drick:
första musselang,
andra ria spia spinkeria,
rappekaja,
bestelärka, besteknärka,
sping,
spang,
fallerang.

Så fin dricka hade man bara i Skallsjö.

Bakvänt tal.

När ja va mett på himmel, då va sola i Alingsåse gater, ja hajm, sela sella, stekte mærra och tjurde in sju stacka tørt regn, inna allt hö't kom (SL).

Rim om veckans dagar.

Mandan den e en frivilli da,
och tisdan den e på samma behag,
onsdan då får vi suppa,
och torsdan då e vi sjuka,
och freddan då gör vi alls ingenting,
och lördan då går sabbaten in,
och sônda förmedda då får vi vila,
och ätter medda får vi kila (Le).

Mandan och tisdan satt käringa och spann,
och onsdan och torsdan bar hu sin spüne fram,
och freddan och lördan gjorde hu si bön,
och sônda om ättermeddan då súp hu opp si lön (Be).

Mandan och tisdan inte,
onsdan och torsdan slinke,
och freddan och lördan likaså,
och så e denna vecka äne på (Be).

Diverse smårim, retsamma svar o. d.

Allting har en äne, och korven den har två,
skär en å'n på metten, så har han två ändå,
och kaka den har ingen, men den går åt ändå (Sk).

Skomakarn och skolôda och lästekneppet och pinnesuln och sôle-
hansken och fingerringen och lappa skora (vanta) i månesken (Be).
Eller: klappa flickorna i månesken.

Det satt en katt i en enebuske ve vägen,
det kom e rätta, och då ble katten förlägen (SL).

Kära mor i spisen,
låt oss smaka grisen,
kära mor ve hölla,
låt oss få en bulla (Be).

Gubben på stubben
och käringa på rota,
bägge skulle sjånga,
men ingen kunne nota (SL).

Aj, mi tå,
ja tror de vå två,
den ena va brüten,
den andra va skjüten,
den femte va alldeles å (Sk).

Adam i paradis
slakta sin julagris,
fläsket det sålde han,
rompen behållde han (SL).

Gubben Gran for de stan,
köpte snus för e lus,
kokte soppa på e loppa,
det var gubbens bästa soppa (Sk).

Moster och faster skulle ria kapp,
moster på e höna och faster på en katt (Be).

Hans mans mege
fyra katter på en stege (Sk).

Bingeli bingeli bingeli bång,
sol och måne, käpp och stång (SL).

Se goddag min far,
secken häst du har,
secka ben, secka lår, secka skutt han tar (SL).

En två tre fyra,
 alla byxor äro dyra,
 den, som inga byxor har,
 han får gå med rumpan bar (Sk).

ABCD, katten tittar på sne,
 ABC dilla, katten skriker illa (Be).

Gran och för det säger bôr,
 öster och väster det säger mäster,
 ta tappan ur tönna och lätt'et rinna,
 det säger borgmästarinna.

En nyckel i ett lås det säger bås,
 och vatten i en spann det säger man,
 så blir det båtsman.

En slant och en slarve
 det säger Arve.

Två lortar på en läm
 det säger Sven.

Ny riva raka lon ren.

Detta och närmast följande tre rim skulle läsas fort och många gånger å rad.

Lövruska sopa lon ren.

Sju röa löv på e rö lövressla.

Kusken och kuskyxa.

Gullhöna, gullhöna, flyg, flyg,
 i môrn blir det vackert väder,
 då får du nya kläder.

Gullhöna, gullhöna, flyg,
 lova solsken och vackert väder i môra.

Snigel snigel snare,
 räck ut dina horn.

Detta lilla rim lästes, då någon var ute och letade efter korna. Snigeln räckte ut hornen åt det håll, man skulle söka korna. Rimmet kunde också lyda så:

Snigel snigel, räck ut dina horn,
i môra kommer prästen mä e halvskäppa korn.

Till slut följer nu några exempel på retsamma svar, som varit mycket omtyckta.

Var e du hemma?
Ja bor i lusasken mitt för loppetorpet.

Eller:
Te vårat, och våra känner mig grant.
Var e vårat?
Där alle fyra knuta veter ut,
och kôrsten e på taket.

Vart ska du gå?
Te Rövarå, köpa nål och trå,
och fuljer du mä, så blir vi två.

Va e de?
De e geftas i en klut,
och får du veta't, så springer du ut.

Eller:
Nyfiken i en strut,
öppnar en struten, så tittar han ut.
När?
När de e sju torsder på e vecka,
och bönedan e på lörda.

»Ost och nybakt brö de e la gott», säger någon. »De e la inget», tycker en annan. Os't å nybakt brö (d. v. s. oset av nybakt bröd) menar han.

Böner.

Det gick en ängel kring vårt hus,
han hade två förgyllda ljus,
han hade boken i sin hand,
så somna vi i Jesu namn (SL, Sk).

Det går en ängel omkring vårt hus,
han har två förgyllda ljus,
ett i hand, ett i famn,
låt oss sova i Jesu namn (SL).

Maria satt och sang,
hade boka i si hann,
Jesus satt på hennes knä,
Gud välsigna både folk och fä (SL).

Denna bön ska vi läsa varäveli kväll,
så kommer Guds tolv änglar och för oss i säng,
två te hand, två te fot,
två te allt vårt ledamot,
två te å sova, två te å väcka,
två te å alla synder släcka¹ (SL).

---

¹ Denna gamla bön är mycket spridd i Europa. Den behandlades redan i mitten av 1800-talet av den tyske kulturforskaren Reinhold Köhler. Jfr R. Köhler, *Kleinere Schriften* III, Berlin 1900, sid. 330 ff.

VISOR, LEK OCH DANS

Visor.

Den elaka styvmodern.

Det var en kvinna, som dog, och mannen gifte om sig. Den nya hustrun var inte snäll mot barnen i första äktenskapet utan bara mot dem, hon själv fick med honom. Men barnen sörjde sin mor:

Den ena grät tårar, den andra grät blod,
den tredje grät sin moder ur jord.

Och en natt, då mannen var borta, kom hustrun tillbaka:

»Jag lämnade efter mig åker och skog,
mina små barn få gå utan skor,
jag lämnade efter mig åker och äng,
mina små barn få gå hungriga i säng.

Vill du lova att vara en mor för mina barn,
så skall jag i himmelen låta din stol,
och vill du inte det, så skall den i helvetet stå.

Nu gol hanen den röde,
nu måste jag följa de döde,
nu gal hanen den vite,
nu måste jag till Guds rike.»¹

Då mannen kom hem, satt hustrun med ett av hans tidigare barn i knäet, och sen var hon aldrig stygg mot dem mer (Le).

¹ Motivet med de tre hanarna (här endast två) är ovanligt i de svenska varianterna av denna visa men desto vanligare i de danska. Det förekommer i Sydsverige även i spök- och trolldäpner. Jfr R. Köhler, Kleinere Schriften III, Berlin 1900, s. 581 ff.

Det var ont om äkta folkvisor i häradet. Förutom visan här ovan har jag blott funnit ett fragment av Agneta och havsmannen, som meddelades mig av en gammal kvinna i Lerum. Man sjöng i senare tid hellre visor som Hjalmar och Hulda (På blomsterklädd kulle satt Hjalmar och kvad), Amanda och Herman (Amanda satt med en krans i håren) o. d. En liten visa, som bevarat något av den gamla folkvisans språkliga dräkt, har jag emellertid påträffat i Bergum.

Ett misslyckat frieri och ett grymt hopp.

Gossen steg i båten, han var så hjärtligt glad :||:
han skulle ro te Bovik i tankar att få ja och ja,
han skulle ro te Bovik i tankar att få ja.

Och när han kom te Bovik, sköt han sin båt i lann, :||:
då fick han se sin svärmor och så sin lilla vän och vän,
då fick han se sin svärmor och så sin lilla vän.

Se gu' da, min svärmor lilla, kan ja er dotter få, :||:
det är väl min begäran att eder fråga få och få,
det är väl min begäran att eder fråga få.

Ja, hör du, gosse lelle, det kan du inte få, :||:
min dotter e för onger att taga dig i år och år,
min dotter e för onger att taga dig i år.

För inte kan hon brögga och inte baka brö :||:
och inte andra sysslor, som henne tillhör och hör
och inte andra sysslor, som henne tillhör.

Gossen börjar gråta, och fäller tår på kind, :||:
och denna lilla flickan går aldrig ur mitt sinn och sinn,
och denna lilla flickan går aldrig ur mitt sinn.

Och flickan börjar gråta och torkar ögon blå, :||:
ack, käre lelle gosse, gå aldri här ifrå och frå,
ack, käre lelle gosse, gå aldri här ifrå.

När mor hon bliver döder och lagder uppå bår, :||:
 då vila vi tillsammans ett brudarepar och par,
 då vila vi tillsammans ett brudarepar.

När mor hon bliver döder och lagder i grön äng, :||:
 då vila vi tillsammans i brudaresäng och säng,
 då vila vi tillsammans i brudaresäng.

Lars och Mas.

Och Lars och Mas gick åt skogen en gång
 för att höra på foglarnas trevliga sång.

»Kan du skjuta?» sa Lars.

»Ja ja männa», sa Mas.

»Det var bra», sa Lars te Mas.

Och Lars och Mas sköt tuppen på en gren,
 och tuppen fall ner och va dö sum en sten.

»E han feter?» sa Lars.

»Ja ja männa», sa Mas.

»Det var bra», sa Lars te Mas.

Och Lars och Mas skulle åt ängen och slå,
 men Lars fick inte lien te å bita uppå.

»Var e brynet?» sa Lars.

»Uppå hölla», sa Mas.

»Det var bra», sa Lars te Mas.

Och Lars och Mas gick åt krogen en gång
 för att höra på glasens trevliga sång.

»Kan du supå?» sa Lars.

»Ja ja männa», sa Mas.

»Det var bra», sa Lars te Mas.

Och Lars och Mas skulle hoppa över ena stätt,
 och Lars han hoppa så förgjolate lätt.

»Kan du hoppa?» sa Lars.

»Ja ja männa», sa Mas.

»Det var bra», sa Lars te Mas.

Och Lars och Mas stekte tuppen i ister och fett,
så elva par känger kunne drunkna uti't.

»Ska vi äta?» sa Lars.

»Ja ja männa», sa Mas.

»Det var bra», sa Lars te Mas¹ (Le).

Vaggvisor.

By by barna, katten hänger i grana,
mor mal gryna, far slaktar svina
syster far till rosen land
för att köpa band och krans
åt den lille Lasse (SL).

Vy vy barna, katten hänger i grana,
mor mal gryna, far slaktar svina,
syster går i rosen (grönan) äng,
plockar blommor till sin vän (dräng),
för han ska sova länge (Sk).

By by barna, katten hänger i grana,
mor mal gryna, far slaktar svina,
syster går te Nyebro, köper barnet nya skor,
nya skor och spänne,
för det ska sova gott och länge (Be).

By by barna, katten hänger i grana,
mor mal gryna, far slaktar svina,
lelle bon står på lo'n och tresker ko'n,
ko'nt te å rinna, mårra te å springa,
ptro, ptro, ptro, sa lelle bon (Be).

Våran lelle Olle ska ha en gullvang,
i den ska han setta och åka,
e lita gullpisk ska han ha i si hann,
slå alla dem, som han råkar (SL).

¹ Denna lilla visa i likhet med föregående meddelad av Matilda Börjesson.

Vyssan vyssan lullan lej,
kommer sotarn, tar han dej,
stoppar dej i säcken,
kastar dej i bäcken (SL).

Vyssan vyssan lullan lej,
kommer sotarn, tar han dej,
stoppar dej i pôsen,
kastar dej i môsen (SL).

Skata setter på staverstopp,
sjånger så vackra viser,
och e inte lellen snäller i da,
så får han smaka på riset (SL).

Skata sitter på kyrketak,
snackar ve sina döttrar:
Var ska vi i vinter vara,
vi fryser om våra fötter,
vi får fara te Dannemark
och köpa skor för en halve mark.
Tre trinna pepparkorn,
skata blåste i silverhorn,
så kom det en brims och brimma,
skata slog på si trumma
mä fyra möggane,
så hela jorden gunga (SL).

Skata satt på stavern,
velle lana navern.
»Va ska du mä naver?»
»Bôra mina hjul.»
»Va ska du mä hjul?»
»Göra mej en vang.»
»Va ska du mä vang?»
»Köra litte hö.»
»Va ska du mä hö?»
»Ge mi lella ko.»
»Va ska du mä ko?»

»Mjölka litte mjölk.»
 »Va ska du mä mjölk?»
 »Ysta litte ost.»
 »Va ska du mä ost?»
 »Ge min lelle prost, för att han ska
 lära alla mina barn å läsa» (SL).

Gossen uppå gräset satt
 i det strida regnet,
 då fick han se, var flickan gick
 i den gröna ängen,
 ängen var grön,
 flickan var skön,
 gossen var fuller av falskhet.
 Och han sade: »Kom till mig,
 trohet skall du vinna,
 ingenting skall fattas dig,
 om du blir min kvinna,
 sviker jag dig,
 straffad jag blir
 på min sista timma (SL).

Vart ska vi ria?
 Sta och fria
 te e lita piga.
 Va ska hon heta?
 Anna Magreta.
 När ja kom te kungsgårn,
 var där ingen hemma
 mälle (= mer än) två små hunna
 lå unner bänken
 och ramla mä länken.
 Den store sa vov voy vov,
 den lelle sa vipp vipp vipp (Sk).

Upp jag tog min lille häst,
 skulle till biskopen rida,
 käringa tog sin skabbiga get,
 red vid högra sida,

aldrig hade jag dagen ro,
och aldrig fick jag nattero
för käringen (SL).

En mindre vanlig strof ur en eljest mycket vanlig vaggvisa Vyssan
lull, mett lella gull, som jag avstår från att här återge, eftersom den
inte tillhör de vackraste.

Till sist ytterligare ett par små barnvisor.

Gubben och käringa skulle gå vall,
och käringa ville inte gena,
gubben tog käringa, lae på en hall,
packa'na mä stora stena.
och käringa ble så hjärteli gla,
så hu sa, att hu ska gena varendesta da,
ptro hän, du stora brun Gera (Sk).

Såga, skära,
bocka, bära,
fyra styver om dagen.
Sågar du mer,
blir pengarna fler,
då får du större betalning (SL).

Lek.

Bro bro bränna.

Hur denna lek tillgår, är så bekant, att jag här bara anför den till
leken hörande sången, som är mycket olika i olika bygder.

Bro bro bränna, klockan ringer elva,
kejsaren står på sitt höga majestät,
så vit som snö, så svart som sot,
falle falle krigsman, döden skall du vinna,
när du kommer i den svarta, svarta grimma (SL).

Bära bära bollen bak.

De lekande stå i ring med händerna på ryggen. En springer runt ringen och kastar en näsduk bak någon och slår honom i ryggen. Denne tar upp näsduken och springer i motsatt riktning och försöker hinna till sin plats före den andre. Lyckas inte detta, får han själv springa, under det han säger:

Bära bära bollen bak,
stora pengar lägger ja,
när ja går tillbaka,
slår ja, så det knakar (SL).

Leka blindbock.

Den, som utsetts till blindbock, leddes bort av någon av de andra deltagande med orden:

Ja leer min blinnebock te dôre,
och där ska du stå i sju-åtta lôre,
och där hôppa e lôppa, och där krúp e lus,
men aldri ska du finna mig i båtsmans hus (Be).

Jag stöter en staver omkring mina får.

I min barndom lekte man i Stora Lundby en lek, som kallades »räv och får», om jag inte minns fel. Lekens detaljer har jag glömt, och det fanns inte heller någon annan, som kunde lämna några upplysningar om den. Fårens »ägare» läste emellertid vid lekens början följande rim:

Ja stöter en staver omkring mina får,
att de må stå i hundra år,
ingen fågel över flyga,
ingen myra under krypa.

En motsvarighet till detta rim meddelades mig av Matilda Börjesson i Bergum. Det hade följande lydelse:

Jag hagar omkring mina getter och får,
 först med järn och sedan med stål,
 igen skata över flyga, ingen mask under krypa,
 får jag lov att sova?

Pantlekar och pantlösningsrim.

Man gav en peng åt någon och sa: »Här e en penning, som min fru skickade, du får köpa vad du vill, men inte vitt och inte svart och inte säga ja och inte nej och inte det eller detta.»¹ Så kom den andre tillbaka och hade köpt och tillfrågades, vad han hade köpt för något. Blev svaret då t. ex.: »Tyg», så frågades: »Vad färg?» — »Rött.» — »Var det dyrt?» — »Inte särskilt» o. s. v., tills den andre sade fel och fick ge pant. Då leken var slut och panterna skulle lösas igen, sade den frågande: »Ja sver och ja bränner, och ja frågar mina vänner, vem denne panten känner?» (SL).

Här ska du få en penning, sum mi fru skecka, och du får köpa, va du vell fô nära vitt, svart, ja och nej, det och detta.

Mig köpte o. s. v. (Inte: Ja köpte!) (Be.)

Va köpte du för den penning, sum mi fru skecka?

Här e en penning, som mi fru skicka dig, du ska köpa en bagge, och du ska aldrig förgäta hans namn. Hans namn är Kringeli Bringeli, höjden i fröjden, klingande glasbäck (Sk).

Mi fru skicka dig en peng, för du ska köpa dig en väre, som heter Ringeli Kringeli Horn springa rätt omkring julagumma leria låria fyra för håria köpte sig tre alnar grått vadmal te en vardaskjortel, tôte grålin står ute på högen på flögen på klingane glasberg, därunder går hans hönor och gäss, bita ståltråd mä mässingetänder, så det knäpper och knätter etthundrasextivå, den som inte kan säga så, får ge panten åt två (SL).

Här e den prästen, som vigde den sven mä bläcket och penn, som fria te den flickan från rosendal, som mjölka den kon mä de krokete horn, som stänga den hunn och schassa den katt, som tog den råttan, som gnagde på maltet, som låg i det huset, som Hans hade byggt. Kan du inte det, när du kommer igen, får du ge panterna fem (Sk). Varje deltagare i pantleken fick en liten bit av ramsan att komma ihåg.

¹ Eller: Mi fru fränning, skicka dig en penning, du får köpa, vad du vill o. s. v. (SL).

En gammal lek för små barn.

Den frågande håller i barnets öra och säger: »Var bor vipa?» »I Vipekärr.» »Va gär hu där?» »Värper ägg.» »Hur många om å't (året)?» »Full en båt.» »Hü manga om veka?» »Full e eka.» »Hü manga om dan?» »Fullt ett kar.» »Vecka få ja, di svarte älle di vite?» Blev svaret nu: »Di svarte», så nöp den frågande till i örat, eljest släppte han (SL).

Honken och andra lekar.

Kurragömma kallas numera alltid gömme, men förr fanns också namnet honken. Eller man skulle »honka gömme». En alltjämt mycket vanlig lek är »decken» eller »sista», som den kallas på finare språk. En speciell form av decken var den s. k. »natt-ticken», som jag hört berättas om i Stora Lundby. Då ungdomarna skildes åt på kvällen, passade någon på och slog till en annan i ryggen och sprang. Då hade den senare fått »natt-ticken». På ungdomskalas brukade man gärna »mussla sko» och »gömma fyrken». På bröllop skulle man alltid »springa änkeleken».

Dans och ringlekar.

Ungdomens hopaläggebaler.

Ännu in på 1870-talet var det mycket vanligt, att ungdomarna samlades till »hopaläggebaler» eller »hopalekar». I Stora Lundby höll Lekstorp, Hjälsnäs och Sörgårdarna alltid ihop och bildade ett gemensamt leklag, medan »skäpplångabo», d. v. s. skepplaskogsborna höll ihop med Stannum. Särskilt ofta var det dans till Pers i Höggård, i Uppegården och i tegelbruket vid Lötbacken. Ungdomen lade samman pengar och köpte kaffe och socker, konjak o. d. Allt ibland inbjöds ungdomar, som inte hörde till leklaget, framför allt ungdomar från Skallsjö. Och så skulle man förstås ha en spelman. Man dansade ofta till långt fram på natten.

Ett par små visstumpar om spelmannen.

Liksom vid bröllop skulle spelmannen ha spelmanspengar, och då de togs upp, sjöng man följande lilla strof:

Och spålemannen den har vi kallat,
ty han ska roga oss allesamman
med sina strängar och pörslejon
och sextan skälling på var person (Be).

Spelmannen förekommer också i en annan gammal visstump från Bergum:

Spåleman spålar finska stompar,
och fram kommer Britta mä sellarompar.
»Kära Britta, ge me sella häjl,
så ska jak spela, så länge du väjl.»

Slinkepärs.

En gammal dans, som krävde mycken vighet, var »slinkapärs», som omtalas av en gammal kvinna i Lerum. Man lade några stickor i kors på golvet och hoppade emellan dem, under det man sjöng:

Den ska vara mycket lätt,
som kan dansa slinkepärs,
ett, två, tre, fyra, fem.

Domaredansen.

Så velle vi gå en domaredans,
herr domaren själv är där inne,
och alla så många, som i domedansen är,
deras hjärta det möer och det brinner,
alla så ropar de hå hå hå,
alla säger de så så så,
och alla så dricker de mö och vin,
och alla sover hos kärasten sin,
och har du nu sovit hos kärasten din,
så måste du sanningen säga (Sk).

Skära, skära havre.

Skära, skära havre, vem skall havren binda,
det skall lilla vännen min, var skall jag honom finna?
Det var rätt, och det var bra, och det var rätt och lagom,
att Tilda fick i ringen stå, för ingen ville ha'na (Be).

Skära, skära havre, vem skall havren binda,
det ska du, min käraste, var skall jag honom finna.
Sol går ut, går afton in, då jag slår på min trumma,
vann tar sett och ja tar mett,
så har den siste inte¹ (SL).

---

¹ Vann = var och en.

GÅTOR

Gåtor om människan och människolivet.

Människokroppen.

På Göteborgs gater sto ett par plater,
på platerna sto ett par stolpar,
och på stolpa sto en säck,
och på säcken sto e kvarn,
och på kvarna sto en kôle,
och på kôllen växte en skog,
där alla de onde djura bor (Sk).

På de plate står de pipe,
på de pipe står en kubb,
på en kubb står en säck,
på en säck står en kôle,
på en kôle där e e hôla,
och i e hôla där e en skog,
där sum boens alla getter uti bor (Be).

Två pinna, ett pôse, ett klot,
på klot växer skog,
och i skogen växer bocka (SL).

Munnen och tänderna.

Ett fôgus fullt mä vita kor,
och en rö kalv dansar i metten.¹

---

¹ Då ursprunget inte anges, betyder det, att gåtan påträffats på flera olika ställen i häradet.

Näsan.

Rota opp och vinga ner
imella ett par sjöa (SL).

Det flintskalliga huvudet.

Inte har du't, och inte vell du ha't,
men om du hade't, velle du inte mesta't.

Benet i strumpan.

En rå kavel i ett lötet hól.

Fisen.

Liten gemen,
varken kött eller ben,
ropar i sin födelsetimme (Sk).

Gåtor om arbeten och sysselsättningar.

Lusakamning.

Den döe drar den levane ur skogen.

Borrning med navare.

En ödd och två lunsa,
och boen lå på och klunsa (Sk).

Ett par oxar med körsven.

Fyra oppstöltara, åtta jolduntara,
två låajönsa och en pôsajöns (Le).

Mjölknning.

Stulpen står, bulja går,
och tie tar i fyra (SL).

Mjölken kokas och pöser över.

Den röa kona kör på den svarta,
så den vita keser (SL).

Byxorna dras på.

Tie dra två oppføre Fjatte berg (Le).

Kardning.

En löen kôrv imella två skäggeta tallreka (SL).

Sömnad.

Det springer en häst på e mässingegata,
te värre han springer, te mindre blir rompen (Be).

Spinning.

Pell pelleri pell, pella magen mätt,
hänga'n, dänga'n och pålägga'n (Be).

Gåtor om redskap och föremål, som användas
i det dagliga livet.

Kardan.

Oket och boket och barkat och bett,
i skogen e de hogget, i smeja e de smitt,
på fåraröggen tar de si föa (Le).

Hågget och bågget och barkat och berett,
i skogen e de hågget, och i smeja e de smitt (SL).

I skogen är det runnet,
i skogen är det funnet,
både barkat och bett,
smen haver smitt det,
gubben haver gjort det,
på fåratalen tar det sin föda¹ (SL).

Plogen.

En fyrbeninge går före,
det går opp och ner och gör svarta raer (SL).

Harven.

Tjugefyra häkter i ett kneppe
och en rullande basse i vart håll (Be).
Förti fötter, går i jola och river rötter (SL).

Rivan.

Har tänder och ingen mun,
har kropp och själ i munnen (Sk).

Huvve men inget hår,
tänder men ingen mun,
vett och förstånd i svansen (Sk).

Huvve förutta hår
och tänder förutta tånga
och kropp och själ i rompen (Be).

¹ Tallen = bottnen i kätten.

Lien.

Ägg förutta ånga,
 näbb förutta tånga,
 lår förutta ben
 och kropp och själ i rompen (Be).

Har ägg och inte kan värpa,
 har lår och inte kan gå,
 har kropp och själ i rompen (Sk).

Sågen.

Inga lår, inga ben och inga händer,
 ingen mun men många tänder (SL).

Fiolen.

Innantill håligt och fröjdefullt.
 sjunger väl utan tunga (Sk).

Tröjan.

Liv och armar och inga tarmar (SL).

Förklädet.

Lite fram och inget bak (Sk).

Sopkvasten.

Om dagen går det på golvet och svänger,
 om natten står det i vråna och blänger (Sk).

Soffan.

Ut om kvällen och in om môran (SL).

Klockan.

Går och går och aldri kommer te dörra.

Det går och går men hogger aldri löss nôn tvet.

Den gammaldags lodklockan.

I huvvet där e både buller och bång,
i magen där vändes varendesta tarm,
bena e fina sum strå,
och ingen kan möcke undra därpå (Be).

Kobjällan.

Gapar över vatten men kan aldri drecka.

Bikupan och honungen.

Om summen står det uttaföre vägga och solar sig,
om hösten duppar boen sett brö i't (Le).

Slagbordet.

Fyra ben och två vinga,
kan varken flyga eller springa (SL).

Syringen.

Vad är det, som är djupare än havet? (Sk).

Många små hål, men inte mër än ett tyr igenom (SL).

Fingerborgen.

Litet och nått, väl besätt,
många små hål, men inget tyr igenom (Be).

Synålen.

En liten ting jag har, skattar för sig ringa,
huvve har det nog, men fötter har det inga (SL).

Matskeden.

Va e de sum kösser alle man? (SL).

Grytan.

Ihøli mor och krokröggete far och tre huvveløsna barn.

Stekpannan.

Svart sum jola, trinn sum sola,
har ögat i råmpen (Sk).

Humlestången.

Det kan stå i en musaree men kan inte vänna sig i en oxabås.

Hörnen på dynan.

Det ligger fyra syskon i en säng,
men den ena räcker inte den andra (Sk).

Bolstervaret.

Det går te bäcken och drecker och lämnar vamma hemma.

Gåspennan.

Utav blod är jag upprunnen,
intet blod är i mig funnet,
rika herrar bär mig fram,
och vassa knivar gör mig grann,
och duger jag då inte i min trut,
ja se, då kastar de mig ut (Be).

Luden var min far, och luden var min mor,
 och luden var jag själv, stackars liten,
 först raka de mig, sen skrapa de mig,
 sen körde de mig i ett svart hål,
 och sen lärde de mig tala (SL).

Stålpennan.

Liten och stiver, springer och river
 på ett unnerlit verk (SL).

Brevet.

Det kan både tala och svara,
 det kan gå över både vatten och lande
 förutan både liv och ande (SL).

Bokstavsgåtor.

a.

Ett litet ting uti min ring,
 långt mindre än en fluga,
 i mat men ej i stek,
 i dans men ej i lek.

l.

Det finns i Älvsborg och inte i Skåne,
 det finns i sol och inte i måne,
 det finns i Lisa, det finns i Lars,
 det finns allra ytterst i ändan på Karl (Sk).

Gåtor om livsförnödenheter.

Ägget.

Lelle trelle lå på tak,
trelle ner och slo sig bak,
ingen man i detta lann,
lelle trelle hjälpa kan.

Det kom e tönna ifrå inlann och geck te utlann,
mä två slags drecka,
utan både tapp och svecka (SL).

Två man kan inte bära't på en stake,
men en kan bära't i si hann (SL).

Gåtor om byggnader och deras inredning.

Kyrkan.

En vite sten står i ren,
där e brö men inte bakat,
där e vin men inte bränt,
där e bru men inte bröllop,
där e barn men inget fött,
där e lik men inget dött (Sk).

Väderkvarnen.

Det sto en stölle på en kölle
och vefta mä arma, så det skramla i tarma.

Spisen med skorstenen.

Viter häst står i stall och lägger rompen på taket.

Tröskeln.

Vilket är allemans rövtitt? (Sk).

Dörren.

Går natt och da och aldri kommer te bordsäen.

Dörrhandtaget.

Vad är det, som mest nöckas och minst nämnes? (Sk).

Va e de, sum tackar alle man för sist?

Fönstret.

Svarta grinner och vita hinner,
hältan ute och håltan inne (Sk).

Lökta lökta linne,
hälta ute och hälta inne (Sk).

Lökta inne, lökta ute,
hälta inne, hälta ute (Be).

Vilket är tunnast mellan varmt och kallt? (Sk).

Spjället.

Går ut och in och sällar svarta gryn.

Torrsprikan i väggen.

Vad är det, som inte Gud har skapat och inte människan gjort? (Sk).

Gåtor om djur.

Kon.

Två visar väg te by,
två pekar rätt i sky,
fyra hängara och fyra gangara,
och lelledinken dackar ätter.

Hästen.

Herren baron gick över bron,
knäckte nötter, fyra fötter,
ingen tå ändå (SL).

Katten.

Före sum ett nösta,
på metten sum en säck
och ätte sum en körkekäpp (SL).

Toren dansa på Dusebacka he
mä fyra dabbladinter och två glasafinter
och ett pipskaft i änden (SL).

Där hoppar en dure på Durbacke fjäll
mä fyra fyttelinker och två debbelinker
och två glasefinker och pipskaft i äen (Be).

Tuppen.

Trint sum e pära,
mettepå sum en säck
och ätte sum e skära (Be).

Han e åv e kängeli släkt,
han har krona men e inte krönt,
han har sporrar men e ingen knekt,
han har krave men e ingen präst,
inte lô och inte ull, inte selver, inte gull,
sitter hos många, sover hos ingen,
uträttar sitt kall i sömnen (Be).

Det kom en herre frå Norget
och gick över torget,
han hade e kappa
mä tusende lappa (Sk).

Kalven i kon.

Går över vatten och inte väter klöva (Sk).

Det diande lammet.

Pervelelle unner och purvelelle på,
steck muntan inunner och låt rampelelle gå (Be).

Skatan.

Vit som en svan, svart som en ramm
hoppas som en hare och går som en man (SL, Be).

Loppan.

En svart gesäll kom om natten te min bädd,
han stack, ja vack, han bôra, ja lôra,
hade han inte stucket, hade ja inte vucket.¹

Masken i osten.

Min far han var av kreatur,
han hade inte liv och inte kreaturs natur,
men jag, som sonen är och livet haver fått,
jag lever i honom,
men då far min tar slut,
ja se, då får ja ut (SL, Be).

Gåtor om växter.

Humlen.

Växer så långt som vägat e och ändå ett stycke längre (Sk).

¹ Lôra ung. = vara sömnig.

Linnet.

Pint i vinter och pint i vår
och grön klänning och gult hår (Le).

Hasselnöten.

Litet och trint, hart och stint,
töseras glädje och käringeras sorg (SL).

Nyponbusken.

Rö kappa och svart hatt,
setter ute var natt,
så länge årsgången varar (Be).

Tisteln.

Där står en vassman i ett löt lann,
han kan stinga men inte springa,
han kan stå men inte gå,
han har e rö mössa på huvvet (SL).

Där stod en gubbe på vår ö,
han va både vit och rö,
han kunne stinga men inte springa,
han hade e rö pickelhätta (SL).

Grår i botten, yvi i toppen
och vinkar mä si röa mössa (Be).

Det satt en gubbe på en stubbe
mä grått hår på sett huvve,
ti stell den som vet'et,
hans namn är redan sagt (Le).

Gåtor om naturen och naturföreteelser m. m.

Himlavalvet med sol, måne och stjärnor.

Min far hade pengar, som ingen kunde räkna,
 min mor hade lakan, som ingen kunde sömma,
 min bror hade kaka, som ingen kunde bryta,
 min syster hade äpple, som ingen kunde skära (Le).

Far har pengar, som ingen kan räkna,
 och mor har en kista, som ingen kan läsa,
 och bror har e pära, som ingen kan skära,
 och syster har ett äpple, som ingen kan äta (Be).

Ny och nedan.

Det skaptas, när väla skaptas, men blir aldri mer än fjorton dar gammalt (Be).

Molnet eller åskan.

E svarthjölmete ko springer över allemans bro
 och ingen kan gena na (SL, Be).

På Villervalla mo geck e svarthjölmete ko,
 och ingen kunde gena henne (SL).

E brokhjölmete ko kom ifrå öster och geck åt väster,
 och sju kångarrike kunne inte gena na (Sk).

Regnbågen.

Krocket och broket, underligt sagt,
 den, som gissar denna gåta,
 ska få sängelag i natt (Sk).

Takisen.

Växer mä rota opp och toppen ner,
växer om vintern men aldri mer (SL).

En snökåva.

Fogel fogel fjärlös
flyger i skogen blölös,
ser sol men aldrig sommardag¹ (Sk).

Solen smälter snön.

Där kom e fru flyganes vingalös
och satte sig på en staverstopp,
så kom en fogel flyganes fjäderlös
och åt opp'a munnalös (SL).

Fågel fjäderlös
kom och satte sig på trädet bladlös,
och så kom jungfru munnelös
och åt opp fågel fjäderlös,
som satt på trädet bladlös (Be).

Elden och röken.

När fadern är född, är sonen i skogen (Sk).

Året och månaderna.

Ett trä mä tōlv grena,
fyra rea i va gren,
sju ånga i va ree,
och va ånge ha sett namn (Be).

¹ Snökåva = snöflinga.

Namnet.

Ja bär't, men andra brukar't (Sk).

Sömnen, tanken, jorden.

Vad är sötare än sött?

Vad är lättare än lätt?

Vad är tyngre än tungt? (Sk).

Berättelse- och benämningsgåtor m. m.

Tvåfot sto på förtifot.

Tvåfot sto på förtifot
och ropte på Svirlägg:
»Släpp ut Surball,
det kommer ett naverskaft ifrå Dårefjäll
och vell ta vånn rotebuss» (Sk).

Lösning: En man stod på en harv och ropade till sin hustru, att hon skulle släppa ut hunden, det kom en varg och ville ta grisen.

Tvåfot sto på trettifot
och ropte: »Lisbätta, Lisbätta,
släpp ut Lurva,
det kommer hannvala ifrå skogdala
och äter opp alla våra rotebussa» (Le).

Tvåben sto på fyraochtjugeben
och ropte på krigsben,
att han skulle släppa ut slavvrebocken,
då kom ett davvreskaft ifrå Davvrefjäll
och velle ta rotemusa ifrå Hejsan (SL).

I denna variant ropade bonden på drängen. Där kom en varg och ville ta grisen från gårdbon.

Gålkvinna geck te grannkvinna.

Gålkvinna geck te grannkvinna
och velle lana en karabuse,
hu hade fått ett pipelikorn i sett kakelikar (SL).

Gålkvinna gick te gålkvinna
och ville låna e pilleracka.
»Där har kommit ett pipelskorn i vårt säakar» (Sk).

Lösning: Hon ville låna en katt. Det hade kommit en rätta i kakfatet (sädesbingen).

»Får ja lana di rissefissa
och rissefissa mi rissefisserulta,
så får du släppa di harmunta skulta
på mi rissefisserulta» (Le).

Lösning: Grannkvinnan vill låna en riva för att raka på sin åker och lovar att grannen i gengäld ska få släppa sin ko på hennes åker.

Tankeskinn.

I tankeskinn går jag,
i tankeskinn står jag,
i tankeskinn är jag både fager och fin,
den som gissar denna gåtan ska få en kanna vin (Sk).

Lösning: Den, som framställer gåtan, har gjort sig ett par skor av skinn efter en hund, som hette Tanke. Egentligen en s. k. halslösningsgåta, men ramen har här bortfallit.

Knallen gissar gåtan.

Det kom en knalle till ett ställe och ville låna hus, men de sa, att om han skulle få stanna, så måste han först gissa en gåta och säga, vad husfolket hette. Far på stället hette »som tvärs över vägen», mor hette »som det högsta i taket» och pojken »som det lajaste på trån». Knallen klarade upp den gåtan lätt och sa deras namn. Och så fick han nattlogi (Sk).

Lösning: Far hette Axel, mor hette Åsa, och pojken hette Knut.

Pojken, som talade så gåtfullt.

Det var en, som frågade en pojk en gång: »Vad gör pappa?» »Han ser efter det, han inte vill ha.» Han var ute och tittade, så det inte var några hål i gärdesgårdarna. »Vad gör mamma?» »Hon är och gör en människa, som inte den kan göra henne igen.» Hon var ute och svepte ett lik. »Vad gör syster?» »Hon gråter över det, hon skratta åt i fjol.» Hon hade fått ett barn oäkta (SL).

En pojk blev tillfrågad: »Vad gör far?» »Han går och letar efter det, han inte vill ha.» »Vad gör mor?» »Hon bakar oppäet brö.» »Vad gör syster?» »Hon sitter och gråter åt det, som hon skratta åt i fjol» (Be).

I denna variant bakade modern för att betala igen bröd, som hon lånat.

Två halslösningsgator.

Det var en, som var livdömd, men om han kunde hitta på en gåta, som ingen kunde gissa, skulle han få nåd. Då hittade han på den här:

Ut gick rådlös, in kom rå,
femtan tänger i huvveskulen lå,
unner jola så ja sola
högt opp i en trätopp.

Han hittade en musaree i jorden med femton ungar i, så tog han den och satte över huvudet på sig, och så satt han själv i ett träd (SL).

Ut gick rådlös, in kom rå,
femton tunger i huvveskulen lå,
vid landsens väg, vid livsens väg,
vid gräsrot ijämte ett applatråd (Sk).

Det var en, som var livdömd, men om hans dotter kunde hitta på en gåta, som ingen kunde gissa, så skulle han få leva. Hon hittade då på en, som lydde så här:

Min fader det var,
hans moder jag blev,
det barnet, jag födde,
var min moders man.

Hon hade fått ett barn, som hon ammade, men då hon var och hälsade på sin far i fängelset, så gav hon honom bröstet också, för han hade det dåligt i fängelset och ingenting att leva på.

Gåtor med bibliskt eller moraliskt innehåll.

Vad Gud befalldes och inte ville
det blev fullbordat och inte skedde (Sk).

Lösning: Isaks offer.

Ett levande lik i en levande kista i en våt grav,
och liket det stod upp, men kistan blev kvar (Be).

Lösning: Jona i valfiskens.

Vilken gjorde Guds vilje men kom varken te himmelriket eller
helvetet? (Sk).

Lösning: Valfisken.

Inte va de Gud, sum talte,
och inte va de nôga människa, sum talte,
och inte va de nôgen ängel, sum talte,
och inte va de satan, sum talte.

Vem va de, sum talte,
fô talte gjorde de (Be).

Lösning: Bileams åsna.

Vad är det tyngsta jorden bär? (Sk).

Lösning: En otacksam människa.

Vilket vill du helst ha?

Vilket vill du helst ha: en gårdsgårdsbrytare, en buskesmitare eller
kaka på backen? (Sk).

Svar: En gårdsgårdsbrytare, eftersom det är en ox. Buskesmitaren
är ormen och kaka på backen är kons spillning.

Vecket vell du helst ha: en buskebitare, en hagesmitare eller kaka
på sten? (SL).

Svar: en buskebitare. (Lösning som ovan.)

Vecket vell du helst ha: e laa full mä små barn eller e kesta full mä röa ringa? (SL).

Svar: E laa full mä små barn (= nekar). Röa ringa är ormar.

Vecket vell du helst ha: e kesta full mä röa ringa eller e säng full mä döa dränger? (Be).

Svar: E säng full mä döa dränger (= korvar).

Vecket vell du helst ha: väsen i åsen eller drön i daln? (Be).

Svar: Drön i daln (= oxen). Väsen i åsen är ormen.

Dolda namn.

Å mej och klå mej bodde i ett hus,
så gick å mej ut,
vem var då inne? (SL).

Svar: Vem. (Den gissande måste akta sig väl för att svara: Klå mej!)

Pipa satt i spisen och pep,
inte pep pipa,
men pipa satt i spisen och pep (SL).

Lösning: Två katter, som hette Pipa och Pep.

Det stod en hund på Hunneberg,
skällde över havet.
Hans namn är känt.
Vad hette han?

Svar: Vad.

18,000 skepp och andra kvistigheter.

Artan tusen skepp lastata mä nötter,
artan tusen tönner på vart skepp,
artan tusen nötter i var tönna,
artan tusen hål i var nöt,
artan tusen djäklar i vart hål.
(Hur många djäklar blir det?) (Sk.)

Den, sum tar hôrt (hålet) i smörasken och tôppen i gösselstan kommer aldri i Guss rike (Sk).

Lösning: Kniven och grepen kommer aldrig i Guds rike.

På Angere môse
sto e käring i röa hôser.
Står det i bibel? (SL).

Svar: Ja, bokstaven d står i bibeln.

En lång och en kort var ute och gick. Den korte var den langes son, men den långe var inte den kortes far (SL).

Lösning: Den långe var den kortes mor.

Kan I tänka er, att bort i Skallsjö där e e käring, sum inte Gud vell ha och inte Skam vell ha'na heller (Be).

Lösning: En »stickekäring», d. v. s. ett redskap, som man fäste lysestickorna i.

Kan I tänka er, att bort i Skallsjö där e en gubbe, som har så långt hår, så när han står på golvet, så trampar han på't (Be).

Lösning: Han trampar på golvet.

Vart flyger korpen, då han blir årgammel? (Sk).

Svar: In på ett annat år.

Va e de fô nôt i e tom laa? (Sk).

Svar: Gott rumme.

Den påhittige kuskens gåta.

Det fanns en kusk på en gästgivargård, som var säker med att dikta gåtor. Men han ledsnade på att alltid var tvungen att komma in och roa gästerna och funderade på hur han skulle kunna slippa undan. En gång skulle han hitta på gåtor, då en, som de brukade kalla för »Grisen», var gäst där. Då hittade han på denna gåtan:

Natan var en konungsman, och David var hans broder,
och grisen var en orneson, och sona var hans moder.

»Ut mä'n», ropte »Grisen», och sen behövde kusen aldrig mer komma in och hitta på gåtor (Le).

DJURS, VÄXTERS OCH FÖREMÅLS SPRÅK

Djursⁱⁿspråk.

Haren.

På vintern säger haren: »Huuuu, te summen ska ja böggja mej hus.»
Men på sommaren: »Hus i var buske, hus i var buske» (allmänt).

Hunden:

På hösten säger hunden, tjock i halsen: »Rover och kål har vi nåck,
har vi nåck, nåck, nåck.»

Men på våren, pipig och utsvulten: »Har vi inte brö, så har la vi
haft, haft, haft» (Be).

Kon.

En, som också var talför, var bjällerkon. På ett ställe hörde husbonden, att bjällerkon sa: »I år finns det tolv tunnor havre i halmen.»
»Det ska jag nog råda bot för», sa husbonden, och så tröskade han om halmen. Men bjällerkon tog så illa vid sig, så hon synt sig (d. v. s. mjölken sinade) (Be).

Råttan.

Då någon inte ville äta råttätet bröd, så sa råttorna:

»Du vrakar det, jag biter,
men äter det, jag skiter» (SL).

Fåret.

Söra säger: »Kom och hjälp mig och bär!» (SL).

Svinet.

Smågrisarna säger: »Rolit, rolit, rolit, rolit.» Då säger suggan: »Å fan!» (SL).

Oxen.

Bünerota var ett särskilt svårt ogräs.¹ Då folk krokade och kroken träffade på en sådan rot, så blev han stående och kom inte längre. Och bünerota visste om att hon var stark. »Om ja får stå orubbater i sju år, så ska du inte kunna rycka opp mig», sa hon till oxen. »Om ja inte får annat än äta venhö och dricka lervatten, så ska jag ändå ta dig», svarade oxen (Sk).

»I får köra mej hart, men I ska lätta mej stå, männa ja pessar», sa oxen (Sk).

Vargen.

Vargen säger:

»Bockahorn och lurar det killar i mett öra,
men ett kararop det geter ja inte å höra.»

Eller:

»Om I kallar mig för gullfot,
ska ja inte röra eran ullfot» (Sk).

Orren.

Orren säger: »Mor setter i spisen och kokar gröt och själv äter opp'en» (allmänt).

Orren sa: »Ingen kokar så go gröt som Kersti Hjorterrr» (Be).

Orren säger: »Har du sett Bengts Andrias i da? Mä bössa på rögen och vanta i lummen och träskora på sä. Han har vella skjüet mä men inte råkt mä» (SL).

Då orren ser skytten på hösten, säger han: »Krokete kar, krokete kar» (Sk).

Då skytten sköt bom, sa orren: »Skit te skött, sum inget krutt har, skit te skött, sum inget krutt har» (Sk).

¹ Bünerota = gråbynke.

Bofinken.

Bofinken beder: »Hä hä hä herre Gud, himmelske fader!» (Sk).

Fiskmåsen.

Det var en piga, som var borta vid Surtesjön och mjölkade korna en gång. Då fick hon höra måsarna säga: »Ta'na, ta'na, klå'na, klå'na, klå'na!» Då blev pigan så rädd, så hon slängde mjölkeflaskan ifrån sig och sprang hem (An).

Hönan.

Hönan säger:

»Gått gått gått gaert,
langt langt langt bortätte jaert»¹ (SL).

Då en höna har vurpet, så skräpper hon: »Ta å taket, ta å taket!» Hon tror, att ägget är så stort (SL).

Skogsduvan.

Skogsduvan säger:

»Du tjuv, du tjuv, du stal mina sju
och lämna bara tu» (Sk).

Skogsduvan säger: »Hustru, hustru, hur stor kütta har du? Hustru, hustru, hur stor kütta har du?» Men ulkeduven säger bara »Ulk, ulk ulk» (Le).

Kråkan.

Kråkorna kom aldrig förrän i mars, och då var de alltid två i sällskap. De pratade med varandra, och så sa den ena: »Snôr dalk, snôr dalk, snôr dalk.» Den andra svarade: »Hogg hól, hogg hól, hogg hól!» »Kast i bäcken, kast i bäcken!» sa den första igen. De skulle hugga hål på isen och kasta i alla barn, som torkade snor på ärmarna. Det sa alltid pappa och mamma, och när de hade sagt något, då visste vi, att det var sant, och när desse marskråkorna kom, då blev vi väldigt rädda, och då tittade vi med ens på våra armar (Be. Berättat av Matilda Börjesson.)

¹ Uttalet jaert förekommer eljest inte i Vättle men möter en redan i Hemsjö.

Om barnen blir snoriga på armen, kommer kråkan och vill hacka. »Snôr arm, snôr arm, hack hól, låt'et blö», säger kråkan (SL).

Ett ställe i Bergum hette »Balses». Då Bals-Olle skulle skrämman bort kråkorna från sina, så ropade några av dem: »Olle, Olle, Olle.» Andra fortsatte: »Bals, Baalls.» Och när de flög över Rösseberget intill Olles, skrek de: »Balsera, Balsera, Balsera» (Be).

Förr i tiden sökte de bli av med kråkorna genom att sänka dem i sjön. Det gick en kråka på isen och spankulerade och var sa karlaktig och kavat. Det var på Sävälången, och då var det en här i Tollered, som gjorde ett hål i isen, och så fäste han ett köttstycke vid en sten, och när kråkan började hacka i köttstycket, drogs hon ner i hålet och dränktes. Men hon försökte hålla sig uppe i det längsta och skrek: »Stå kar, stå kar!» för hon ville allt vara karl in i det sista. Men då hon sjönk, sa hon »Go natt, go natt!» (Sk).

Göken.

Göken säger: »Go ko, go ko, go ko» (Le).

Svalan.

Svalan säger: »Om hösten, när jag flyger bort, e laera fulla, men på våren, när ja kommer igen, e de oppæet, utskeet och svart sum bek» (allmänt).

Klöran.¹

Klöran säger: »Se oxen, se oxen, se han stretar, se han stretar, krök rygg, krök rygg» (Sk).

Den grå klöran är en liten skogsfågel, stor som en sparv ungefär. Hon säger: »Oka viten, oka viten, kör dit'en, kör dit'en, piga på rena, piga på rena» (Le).

Taltrasten säger: »Se boen han plöjer, se boen han plöjer, se hur krocket det går, se hur krocket det går» (Le).

Gamle Linnebergsskräddaren, som bodde uppe vid Högsboholm, skulle en gång gå och möta sin dotter, som hade varit i Floda och handlat. Då satt klöran i ett träd vid vägen och sjöng: »Du väntar på tösen, du väntar på tösen, fy fan, fy fan!» (Sk).

¹Taltrasten.

Ljungspolen.¹

Ljungspolen säger: »Köp hö, köp hö, kora legger i môsen och dör.»
Han sjunger tidigt på våren (SL).

Ljungspolen säger: »Köp hö, köp hö, kora legger i båsen och vell dö.
Pellarolia pellarolia pyyt» (Be).

Svanan.

Då svänera flyger söder ut på hösten, säger de: »Nu blir det vinter,
nu blir det vinter, kallt i öster, kallt i öster» (SL).

En obekant fågel.

En fågels läte härmedes söderut i Lerum så här:

»Ola på Ry, Ola på Ry,
Sven i Bröten, Sven i Bröten.»

Lusen.

Det var på ett ställe de hade lakat i tre dar, och på morgonen den
tredje dan kom alla lusa opp på såbrädden och sa: »Ska I laka i da mä,
mor?» (allmänt).

Växters språk.

Träden.

Granen: »Hugg inte mig, som står så grön, lika skön både sommar
och vinter» (Sk, Le).

Furan: »Hugger du mig, så tjärar jag dig» (SL).

Eken: »Hugger du mig, så lägg en peng på stubben» (Sk).

Björken: »Hugger du mig, så piskar jag dig» (Sk). Eller: »Hugger
du mig, så får du ris te dina barn» (Be).

Aspen: »Hugger du mig, så gråter jag» (SL). Eller: »Hugger du
mig, så bravar jag» (Sk).

¹ Strandpiparen.

Alen: »Hugger du mig, så blör jag» (allmänt).

Sälg och vide: »Te mer I hogger mig, te mer växer ja» (Le).

Enern: »Hugger du mig, så sticker jag dig» (allmänt). Eller: »Luggar du mig, så sticks jag» (Be). Eller: »Bränner du mig, så svär jag» (Be).

Sädesslagen.

Rågen, då den sås: »Bädda bra under mig, på mig brer jag själv» (Sk).

Då den tröskas: »Tresk mej väl, röster mej gär ja sjölv» (SL, Sk).

Havren, då den tröskas: »Hur I trösker mig, och hur I röster mig, så rir ja skreffle åt laa ändå»¹ (allmänt).

Potatisen.

Potatisen säger: »Ralla mig så mycket du vill, jag rallar lika väl till källarn» (Be).

På hösten är det gått om potatis, och då säger potatisen i grytan: »Tåcka rumme, tåcka rumme, tåcka rumme.» Men på våren: »Här e ja, var e du, här e ja, var e du?» (allmänt).

Föremåls språk.

Kärrhjulen.

Då vagnen gick uppför en backe, sa hjulen: »Nu kommer Hjorten, nu kommer Hjorten.» Men då de gick nerför backen, sa de: »Hjorten kör fort, Hjorten kör fort»² (SL).

Det fanns en hjulmakare i Bergum, som kallades för »Brassmarken». Då folk körde från Göteborg och kom till Bräckelia, så brukade axlarna vara torra, och då skrek det ena hjulet på kärran: »Här orkar vi aldri opp, här orkar vi aldri opp.» Det andra hjulet svarade: »Å, det går la. Å, det går la.» Och när de hade kommit upp på backen, ropade de i allt raskare takt: »Brassmark, Brassmark, Brassmark, Brassmark» (Be).

¹ Skreffle = grensle.

² »Hjorten» var en gammal backstugusittare, som dog i slutet av 1800-talet.

Kyrkklockan.

Skallsjö och Lerums klockor har inte så vacker klang som Lundby. Men vår storaklocka lät bättre förr, innan den fick kullager. Britta här borte sa, att Lundby klocka sa:

»Kom, kom, återlösta själ!
Kom, kom, återlösta själ!» (SL).

Hemsjö klocka säger: »Syster Kari, syster Kari ligger i Ömmern, ligger i Ömmern»¹ (Sk).

Det var en, som blev änka, och så stod hon och lyssnade på kyrkklockorna, då det ringde för mannen. »Tag dig en ann, tag dig en ann», sa klockorna. Och det rådet lydde hon snart nog (Sk).

Vällingklockan.

Vällingklockan sa:

»Sur välling och salt sell, sur välling och salt sell, kasta och spring och skynda dej in!» (Sk).

Eller: »Blå välling och salt sell. Sultna drängar, kom in!» (Be).

Vällingklockan på Rågård sa: »Mat vi få, mat vi få, sellarompen mä sô på» (Be).

Väderkvarnen.

Då en väderkvarn började gå, sa den: »Här e en tjuv, här e en tjuv.» Sedan raskare: »Vem e den, vem e den?» Och så ännu fortare: »Mjöl-narn, mjölnarn» (SL. Berättat av från Örsås i södra Västergötland inflyttad meddelare.)

Präglarna.²

Präglarna säger: »Två par vantar, rock och päls» (SL, Be).

Då det var tre tröskare på logen, sa präglarna: »Fattas en, fattas en» (Be).

Då de trask fyra, sa det: »Picka packa, picka packa, päls och jacka, päls och jacka, päls och rock, päls och rock.» Det sista var lättelag (Be).

¹ Jfr Fölksäggen, Den motsträviga klockan.

² Slagorna.

SAGOR, SMÅHISTORIER OCH LEGENDER

Räven och rönnbären.

Det var en rävy, som så gärna velle ha rönnbär. Och så när han stod nedanför trädet och inte kunde komma åt dem, så sa han: »Högt setter I, och sura e I, men om ja hade nôga hem te mi gamla mor» (Sk).

Varför haren har sprucken läpp.

Alla djur hatade haren, så han fick vara underdånig. Men en gång kom han till en bäck, och där hoppade en tåssa i bäcken, och då tog haren till att skratta, så läppen sprack, för han trodde, att tåssa blev rädd för honom (Sk).

Rävns råpåse.

Katten och räven slog vad en gång om vem som hade den bästa råa, och katten hade inte mer än e rå, och det var te å hoppa opp i ett träd, då hundarna kom efter'n, men räven hade en hel påse full mä rå. Så bar det inte bättre till, än att det kom en hund, och han sprang efter räven och jaga'n, och räven sprang, så det var alldeles förskräckligt. Så satt katten på en lestolpe, och så sa han till räven: »Öppna på råapåsen.» »Inga stunner, inga stunner», sa räven. Och så satt det en hare i närheten, och han tog till att skratta, så läppen sprack. Det är därför som han är harmunter (Sk).

Husråttan och skogsråttan.

Husråttan och skogsråttan råkade varandra en gång, och husråttan tyckte, att skogsråttan hade det dåligt, och så fick hon följa med henne

och se, hur bra husråttan hade det. Hon fick bara komma ihåg, att hon skulle akta sig för husjungfrun. Det var katten. De gick och tittrade på allting i huset, men så kom katten och tog husråttan, och då sa skogsråttan: »Det är bättre att ha en liten välsignad bit än ett stort förbannat stycke» (Be, An).

Räven läser märrens förgyllda namn.

Så var det en räv, som mötte e mærr ute på änga. Så bad han, att han skulle få ta fölungen, hon hade, med sig hem till sina barn, för de hade ingenting att äta. »Ja», sa mærra, »om du kan läsa mitt förgyllda namn under min vänstre bakfot.» »Ja, det kan ja la», sa räven, och så lyfte mærra på foten, och så skulle räven läsa, men då spände mærra te'n, så han for långt bort. »Att jag kunde vara så dum, så ja trodde, att ja skulle kunna läsa hennes förgyllda namn under bakfoten», sa räven, »ja som aldri har lärt å läsa eller nånting» (Sk).

Gumman i varggropen.

Det var en varggrav, och så kom det en varg och hoppade i. Rätt som det var så kom det en räv och skulle titta efter vad som fanns i hålan, och så ramlade han i, och både vargen och räven blev rädda för varandra. Och gamla gummor är ju alltid förvetna, så efter en stund kom en gumma och skulle titta, och så ramlade hon i. Rädda var de för varandra allesammans, och räven han sprang till gumman och skulle fjäska, men då slog hon till honom på nosen och sa: »Vad springer du och fjäskar efter, kan inte du sitta still så väl som far i huset?» (SL).

Bocken och vargen.

Det var en bock, som stod och drack ve en bäck, och så fick han se sina store horn i vattnet och sa: »Å, södda stora horn ja har, om det bara komde en varg, så skulle ja ge'n.» Och då var det en varg, som stod ännu breve bocken. »Va e de du säger?» sa han te bocken. »Å, en ska la nôt prata, männis en drecker», svarte bocken (SL).

Prinsessans lusskinn.

Det var en prinsessa, hon satt och löskade sin fader kungen och hittade ett ovanligt stort djur i hans huvud. Och när det djuret var dräpt, så fick kungen ett infall, han lät kungöra, att den, som kunde gissa, efter vilket djur det skinnets var, den skulle få hans dotter till brud. Och det kom unga män i stora skaror, men på länge kunde ingen gissa rätt. Till sist var det en ungersven, som sa så här:

»Stora lusens stora skinn,
prinsessan är allra kärestan min.»

Kungen höll ord, och han fick prinsessan (SL).

Askefisen vinner prinsessan.

Två prinsar och en askefis skulle gå till en kungsgård och fria, och den, som fick prinsessan att säga »lögn», han skulle få henne. Så när de gick på vägen, så fann de en fågel, och den tog askefisen upp. »Va ska du mä den?» frågade de andre. »Han blir la nötti», sa askefisen. Då de hade gått en stund igen, så hittade de en plugg, och den tog askefisen också vara på. »Va ska du mä den?» »Han blir la nötti.» Näste gång tog han upp en hank, som låg på vägen. »Va ska du mä den?» »Den blir la nötti.» Så tog han upp ett horn. »Va ska du mä de?» »De blir la nöttit.» Och sedan tog han upp ett horn till. »Va ska du mä de?» frågade de andre likadant som förut. »De blir la nöttit», sa askefisen som förut.

Och så kom de då till slut till kungsgården. Där gick den ene prinsen in till prinsessan. »De va väldit, va prinsessa har gött och var't», hälsade han, då han kom in. »De e la varmare i min änne», svarade prinsessan. Det tyckte prinsen var ett konstigt svar, så han visste inte, vad han skulle säga, och så fick han ge sig i väg. Så kom den andre prinsen in. »De va väldit, va prinsessa har gött och var't», sa han. »De e la varmare i min änne», svarade prinsessan igen, och så måste den prinsen gå. Så blev det askefisens tur att gå in.

»De va väldit, va prinsessa har gött och var't», sa askefisen. »De e la varmare i min änne», svarade prinsessan. »De va bra, då kan ja få stekt min sperv», sa askefisen och tog upp sin fågel. »Då rinner flott

ut», sa prinsessan. »Då har ja en plogg å slô i», sa askefisen, och så fick han upp pluggen. »Då spricker det», svarade prinsessan. »Då har ja e hank å slô om», sa askefisen, och så visade han hanken. »De va väldit va askefisen e kroki», sa prinsessan, för nu tyckte hon, att han blev alldeles omöjlig med sina svar. Men då tog han fram hornet. »Detta e krokit», sa han. »Nu har ja då aldri sett på maken», sa prinsessan, för sådana svar hade hon aldrig fått. Men askefisen höll på likadant. »Här e maken», sa han och visade fram det andra hornet. Men då kunde prinsessan inte få fram ett ord mer. Då fortsatte askefisen: »Mi mor och di mor sto ve spisen och baka, då slo mi mor te di mor, så att både lus och skurv dröste å'na.» »Å, de va lögn», sa prinsessan. Och på det sättet blev askefisen gift med henne (SL).

Drängen som slog i kapp med Skam.

Det var en dräng och så Skam, de slog vad, att de skulle slå på kapp. Drängen han var så lessen, då han skulle ut och slå, men så mötte han e karing, det var la e trollkaring, kan jag tro. »Va e du lessen för?» sa'na. »Joe», sa'n, »ja ska ut och slô i kapp mä Skam i môra.» »Då ska ja hjälpa dig», sa hon, »du ska få en lie åtte mä, och så ska du gå mett ini fält och börja och så gå runt omkring, bara slô, stryk inte lien och inte bryn, utan bara slô.» Ja, då gjorde han så, men så framemote kvällen var Skam tröttnater, och då så sa han te drängen, att nu skulle de ha sandat och smörjat liasticka. »Nä, slô i da och fettla i môrn», sa drängen, han ville bara slå, inte skulle han stryka lien, och inte skulle han titta i egga.

Nä, så skulle de bryna då på kvällen, han var la en svår slätterkarl drängen, och så sa han: »Jae», sa'n, då han hade brynt lien, »nu har ja brynt lien, och vell di nu ha'n vassare, så kan alla smådjäkla komma fram och bryna», sa'n. Då var det en, som var halter, som kom och sa, att han skulle aldrig befalla alla å komma och bryna, »fô då får ja komma mä», sa han. Så hade han sleet ut sänna på môran, denne häre halte, som Skam hade skickat, så sa'en, att

hade det vart mer igen åtte fissen,
så hade det vart mindre igen åtte bissen¹ (Sk).

¹ Fissen = sänna (brynsten), bissen = lien. Det är tydligen här fråga om gamla nooord. Jfr Slakt.

Djävulen och de ouppmärksamma kyrkobesökarna.

Det var en, som var så from, så att han såg mer än andra. En söndag, då han satt i kyrkan, så fick han se Skam sitta och skriva upp alla, som inte hörde på predikan. Han hade ett stort skinn och skrev på, och så ville det inte räcka till, och då trampade han på't med fötterna i den ena ändan och bet med tänderna i den andra för att tänja ut'et. Men då bar det sig inte bättre, än att skinnets sprack, och det tyckte den här fromme såg så roligt ut, så han började skratta. Men då skrev Skam upp honom också (SL).

Djävulens sju frågor.

Det var en, som skulle ge satan svar på sju frågor:

- »Vad är ett?» »Ett är på klocketavla.»
- »Vad är två?» »Två öga i ett huvve.»
- »Vad är tre?» »Tre ben unner e gryta.»
- »Vad är fyra?» »Fyra hjul unner en vang.»
- »Vad är fem?» »Fem fingra på e hann.»
- »Vad är sex?» »Sex söm i en hästsko.»
- »Vad är sju?» »Sju böner i fader vår» (Be).

I Stora Lundby uppges ordbytet ha lytt på följande sätt:

- »Vad är ett?» »En kläpp i ena klocka.»
- »Vad är två?» »Två öga i — — —.»
- »Vad är tre?» »Tre ben unner ena gryta.»
- »Vad är fyra?» »Fyra hjul unner en vang.»
- »Vad är fem?» »Fem fingra på ena hann.»
- »Vad är sex?» »Sex stenkrukor i Kanaan.»
- »Vad är sju?» »Sju hål i huvvet.»

Djävulen och Titta Grå.

Titta Grå var värre än Hornper. Hon hade fått lov på en röd kjortel, om hon kunde ställa till ont mellan ett par. Hon sa till hustrun, att det var ett hår under hakan på hennes gubbe, som oroade honom, men om hon tog och rakade bort det, när han sov, så skulle det bli bättre.

Och så gick hon till gubben och sa till honom, att han skulle vara vaken, för hustrun var inte att lita på. Han tog hennes ord i akt och lade en yxa under sängen, och så började hon röra på sig på natten och fick fram rakkniven, men då tog han yxan och slog till henne i huvudet med. Men då Titta Grå skulle ha sin röde kjortel, så hade Skam hängt den på en lång stång.¹ »Du e värre än ja», sa han till henne. Han tordes inte gå intill henne. Han går nog och lurar på folk än i dag (SL).

Den onde bär staver.

Den onde skulle en gång bära ett stort fång med staver genom e buskasvea. Han skulle bära dem på tvären, och det var det värsta, han hade varit ute för (Sk).²

Skräddaren, som sydde i kapp med Skam.

Skam skulle sy i kapp med en skräddare en gång. Men han tog så lång tråd, så han måste gå ut genom dörren för vart styng, han tog (SL).

Tre trädslags namn.

Skam skulle ta en gubbe en gång, men om gubben kunde säga namnen på tre trädslag fortare än Skam, så skulle han gå fri. Gubben sa: »Pil, vi, linn», och Skam sa: »Al, fôr, gran.» Och det klart, att pil, vi, linn gick fortare att säga (SL).³

Gamlefar och den vetgirige idioten.

Gamlefars barn var så förskräckligt ogudaktiga, men Gamlefar visste, att Guds barn också hade synder. Och så en gång tog han och samlade ihop alla Guds barns synder i en säck för att gå till Gud Fader

¹ I andra uppt. från Stora Lundby och Skallsjö får Titta Grå i stället ett par skor. Jfr Olóf Gjerdman, Hon som var värre än den onde. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1941.

² Denna och följande två små sagor om djävulen berättas bättre och utförligare i grannsocknarna utanför häradet.

³ Tro det? I uppt. från andra bygder är djävulens misslyckande odiskutabelt. Han säger: »Gran, fur och talleträ» e. d.

och visa honom, hurudana barn han hade. Och denne säcken hade han på ryggen, och så bar det av genom en stor skog, och i den skogen där bodde det en idiot.¹ Och denne idioten ville sällan tala med folk, men när nu Gamlefar kom sättandes förbi, så gick han ut och frågade honom, vad han hette, och vart han skulle ta vägen med den store säcken. Gamlefar svarade, att han hette Djävulen, och att han skulle gå till Gud Fader. »Jaså, du e Djävulen», sa idioten, och så ville han ha reda på vad djävulen hade i säcken, och då fick han reda på att det var alla Guds barns synder. Men idioten var inte nöjd, utan han bad djävulen, att han skulle gå samme vägen tillbaka, så han fick reda på vad Gud Fader tyckte om alla de synderna. Och Gamlefar han gick la samme vägen tillbaka, och då var säcken lika stor. Och idioten var framme med ens och undrade, hur det hade gått. »Å, det är den gamla historien», svarade Gamlefar, »var och en håller med sitt.» För Gud Fader hade inte alls brytt sig om att lyssna till hans prat (Be).

Pojken, som tog tjänst hos jätten.

Det var en liten pojk, som skulle gå vall, och så tog han med sig en färsk ost och skulle ha att äta på. Då kom det en jätte till honom, och så skulle de se, vem som var starkast. Pojken ville, att de skulle pressa vatten ur en sten. Själv hade han rullat sin ost i sanden, så att den liknade en sten, och när han kramade om osten, så rann vattnet ur den. Men jätten hade en riktig sten, och den kramade han, så den smuttra sig, men det kom inget vatten ur den ändå.

Sen skulle de gå till skogen och fälla träd. Och pojken befallde jätten, att han skulle dra i toppen på trädet, då de skulle ha hem det. Jätten var rädd för den starke pojken och gjorde, som han sa. Pojken satte sig på roten, och så fick jätten dra både honom och trädet.

Då de hade kommit hem, skulle de äta gröt, och jätten åt, så han var nära att sprängas. Pojken åt också väldigt mycket, och han hade en väska på magen, som han öste in gröten i, men det begrep inte jätten. Till slut skar pojken sönder väskan med en kniv, så att all gröten rann ur. »Det gjorde gott», tyckte pojken, och så skulle han börja äta igen. Då gjorde jätten likadant, för han ville också ha rum åt mera gröt, men han skar upp själve magen, och så var det slut med honom. Och så tog pojken alla hans ägodelar (Le).

¹ Berättaren menar eremit!

Sankte Per och Arve Ljugare.

Det var två gesäller, Sankte Per och Arve Ljugare. Så talade den ene om, att han hade ridit igenom en kålgård, och där var kålhuvud så stora, så att hel brudfärd, som red förbi, inte kunde ses, så stora huvud var det. Så sa den andre: »Jag var ute och gick och då fick jag se fyra gesäller, som höll på med en kittel, som var så stor, så att var och en hade sin knut att bygga, och det var en fjärdingsväg mellan var gesäll.» Då tyckte den andre: »Nä men vad skulle de med den store kitteln?» »Jo, i den skulle de koka all den myckne kålen, som du såg» (SL).

Mängål.

Det var en, som var på ett ställe, som hette Mängål. Där hade de slättänger, som var arton mil långa, och då skördemännerna hade slagit, var de så trötta, så de fick leda varandra. Och de hade så stora ostar, så de måste vara fyra man för att få osten upp på bordet, och de högg bitar ur osten med en stor yxa. Och de hade så förskräckligt mycket kor och väldiga såar, då de yste, och de visste inte, hur de skulle hitta på't med löpet. Så kom det två käringar, som brukade vara med och ysta, och de hade järnskor på fötterna, som var änna utslitna, för de hade gått så långt, och de tog och släppte en häst i mjölken, och där låg han och sam, och löpet var fäst vid foten. Och när det nu började löppna, så sa den ena käringa till den andra, att de skulle gå till grevinnan och få var sin smörgås och var sin sup, innan de började ysta. Grevinnan tyckte, att mjölken kunde gott behöva skära sig bra, så de satt och festade hela natten och åt smörgåsar och söp, men då de kom tillbaka, så låg hästen och var drunknad. Men de tog och yste in hästen i osten, och det blev en julost. Den ena käringa sa, att det blev säkert bra, för kött och ost var bra mat. Men då julen kom och de högg i osten, så kom de förstas till hästen, och det tyckte grevinnan var så bra, så de skulle få komma och ysta var jul. Folket i Bollebygd har fått sina seder från Mängål, för de ska alltid ha kött och ost, och så ska de supa (Be).

De tre late.

Det var tre, som var så lata. Den ene satt i oxedroppet och iddes inte flytta sig, och den andre satt i myrstacken och jämrade sig för att

myrorna åt upp honom. Den tredje låg intill en vattenspann, och den var inte en aln ifrån honom en gång, men ändå jämrade han sig och sa, att där får han ligga och törsta ihjäl (Be).

Opplänningen i kyrkan.

De va en opplänninge, sum kom te e körka, och där ramla in så mö fölk, så han bant mätta uttafôr och geck in han mä. »Alla geck in i va sin bäs», sae han, »och alla jamsa mä tamma munna, men ja tok opp litte ostabrö och åt på. Så kom där en mä två kortlappa på brystet och klöv opp i ett skeasköp och sae: 'Vadan äst du?」 De va prästes ingang kan veta. »Änna nu e ja kommen, och ännu nu ska ja gå», sae opplänningen, »men ja har skåla och fat å sälja, om kära far behöver.» När han sina kom ut, så hade varga vart framme och revet ihjöl mätta och äet, så bara skrövet va över. Då trodde han, att mätta hade fölat och fölångade hade diat mätta te bare mellanbena. Varga sprang, när han kom, men då ropte han: »Totta, vänta I minna små, I ska vanken vara moalösna elle faalösna, så längen ja leva får» (SL).

Opplänningen och ekorren.

Ett par opplänninga fick se en ekorre hoppa i träden, och så skulle en av dem gå upp och ta honom. Men ekorren hoppade till ett annat träd. »Vågar du dina smale ben, så vågar la ja mina tjocke», sa opplänningen och hoppade efter, och så ramlade han ner. Denne häre ekorren kallade de för harahoppa (SL).¹

Opplänningarna doppa näsan i snön.

Det var sju opplänninga, som skulle till Göteborg. De hade lagat, så de skulle få sällskap, för vid Stötteberget i Hemsjö var det farligt. När de hade kommit förbi Stötteberget, skulle de räkna efter, om alla var med, så ingen hade blivit intagen där, och så räknade den ene efter den andre, men han som räknade glömde alltid att räkna sig själv. Till slut tog de och satt ner näsorna i snön, och då blev det sju märken. Så det var ingen, som hade blivit intagen i berget (Be).

¹ En uppteckning från Skallsjö är fullständigare.

Smälänningen och torrbaggen.

Det var ett par smälänningar, som for åt stan en gång. Så fick de se en torrbagge krypa på marken, och då sa den ene: »Hör du bror», sa han, »har blåbära vinga?» »Nej, de växa ju på pinna», sa den andre. »Ja, va de va, ja tog'et och ja slonk'et, och det smakte bra» (Sk).¹

Smälänningarna, som odlade sill.

Det var ett par smälänningar, som hade varit i Göteborg och köpt en fjärding sill en gång, och fiskarn sa, att den var alldeles levandes färsk, och när de kom hem, så tog de och släppte hela sillafjärdingen i sjön. För de tänkte, att de skulle odla fisk i sjön. Och så när det blev sommar, så skulle de ut och dra not efter sillen, och de fäktade och fäktade och drog och släpade, men de fick aldrig någon sill. Till slut så fick de en ål i noten, och då trodde de, att det var den, som hade ätit upp all sillen för dem. Och så visste de inte, hur de skulle få plågat'en tillräckligt, men så gick de efter en gren och klöv i den ene änden och satte som klöfte på rompen, och så släppte de honom i vattnet igen. Det tyckte de var det bästa straffet de kunde hitta på. När ålen kom i vattnet, började han ringla sig, han blev la glad. Men då sa den ene smälänningen: »Det var det bästa vi kunde göra, se han viner, se han vajner sig» (Sk).

Smälänningen på torget.

Då smälänningen på våren kom till torget, så frågade han: »Vad kostar stycket av spekesillen?»

Men på hösten stod han själv på torget och sålde, och när de då frågade honom, vad han hade, svarade han: »Ärter och råg, poff!» (Sk).

Smälänningarna i Västergötland.

Då smälänningarna kom till våra bygder och arbetade vid järnvägsbygge, hade de ont om pengar. Var det då någon, som frågade dem, var de var ifrån, så svarade de: »Å, vi e ifrå det fattia Småland, gunås.»

¹ I Stora Lundby berättar man om ett par opplänningar, som fann en snigel och trodde, att det var en sillamjölke.

Men då de hade varit här en tid och tjänat en del, så sa de: »Å, vi e ifrå Stora Kronobergs län, va vell du då?» (SL).

Dalmasen och de fina herrarna.

Dalmasarna bärgade Sverige för dansken, och därför fick kungen särskilt behag till dem. Och en var han mycket god vän med, och den var en gång bjuden till honom på middag och fick sitta vid hans högra sida. Men det förtröt de fina herrarna, så de bestämde, att de skulle driva något spel med dalmasen. De hittade på att som efterrätt ge varandra ett slag för käften, och den som satt till vänster om kungen fick börja. Men då de hade slagit laget runt och dalmasen hade fått sin smocka också, så slog han inte till kungen, utan han sa, att hemma hos honom hade de den seden, när de plöjde, att när de kom till renen, så vände de om, och så gav han den, som slog till honom, en klapp tillbaka (Sk).

Den snåle prästen.

Det var en rik präst, som alltid var så väldigt stygg och snål mot sina drängar. Arbeta det fick de, men maten var det inte mycket bevänt med. Och så var det en gång den här prästen skulle till stan, och då befallde han sina drängar, att de skulle meja hö, medan han var borta. Men den ene av drängarna gick där och brydde sig inte alls om att börja med arbetet, utan han gick och lade sig ute på åkern och sa till den andre, att de inte skulle bry sig om att göra något, han skulle nog se till, att det blev gjort ändå. Och så när det blev kväll och prästen hade kommit hem, då tog han och fyllde en pung med småsten och jord och tordyvlar, och sen gick han in och sa, att han hade hittat en pung, som var fylld med guld. Då sa prästen med ens, att det var hans pung. »Ja», sa drängen, »om inte det är så, som du säger, så ska allt guld det förvandlas till skräp och småsten, och allt, som vi har slagit, stå på rot igen. Och då prästen öppnade pungen, så var det som drängen hade sagt. Då blev han orolig och gick ut och skulle titta på åkern, och då stod allt höet på rot, och han såg, hur det höll på och reste sig upp på det stället, där drängarna hade legat och latat sig. Då blev han illa till mods och begav sig till kyrkan, och drängen, som var förslagen, han följde efter och gömde sig i kyrkan. »Herre, varför bar du till

mig så mycken hat?» frågade prästen. »För att du ger dina tjänare så liten mat», svarade drängen. »Då vill jag mig omvända och bättra», sa prästen. »Då skall jag dig näpsa och släppa», sa drängen (SL).

En väldig prästatalang.

Det var en käring, som kom till prästen och frågade, om han kunde hjälpa henne, så hon kunde få sin pojk till att bli präst. »Han har en sånn väldig prästatalang», tyckte hon. Då undrade prästen, hur det visade sig. »Jo se, han vill ha allt vad han både hör och ser», sa gumman (Sk).

Prästen och klockarn.

Det var en präst, som brukade predika från morgon till kväll på söndagarna. Det ledsnade klockarn på till slut, och så gick han till skogen och plockade rödmyror i en påse och tog med sig till kyrkan. Så när han tyckte, att prästen hade predikat länge nog, så gick han upp på predikstolen med kungörelserna, och då skakade han ut rödmyrepåsen efter nacken på prästen. Då prästen kände, att myrorna började krypa, så var han tvungen att sluta, och då sa han: »Hör I, mina käre vänner, jag har mycket Guds ord i min mun, men jag har fått faen i mina byxor. Amen!» (Sk).

Prästen och klockarpojkarna.

Det var en präst, som hade den vanan, att han alltid slog med handen i predikstolen. Så en gång hade klockarns pojkar varit framme och slagit en spik i predikstolen. Då prästen hade kommit i gång med sin predikan, så frågade han: »Vem har följt Israels barn ut ur Egypten?» och slog handen i predikstolen. Då stack han sig på spiken och sa: »Det har de förbannade klockarns pojkar gjort» (Sk).

En väldig dask.

Det var en präst, som skickade drängen ut i skogen att hugga staver. Då drängen kom tillbaka, frågade prästen, hur mycket han hade huggit.

»En väldig dask», svarade drängen. Dagen efter gick prästen ut i skogen, och då han kom tillbaka, sa han: »Nu vet jag, hur mycket en väldig dask är, det är sju stycken» (SL).

Klubbeluns.

Det var en pojke, som skulle gå till prästen och be honom komma och se till en sjuk gumma. Så kom han till ett ställe, där de klöv ved, och då tyckte pojken: »De va en dokti klubbeluns.» Och då han kom till prästen, sa han: »Våra ba, om pastorn velle komma och klubbelunsa vå Kari» (SL).

Mannen som fördrev tomtagubben.

Det va en en gang, sum skulle seta i laa och fôdriva en tômtagubbe, sum kom och dro ifrå en bonne så möt han hade. Men ingen skulle få höra, va han sae, men han skulle ha e varme brökaka mä en smörkleck på, och så flötte smörklecken på sä, och då sae han: »Kommer du dit, så motar ja dej där, och kommer du dit, så motar ja dej där.» Och så hält han på och prata te denne smörklecken, och då trodde di, sum va uttafôr, att han drev bôrt tômtagubben (SL).

Den kvicke drängen.

Det var en dräng, som sa: »I da har ja fått mi syn igen. I går kunne ja inte se smör på brö't, och i da kan ja se körka genom osten» (SL).

Änkesorg.

Det var en gubbe, som lade sig till och dog på långfredag. »Nu blir I allt lessen, mor, när ja faller ifrå't», sa gubben. »Ja, det blir ja allt», sa käringa. »Ja, men I vet la, att I snart får en aner gubbe.» »Jae, det blir inte te påsk det», tyckte käringa (Be).

Sju års gammal deg.

Det var en flicka, som hade fått besök av en friare. Men hon hade inte några rena armar precis. Och så var det en ko, som var sjuk, och

så frågade de friarn, om han visste någon bot. Han sa, att om de bara kunde få tag på sju års gammal deg, så skulle kon nog bli bra. Och då hade inte flickan bättre förstånd, än att hon sa, att det kanske hon hade på sina armar (SL).

Flickan som såg så dåligt.

Det var en flicka, som inte ville visa, att hon såg dåligt. Och så kom det en friare till henne en gång, och då hade de lagt en synål framför honom på bordet, som hon gick och tog undan, för att han inte skulle tro, att hon såg illa. Men så skulle han ha mat, och hon visste inte, att de hade ställt en stor ystekarsost på bordet. Hon lade till osten, så den for i golvet, och sa: »Gå du, kass, din rackare!» (SL).

Vad skall lillen heta?

Det var en friare, som kom till ett ställe, och så skulle tösa gå ner i källaren och tappa upp drick. Men där blev hon sittande och grubblade på vad den lille skulle heta. Och så satt hon där och grunna, och de andre började vänta, men då hon aldrig kom, så var det en av de andre där i huset, som gick ner till henne till slut. »Va sitter du här och grunnar på?» frågade han. »Å, ja grunnar på va lillen ska heta», sa hon. »Då får la ja hjälpa dej», sa han, och så satte han sig till att grunna han med. Och sen gick de andre ned i källaren den ene efter den andre, och allesammans blev sittande där och började grunna. Och så blev friarn ensam, men han gick sin väg, han kunde la inte sitta där och vänta (SL).

Trasen och slarven och den gamle palten.

Det kom en friare till ett ställe. Då sa mora: »Hör nu, mett barn, ska du inte lägga i blöt alla sju dina särker?» »Va seger I, mor, ja har la bara trasen och slarven och den andre gamle palten», svara tösa. Och så gick friarn (SL).

Gubben i månen.

Den förste, som stal något, det var en, som tog ett kålhuvud. Den tjuven satte de upp i månen, och där sitter han än i dag och håller ett kålhuvud i handen. Han får sitta där och skämmas i alla tider (SL).

Hur svalan kom till.

Det var en, som hade tagit en sax, men hon sa, att hon vannar inte (= frågar inte efter), om hon ska bli som en svala, så har hon inte tatt någon sax ändå. Men svala blev hon, och saxen har hon i stjärten (Sk).

Grodan är en förvandlad människa.

Grodor har händer och fötter precis som människor. De har varit barn förr i tiden (Le).

Varför grodan inte kan öppna munnen.

Grodan hade en gång sagt, att hon skulle äta upp så mycket gräs, som det växte på jorden, och för det så stängde Gud hennes mun (Le).

Hur hästen har fått sina »oxler».

Skam hade skapat hästen, men han visste inte, var han skulle sätta ögonen, så han kastade dem efter honom, och då blev de sittande på benen. Men sen flyttade han dem till huvudet, för att hästen inte skulle riva ut ögonen i buskar och sådant. Det är därför hästen har »oxler» på benen (Sk).

Varför eken inte fäller sina löv.

Gud fader lovade den onde, att han skulle få ta folket, då eken fällt allt lövet. Det är därför eken aldrig fäller sina löv (Sk).

Varför asplövet darrar.

När vår Frälsare gick här, var han trött en gång och vilade sig mot en asp. Sen dess darrar lövet (SL).

Frälsarens kors var av asp. Därför darrar alltid asplövet (Sk).

Hur kärnmjölken kom till.

Jesus kom en gång till ett ställe, där en gumma höll på och kärnade. Då sa han: »Smör i botten!» »Å nej», sa gumman, »lite mjölk åt barna.» Och så blev det lite mjölk med, annars hade det blivit smör alltsammans (Be).¹

Gud fader på vandring.

Gud fader var ute och gick en gång. Och så kom han till ett ställe, där de kokade något i en gryta, och den var nära att pösa över. »Gryta e full», sa Gud fader. Men då svarade husmodern: »Ja vet la, va ja har slaet i'na.» Det skulle hon inte ha sagt. Hade hon i stället varit hövlig, så hade grytan blivit full (SL).

Den vandrande juden.

Det var någon, som hade sett den vandrande juden, och han hade en ränsel på ryggen. Han hade vart ute och gått så längen, s'att ränsel var mósater. De ville bju'n å äta, men han ville inte ha något. Då frågte de honom, vad han lever på. »Ja lever ve Guss vär», svara han (SL).

De ska ha sett den vandrande juden i våra bygder en gång. Det var uppe vid Tollered, och han hade ett lästaknippe på ryggen. Det var alldeles överväxt med mossa (SL).

*

En stor del av de sator, som jag upptecknat i Vättle, har jag inte tagit upp i denna min samling. En och annan av dem lämpar sig mindre för tryck, som t. ex. sagan om prästen, som i sin predikan skildrar hustruns otrohet (Sk). Andra är ofullständiga eller illa berättade. Av dessa vill jag bl. a. nämna följande nummer i den för sago-forskare välkända Aarnes typkatalog: 2, 157, 301 (De tre bortrövade prinsessorna), 461 (Rike Per Krämare), 700 (Tummeliten), 755 (Synd och nåd), 955 (Rövarbrudgummen), 1030, 1088, 1096, 1160 (Pojken som inte blev rädd), 1170 (Skam köper inte Titta Grå), 1365 (Motvalls käring), 1384, 1408, 1525 (Mästertjuven) m. fl.

¹ Samma berättas i Skallsjö.

ORDSPRÅK, ORDSTÄV OCH TALESÄTT

Ordspråk och talesätt.

Om barnen och barnåldern.

Åhå för di barna, när en skeckar dum te körka, så gå dum te kvarna.
Höstanatta och barnaröva kan en aldri lita på.
Välpen får la tänder.
De e svårt å höra lus hosta, sum inga bröst har.
Det växer inte vet och vägger på en gång.
En ska vria via, männa hu e grön.

Om kärleken och äktenskapet.

Ongdomen rasar te dum blir femti år, och sinn blir dum spettane garna. (Om folk som gifter sig sent.)
En kan lika gärna setta sä te löcka sum te springa sä te'na.
Hade du brakat så i fjol, så hade du vart gift i år.
Räven biter inte gärna nära ula. (Man ska inte skaffa sig fästmö på närmsta stället.)
Gamla katter vill gärna lapa mjölk.
Kärlek och adom (= fattigdom, armod) kan en inte dölja (SL).
Den som är kär har sju skinn för ögonen.
Han fika efter bästemärra och feck skettrompa. (Om en, som gift sig rikt men gjort ett dåligt val. SL.)
Han sökte efter gullkona (var. bjällekona) och feck skettsona (SL).
Han trodde, att han skulle ösa gull mä göpa, och så feck han bara skit i nypa (SL).
Den e frackare fästeman, sum ser på tösa i gösselstan, än den, sum ser, när hu syr (Be).

Den ene töcker om mora, den andre om dotera, så blir bägge gefta.

Den ryker åt som en väre om hösten. (Han blir säkert gift.)

Det blir la bra mä kössen, bara den kommer, som ska ha'n.

Kyss mig på måndan, så har du hela veckan fri.

Änkemanssorg och armbågestöt (var. klövahälta) går snart över.

Då ett fruntimmer blev bort emot fyrtio år förr i tiden, så kallades hon för »e gammel återglömma» (SL). Hon började »le den svarte tjurn oppföre glasberget».

Om en flicka hade den ene fästmannen efter den andre, så sa man, att hon »geck i mannamälla» (SL).

Om rikedom och fattigdomen.

Dum store känner varandra, dum små spanner varandra.

Fattigmans barn och rikemans kalvar får alltid leva.

Den som är höstrik blir vårfattig.

Då det regnar välling, har den fattie inga slev.

Fattigdom och adom och halm i träsko kan en inte dölja.

Det går bättre te föa opp sej ett kreatur i fattigdomen än te å köpa't.

Här e ingen adom på trôt. (Här fattas inte fattigdom!)

Om fliten och förnöjsamheten.

En sketen näve ger en smule trut.

Flit och skit gör boen rik.

De e bättre te vara inne för bare maten än gå ute för ingenting.

En får rätta mun efter matsäcken.

Mäteli pulsa e bäst.

Hur lite myra drar, så drar hu te stacken.

Lever ja en da, så lär ja e ra.

De e ifrå slipen och te släggen. (Arbete jämt och samt.)

Får en bara sele, så får en la häst.

Liten kan gåra möt, männas en stor vänner sig om.

Bättre en kaka mä ro än tie mä oro.

Smått och trått så tar det.

Lite snett e inte lett.

Om lättjan, oförnöjsamheten och avunden.

Den late och den fete dum vändas ve hete.
 Morgonstund har guld i mun och mycket bly i ryggen (SL).
 Den som försummar si ti förlorar sin rätt.
 Kyrkans granne är sist framme.
 Käppen och säcken ger kaka på fläcken.
 Katten vill gärna fisken äta, men han vill inte foten väta.
 Han vet inte mer än gröt och välling och stor ske (LE).
 Ila (lättjan, tjockt l) tar så mö hu får och tittar efter mer (SL).
 Han e så lat, så han e inte väl (värd) å köra ur en ärteaker.
 Han e så lat, så han e inte väl å asa fô räva.
 Han e så lat, så han iss inte skubba sig, där det kliar.
 Min dräng hade ock en dräng, och bägge va dum lata.
 Alla vella herrar vära, men inga vella säcken bära.
 Örat hör sig inte mätt, ögat ser sig inte mätt.
 När en sputtar i kåln, får en själv äta opp'en.
 Höken sitter på taket för den missbelätne, vart han än kommer.
 Den sum gänna vell sjonga har allti nôt te visa.
 Det är på världens sista lopp, den ene vill den andre äta opp.
 Det är ingen botten i prästasäcken.

Om högfärden och dumdrygheten.

Stora ol och fett fläsk fastnar inte gärna i halsen.
 Två stora förliks inte i en säck. (Eller: Två stora får inte rum i en pöse.)
 Stora fugla värper stora ägg.
 När det felas ved, ska en bygga, och när det felas mat, ska en göra kalas.
 De e svårt å inga skjorta ha, då en e vande ve en trase.
 De e så en tjocklinge kan spy än sinna e gammel höna (SL).
 Hu spinner rännaregarn och härvar på häla'. (Om fruntimmer som ständigt pratar om vad de uträttar och hinner med.)
 Hunna och herra stänger aldri dôra.
 Skiten e värst, får han inte aka, så hänger han sä på hjula.
 Större skepp har la seglat över änne än e vällingebötta.
 Högfärdiga tiggaringar svälter ihjäl.

De e svårt å höra lus hosta i skinnpälsen.
 Den som sitter lågt och tittar högt för ofta lort i öga.
 Den som har en stor hals får ha en stiv rögg.
 Den som kliver högt faller ofta ner.
 Di dommaste bönnerna får di stöste petetera.
 Det finns la fler brokia hunna än prästens.
 Du e bonne född, men du e törpare lagd i vagga.
 Det går la an å flyga, när andra håller opp vinga.
 Fint ska de vara, om de e aldri så grovt.
 Fint ska de va, i stan ska en bo, har en inte mer än e betäta, så ska
 hu stekas.

Fint ska det vara, och stivt ska det stå, och sex styver ska det kosta,
 och pannekaka ska vi ha, om vi ska lana'na.

Om en inte har mer än e såa i buken, så ska den stå på änne.

Om en har två säer, så ska di stå på kant.

Då teggarn får ost, så vell han steka'n.

Han går där sum en betslater gåse, men om vår Herre pekar på'n,
 så legger han där.

Om en för e so härifrå och te Rom, så blir de inte aent än e so ändå.

Om visdomen och dumheten, sanningen och lögnen m. m.

Den sum via(hanna) vankar blir mangahanna va.

Du e inte född i fôsta. (Du är inte dum, du!)

Han e inte så lätt borte mä vanten.

En kan inte säga, att en har vart ute för nôt, fôlle en kan ta en
 kappe lus i armhålan.

Den som bygger hus efter allemans rå får aldri tak på.

Du e så dum som Gud e vis.

Du, din stackare, sum aldri har vart längre än te spisen.

Han e inte nôt stavis å sej. (Säges om någon, som är rätt dum. An.)

Stölla reser förutta pass.

De e så sant sum de e langt. (Man tvivlar på någons utsago.)

Han lever sum sist sae't. (D:o.)

Det ska ja kunna lägga mina vantar på. (Gå ed på, om så behövs.)

En ska ljuga langt och smalt, så det går i folk.

Det går la an å blann iblann och sló i en bonne.

En ska inte skämna gåta för ett ords skull.

Har du kacklat, får du också gala. (Har du sagt a, får du säga b.)
 Det vesste våra, inna era hade sagt'et.
 En ska inte lokta i alla hõla, en ska sputta i nõga. (Man skall inte vara alltför nyfiken.)
 Det sjonger var och en ätter sett näbb.
 Ju värre folk spår, ju bättre det går.
 Den som gärna vill röra i andras grytor han blir ofta bränd.
 En karl ska stå ve sett ol och e käring ve si gryta (var. ve sina pôsa).
 Det är ingen grõt å grina åt. (Ingenting att skratta åt.)
 Nämn inte era vantar! (Ni får det inte ändå. Be.)
 Inte ett ol om Tilda! (Tala om något annat.)
 Nu ska vi vara allvarsamma och låta snõrn rinna (Be).
 Då alla sputtar på en sten, blir han snart våt.
 De va la inte sũvet ur has tänder. (Det hade han inte hittat på själv.)
 Det rosar var och en si vassvälling.
 De e olika låt i spinnerocka.
 Mun går på'n, sum när sön pällar på ett näver. (Om talfõra människor.)
 Det skiter inte flũgera på läpa på den. (D:o.)
 E stäckete visa e snart kvädd.

Blandade ordspråk och talesätt.

Alla känner apa, men apa känner ingen.
 Brũet brõ och revet hö de er aldrig drygt å äta. (D. v. s. lånat brõd och köpt hö. Be.)
 De ble aent malt än brõgga mä såer. (Det blev mycket bättre.)
 Daa e manga, men måla e fler.
 Dalakåringa kokar sin grõt. (Det stiger upp dimma ur dalar och backar. SL.)
 De e alla svin svarta i mörkret.
 De e bättre å ingen gris ha än ha en, sum en inte får lõa å.
 De e bätter kasta en bete brõ fõ hunn än slõss mä'n.
 De e bättre ta skaen än skamma.
 De e bättre gråta om mõran än om kvällen.
 De e bättre å vara näken än å ha e fjår på röva.

De e desamma va kona mjölkar, nôr hu sjôlv spänner ut'a.
 De e falit å gå imella barken och trä't. (Man skall inte tränga sig emellan.)

De e fô sent å sekta mjürt, då en har satt såera i halsen.
 De e ingen krok för sugga te ärteakern.
 De e ingen, sum känner, var skon klämmer, ante den sum har'n.
 De e inget lyte å ha stort snyte, de e större skam å gå näselös fram.
 De e inte alla bakedaa, de e nôga smakedaa.
 De e inte bôrte, sum rinner ur näsa i mun.
 De e inte bätter ätter ål än ätter aen fesk.
 De e inte nästegårds väg dit. (Det är långt dit.)
 De e inte så i sju år sum i sju daa.
 De e la inte längre mella berga, än att trolla träffas.
 De e litte sum grannar ögat.
 De e lättast å kliva, där hagen e lågast.
 De e medda, när mor vell, och kvälen, när Gud vell.
 De e skellna på fôlk och ätaregubba.
 De e sum en slipevinn fô mina öga. (D. v. s. obegripligt.)
 Den e inte bätter den sum gömmer än den sum stjäl.
 Den ene kôrpen hogger inte ut öga på den andre.
 Den feta sona vet inte va den magra behöver.
 Den kommer inte fô sent, sum ska hängas ve ljus.
 Den kona, sum mest rötar (råmar), minst mjölkar.
 Den ogedaktie har inga ro.
 Den sten, sum alla sputtar på, blir snart våt.
 Den sten, sum ôfta flöttes, môsas inte.
 Den sum går vardas grann får gå härdas (helgdags) sketen.
 Den sum har ste'mor (styvmor), får också ste'far.
 Den sum har tur behöver inga löcka.
 Den sum fôst kommer i säcken kommer sist dän. Eller: Den sum kommer sist i säcken ska fôst ut.
 Den sum köper så mö han ser får sälja så mö han har.
 Den sum lägger sig sum ett svin står opp sum en kar.
 Den sum ska köpa kôrva å hunna får vara beredd på mö fläsk.
 Den sum äter sum en hunn, han får svälta sum en hunn.
 Den sön e la bôrte, sum räven tok.
 Det blir te å binna på en aen lie. Eller: bryna på en aner lie. (Täitu med något efter en tids vila.)
 Det grönnar inte brö i hunnaboa, så längen hunn e frisk.

Det går i hinkel och vinkel. (Det går hit och dit.)
 Det går sum e lus på e tjärestecka. (Det går sakta.)
 Det har la han lagt i glömboka. (Glömt bort. An, Be.)
 Det ligger lika säkert som det låg i häradskista (An).
 Det plockar alla te laket men ingen te baket. (Alla smutsar ner. Be.)
 Det på söndag förvärvas, på måndag fördärvas (SL).
 Det rinner mö vatten, männas murnara (mjölnarna) söver.
 Det ska antingen vara häfta eller ock sketa.
 Det skrapar var och en unner si gryta.
 Det slår slag om slänte. (Det går i stöpet, slår slint.)
 Det sum inte trivs mellan ben och skinn ska ut i vär och vinn.
 Det sum ont e förgås inte.
 Det sum sneckarn felar får målarn hela.
 Det vell väl te, om inte tólamodspösen ska sprecka.
 Du får la seta, männas maten dör. (Medan maten smältes. SL.)
 Du har låst köksspisen och hängt nyckel i ansiktet. (Såges till en,
 som har sotat ner sig. SL.)
 Dum fôsto inte, att boen va gaern, fôlle han sjongde, nôr han åt.
 Där geta e büen, där knaver hu.
 Där maten e liten, e trätta stor.
 Där sum finns svin, där e rötter, och där sum finns fruntimmer,
 där e löpper (SL).
 Där sum öes nô gött, där spilles nô gött.
 E höna övar å ett malkorn.
 E knüta hann kommer inget gött i.
 E sketa so vell ha e sketa mä säk.
 Efter en stark sparare kommer en stark öare.
 En behöver aldri bea lusa krypa te skinnpälсен.
 En e varken åtte söcker eller salt, och smälter nôget, så smälter inte
 allt (Sk).
 En får släppa te både ris't och röva.
 En känner la sön på ulla.
 En ska böggä sä i hus och inte ur hus.
 En ska gå betti te kvarn och sent te kôrka, så kommer en snart
 igen.
 En ska hålla sig framme, när mat och stryk vankas.
 En ska inte båsa (göra bås) för obuet få.¹

¹ Även bŭsa = strö ut boss.

En ska inte stå på lusa, mäns en dräper kneta (Sk).

En stäckete kôrv e allti svår å böja (Be).

Ett ont öga ska inget gott se.

Ett tåm på e näsa det gär möt.

Finns det hjärterumme, så finns det husarumme.

För säkerhets skull drar vi kissen en gang te. (Bäst att ta om en sak. Talesättet uppstod därigenom, att en gubbe, som slogs med käringen, drog katten längs efter ryggen på henne. För säkerhets skull gjorde han det två gånger. Be.)

Förste timmen i galgen e värst, för då går livet.

Grötamätta varar inte te nästa stätta.

Hade inte smör't vart skeet, hade inte prästen fått nô åt.

Han drecker sum Partle bock. (Om någon, som dricker ovanligt mycket. En gång, då de hade kört in säden på Partille herrgård och stängde portarna, blev en bock innestängd. En tid efteråt, då de öppnade, hittade de bocken, som stod och hade ätit sig djupt in i säden, men hade inget vatten fått på hela tiden, och så fort porten gick upp, sprang han ner till ån, och där drack han så mycket så han sprack. SL.)

Han far värre än de onna vä't (= vädret).

Han har så brått, sum om han skulle lana ejl.

Han köper aper och säljer gaper (säges om en, som springer på alla auktioner men aldrig köper något. SL.)

Han ser ut sum kom och hjälp mig å slipa.

Han ser ut sum han hade äet ur all mjölka fô katten (Be).

Hôll ur vägen, bönnér, fô nu ska tórpara fram!

Här e ägget efter den gula höna!

Här hjälper inga kalvaböner!

Illmarig som en sju års gammal rävunge.

Ja lir'n inte i vinn!

Ja men, svina vell rota mä nassen!

Kalven äter opp konas vannle. (Kalven tar sin föda redan före födseln. Sk.)

Kanske e e stor ske, den kallar vi fô skopa (SL).

Klocka e bara te fô skräddare och skomakara.

Knepa e manga, men skålmstöcka e fler.

Kockens rätt, när han har kokat, ska han vara mätt.

Koka, mi gryta, du vet mi syta.

Kônsta e starkare än makta.

Kônstera e manga, och knepa e fler, och fler e dum, sum brukar dum.

Korpen (el. kråkan) skäller sitt eget namn.

Käringeträta och sôndas mässä varar aldri dan i änne.

Känner du karn, så rör opp blanna! (Så sa de i Ale härad, då de skulle bjuda en främmande på blanna. De åt mycket blanna, och det som blev kvar, fick stå. Kom det då någon luffare, och bad om något, så fick han blanna, men han fick ta den som den var. Det bästa hade sjunkit till botten. Men kom det bättre folk och blev bjudet på blanna, så rörde de upp den. Därav uppstod talesättet, som citerades, när det skulle stassas för någon. Be.)

Låsa e för ärligt folk och inte för tjuvar.

Maakäringa rökar. (Det stiger upp dimma ur en mosse. SL.)

Magen blir fôr mätt än ögat.

Maten e halva föa.

Nu blir det ljus i Guds hus och lampor i gamla träkyrkor.

Nu e de nüest! (Något är avgjort.)

Nu har det blett väl imella Per och gässa! (SL).

Nu har hältan kona kalvat.

När barnet är dött, är fadderskapet slut (Be).

När det inte finns någon åklagare, faller ingen dom.

När det vell framföre, lämmer baggen (SL).

När en talar om berga, e trölla i fôsta.

När höna får revet, då vell hu ha korn.

När musa e mätt, e mjür't fräckt.

När åska går i magen, blir det nederbörd i böxera (Sk).

Orkar en över hunn, orkar en la över rompen.

Penga e ingen skälm å ha mä sig.

Räven han ble la flat, men Janne Osterman han ble flatare. (Janne smällde till en räv i hönshuset, och räven sjönk ihop och låtsades vara död, men sedan passade han på och smet. Be.)

Ska en jaga andra får en springa själv.

Skam ser allt va skinn han river.

Släkta e bra å ha, bara en inte tränger'na.

Smörjar en vangen, så går han lätt, mutar en domarn, så får en rätt.

Snål spar och Skam tar.

Snålheta bedrar visheta.

Sôddet sum fôlket e, sôdda e kräka.

Stäng dôrra och skjut spjällt, fô nu kommer det en gesäll.

Synna blir la ve hus't! (Som svar, då någon säger: Det var synd!)
 Så kan det gå, då inte haspa e på.
 Så länge de inte e opptrusked, e de inte oppäet (SL).
 Så länge en har å packa, så har en å smacka (SL).
 Ta inte mer i skea, än du orkar lätta!
 Takelötten e bortlagder, och geverätten vell ingen ha.
 Tjyva och rackara får åka, och ärligt folk får gå.
 Tron verkar trolldom.
 Va vell en ta å lusa mer än smällen?
 Var sum e någon go bete, så e där en ketel (SL).
 Vart vell du hôppa i hålken?
 Vi e la så mö släkt, sum sona e te äpplesäcken. (Om avlägsen släkt-
 skap. SL.)
 Vi hinde så langt, sum vargen suttar på nettinie år (Sk).
 Vi plockar ihop, så det blir änna sum när Per trask (Be).
 Vår herre har inga nö på'n, fast Skam har illa slipat'en (SL).
 Vår herre skapte inga brådska, men han sa, att vi skulle skynda
 oss (SL).
 Äter en sig inte mätt, så slickar en sig inte mätt.

Ordstäv.

Gubben och käringa.

Den som kommer sist i säcken ska först ut, sa gubben, då han sparka
 ut käringa genom dörra.
 Så ska vi ta't, sa gubben, då han tog loppera må tära.
 De e de sista, sum går, sa gubben, då skethus't brann.
 Geft dig, så blir du lagom kåt, sa käringa te kalven.
 Gift för gift, sa käringa och kasta ringarna på bordet.
 De e gött mä renliheta, sa käringa, då hu vände särken julaafta.
 Mycket skrik och lite ull, så käringa, då hon klippte grisen.
 Stora ord och fjädrar, sa käringa, klippte grisen.
 Där feck du, fô du skov, sa käringa, när hu slo röggen å grisen.
 Det blir la bätter, bara det onna får kommet ner, sa käringa, när
 hu ramla å taket.
 Du fôstår la skoj, sa käringa, när hu vre nacken å tuppen.

Langt häna och dit, sa käringa, när hu peka på månen.
 Ja ger mej inte en tåm, fôr sprecker ja e halv aln, sa käringa.
 Värmen e go ätter måttlihet, sa käringa, när hu satt i spisen.
 De e ingen rädder här, sa käringa, när hu sprang fô haen.
 De e ingen, sum vet, var haren har sin gang, sa käringa, när hu lae
 snara på taket.
 Rôet e snart revet, sa käringa, när hu rev örat å gubben.
 Här ska bli sköre, sa käringa, då hu brände opp särken.
 Ra i ra, sa käringa, när hu körde vall e ko.
 Rent ska det vara, sa käringa, då hu torka bor't mä katten.
 Hart imot hart, sa käringa, då hu slo huvvet i berget (eller: då hu
 bet i sten).
 De e alla barn i början, sa käringa, när hu satte sä på väven, då hu
 va femti år.
 Ja här ska ja inte röttna, sa käringa, då hu trelle iköll på körgårn.
 De e på hôppet en lever, sa käringa, när hu hôppa i sjön.
 Det smakar fogel, sa käringa, då hu kokte stavern, sum skata satt på.
 En kan inte vara hemma och här och på herrgårn mä, sa käringa,
 när hu satt i körka.

Bonden och torparn samt andra yrkesmän.

Förliks kusiner, sa boen te svina.
 Jojo, sa boen, när di hälsa på'n, och sinn sa han tack, och så geck han.
 De e minna tak, sa boen, då oxen skubba sig.
 Det kan vara möcke möjelit, sa boen (var. skræddarn), då di kallte'n
 fô tjyv.
 Efter mett goa förstånd, dumme pastorn, sa torparn.
 Så e de, sa pastorn.
 Det ger sig i ändan, sa repslagaren. (Eller: Ja, var e ändan.)
 Det slår aldri fel, sa slaktarn, då han slog oxen för ögat.
 Den tar vi, sa polisen om lyktstolpen.
 Nu kan vann vara belåten mä sett, sa fiskarn, när han stoppa masken
 i mun.
 Den dro, sa snickarn, när han stappa spika i lummen.
 Akta dig för kitt, sa målarn.
 Mera lera, sa murarn, då han satt i körrka och sov.
 Känn på, sa skræddarn, när han stack pojken i näsa mä nåla.

Naturlia böxer, sa skräddarn, när han stack bägge bena i rockärma.
 Vid glasens klang, sa skomakarn, drack ur blötesbalja.
 De e jämmt skägg, sa barberarn, när han raka katten.

Tjuven, tiggarn och luffarn.

Nu e de inte mer å ta, sa tjuven, då han tog dörra.
 Så långt kan det gå, sa tjuven, då han stal sina egna skor.
 Alltingen e krytt, sa teggarn, när han dansa i fösta.
 Fattig men stolt, sa tiggarn.
 Det rör mig inte, sa tiggarn, när hunn bet'en i träben't.
 Ysch för den kalle Östersjön, sa tiggarn, när han satt i spisen.
 Ja känner minna lus på gangen, sa luffarn.

Karlberg, Mollberg och Pillberg m. fl.

Kopp, sa Karlberg.
 Kass ut, sa Mollberg.
 Det var knobben, sa Pillberg, när han pôppa sön.
 Det var detta, sa Rullman.
 Jojo, sa Jaja.
 Efter behag, sa Lunkentus.
 Det händer, sa fru Länder.
 Heder och Bengt, sa gamle Tack.
 Har ska I få se på lite, sa Lasse.
 Det legger i Guds näve, sa Långsam.
 Det smakar fugel, sa Pälla-Kesti om bussen.
 Så ska man ta't, sa Lärke-Petter, då han tog lusa mä tåra.
 De e allt på lek, sa Soffi Ek, när hu slo te Sven, så öga for igen.
 Amen, sa Kal i kammen, när han knäckte lusa mä hammen.
 Det var skit, sa Skölt, när han fick en palt till frukost.
 Här ska I få se på väven, sa blinpa Sara, när hu kom mä varpera.
 Ja töcker ja ser mi käring, sa Blinne-Bengt.
 De ble precis, sa Snurpen. (Snurpen var en skräddare i Stora
 Lundby. En gång, när han sydde ett par byxor, blev det ena benet
 längre än det andra, och så skulle han ta av benet något, men det bar
 sig inte bättre, än att han kortade det andra i stället. Men innan han
 lade märke till detta, sa han: Det blev precis.)

Rammen, sa Pers Lars.
 Tror du det, sa Bransken, när han ljög.
 Det klarnar, sa Gabriel på Hea, när hö't flüt.
 Det får en ta i två vänner, sa Lars i Grisared.

Pojken och tösa.

Det ljustnar, sa pöjken, när di klöppte ögnebrynera å'n.
 Det tar sig, sa pojken om skrikinga.
 De e rolit å se, när far och mor slöss, för då vet en, att di har
 hälsa, sa pöjken.
 Nu e de slut på visslinga, sa pöjken, när han skar läpa å sä.
 Dra dra, ja vell allt, sa tösa, då de dro'na åt laa.

Djävulen.

Ja känner la te släen (var. skjussen), sa skam, när han åkte på harva.
 Ja känner la ulla, sa skam, när han klöppte svina.
 De lear och går, sa skam, när han satt i hjulnavet.
 Det slänger, sa den laje, när han satt i hjur't.
 Det går bra, sa skam, när han hängde i släpe.
 Det tog slut, sa den sure om bönedan.
 Nu blir det mangahanna smått och gott, sa skam, när han titta i
 bibel.

Katten och räven m. fl.

Dåli ordning, sa katten, då de körde ut'en julaafta.
 Släkta är värst, sa räven om di röe hunna.
 Välkommen, sa vargen te geta.
 Jag kan undra, sa flundra, om gädda är fisk.

Han som hade eld i håret m. fl.

De e bra, sum de e, sa han sum hade ell i hå't, för det både lyser och
 värmer.

Det lear och går, sa han, sum satt på grunn.
Det slänger i väg, sa han sum satt i hjur't.
Ja känner sön på ulla, sa han sum klippte grisen.
Nu börjas det, sa han sum föreviste björn.
Nu e de gjort, sa han sum försvor sig.
De e te dela sum brör, sa han sum rev itu kalsongera och ga bôrt
håltan.

Här e en sum inte e rädd, sa han sum sprang fô haen.
Svettas vådeligen, sa han som bar smör i håret.
De e så de, sa han sum gjorde baljer.
Det går över, sa han sum spydde i sån.
Jag förstår, sa han som ingenting begrep.
Det blir en annan femma, sa han som skrev en nia.

ORDLISTA

- adom*, armod, fattigdom, 179, 266, 267. *brudkvinna*, brudkläderska, 21.
- agnekådd*, öknamn på den som slog sista slaget vid prägeltröskning, 92. *brygga, stå på*, tjänare söka ny anställning, 70.
- Ale knott*, öknamn på folket i Ale härad, 197. *brötegrav*, bråtgrav för linberedning, 91.
- angerådd*, angerudd, avbruten udd på eggverktyg, 132. *brötul*, brätöl, kalas vid bråtning av lin, 91.
- apa v.*, nyfiket betrakta, 27. *bräckner*, ormbunkar, 61.
- armkröket*, armbågen, 131. *brännebröte*, apparater för brännvinsbränning, 118.
- Arons skägg*, här troligen tätört, *Pinguicula vulgaris*, 128. *brönö*, brödnöd, 68.
- arsen*, kniven, 108. *bünerot*, gråbo, *Artemisia vulgaris*, 90, 244.
- arvelus*, ärvda löss, 155. *bybröd*, bröd av havre och råg, 115.
- askefisen*, yngsta barnet i en syskonskara, 15. *båtsman*, öknamn på den som blev sist i skörden, 87.
- bakforn*, förning med hem från kalas, 23. *bärekvinna*, kvinna som bär barn till dopet, 15.
- bardus*, genast, med ens, 64. *bävensrevet*, blindtarmsinflammation, 130.
- barselkvinna*, barnsölskvinna, 63. *dagle*, middagsmål, 116.
- bergstalp*, bergvägg, 175. *dagstånd*, spöke som påträffas även under dagen, 129, 146.
- bissen*, kniven, lien, 108, 253. *den laje*, djävulen, 148.
- björkslaget*, saven i björk, 112. *dombjälla*, backsippa, *Anemone pulsatilla*, 98.
- björntorken*, *björnmossetorken*, torktid vid Ambjörn, 71. *dopparedan*, julafton, 38.
- blanna*, blandning av mjölk och svagdricka, 274. *dröpe*, mjöldrygor, 70.
- blomma råg*, slå ur en del rågkorn, 90. *dröppje*, det som idisslas, 100.
- blomstergädda*, gädda som leker i maj månad, 109. *dundra rågen*, slå nekerna mot t. ex. en vägg, 90.
- blomstervärm*, den första bisvärm, 105. *dänga*, vässa, 68.
- blumfloka*, ett lag sädesneker, 90. *döarelus*, löss på lik, 31.
- blåsmäss*, Blasius, 64. *döaremärken*, blå fläckar på kroppen, som tros förorsakade av gengångare, 131.
- blöta*, ett antal neker utlagda för prägeltröskning, 93. *dömla*, dymmelveckan, 56.
- bolagök*, gök som hörs från norr, 151. *dömle onsdag*, onsdagen i dymmelveckan, 55, 57.
- bolek*, kreatursflock, 102. *dotta i stav*, uppgivas av trötthet, 106.
- braent*, brantig, flammig, 103, 166, 167.

- enerhavre*, enens honblommor, 123.
errater, förargad, 57.
- far i garn*, värden på bröllop, 26.
feskeskalja, snäckskal, 123.
fettila, bryna lien, 253.
finlandshundar, vargar, 154.
fisse, brynsten, 253.
floka, lag av sädesneker, 90.
flügjör, flygfura, fur i bergskreva e. d., 113.
flugrönn, rönn i bergskreva e. d., 86.
flätten, hästslaktaren, huddragaren, 105.
fon, förning, 21, 23.
fornö, foderbrist, 68.
frack, duktig, frisk, 266.
fransoser, venerisk sjukdom, 131.
frisveckan, tjänarnas frivecka, 54, 72.
fry, fly, giva, överlämna, 90.
fvögädda, gädda som leker i april, 66, 109.
fvöhatt, hatt av fradga framför drunknandes mun, 31.
fåragö, fårgödsel, 67.
fäl, spår, 84.
fävrer, blåsor, 149.
fölle, förrän, 43.
fölungsfötter, snibbar på lungan, 107.
fö nära, så när som, 107.
förstyret, värden, 21, 22, 26, 178.
förtalsman, böneman vid frieri, 20.
- gallåra*, gallådern, blodåder på tungan, 100.
galltagaller, gallblåsa av galt, 100, 123.
Gamlefar, djävulen, 194.
Gamle messummer, gamla midsommar den 14 juli, 62.
gena, mota, 216.
glanning, sola-, solnedgången, 64.
glejma, glimma, 63.
gläva, gräla, 198.
goppa, snöpa, 198.
gråben, vargen, 147.
Gråfar, den onde, 163.
gullfot, varg, 154.
Gutfar, den onde, 163.
- gällhoppa*, *gällko*, ko som slutat kalva, 67, 68, 103.
gällso, sugga som slutat grisa, 67, 68.
gåppa v., skära tagel av hästsvansen, 104.
gärda sill, gäla sill, 111.
gävaktig, fet och bra, 104.
Göja, februari, 63.
göpa, varglo, 154.
göpa, handfull, 266.
- halen*, golvet i bakugnen, 112.
hallen mars, halvriden mars, 63, 66.
hamma, gripa, samla ihop, 87.
hedning, odöpt barn, 15.
heljemässevintern, köldknäpp vid heljemäss, 73.
hjälpesven, sten i potatisrad, 92.
hjässen, hjärnan, 131.
horshäjen, engelska sjukan, 14, 121.
hungerknoppar, hängen på alen, 85.
hunnetomla, plats där hund tumlat, 130.
höla natta, fulla natten, 57.
hülunge, herde, vallgosse, 98, 157, 167.
höv, jäsning, 36, 112, 142.
hämmer, av hamma, samla ihop, 87.
häsetomla, plats där häst tumlat, 104, 130.
hökaröva, komma i —, få förargelse, 148.
hör, lin, 55, 114.
- ibärlig*, matfrisk, 96.
ila, s. lättja, 268, v. lata sig, 83.
Isbjörn, Esbjörn, 68.
isgädda, gädda som börjar leka Gertrud-dagen, 109.
- jäl*, jäst, jäsning, 36, 51.
jungfrusvärmen, bisvärm av blomster-svärmen, 105.
jure, en person som ej fått ut sitt arv, 197, 198.
jöttlemakare, handskmakare, 200.
- kakepengar*, pengar som samlas — läggas på en brödkaka — för brudparets räkning, 26.

- kalasefläck*, obesädd fläck i åkern, 84.
kallbas, karbas, 49.
kappa skee, kappas, 83.
kattetomla, plats där katt tumlat, 130.
kattsten, glimmer, 123.
kena, smörkärna, 171.
kikhorn, snäckskal, 123.
klie, klåda, 129.
klöva, taltrasten, 66, 246.
kneppel, linets fröhus, 91.
kneita, gneten, 273.
knusa s., en liten tid, 74.
konungshuva, nätmagen, 107.
kopina, korsmäsja på våren, 68.
kornkråka, en bland dem som arbeta i ladan, då säd föres in, 90.
kornmogen, kornblixten, 88.
krappträäd, träd med trång öppning igenom, 121.
kringel, spår efter skoklack, 127.
kringelilöpa, kringgången (kreaturssjukdom), 37, 52, 101.
krukeblått, jäst urin som färgämne, 114.
kräen, kräsen, 96.
kvällruke, sova —, sova en stund i skymningen, 112.
kångsvävja, spindelväv, 132.
követ, lungсот, 130.
källaresven, den som på bröllop har hand om dryckesvarorna, 15.
kävhänt, vänsterhänt, 13.
laka, leda, 101.
laemurten leker, nattspel, ungdomen ligger på höet, 19, 88, 109, 120.
lakekungar, manliga besökare hos flickor, som laka, 35.
lakesjä, pojkarnas besök hos flickor, som laka, 19, 35.
lejdehavre, ligghavre, 42.
leje, den — *sjuken*, engelska sjukan, 121, 122.
lekebo, lekstuga, 98.
lella jula, kyndelmäsja, 54.
likdra, obesädd fläck på åker, 84.
limma kyrkan, kalka kyrkan, betala böter till kyrkan, 23.
limmelössa v., hudstryka, 57.
lisa, sten i potatisrad, 92.
ljusmässdan, kyndelmässodagen, 64.
logubben, ledaren vid prägeltröskning, 92.
lokait, 1) sten på loggolvet, 90, 2) öknamn på den som vid prägeltröskning slår sista slaget, 92.
loppa, snöpa, 104.
lysesätel, lysningssedel, 21.
lögvråna, vrå i bakugnen, 112.
löra, vara sömnig, 233.
lötabi, bisamhälle som man har lott el. del i, 105.
lötasö, får som man har lott el. del i, 105.
lägga i kistan, insamling av mat till nygift par, 23.
läkeblacker, blad av hästhovsört, 132.
löckenek, sista neken på fältet, 89.
löska, befria från löss, 194.
makta, blodet, 147.
maningen, den andra bisvärmen, 105.
manulv, varulv, 186.
marsagroen, grödan i mars, 65.
matleja, matledda, 125.
matlasträ, matledsträ, kaprifol, 125.
miltra, mjälten, 107.
molösa, strupen, 107.
mor på vinn, värdinnan på bröllop, 21, 23.
mot, sjukdom vållad av gengångare, 129, 130.
mulloxen, ollonborrens larv, 80, 85.
mussakrake, *mussakula*, utgammal häst, 106.
mussen, hästslaktaren, huddragaren, 105.
mutas bort, avtyna, 113, 136.
måla, mäta, 124.
märga, dricka märe i benen, 68.
möscha, sova i skymningen, 38, 111, 112.
nattspelare, nattfriare, 19.
navet, ögonsjukdom, 100, 101.
nolsken, norrsken, 111.

- norsaveckan*, den vecka då norsen leker, 81.
- nå*, nedan, 21.
- nårvanna*, närheten, 23.
- nösmör*, nödsör, 127.
- ol*, ord, 14, 101.
- olad*, omtalad, 101.
- olgök*, gök som hörs från norr, 151.
- olofssedel*, orlovssedel, 70.
- olsten*, orsten, 125.
- olydningsöronen*, hjärtlocken, 107.
- onärig*, bra, 77.
- opartisk*, ej släkt, 130.
- opplänningar*, folk från socknar norr om Vättle härad, 197, 258.
- otörat garn*, otvättat garn, 56.
- oxafäl*, oxspår, 84.
- oxel*, utväxt, 100.
- palerim*, utgallringsramsor, 202.
- palme lördag*, dagen före palmsöndagen, 55.
- pessevecka*, fruntimmersvecka, 69.
- pjälten*, bladmagasinet, 107.
- plathinsk*, hingst som ej släpper ner pungen, 104.
- pletety*, utslag, 129.
- pressekött*, lungmos, 115.
- pulsa*, korv, 267.
- puste*, arbete mellan vilostunder, 93.
- pågålig*, envis, fordrande, 14.
- påske lördag*, påskafton, 55, 58.
- repa sig*, samla sig (om bin), 105.
- resslevressla*, vesslan, 154.
- rev*, magplågor, 10.
- revås*, långrev, 167.
- rimmark*, revorm, 128.
- rimmarkagräs*, *ringmösegräs*, sileshår, *Drosera rotundifolia*, 121.
- ringmask*, revorm, 128.
- riva ner ommen*, föda barn, 13.
- rombagge*, icke gällad bagge, 104.
- rumpeskatt*, böter till kyrkan för »otidigt sängelag», 23.
- rå*, icke kyrktagen (om barnaföderska), 13, 16.
- röa söndag*, röda söndagen, trefaldighets söndag eller söndagen efter påsk, 56, 67.
- sakti*, åtminstone, 82.
- sanket*, grädde och smör, 57.
- schludda*, diskerska, 27.
- seckla*, drägla, 11.
- sella*, *vara på* —, rensa och salta sill i skärgården, 111.
- sik*, sankmark, 128.
- sixa*, ko, 68.
- sixe*, kalv, 68.
- Sixemunn*, Sigismund, 68.
- sjäkera*, hästens ben, 16.
- sjövrak*, av isen krossad fjolårsvass, 130.
- skadda*, dimma, 78.
- skafföttes*, skavföttes, 49.
- skalle*, backe, 65, 73.
- sketa*, diarré, 135.
- skettvecka*, lortvecka, 81.
- skjuvekärva*, skottkärva, 18.
- sko*, gå i —, ta slut, 70.
- skojare*, tattare, 120, 121.
- skreffle*, grensle, 51, 248.
- skula*, smita, 76.
- skurv*, skorv, 253.
- skäcka*, göra grimaser, 148.
- skärva*, engelska sjukan, 121.
- slanevärlek*, töväder, 78.
- slinke*, slött, ledigt från arbete, 205.
- slättergubbar*, kvarglömda strån, 87.
- smale*, fårskock, 88.
- smul*, fet, 267.
- smulevälling*, välling kokt på bl. a. flott eller ister, 115, 116.
- smörpjock*, smörslaga, 159.
- snättra*, skärva, 104.
- snökåva*, snöflinga, 236.
- spervenek*, fågelnek, 38.
- spöröl*, sporröl, kalas i brudgummens hem, då han hämtas till bröllopsgården, 21.
- spräck*, värk, 127, 131.

- spüne*, spånad, 205.
staffaneriare, staffansryttare, 44.
stagg, kort hö, 88.
steckekäring, ställning vari lysstickor fastsattes, 72, III, 242.
stefanebeten, staffansbeten, traktering till staffansryttarna, 42, 43.
stefar, styvfar, 271.
stemor, styvmor, 271.
stolsteg, vagel på ögat, 128.
stubbfloka, lag av säd, 90.
stäcka, korta, 166.
stäcket, kort, 270, 273.
stülen, det understa sädeslaget, 90.
stöpinga, rinnande vatten, som frusit, 73.
sulvehare, solvhare, mjölkhare, 132.
süwa, suga, 270.
svalone, galt som ej kan skäras, 105.
svarte måndag, måndagen i dymmelveckan, 55.
svarte, den —, prästen, 147.
svinesnufta, snuva hos spädbarn, 12.
svätt, blod, 108.
syna, sina, 76.
syta, rädas, 273.
särke, särighet, 123.
sängamat, mat som skänkes barnaföderska, 15.
sänna, brynsten, 71, 253.
sävipa, vipan, 81.
taffel, ofog, 58.
talle, kätte, 105, 225.
tallgälling, oxe som gällats på tallen (kätten), 105.
tana, linda, 14.
tasse, varg, 137, 138, 187.
tejärsla, talg och flott, 115, 116.
tidd, dräktig, 67, 95, 167.
tidka, *tirka*, töväder, 80.
tjåsta, pusta, 183.
tongespän, tungspenen, 131.
torrbaggen, tordyveln, 28, 148, 259.
trella, kärra, 18.
tråregn, solregn, 77.
Trögerocken, Orion, 75.
tröschén, utslag i småbarns munnar, 10, 123.
tröscheträ, brakved, Rhamnus Frangula, 101.
tröt, fattigdom, 267.
trötkula, senknuta, 125, 126.
tungebandet, tunghäfte, 107.
tunner, fiskganer, 115.
ty, räcka, 50.
ty lik, båda dödsfall, 28.
töle, ge —, risa, 56.
tölegubbe, en man som ger töle, 56, 57.
tölen, kärnstaven, 113.
ula, lya, 134, 266.
ulka upp, kråkas, 102.
vaggan, öknamn på den som blev sist, då man vred lakan vid tvätt, 114.
vakestång, majstång, 61.
vamma, vammen, 107.
vandel, vandle, vannle, ett fång hö, 39, 43, 96, 273.
vanghuset, vapenhuset, 122.
vargula, vargbo, 134.
varp, stenrös, offerkast, 157.
vassvis, sades den vara, som misslyckats vid fiske, 111.
via, vidja, 166.
vila acker, vila åker, 85.
vinstera, löpmagen, 107.
vita, läsa bort, 37.
vite tisdag, tisdagen i dymmelveckan, 55.
vithuvve, ängsull, Eriophorum angustifolium, 74, 75.
våle, vålnad, 148.
vältestenar, lyftstenar, 158.
värme, eld, 147.
väsen, ormen, 147.
Vättle kalvar, öknamn på folket i Vättle härad, 197.
ytingen, den tredje bisvärmen, 105.
ämnen, ugnen, 112.
åpen, öpen, glupsk, 9.

årvänta, advent, 73.

återglömma, obesådd fläck i åkern, 267.

åx, yfs på stugan, 147.

äggestappa, äggröra, 60.

ältan, engelska sjukan, 121.

ärledan, den dag då ärlan kommer, 67.

ätterndasbeten, eftermiddagsbeten, 111,
116.

äxter, ofog, 19, 58.

örnasting, *öresting*, örsprång, 131.

öxna, betäcka, 167.

öxnig, brunstig, 95, 103.

ORTNAMNSREGISTER

- Aggetorp*, gård i Stora Lundby sn, 22, 27, 91, 136, 157.
- Agnesberg*, samhälle i Angereds sn, 135.
- Angere Högar*, höjder i Angereds sn, 158, 193.
- Annered*, gård i Angereds sn, 40, 198.
- Annesjön*, sjö i Stora Lundby sn, 99.
- Annäs*, gård i Stora Lundby sn, 175.
- Anten*, sjö i Ale, Bjärke och Kullings härad, 168.
- Asjön*, sjö i Stora Lundby sn, 160, 166.
- Asjö kock*, sten vid Asjön, 160.
- Aspen*, sjö i Lerums sn, 107, 110, 166, 194.
- Aspenäs*, säteri i Lerums sn, 134.
- Bakesten*, sten nära Stannum, Bergums sn, 158.
- Barkhult*, gård i Skallsjö sn, 82.
- Baskanäs*, gård i Kilanda sn, Ale härad, 33.
- Bengared*, gård i Bergums sn, 198.
- Berg*, gård i Stora Lundby sn, 199.
- Betel*, korsväg i Olofstorps by, Bergums sn, 163.
- Björboholm*, samhälle i Stora Lundby sn, 19, 152, 159.
- Björkelund*, gård i Stora Lundby sn, 136.
- Björketorp*, socken i Bollebygds härad, 177.
- Björnäs*, gård i Skallsjö sn, 200.
- Björred*, gård i Bergums sn, 198.
- Björre skee*, rågång vid Björreds gård i Bergums sn, 163.
- Björnsared*, by i Bergums sn, 188.
- Björnsbo*, gård i Bergums sn, 132, 160, 163, 198.
- Blåbärsås tjärn*, tjärn i Stora Lundby sn, 166.
- Bockatorpet*, torp i Stora Lundby sn, 37.
- Bokön*, ö i sjön Mjörn med tre gårdar, Hemsjö sn, Kullings härad, 142.
- Bollebygd*, socken i Bollebygds härad, 257.
- Bvattås kyrka*, grotta vid Björnsbo i Bergums sn, 160.
- Brejkhälla*, källa i Östads sn, Ale härad, 166.
- Brittas hål*, grotta nära Öjared, Stora Lundby sn, 160.
- Bruareberget*, berg i Stora Lundby sn, 159.
- Bruarehallera*, berg i Bergums sn, 175.
- Bruareholmen*, ö i sjön Ömmern, Skallsjö sn, 175.
- Bryngebergs kulle*, berg i Skallsjö sn, 120.
- Bräten*, gård i Lerums sn, 247.
- Brännäs*, gård i Skallsjö sn, 103.
- Bröllopstorpet*, torp i Skallsjö sn, 175.
- Bua*, gård i Stora Lundby sn, 152.
- Buaholm*, gård i Stora Lundby sn, 152.
- Bur*, gård i Bergums sn, 152.
- Burhult*, gårdar i Stora Lundby sn samt i Kilanda sn, Ale härad, 32, 162, 172.
- Bäckamaden*, gård i Stora Lundby sn, 137.
- Bäcken*, torp i Stora Lundby sn, 160.
- Bävsjöryd*, gård i Lerums sn, 98, 100, 118, 177.
- Dammen*, gård i Stora Lundby sn, 160.
- Dammera*, torp i Stora Lundby sn, 85.
- Dansered*, by i Bergums sn, 173, 198.
- Danske dammen*, damm i Skallsjö sn, 191.
- Dockered*, gård i Bergums sn, 158, 176, 183.
- Drängsered*, gård i Skallsjö sn, 172.

- Ekudden*, gård i Skallsjö sn, 59.
Ellesten, backe i Skallsjö sn, 59.
- Fars hatt*, kulle vid Dammen i Stora Lundby sn, 160.
- Fimpel*, sten nära Tröningens gård i Stora Lundby sn, 160.
- Fjällared*, gård i Stora Lundby sn, 165.
- Fjällestorp*, gård i Stora Lundby sn, 98, 145, 176.
- Floda*, herrgård och samhälle i Skallsjö sn, 45, 143, 160, 166, 191.
- Flokulla*, gård i Stora Lundby sn, 158.
- Fläskkärr*, liten sjö i Stora Lundby sn, 167.
- Fröstebo*, gård i Stora Lundby sn, 132, 133, 175.
- Fårhallen*, berg vid Tösjön i Stora Lundby sn, 167.
- Galgaberget*, berg vid Dockered i Bergums sn, 22, 176.
- Gallviken*, vik av sjön Mjörn inom Skallsjö sn, 160.
- Gamlebo*, gård i Lerums sn, 135.
- Gategården*, gård i Hjältnäs by, Stora Lundby sn, 159, 160.
- Gottkärr*, sjö i Stora Lundby sn, 190.
- Goväs*, berg i Lerums sn, 188.
- Grinnarekullen*, kulle i Bergums sn, 181.
- Grisared*, gård i Bergums sn, 43, 86, 128, 133, 163, 198, 278.
- Gråbo*, samhälle i Stora Lundby sn, 165.
- Gråbodalen*, lägenhet i Stora Lundby sn, 74.
- Gräskärr*, gård i Stora Lundby sn, 42.
- Grävsnäs*, herrgård och slott i Erska sn, Bjärke härad, 168, 169.
- Grönebacke*, torp i Stora Lundby sn, 32.
- Grönelur*, grotta i Stora Lundby sn, 160.
- Gullered*, gård i Bergums sn, 198.
- Gullringsbo*, gård i Lerums sn, 162.
- Gullö*, ö i sjön Uspen, Skallsjö sn, 196.
- Gunsared*, gård i Angereds sn, 198.
- Gåsadammen*, damm i Skallsjö sn, 193.
- Haberget*, berg vid Fröstebo i Stora Lundby sn, 61, 175.
- Hallas kock*, sten vid Dockered i Bergums sn, 158.
- Harön*, ö i sjön Mjörn, Stora Lundby sn, 158.
- Hassledalen*, gård i Skallsjö sn, 200.
- Heaberga*, berg i Skallsjö sn, 59.
- Heljered*, gård i Bergums sn, 160, 191, 198.
- Hjältnäs*, by i Stora Lundby sn, 29, 45, 61, 82, 97, 119, 120, 156, 159, 160, 173, 184.
- Hjältnäs mo*, hed med gravfält i Stora Lundby sn, 156.
- Holgers sten*, sten i Bergums sn, 160.
- Hornäs*, torp i Lerums sn, 150.
- Horsaklätten*, berg i Stora Lundby sn, 97.
- Huketorp*, gård i Stora Lundby sn, 98.
- Hullabäcken*, bäck i Bergums sn, 43.
- Hunsared*, gård i Stora Lundby sn, 193.
- Håkensjön*, sjö i Stora Lundby sn, 138, 139.
- Häcksjön*, sjö i Lerums sn, 159.
- Hägnan*, lägenhet i Stora Lundby sn, 175.
- Hällby*, gård i Bergums sn, 198.
- Hällingsbo*, by i Stora Lundby sn, 175, 194.
- Härryd*, gård i Bergums sn, 184.
- Härråna*, å i Lerums sn, 164.
- Högelid*, backe i Stora Lundby sn, 193.
- Högen*, gård i Stora Lundby sn, 61, 89, 198.
- Höggård*, gård i Stora Lundby sn, 156, 219.
- Högsboholm*, by i Skallsjö sn, 41, 106, 126, 246.
- Hörnemossen*, lägenhet i Stora Lundby sn, 27, 32, 58, 112, 115, 160, 169, 171, 188, 192.
- Iglakärr*, gård i Skallsjö sn, 95, 100.
- Iglåsjön*, sjö i Stora Lundby sn, 168.
- Ingared*, gård i Hemsjö sn, Kullings härad, 117, 189.
- Intagan*, lägenhet i Bergums sn, 109.
- Jambacka*, gård i Stora Lundby sn, 106.
- Jonsered*, samhälle i Partille sn, Sävedals härad, 160.

- Jäes*, gård i Stannums by, Bergums sn, 9, 36, 40, 41, 52, 54, 82, 83, 84, 87, 88, 96, 97, 101, 104, 149.
- Järnsberget*, berg i Stora Lundby sn, 159.
- Jättekälla*, håla i Stora Lundby sn, 160.
- Kallarehallen*, klippa vid Mjörns strand, Stora Lundby sn, 159.
- Kallarehalleberget*, klippa vid västra stranden av sjön Anten, 169.
- Kappered*, by i Bergums sn, 157, 198.
- Kestis kammer*, grotta i Stora Lundby sn, 160.
- Kilanda*, socken i Ale härad, 32, 33, 127, 171.
- Kjurnelia*, backe i Stora Lundby sn, 37.
- Klockesten*, sten på Harön i Mjörn, 158.
- Knepplakullen*, torp i Stora Lundby sn, 45.
- Knipared*, gård i Bergums sn, 118, 198.
- Kolanda mo*, hed i Kilanda sn, Ale härad, 171.
- Korpaflüget*, kärr vid Björboholm, Stora Lundby sn, 152.
- Korpahälla*, berg i Bergums sn, 173.
- Kosten*, sten i Stora Lundby sn, 157.
- Krokryd*, gård i Bergum, 198.
- Kroksjölund*, gård i Bergums sn, 118.
- Kronogården*, gård i Stora Lundby sn, 30, 199.
- Krösedal*, torp i Skallsjö sn, 140.
- Kulgården*, gård i Stora Lundby sn, 159.
- Kungshålan*, håla i Stora Lundby sn, 192.
- Kusebacka*, prästgård i Skallsjö sn, 156, 162, 174.
- Kvarnhagen*, lägenhet i Bergums sn, 42, 160.
- Kvarnkärr*, gård i Stora Lundby sn, 168.
- Kyrkås*, bergås i Bergums sn, 188.
- Käringegropa*, håla i Stora Lundby sn, 160.
- Kärret*, gård i Lerums sn, 137.
- Kärrets mellomnabbe*, udde i sjön Mjörn, 152.
- Kärrensåsen*, torp i Skallsjö sn, 61, 83.
- Körkemossen*, mosse i Stora Lundby sn, 190.
- Körkäckera*, dal i Bergums sn, 188.
- Laseras*, gård i Bergums sn, 81, 83.
- Laxegården*, gård i Lerums sn, 78.
- Leksberget*, berg i Angereds sn, 182.
- Lekstorp*, by i Stora Lundby sn, 37, 45, 85, 94, 111, 144, 199, 219.
- Lekstorps Trekant*, 187.
- Lelle Klövsten*, sten i Stora Lundby sn, 159.
- Lella Målja*, berg i Stora Lundby, 175, 176, 177.
- »Lelle sjön», sjö i Skallsjö sn, 110.
- Lexby*, gård i Partille sn, Sävedals hd, 135.
- Lille Kroksjön*, sjö i Bergums sn, 157.
- Linneklinten*, berg i Stora Lundby sn, 118, 174.
- Ljungsblätt*, gård i Stora Lundby sn, 98, 134, 136, 147, 162.
- Ljungsmossen*, mosse i Skallsjö sn, 166.
- Loo*, by i Långareds sn, Kullings härad, 197.
- Loppsten*, sten i Skallsjö sn, 160.
- Loppetorp*, torp i Skallsjö sn, 200.
- Lukas*, sten i Stora Lundby sn, 158.
- Lunna*, torp i Stora Lundby sn, 39, 132.
- Låddebo*, gård i Lerums sn, 187.
- Långared*, socken i Kullings härad, 169, 197.
- Långared*, gård i Lerums sn, 187.
- Långås*, gård i Skallsjö sn, 147, 170.
- Lövsjön*, sjö i Stora Lundby sn, 157.
- Markakullen*, berg i Bergums sn, 175, 182.
- Marken*, gård i Lerums sn, 159.
- Mjörn*, sjö i Ale, Kullings och Vättle härader, 97, 107, 138, 139, 166, 167, 169.
- Moholm*, stationssambälle i Mo sn, Vadsbo härad, 139.
- Mona*, hed i Stora Lundby sn, 192.
- Monkasika*, mosse i Stora Lundby sn, 159.

- Mors mössa*, kulle i Stora Lundby sn, 160.
Munkebacka, gård i Lerums sn, 194.
Munsjönäs (eg. Mollsjönäs), gård i Bergums sn, 104.
Murtaklätten, berg och torp i Stora Lundby sn, 169.
Måhult, gård i Bergums sn, 99.
Märkesten, sten i Stora Lundby sn, 159.
Mörkrüdde sten, sten i Skallsjö sn, 158.
- Naum*, socken i Barne härad, 186.
Nolhagsbrona, bro i Bergums sn, 165.
Nolgärdsbäcken, bäck i Bergums sn, 144.
Norsesund, samhälle i Skallsjö sn, 160, 161, 192.
Närunga, socken i Kullings hd, 118.
Nären, sjö i Ödenäs sn, Kullings hd, 174.
Nääs, säteri och by i Skallsjö sn, 146.
Nösjö (eg. Nedsjön), sjö i Björketorps sn, Sävedals härad, 110.
- Olofstorp*, samhälle i Bergums sn, 159.
Olstorp, gård i Stora Lundby sn, 198.
Oryd, gård i Skallsjö sn, 22.
Oskarshöjd, lägenhet i Skallsjö sn, 159.
Oxögat, sjö i Bergums sn, 161.
- Paradiset*, torp i Lerums sn, 122.
Partille, socken i Sävedals härad, 135, 146, 273.
Pelagåla, stenrös vid väg i Lerums sn, 159.
Pickesten, sten i Stora Lundby sn, 159.
Pikemborg, ås och fornborg vid Öjareds säteri i Stora Lundby sn, 192, 193.
Pustesten, sten i Stora Lundby sn, 160.
Puttlehåla, källa i Stora Lundby sn, 166.
- Ramberg*, gård i Stannums by, Stora Lundby sn, 137.
Ramberget, berg i Lerums socken, 173, 177, 179, 194.
Rambers hav, sjö i Stora Lundby sn, 166.
Ramsjö klippa, berg i Partille sn, Sävedals härad, 160.
Ranneberg (eg. Ramberg), gård i Stora Lundby sn, 137.
- Risveden*, skogstrakt i Ale och Kullings härader, 180, 181.
Romelanda, socken i Inlands Södra härad, Bohuslän 160.
Ropesten, sten i Stora Lundby sn, 159.
Rota, torp i Bergums sn, 38.
Rulle klev, berg i Bergums sn, 197.
Rullesten, sten i Skallsjö sn, 160.
Rydet, torp i Bergums sn, 198.
Ryggebo(l), gård i Skallsjö sn, 26, 43, 45, 140.
Rysto, gård i Bergums sn, 198.
Rågård, gård i Angereds sn, 198, 249.
Rävatjärnet, tjärn i Skallsjö sn, 166.
Rördalen, gård i Bergums sn, 103.
Röseved, gård i Angereds sn, 178, 180.
Rösseberget, berg i Bergums sn, 246.
- Sala silvergruva*, 174.
Sandbäck, gård i Lerums sn, 16.
Sandvat, gård i Bergums sn, 160.
Sandängen, gård i Stora Lundby sn, 138, 159, 176, 183.
Saxås, gård i Skallsjö sn, 144.
Sessbu, se Sävidsbo.
Simbrunn (eg. Simbrun), strandäng vid Mjörn i Hjältnäs by, Stora Lundby sn, 161.
Skallsjö Högar, höjder i Skallsjö sn, 158, 171, 176, 183.
Skattegården, gård i Bergums sn, 118.
Skepplanda, socken i Ale härad, 20.
Skepplaskog, gård i Stora Lundby sn, 118, 120, 130, 219.
Skrapekärr, gård i Bergums sn, 81, 167.
Skår, gård i Bergums sn, 198.
Skärsjönäs (eg. Skyrnsjönäs), gård i Stora Lundby sn, 200.
Sleva, torp i Stora Lundby sn, 33.
Slätten, gård i Stora Lundby sn, 43, 160, 167.
Smalabacken, backe vid Lövsjön, Stora Lundby sn, 99.
Smalasjön, sjö i Stora Lundby sn, 88, 159.
Småkulla, gård i Bergums sn, 198.
Småtjänerna, tjärn i Bergums sn, 109, 167.

- Smörpjocke sten*, sten i Skallsjö sn, 159.
Snapppekälla, källa i Stora Lundby sn, 166.
Snareberget, berg i Stora Lundby sn, 159.
Solvenässkogen (eg. Sölvenässkogen), skog i Stora Lundby sn, 161.
Stakeberg, gård i Stora Lundby sn, 199.
Stannum, by i Stora Lundby sn, 33, 39, 41, 82, 98, 101, 118, 119, 124, 158, 165, 176, 182, 200.
Starrkärr, socken i Ale härad, 124, 157.
Stenared, gård i Bergums sn, 198.
Stenfri, åker i Aggetorp, Stora Lundby sn, 91.
Stenkarn, kulle vid Svensered i Skallsjö sn, 59.
Stenkullen, samhälle i Lerums sn, 45, 82, 136, 159.
Stenkyrka, berg i Bergums sn, 160.
Stillestorp, gård i Stora Lundby sn, 118, 174.
Storhagen, gård i Stora Lundby sn, 45, 199.
Store Herrsjön (eg. Härsjön), sjö i Lerums sn, 110, 152, 195.
Store Klöusten, sten i Stora Lundby sn, 157.
Store Lövsjön, sjö i Stora Lundby sn, 99, 110, 157.
Storhögen, berg i Angereds sn, 191.
Stormossehalsen, förträngning av Stormossen i Stora Lundby sn, 158.
Strömmen, torp i Lerums sn, 135.
Stötteberget, berg i Hemsjö sn, Kullings härad, 259.
Surtesjön, sjö i Angereds sn, 245.
Svalpa, gård i Bergums sn, 198.
Svarteberga, berg vid sjön Anten, Långareds sn, Kullings härad, 169.
Svederna, gård i Lerums sn, 146.
Sveetjänt, sjö i Lerums sn, 110.
Sängaråsen, ås i Skallsjö sn, 59, 192, 193.
Sätsten, sten i Stora Lundby sn, 159.
Sävelången, sjö i Hemsjö och Skallsjö socknar, 107, 110, 166, 192, 246.
Säveån, 166.
Sävidsbo, gård i Lerums sn, 81, 197, 198.
- Söadal*, äng i Stora Lundby sn, 196.
Sörgårdarna, gårdar i Stora Lundby sn, 219.
Tittekulla, lägenhet i Stora Lundby sn, 128.
Tiveden, skogstrakt i norra Västergötland, 180.
Tjuvanästemosen, mosse i Stora Lundby sn, 161.
Tjärnet, torp i Skallsjö sn, 200.
Tollerred, by i Skallsjö sn, 24, 27, 189, 193, 246, 265.
Tomtebacka, gård i Stora Lundby sn, 199.
Torgestorp, gård i Stora Lundby sn, 54.
Torpet, gård i Bergums sn, 137, 149, 198.
Torsjöhult, gård i Stora Lundby sn, 125, 157, 200.
Torvhög, gård i Bergums sn, 191, 198.
Transkogen, skog i Skallsjö sn, 156.
Trollsjön, sjö i Bergums sn, 167, 168.
Trollsås, gård i Skallsjö sn, 43, 200.
Trulsadal, lägenhet i Bergums sn, 140.
Trytjänerna, tre småsjöar i Angereds sn, 195.
Trångarebergen, berg i Stora Lundby sn, 157.
Trånget, berg vid sjön Mjörn, Stora Lundby sn, 147, 175, 183.
Trädet, gård i Skallsjö sn, 200.
Tröningen, torp i Stora Lundby sn, 30, 32, 39, 61, 106, 123, 160.
Tvärsjödalen, gård i Skallsjö, 175, 191.
Tvärsjön, sjö i Skallsjö sn, 175.
Twättebäcken, bäck i Stora Lundby sn, 144.
Twättetången, udde vid Store Lövsjön, Stora Lundby sn, 99.
Töllesjö, socken i Bollebygds härad, 147, 174.
Tösjön, sjö i Stora Lundby sn, 107, 167.
Ubbared, gård i Skallsjö sn, 81, 83.
Ulves huvve, höjd i Lerums sn, 159.
Uppegården, gård i Stora Lundby sn, 199.
Uspen, sjö i Skallsjö sn, 107, 196.

- Vallen*, gård i Stora Lundby sn, 166.
Vannasjö, sjö i Stora Lundby sn, 110.
Varberget, berg vid sjön Aspen, Lerums sn, 194.
Varpekulle, kulle i Bergums sn, 157.
Varpekärr, mosse i Bergums sn, 157.
Varphöla, sänka i Angereds sn, 178.
Viestena, stenar i Bergums sn, 157.
Vik, gård i Skallsjö sn, 106, 196.
Vilestena, stenar i Bergums sn, 157.
Vittensjön, sjö i Stora Lundby sn, 157.
Vrätsered, by i Bergums sn, 18, 27, 30, 37, 119, 123, 137, 140, 146, 198.
Våthult, gård i Lerums sn, 167, 191.
Våring, socken i Vadsbo härad, 139.
Västergården, gård i Skallsjö sn, 43, 45.
Västernäs, lägenhet i Stora Lundby sn, 194.
Vättle fjäll, bergstrakt i Ale och Vättle härader, 22, 138, 139.
- Ytterstad*, gård i Stora Lundby sn, 37, 98, 100, 133, 136, 161.
Åscheberga, berg i Skallsjö sn, 175.
Åschetjänt, tjärn i Skallsjö sn, 175.
Åschön, ö i Tvärsjön, Skallsjö sn, 175.
Åsen, gård i Bergums sn, 118, 160, 167.
Åses tåsten, sten i Bergums sn, 160.
Ödegårdet, gård i Skallsjö sn, 200.
Ödenäs, socken i Kullings härad, 174.
Öjared, säteri i Stora Lundby sn, 81, 82, 84, 160, 192.
Öjareviken, vik av sjön Mjörn, Skallsjö sn, 159.
Öldalen, torp i Stora Lundby sn, 192.
Ölslanda, by i Lerums sn, 12, 22, 104, 106.
Ömmern, sjö i Skallsjö, Hemsjö och Ödenäs socknar, 189, 249.
Östad, socken i Ale härad, 124, 158.
Öxeryd, gård i Lerums sn, 118, 194.

S A K R E G I S T E R

- Agnetavisan 211.
 allvetande, sätt att bli 153.
 altarringen 162.
 Ambjörn, 11 sept. 71.
 Andersmässa 68, 73.
 arbetsförbud 36, 37, 52, 54, 55, 64, 76, 77.
 arvkläde 131.
 avigt, motsols 37, 93, 95, 124, 128.

 badvatten, spädbarns 13.
 bak 112.
 baklänges 18, 127, 128.
 barn|dop 15, 16, -sängsplågor flyttas 12,
 Bartolomeus, 24 aug. 71.
 bautastenar 156.
 Beda, 27 maj 69.
 beckhätta 128.
 bergsmed 174, -tagning 175—177, -vä-
 sen 174—176.
 betesgångens början 68.
 Blasius, 3 febr. 64.
 bin 105.
 binda näcken 165, — tjuv 134.
 björk, se bröllopsbjörk.
 björn 71.
 blindtarmsinflammation 130.
 blod 122, -droppar 189, -iglar 127,
 -vite 133.
 blomstergäddan 109.
 Blåkulla 58.
 blåsa bildas framför drunknads mun 30.
 blåsning för sjukdom 128.
 bondepraktikan 62.
 bot för blindtarmsinflammation 130,
 engelska sjukan 121, 122, fallandesjuka
 123, 124, gulsot 124, 125, huvudvärk
 131, kikhosta 123, magrev 11, mag-
 välvning 123, matleda 125, mot 129,
 näsblödning 131, onda bettet 127,
 revorm 128, ryggskott 125, stamning
 131, tandvärk 127, trôt 126, tröschen
 123, utslag 11, värkar 127, älveld
 129, örsting 131.
 Botvid, 28 juli 69.
 bortbyting 180, 181.
 brygd 112.
 Brynolf, 16 aug. 71, 88.
 brännvin, bränning av 117, preservativ
 mot kolera 119.
 bröd 115.
 bröllopsbjörk 27, -mat 25.
 byramsor 196—200.
 bäckakäringen 77.
 bära ut julen 52.
 bönanan 20.
 böner 203, 204, 208, 209.

 dalakäringen 77, 270.
 danspengar vid bröllop 23.
 digerdöden 190, 191.
 djurs läten 109.
 djävulen 70, 137, 141, 148, 152, 162,
 163, 193, 194, 253—256, 278.
 drakar 152.
 dymmelveckan 55, 56.
 dyvelsträck 122.
 döda besöka sina hem julnatten 41,
 ha julotta 41.
 dödsfall, se varsel.
 dödsförebud, se varsel.
 dölje|blad 141, -sten 141.

 eggjärn, i magi 143.
 eld som skyddsmedel 113, 136.
 eldar, Kristi himmelfärds afton 60.
 engelska sjukan 14, 121, 122.

- eremit 256.
 Erik, 18 maj 69, 81, börja meta vid
   — 110.
 Esbjörn, 10 maj 68.

 Fader vår 162, 178.
 fallandesjuka 11, 15, 107, 121, 123, 124.
 forsoter 190.
 fastlagen 54—56.
 femudd 58, 103, 128.
 fingrarna, ramsor om 201.
 finnar 136.
 fiske 109—111.
 flepp 25, 41.
 flygrönn 86.
 flyttningsdagar 72.
 formler 56, 58, 89, 90, 93, 99, 111, 113,
   126, 127, 136, 153, 193.
 fredag 76—78.
 friareny 19, 75.
 frieri 20, 21.
 frimurare 141.
 frossa 135.
 frostsador 129.
 Frö, guden 89.
 frö, lämna strån till 89.
 frögäddan 66, 109.
 fyrtio martyrer, 9 mars 65.
 får 98—100.
 födelse 9.
 föremåls språk 243.
 förridare 22.
 försiktighetsmått under grosses 17.
 förstfödd 131, — kalv får ej leva 96,
   — oxe kan ej förtrollas 103.
 första maj 68, 82, — sommarnatt och
   — vinternatt 74.

 galgsilver 109.
 galla 100, 123.
 Gallus, 16 okt. 65, 72.
 Gamla midsommar, 14 juli 151.
 gastar 144.
 gengångare, se spöken.
 Gertrud, 17 mars 66, 109.
 glosögd 146.
 gravhögar, åverkan på 192.

 gravmull botar sjukdom 122, 124.
 Gregorius, 12 mars 65, 66.
 gråbo, gråbynke 90, 245.
 grötrim 40, 203.
 gudmodern 15.
 gulsot 124.
 gyckelsyn vid skattgrävning 196.
 gåtor 222—242.
 gödselhögen 134.
 Göja, februari 63.
 Gøjemånad, februari 63.
 göken, tro om 151.
 Göta-Lena 137.

 hampa 91.
 hare, omöjlig att skjuta 108.
 harmynt 10.
 havande kvinna 9—11, 107.
 havsfrun 72, 167.
 Heljemäss, 1 november 71—73, 75.
 hem|långtan, medel mot 93, 94, -gift 28.
 herdar 98, 99.
 heshet 131.
 hjulorm 152.
 hjärtlocken 10, 107.
 honken, lek 219.
 hund 14, 125.
 hundturken 141.
 huvud|lös vid julbordet 52, -värk 131.
 Häckspåcks, djävulen 137.
 hästslaktare 105, 106.
 hästhovsört 132.
 häxor 137, 138.
 hönsskötsel 105.

 isgäddan 109.
 »i syne» 10, 30, 31, 32, 146, 162.

 jakt 72, 108, 109.
 Joel, 13 juli 86.
 Johannes döparens halshuggnings dag,
   29 aug. 71.
 johannesört 125.
 jordfast sten 93, 95, 126.
 jul 34—52, -afton 37—41, -brasan 39,
   -dagen 41, -gran 38, 39, -gubbar 42,
   -halm 35, 38, 48, -högar 39, -kronor

- 39, -lekar 48, -natten, orakel under ljungspolen 247.
 18, -nek 38, 95, -ottan 34, de dödas ljus 13.
 julotta 41. lungshot 130.
 järnnätterna 74. lusse 35.
 jätte(-ar) 157, 170—174, 188, 256, långfredag 55, 56, -sris 56.
 -grytor 166, -gäddor 152, -kast 157, 158. läkemedel 60, 61, 122, 123, 124.
 lärkan 64.
 Karl, 28 jan. 63. läsningar, se formler.
 Karl XII 171. löckenek, löktnek 89.
 Karlavagnen 75. lögsagor 257.
 Karolina, 20 maj 81. lövning av åkern 61, 83, 84.
 katt 14, 17, 125, som mara 185, offras
 till näcken 164. madkärningen 78, 274.
 kattugglan 28. magar, kons 107.
 kikhosta 123. magi 16, 38, 85, 88, 94, 109, 127, 132,
 Klara, 12 aug. 69. 133, 136, 141, 142, 143, se äringsmagi.
 kniv som skyddsmedel 16. majstång 61.
 Knut, 13 jan. 39, 53, 62. mansbyxor, i magi 16.
 koleran 119, 190. mara 102, 185.
 Konstantin, 21 maj 81. marknader 70.
 korp 32. Markus, 25 april 81.
 kors 33, 39, 58, 84, 96, 112, 122, -kål Marta, 27 juli 69.
 81, -mässa, 3 maj, 62, 68, 81, -väg mat 114—116, -leda 125.
 137, 155. Mattesmässa, 21 sept. 71.
 kortspel, få tur i 142. Mattias, 24 febr. 65.
 kringgång 85, 109. midsommar|dagg 61, -kvast 61, -nat-
 Kristi himmelfärds dag 60. ten 18.
 kräfte, sjukdomen 130. Mikaeli, 29 sept. 66, 71, 112, ,
 kvicksilver 12. »mista mössan» 15.
 Kungsbackagumman 137. mjälten 107.
 kyndelsmässa 54, 64. mjölk|harar 102, 132, 133, -tur 103.
 kyrk|an 142, -or 187, 188, -dörren 11, mord 124, -vapen 122.
 klockor 58, 188—190, -ogårdsjord morsmässa, 8 sept. 71, 105.
 124, 130, -tagning 13, 16, 115. mot 129, 130.
 kärlek, medel att väcka 143. motsols, se avigt.
 kärning av smör 113. mylingar 144.
 Lars, Larsmässa, 10 aug. 70, 71, 115, 119. myror 129.
 lek|ar, i julhalmen 48—51, - vid skörde- måltider, dagens 112.
 kalas 91, - ramsor 202, - tid, olika måndag 76, 78.
 fiskars 109, 110. möte, oturligt 108.
 levande begravnen 191. nagel, djursjukdom 76.
 liar 87, 185. namn, hästars och nötkreaturs 94, 95,
 ligga i ladorna 19. sjukt barns — ändras 123.
 lik 110, 123, 131, -färd 146, -kista 31, natt|frieri 19, 120, -spel 19.
 -klädsel 31. nedan, se ny.
 lin, beredning av 91, -frö mot genfärd 32. nedsättning 142, 143.

- nio dygn 135.
 noa|namn 108, 154, 241, -ord 143, 253.
 nord|rinnande vatten 42, 43, 57, 113,
 124, -sidan 125.
 norr 76, 84, 131, -a dörren 122, — hus-
 knuten 125, se nordrinnande.
 ny och nedan 21, 75, 76, 78, 99, 103,
 107, 111.
 nysning 28, 29, 52.
 nyår 52, 53, -s|natten, orakel under
 18, —s|nyet 52, 53, -s|psalmen 53.
 näcken 85, 164—166, -s vals 164.
 näsblod 131, 132.
 nötkreatur 92—98.

 oblat 108.
 Odens jakt 163.
 offer till näcken 164, till sjöräet 167, 168.
 ohyra 154, 155.
 Olof, 29 juli 69.
 Olsmässa 68, 69.
 olsten, se orsten.
 ond tunga 14, 15, 101, 113, 121.
 orakel om äktenskap 17, 18, 115.
 Orion 75.
 orm 67, 108, 109, 152, 153, — i tröskeln
 103, -bett 131, 153, -ögd 10.
 orren 244, -s tal 109.
 orsten 125.
 ostraffad botar sjukdom 122.
 osynlig 141.
 oxedroppet 257.

 palmsöndagen 55.
 Paulus, 25 jan. 63.
 pengar, ges den nyfödde 15, i brudskorna
 22, 23, insamlas vid bröllop 25.
 pesten 190, 191.
 Petri fång, 1 aug. 69.
 Petter Katt, 22 febr. 65.
 piggar 137.
 pingst 60.
 plogärlan 80.
 potatis, de första tas upp 1 aug. 70,
 71, -sättning 81.
 Potentia, 19 maj 81.

 preventiv mot fallandesjuka 11, mot
 kolera 119
 pysslingar 139.
 påsk 179, -eldar 59, -kåringar 57—59.
 päll 24.

 ramsor 18, 200—202.
 Rapps jakt 163.
 Rebecka, 17 maj 81.
 revorm 128.
 »ringa» villebråd 109.
 ringar i berg 156.
 rumpedrag 107.
 runt omkring 137, 142.
 ryggskott 126.
 rättor, uppsägning av 37, 90.
 räva 131, rävingar rökas ut 60.
 röd duk 10.
 röda söndag 56, 67.
 rökning av kreatur 97, 129, 153.
 rönträ 103, 104.
 röt månaden 69.
 rövare 194.

 sax 16.
 selbruten, hur häst blir 104.
 Severinus, 23 okt. 73.
 sibyllan 139, 140.
 Sigfrid, 15 febr. 64, 65.
 Sigismund, 6 maj 68.
 silver, i bössan 109, 133, -penning 13,
 -spänne 13, galgsilver 109.
 sista gödseln 90, -kärven 89.
 sju gånger 180, 181, — rövare 194,
 — synder 153, — torsdagskvällar
 18, 122, 132, — år 153.
 Sju sovare, 27 juli 69, 70.
 sjukdomar, djurs 101, 121.
 själv|mord 163, -spillingar 32, 33.
 sjö|gubbe 165, -rå 104, 166—169.
 Skam, djävulen 70, 87, 253—255.
 skator 70, 74, 102, 108, 129, 136, 149, 152.
 skatter 159, 171, 184, 195.
 skjutshåll 117.
 skogsrå 169, 170.
 skor, orakel av 52.
 skorv 128.

- skyddsmedel 10, se stål.
 skämning 101, 102.
 skärtorsdag 55—57.
 skörd 88—91.
 slakt 10, 34, 107, 108 — av häst 105.
 slått|er 86—88, -öl 86.
 smådjävlar 139.
 soluppgången 110, 122.
 sopa ut julen 53.
 spindlar 17.
 spiritus 143.
 sporröl 21.
 spottning 104, 109, 110, 124—126, 129, 148.
 språk, djurs och växters 243.
 spådom 139, 140.
 spöken 129, 144, 147, 210.
 spöksvin 147.
 staffansvisan 43, 44.
 stamning 131.
 sten som vänder sig 158.
 stickesnoppar 163.
 stjärnfall 121.
 stjärngossar 44—48.
 straff från Gud 12.
 strandpiparen 247.
 ström|gubben 37, 164, 165, -karlen 140.
 stål som skyddsmedel 13, 15, 16, 96, 97, 165, — i magi 195.
 städja 72.
 stämma blod 135, 136, — möte med orm 153.
 stöpning 129.
 svalan 151, 152.
 svart(a) gubbar 143, — hundar 162, — hästar 147, — katt 164.
 svartkonstbok 138, 139.
 svavelstickor 129.
 syne, se »i syne»
 så|dagar 68, 80, 82, — kakan 82.
 säck, bör knytas för 9.
 söndags|arbete 76, -barn 14, 15, 131.
 tabuerade gärningar 9, 10, 115, 117, 148, 149, 152, — ord 97.
 tal, se tre, sju, nio, tolv.
 talesätt 108.
 tandvård 14.
 tattare 120, 122, 143.
 Tertullianus, 23 febr. 65.
 tideräkning 75—77, 81.
 tisdag 76, 77.
 Titta Grå 254, 255, 265.
 tisdag 76, 77.
 tjuv uppenbaras och straffas 134, 136.
 tjänstefolk 70, 72.
 tolv, klockan 18, 37, 41, — par vita oxar 195.
 tosmässa 35—37.
 tomt|ar 183, 262 — orm 103, 152.
 tordyveln 84, 148.
 torparetorken 90.
 Torre, januari 63, 65.
 torsdag 77, se sju torsdagskvällar, tre torsdagar.
 torsmänad, januari 63.
 traneljus 66.
 transplantation av sjukdom 127.
 tre bloddroppar 189, — brödtuggor 100, — dagar 125, — dörrar 37, 100, — flisor 128, — gånger 13, 37, 63, 90, 93, 95, 96, 100, 101, 121, 123, 125, 126, 128, 131, 137, 156, — glöd 129, 130, — hänker 131, — nålar 142, — nätter 130, — spadtag 158, — torsdagar 18, 122, 130, 132, 133 164, 167, — trösklar 100, — tuppar 210, — vägglöss 155.
 tredje fastan 14.
 trettonde veckan 67.
 troll 13, 169, 176—183.
 trolldom, se magi
 trollkunniga 134—138.
 träddragning 121.
 träffsäkerhet, hur den fås 108, 109.
 tröskning 92.
 tunghäfte 107.
 tupp 210, — offras i eld 142.
 Ture, 28 april 80.
 tvilling|ar 10, — stutar 187, 196.
 tydor 108, 116, 148, 149.
 Tyko, 29 april 80.
 »Tyskland, resa till», föda barn 13.
 tårna, ramsor om 201.

- udda|nek 89, — tal 105.
 underjordiska 183.
 uppsägning av tjänare 37, — av rättor
 37, 90.
 Urbanus, 25 maj 68, 81.
 urin, som läkemedel 122.
 utklädsel 36.
 utsocknes 96.
 vargar 153, 154, 157, 244, — i stugan
 137, 138.
 varg|lo 154, -skinn 10.
 varm sten kastas 65.
 varp 156, 157.
 varsel om ankomst 148, — om döds-
 fall 23, 24, 28, 29, 39, 52, 84, 113.
 veckoräkningen 67, 75, 76, 81, 110.
 vigd jord 144.
 vigselring, i magi 113.
 Vilhelmina, 26 maj 69.
 visor 99.
 vit märr 123, — orm 152, -a oxar 195.
 vita, trolla 37.
 vitlöken 102, 125.
 vitsippan 81, 97.
 vrängt 148.
 vådeldsmärken 10.
 vårdagen, första 66, —, den länge 83.
 Vårfrudagen 39, 62, 66, 67, 112, 153.
 vårtor 126.
 väckelse, religiös 118.
 väderleksmärken 52, 55, 63, 64, 67—
 69, 72—79.
 vänstra armen 13.
 värk 127.
 vävning 113, 114.
 åderlätning 12.
 ångerstål 132.
 åskan 73, 74, 155.
 älveld 129.
 ärings|magi 83, 84, — märken 85, 86.
 ärlan 67, 85.
 öknamn 197—200.
 öronsting 15.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Förord.....	5
Livets högtider.....	9
Födelse och barndop samt föreställningar om det späda barnet	9
Frieri och bröllop.....	17
Död och begravning.....	28
Årets högtider.....	34
Julen i gamla tider.....	34
Fastlagen och påsken.....	54
Sommarens högtider.....	60
Den folkliga kalendern.....	62
Vårhalvåret.....	62
Hösthalvåret.....	69
Bonden i arbete och vardag.....	80
Vårarbete, skörd och tröskning.....	80
Boskapsskötsel.....	93
Slakt.....	105
Jakt och fiske.....	108
Kvinnornas arbeten.....	111
Mat och dryck.....	114
Äldre förhållanden i bygden.....	117
Folklig läkekonst.....	121
Svartkonst.....	132
Spökeri.....	144
Spridda traditioner.....	147
Gammaldags tro om djuren.....	151
Fåglar.....	151
Drakar, ormar och fiskar.....	152
Övriga djur.....	153
Fornminnen och varp samt andra naturminnen.....	156
Fornminnen och varp.....	156
Andra märkliga naturminnen.....	157

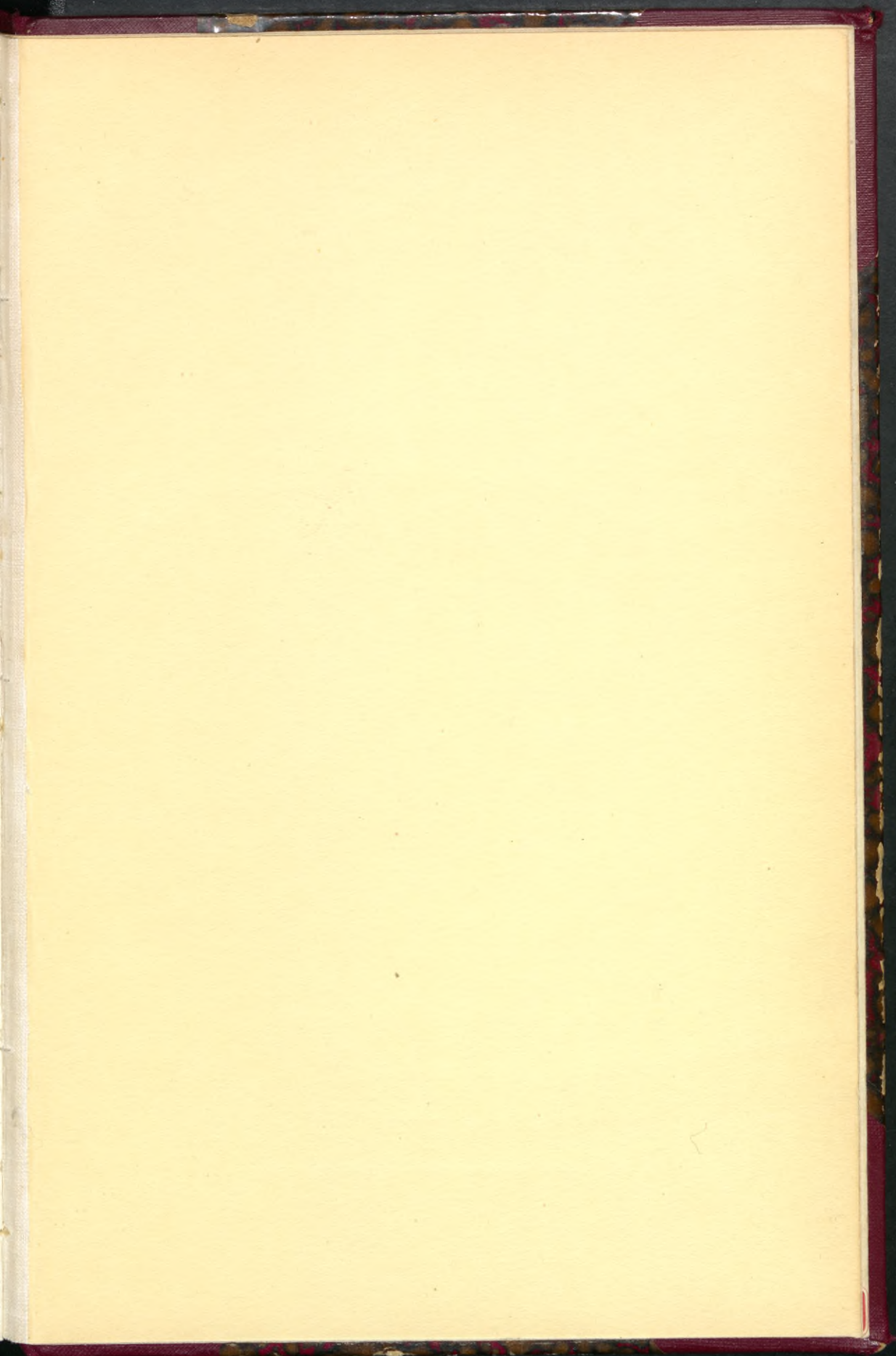

Folksägner.....	162
Sägner om djävulen.....	162
Odens jakt.....	163
Vattenväsen.....	164
Skogsväsen.....	169
Jättar.....	170
Bergväsen.....	174
Troll.....	176
Underjordiska.....	183
Tomtar.....	183
Lyktegubbar.....	184
Mara och varulv.....	185
Kyrkor och kyrkklockor.....	187
Farsoter.....	190
Krig och fejder.....	191
Märkliga herremän och fruar.....	193
Rövare och tjuvar.....	194
Starka människor.....	194
Märkliga träd.....	195
Skatter.....	195
Rim och ramsor, öknamn och härmningar m. m.....	197
By- och gårdramsor, öknamn och härmningar.....	197
Rim och ramsor av annat slag.....	200
Visor, lek och dans.....	210
Visor.....	210
Lek.....	216
Dans och ringlekar.....	219
Gåtor.....	222
Gåtor om människan och människolivet.....	222
Gåtor om arbeten och sysselsättningar.....	223
Gåtor om redskap och föremål, som användas i det dagliga livet.....	224
Bokstavsgåtor.....	229
Gåtor om livsförnödenheter.....	230
Gåtor om byggnader och deras inredning.....	230
Gåtor om djur.....	231
Gåtor om växter.....	233
Gåtor om naturen och naturföreteelser m. m.....	235
Berättelse- och benämningsgåtor m. m.....	237

	Sid.
Djurs, växters och föremåls språk.....	243
Djurs språk.....	243
Växters språk.....	247
Föremåls språk.....	248
Sagor, småhistorier och legender.....	250
Ordspråk, ordstäv och talesätt.....	266
Ordspråk och talesätt.....	266
Ordstäv.....	275
Ordlista.....	280
Ortnamnsregister.....	286
Sakregister.....	292

Pris 12 kr.

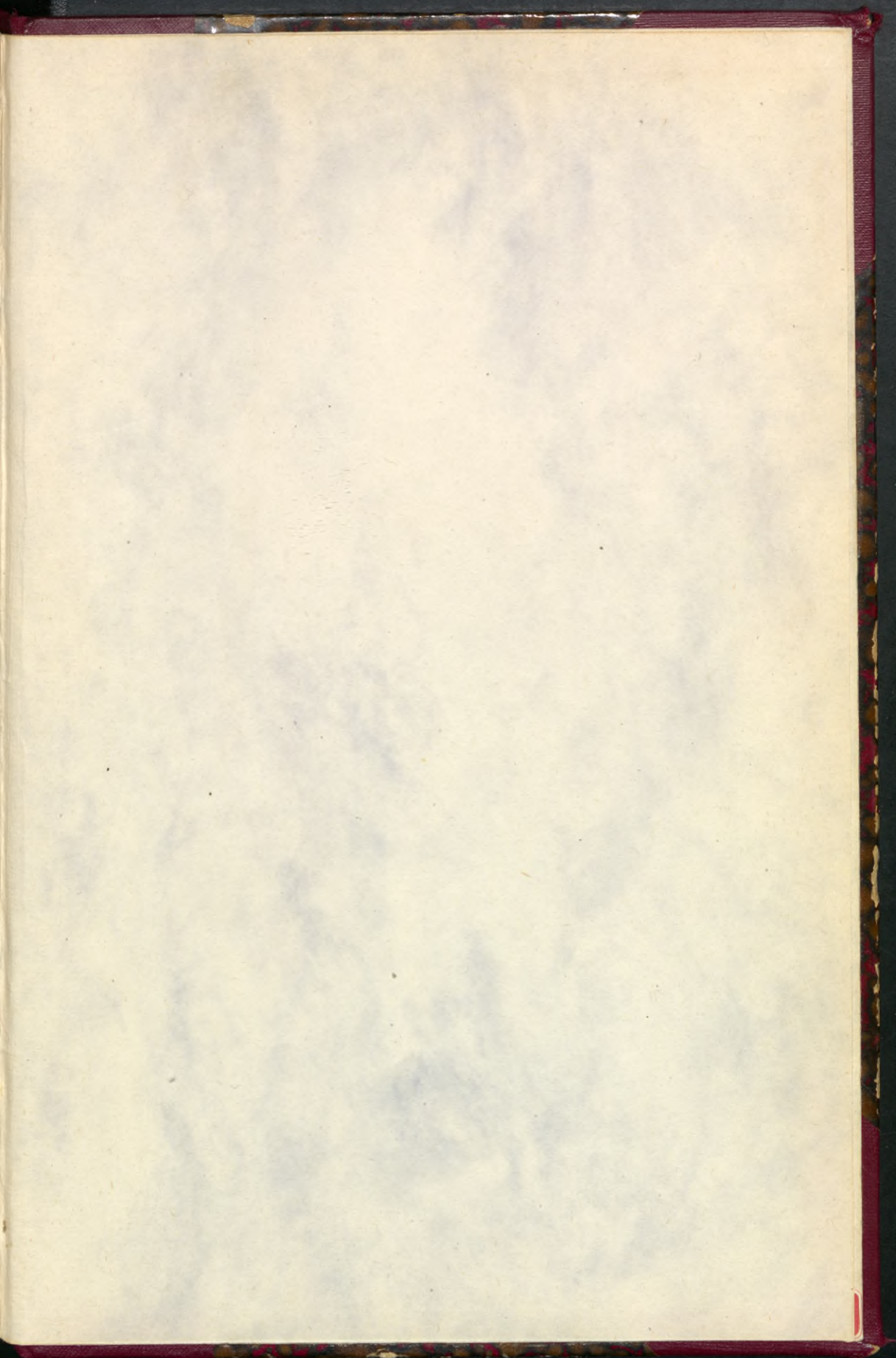

SA-nds 13/8 45

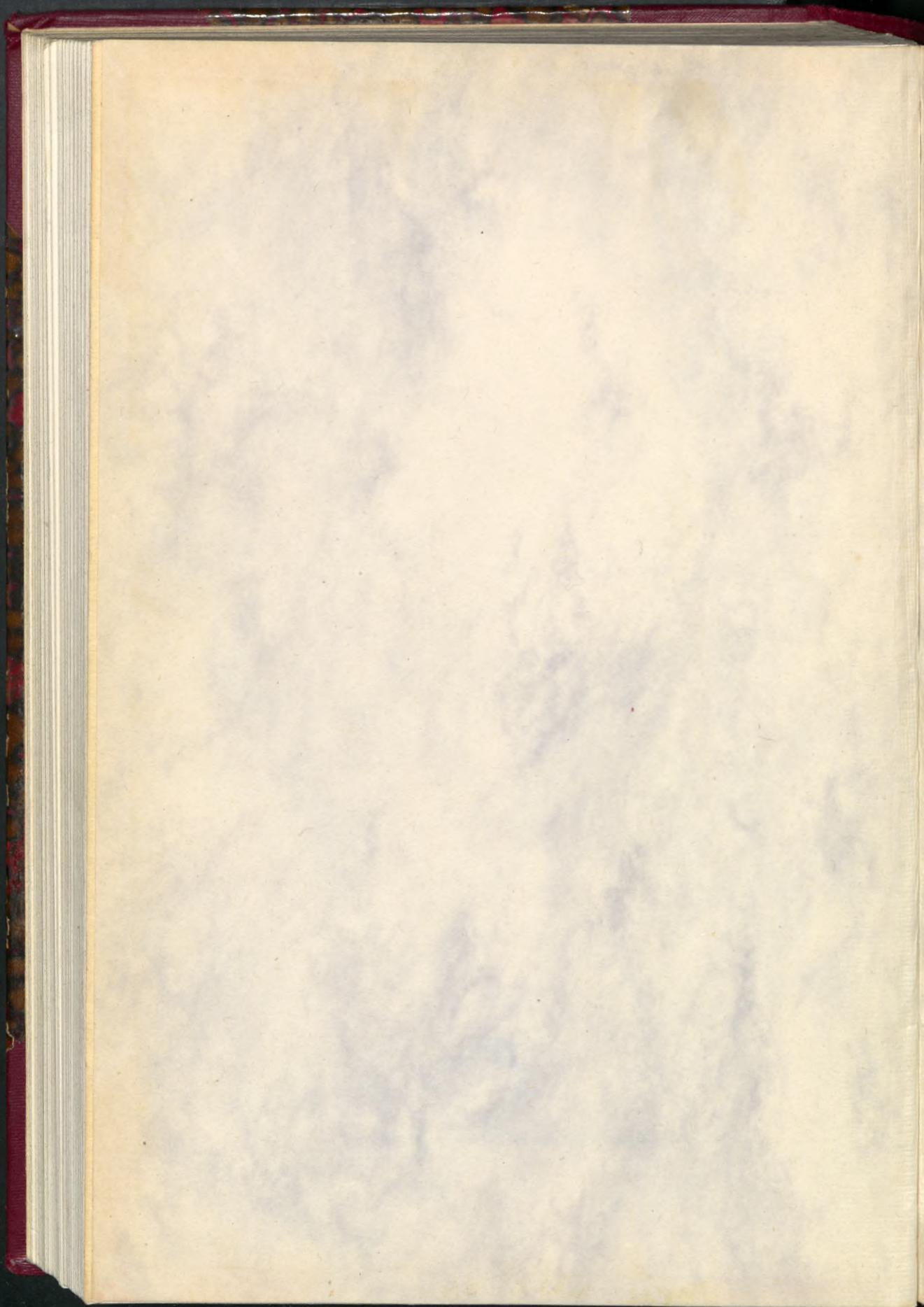
Uppsala 1945. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB 44695

91 K = gumm

650
JOHN JOHNSON
BOKBINDER
GÖTEBORG

